

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет
внутрішніх справ

**ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ
ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІЙ
ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ**

Науково-практичний посібник

**За загальною редакцією
кандидата юридичних наук, доцента,
Заслуженого юриста України
М. Г. Вербенського**

Харків 2010

УДК 343.9(075.8)
ББК 67.9(4УКР)61я431
П 78

Авторський колектив:

М. Г. Вербенський, Р. М. Безхлібник, А. І. Берlach, О. І. Безпалова, С. В. Ващенко, Я. В. Гринчак, А. О. Данилевський, В. О. Іващенко, О. Є. Користін, І. В. Кременовська, А. П. Купін, І. В. Лешукова, О. М. Литвинов, І. Б. Медицький, В. А. Мисливий, Д. А. Мовчан, С. А. Мозоль, Д. Й. Никифорчук, Т. А. Пазинич, С. Г. Поволоцька, В. Д. Поливанюк, А. С. Політова, В. Г. Поліщук, Е. В. Расюк, О. В. Сав'юк, М. О. Свірін, С. М. Смоков, Я. І. Соловій, О. С. Стеблинська, В. Д. Суцzenко, О. В. Чудновський, А. О. Шульга, О. В. Юнацький

Рецензенти:

Комзюк А. Т. – д-р юрид. наук, професор, проректор з наукової роботи Харківського національного університету внутрішніх справ;

Волобуєв А. Ф. – д-р юрид. наук, професор, начальник кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання Харківського національного університету внутрішніх справ

Затверджено Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ, протокол № 2 від 26.02.2010

Проблеми протидії транснаціональній організованій злочинності : наук.-практ. посіб. / [М. Г. Вербенський, Р. М. Безхлібник, А. І. Берlach та ін.] ; за заг. ред. канд. юрид. наук, доц., Засл. юриста України М. Г. Вербенського ; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х. : ХНУВС, 2010. – 288 с.

У посібнику з'ясовуються теоретичні засади протидії транснаціональній організованій злочинності, характеризується система адміністративно-правового та управлінського забезпечення протидії транснаціональній організованій злочинності в Україні, аналізуються проблеми розслідування транснаціональних злочинів, а також міжнародного співробітництва у сфері протидії транснаціональній організованій злочинності.

Для науковців, працівників правоохоронних органів, викладачів, студентів та слухачів вищих навчальних закладів, широкого кола читачів.

УДК 343.9(075.8)
ББК 67.9(4УКР)61я431

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
-----------------	---

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИЙ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ.....	12
--	-----------

1.1. Загальноправова характеристика транснаціональної організованої злочинності.....	12
1.2. Кримінологічна характеристика окремих видів транснаціональної організованої злочинності.....	28
1.2.1. Відмивання «брудних» коштів	30
1.2.2. Наркобізнес	36
1.2.3. Торгівля людьми	40
1.2.4. Міжнародне піратство	44
1.2.5. Нелегальна міграція	49
1.2.6. Незаконний обіг транспортних засобів.....	54
1.2.7. Інші незаконні види діяльності у сфері економіки.....	57
1.3. Протидія транснаціональній організованій злочинності: поняття, мета, принципи, засоби, правове забезпечення	61
Список літератури до розділу 1	78

РОЗДІЛ 2

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ТА УПРАВЛІНСЬКЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИЙ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ	86
--	-----------

2.1. Адміністративно-правові засади державного управління у сфері протидії транснаціональній організованій злочинності.....	86
2.2. Суб'єкти управління у сфері протидії транснаціональній організованій злочинності: особливості їх адміністративно-правового статусу.....	103
2.3. Роль органів внутрішніх справ України в протидії транснаціональній організованій злочинності.....	122
Список літератури до розділу 2	155

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ ЗЛОЧИНІВ..... 158

3.1. Проблеми застосування кримінально-процесуального законодавства під час розслідування транснаціональних злочинів 158

3.2. Особливості провадження окремих слідчих дій у справах про транснаціональні злочини..... 178

3.2.1. *Особливості провадження окремих слідчих дій
під час розслідування легалізації (відмивання) грошових коштів
та іншого майна, здобутих злочинним шляхом 179*

3.2.2. *Особливості провадження окремих слідчих дій
під час розслідування злочинів, пов'язаних з наркобізнесом..... 182*

3.2.3. *Особливості провадження окремих слідчих дій
під час розслідування торгівлі людьми чи інших
незаконних угод щодо людини 184*

3.2.4. *Особливості провадження окремих слідчих дій
під час розслідування нелегальної торгівлі зброєю 187*

3.2.5. *Особливості провадження окремих слідчих дій
під час розслідування комп'ютерних злочинів (кіберзлочинності
й кібертероризму) 189*

3.2.6. *Особливості провадження окремих слідчих дій
під час розслідування піратства..... 191*

3.2.7. *Особливості провадження окремих слідчих дій
під час розслідування нелегальної міграції 193*

3.2.8. *Особливості провадження окремих слідчих дій під час
розслідування крадіжок виробів мистецтва та антикваріату. 194*

3.3. Взаємодія при розслідуванні транснаціональних злочинів 197

3.3.1 *Взаємодія правоохоронних органів України
з правоохоронними органами іноземних держав..... 198*

3.3.2. *Взаємодія правоохоронних органів України
з Міжнародною організацією кримінальної поліції (Інтерпол)..... 207*

3.3.3. *Взаємодія правоохоронних органів України
з неурядовими організаціями 215*

Список літератури до розділу 3 216

РОЗДІЛ 4

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИЙ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ..... 228

4.1. Сучасний стан міжнародно-правової бази співробітництва держав у боротьбі

з транснаціональною організованою злочинністю 228

*4.1.1. Багатосторонні міжнародні договори,
що охоплюють усі регіони світу 230*

*4.1.2. Багатосторонні міжнародні договори,
що охоплюють усі регіони світу та укладені
в рамках спеціалізованих міжнародних організацій..... 235*

*4.1.3. Регіональні багатосторонні міжнародні договори
щодо протидії окремим видам злочинів 238*

*4.1.4. Багатосторонні міжнародні договори щодо протидії
окремим видам злочинів, укладені в рамках Ради Європи 238*

*4.1.5. Багатосторонні міжнародні договори щодо протидії
окремим видам злочинів, укладені в рамках
Співдружності Незалежних Держав 243*

*4.1.6. Багатосторонні міжнародні договори щодо протидії
окремим видам злочинів, прийняті в рамках інших регіональних
міжнародних організацій 247*

*4.1.7. Регіональні багатосторонні договори
у сфері кримінального судочинства 249*

*4.1.8. Інші міжнародні договори України у сфері протидії
транснаціональній організованій злочинності..... 253*

4.2. Роль міжнародних організацій у боротьбі

з транснаціональною організованою злочинністю 255

4.2.1. Організація Об'єднаних Націй 255

4.2.2. Міжнародна організація кримінальної поліції – Інтерпол..... 258

4.2.3. Співдружність Незалежних Держав 268

4.2.4. Європол..... 272

4.3. Участь України у міжнародному співробітництві

по боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю 274

Список літератури до розділу 4 293

ПЕРЕДМОВА

Сучасному світу властиві тенденції глобалізації та інтеграції не тільки позитивних процесів та явищ, але й негативних. Особливу небезпеку для світового співтовариства, особливо для країн із перехідною економікою, становить транснаціональна організована злочинність. Темпи її приросту набагато вищі, ніж темпи приросту іншої злочинності. Наразі міжнародні злочинні організації ефективно використовують міжнародну політичну ситуацію, а також глобальну фінансову кризу, яка сприяє проведенню спільних злочинних акцій у багатьох сферах бізнесу й становить загрозу національній та міжнародній безпеці.

Проблема забезпечення національної безпеки на початку XXI століття стає дуже важливою для багатьох держав світу, у тому числі й для України. Ситуація, що склалася в Україні та в міжнародній спільноті, свідчить, що нарізла гостра необхідність у створенні дієвого організаційно-правового механізму протидії організованій транснаціональній злочинності. Враховуючи новітні тенденції розвитку цього виду злочинності, виявлення її нових якостей, пов'язаних із посиленням системного характеру корумпованості органів державної влади на різних структурних рівнях та активізацією втягнення представників правоохоронних органів до корумпованих зв'язків, політики, практики та фахівці різних напрямів правоохоронної діяльності та управління (учені-криміналісти, кримінологи, працівники правоохоронних та судових органів) усвідомлюють необхідність пошуку принципово нових, нестандартних рішень щодо удосконалення протидії цій глобальній небезпеці.

За нових реалій сьогодення під терміном «протидія транснаціональній організованій злочинності» слід розуміти не лише профілактику чи припинення транснаціональної організованої злочинності. Змістовне наповнення цього терміна має включати вироблення та реалізацію системи цілеспрямованих заходів щодо виявлення фактів транснаціональної організованої злочинної діяльності, стримування її подальшого поширення, максимального зниження її негативних наслідків, визначення та можливого усунення факторів, що сприяють її існуванню, поширенню та відтворенню, запобігання, припинення та розкриття і розслідування конкретних кримінальних проявів,

відшкодування заподіяних збитків, реабілітації потерпілих, недопущення повторного втягнення до організованої транснаціональної злочинної діяльності засуджених або іншим чином виключених з неї осіб, тобто фактично про системну протидію організованій транснаціональній злочинності. З урахуванням цього, на нашу думку, потрібно формувати й загальнодержавну стратегію системної протидії організованій транснаціональній злочинності, яка зумовлена необхідністю забезпечення національної безпеки України.

Набутий за період незалежності України досвід законодавчої та управлінської діяльності переконливо доводить, що управління суспільством, організація діяльності органів державної влади, функціонування економіки, організація протидії організованій транснаціональній злочинності за сучасних умов повинні базуватись на ґрунтовних наукових дослідженнях, узагальненні практичного досвіду здійснення управлінської діяльності.

Саме тому в рамках даного науково-практичного посібника спільними зусиллями науковців з різних галузей права та досвідчених посадових осіб різних органів державної влади України було здійснено спробу розробки і впровадження нової моделі якісної протидії організованій транснаціональній злочинності в сучасних умовах глобалізації злочинності, яка ґрунтується на формуванні національної системи управління у сфері протидії організованій транснаціональній злочинності. Визначено теоретико-методологічні та адміністративно-правові й організаційні засади протидії організованій транснаціональній злочинності, які сприятимуть подальшому вдосконаленню системи забезпечення національної та міжнародної безпеки.

Посібник буде корисним для науковців, працівників правоохоронних органів, викладачів, студентів та слухачів вищих навчальних закладів, широкого кола читачів.

Посібник підготовлено колективом авторів:

Безлібник Руслан Михайлович – старший інспектор факультету з підготовки слідчих Львівського державного університету внутрішніх справ (підрозділ 3.3);

Берлач Анатолій Іванович – проректор з наукової роботи Одеського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України (підрозділ 2.1);

Безпалова Ольга Ігорівна – старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем попередження

правопорушень та взаємодії з населенням і громадськістю навчально-наукового інституту підготовки фахівців міліції громадської безпеки Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент (підрозділи 2.3, 4.3);

Ващенко Сергій Володимирович – доцент кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент (підрозділ 2.2);

Вербенський Михайло Георгійович – заступник Міністра внутрішніх справ України, кандидат юридичних наук, доцент, Заслужений юрист України (передмова, розділи 1, 2);

Гринчак Ярослав Володимирович – заступник начальника відділу аналізу, планування та нормативного забезпечення Робочого апарату Укрбюро Інтерполу (підрозділи 4.1, 4.2, 4.3);

Данилевський Андрій Олександрович – науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з вивчення актуальних проблем кримінального законодавства України та його застосування Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка, кандидат юридичних наук (підрозділ 1.1);

Іващенко Віта Олександрівна – начальник кафедри загальноправової та гуманітарної підготовки факультету підготовки кадрів для оперативної служби Київського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент (підрозділ 4.1);

Користін Олександр Євгенович – начальник кафедри економічної безпеки Київського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент (підрозділ 1.2.1);

Кременовська Ірина Володимирівна – старший викладач кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності факультету міліції громадської безпеки Донецького юридичного інституту Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка (підрозділ 2.1);

Купін Арнольд Павлович – викладач кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук (підрозділ 2.2);

Лешукова Ірина Володимирівна – доцент кафедри

кримінального процесу навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук (підрозділ 3.1);

Литвинов Олексій Миколайович – начальник науково-дослідної лабораторії з проблем розкриття злочинів навчально-наукового інституту підготовки фахівців кримінальної міліції Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент (підрозділ 1.3);

Медицький Ігор Богданович – завідувач кафедри кримінального права і кримінології Прикарпатського юридичного інституту Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент (підрозділ 1.2.4);

Мисливий Володимир Андрійович – проректор з наукової роботи Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор (підрозділ 1.2.7);

Мовчан Денис Анатолійович – старший інспектор відділу аналізу, планування та нормативного забезпечення Робочого апарату Укрбюро Інтерполу (підрозділи 4.1, 4.2, 4.3);

Мозоль Станіслав Анатолійович – викладач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Київського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук (підрозділ 1.2.5);

Никифорчук Дмитро Йосипович – начальник кафедри національної безпеки та протидії злочинності Київського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент (підрозділ 1.2.2);

Пазинич Тетяна Анатоліївна – старший викладач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук (підрозділ 3.3);

Поволоцька Світлана Геннадіївна – начальник науково-дослідної лабораторії кримінологічних досліджень Державного науково-дослідного інституту МВС, кандидат юридичних наук (підрозділ 1.2);

Поливанюк Василь Дмитрович – старший викладач кафедри криміналістики Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук (підрозділи 3.1, 3.3);

Політова Анна Сергіївна – заступник начальника відділу організації наукової роботи Донецького юридичного інституту Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка, кандидат юридичних наук (підрозділ 1.2.3);

Полішук Віктор Григорович – начальник кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент (підрозділ 2.2);

Расюк Едуард Вікторович – доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Київського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук (підрозділ 1.2.2);

Сав'юк Олександр Васильович – начальник кафедри оперативно-розшукової діяльності ОВС Прикарпатського юридичного інституту Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент (підрозділ 3.2);

Свірін Микола Олександрович – начальник науково-дослідної лабораторії правового забезпечення діяльності ОВС Державного науково-дослідного інституту МВС (підрозділи 1.2.6, 2.3);

Смоков Сергій Михайлович – начальник кафедри кримінального процесу Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент (підрозділ 3.1);

Соловій Ярослав Іванович – заступник начальника Прикарпатського юридичного інституту Львівського державного університету внутрішніх справ з наукової роботи, кандидат юридичних наук, доцент (підрозділ 1.2.1);

Стеблинська Оксана Степанівна – доцент кафедри кримінального права та кримінології Прикарпатського юридичного інституту Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук (підрозділ 1.2.2);

Сущенко Віктор Дмитрович – перший проректор з навчальної та методичної роботи Київського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент (підрозділи 1.2.6, 2.3);

Чудновський Олександр Вікторович – викладач кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (підрозділ 2.2);

Шульга Андрій Олександрович – доцент кафедри

кримінально-правових дисциплін факультету права Донецького юридичного інституту Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка, кандидат юридичних наук, доцент (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3);

Юнацький Олександр Володимирович – доцент кафедри криміналістики Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук (підрозділи 3.1, 3.3).

*Заступник Міністра внутрішніх справ України,
кандидат юридичних наук, доцент,
Заслужений юрист України М. Г. Вербенський*

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІЙ ОРГАНІЗОВАНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

1.1. Загальноправова характеристика транснаціональної організованої злочинності

У сучасних умовах глобалізації організована злочинність у всьому світі набуває транснаціонального характеру. У доповіді Групи високого рівня із загроз, викликів та змін Організації Об'єднаних Націй від 1 грудня 2004 р. зазначено, що транснаціональна організована злочинність є загрозою для держав і суспільств, що підриває безпеку людини та корінний обов'язок держав забезпечувати правопорядок. Організована злочинність все більше діє за допомогою гнучких мереж, а не формальних ієрархічних структур. Ця форма організації дає злочинцям такі плюси, як різноманітність, гнучкість, латентність і довготривалість. Гнучкість таких мереж різко контрастує з громіздкими системами обміну інформацією і слабкою співпрацею в процесі кримінальних розслідувань і судових переслідувань з боку держав [1]. Така оцінка експертів зайвий раз підтверджує необхідність протидії цьому явищу.

Умовно можна виділити два рівні правового регулювання відносин у сфері протидії транснаціональній організованій злочинності: міжнародний і національний. На міжнародному рівні протидія цьому явищу здійснюється за допомогою прийняття як конвенцій, так і дво- та багатосторонніх договорів, меморандумів тощо про співпрацю між державами чи їх правоохоронними органами.

Основним міжнародним і єдиним нормативним актом, який описує ознаки транснаціонального злочину, є Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності (прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї ООН від 15.11.2000, ратифікована із застереженнями Законом України від 04.02.2004 № 1433-IV). Так, у ст. 3 Конвенції зазначено, що її дія поширюється на:

1) злочини, визначені у ст. 5, 6, 8 і 23 Конвенції (участь в організованій злочинній групі, відмивання злочинних доходів, корупція, перешкоджання здійсненню правосуддя);

2) серйозні злочини, якщо вони мають транснаціональний характер і вчинені за участю організованої злочинної групи (у протоколах, що доповнюють цю Конвенцію ООН, наводяться такі злочини, як торгівля людьми та незаконний ввіз мігрантів).

У ч. 2 ст. 3 Конвенції наводяться ознаки транснаціонального злочину:

a) він вчинений у більш ніж одній державі;

b) він вчинений в одній державі, але істотна частина його підготовки, планування, керівництва або контролю має місце в іншій державі;

c) він вчинений в одній державі, але за участю організованої злочинної групи, яка здійснює злочинну діяльність у більш ніж одній державі; або

d) він вчинений в одній державі, але його істотні наслідки мають місце в іншій державі [2].

На національному рівні протидія транснаціональній організованій злочинності здійснюється переважно в рамках протидії організованій злочинності. Транснаціональна організована злочинність згадується у таких нормативних актах: Програмі реалізації державної політики у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на 2003–2010 роки, затвердженій Постановою Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) від 04.06.2003 № 877 (запобігання транснаціональній наркозлочинності); Комплексній програмі профілактики правопорушень на 2007–2009 роки, затвердженій Постановою КМУ від 20.12.2006 (запобігання організованій злочинності, що має транснаціональний характер); Комплексній програмі протидії торгівлі людьми на 2002–2005 роки, затвердженій Постановою КМУ від 05.06.2002 № 766; Положенні про Міністерство внутрішніх справ, затвердженею Постановою КМУ від 04.10.2006 № 1383 та ін. Проте жоден національний нормативний акт не містить ані визначення, ані ознак такої діяльності.

Уявляється, що для усвідомлення поняття та ознак транснаціональної організованої злочинності доцільно використовувати

положення Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності з урахуванням особливостей національного законодавства.

Перш за все необхідно зазначити, що поняття транснаціональної організованої злочинності можна визначити через поняття організованої злочинності, оскільки їй притаманні усі риси останньої. І лише транснаціональний характер відрізняє її від «традиційної» організованої злочинності.

Законодавче визначення організованої злочинності можна знайти у ст.1 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30.06.1993 № 3341-ХІІ, де зазначається, що під організованою злочинністю розуміється сукупність злочинів, що вчиняються у зв'язку зі створенням та діяльністю організованих злочинних угруповань [3]. Для визначення транснаціональної організованої злочинності до цього визначення слід додати: «і мають транснаціональний характер».

Таким чином, можна виділити наступні риси транснаціональної організованої злочинності:

- 1) це сукупність злочинів;
- 2) злочини, пов'язані зі створенням або діяльністю організованих злочинних угруповань;
- 3) мають транснаціональний характер.

Розглянемо детальніше кожну з ознак.

Сукупність злочинів.

Які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуватимуться до осіб, що їх вчинили, визначається Кримінальним кодексом України (дала – КК України). Слід зазначити, що не кожний злочин може входити до цієї сукупності. Так, Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності оперує поняттям «серйозний злочин» (злочин, який карається позбавленням волі на максимальний строк не менше чотирьох років або більш суворою мірою покарання). Під час ратифікації Верховною Радою України цієї Конвенції було зазначено, що в українському кримінальному законодавстві поняттю «серйозний злочин» відповідають поняття «тяжкий» і «особливо тяжкий злочин». При цьому тяжкий злочин – це злочин, за який передбачено такий вид покарання, як позбавлення волі на строк не менше п'яти і не більше десяти років (ч. 4 ст. 12 КК України), а особливо тяжкий злочин – за який

передбачено такий вид покарання, як позбавлення волі на строк понад десять років або довічне позбавлення волі (ч. 5 ст. 12 КК України). Тому ця сукупність складається з тяжких чи особливо тяжких злочинів [2].

Відповідно до міжнародних зобов'язань України усі злочини, пов'язані зі створенням або діяльністю організованих злочинних об'єднань, є тяжкими або особливо тяжкими. Крім цього, вчинення того чи іншого злочину організованою злочинною групою чи злочинною організацією є, як правило, кваліфікуючою ознакою відповідного складу злочину і тягне за собою більш суворе покарання.

Проте, така диференціація відповідальності відбувається не завжди, адже не всі склади злочинів, передбачені Особливою частиною КК України містять таку кваліфікуючу ознаку, як вчинення злочину організованою злочинною групою. На практиці, якщо злочин вчинюється організованою злочинною групою, а стаття не містить такої кваліфікуючої ознаки, дії винних осіб кваліфікуються за тією частиною статті, у якій встановлено відповідальність за вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою або групою осіб (без попередньої змови). Так, у п. 6 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про хуліганство» від 22.12.2006 № 10 зазначено, що хуліганство визнають учиненим групою осіб і кваліфікують за ч. 2 ст. 296 КК України у разі участі у злочинних діях декількох (двох і більше) виконавців незалежно від того, яка форма співучасті (ст. 28 КК України) мала місце [4, с. 5]. В. О. Навроцький зазначає, що менш небезпечна форма співучасті своїми основними ознаками входить до більшої за ступенем небезпечності форми співучасті, тобто діє принцип «матрьошки» [5, с. 260].

Однак, така ситуація не відповідає основним принципам кримінального права, зокрема, порушується принцип справедливості, оскільки в одних випадках вчинення злочину організованою злочинною групою визнається кваліфікуючою ознакою і тягне за собою більш суворе покарання, ніж за вчинення злочину, який передбачено у статті, яка не містить такої кваліфікуючої ознаки. В таких випадках диференціація відповідальності не відбувається і заходи реагування з боку держави не є адекватними. Підтверджують цю тезу і положення розглядуваної Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про

судову практику у справах про хуліганство», де у тому ж п. 6 зазначається, що кваліфікація за цією ознакою (вчинення злочину групою осіб) дій осіб, які вчинили злочин за попередньою змовою або організованою групою, не виключає визнання зазначених обставин такими, що обтяжують покарання (п. 2 ч. 1 ст. 67 КК України) [4, с. 5]. Тобто сам Пленум Верховного Суду України визнає, що така кваліфікація не відображає належним чином рівень суспільної небезпеки вчиненого діяння і винні особи повинні понести більш суворе покарання порівняно з тими, хто вчинив злочин у складі групи осіб без попередньої змови. Окрім неналежної кримінально-правової оцінки діяння, така кваліфікація дає підстави стверджувати, що офіційна статистика не відображає реального стану організованої злочинності у країні, оскільки ряд злочинів, вчинених злочинними об'єднаннями, кваліфікується як вчинені групою осіб (за попередньою змовою або без такої).

На нашу думку, для вирішення цієї проблеми доцільно підтримати пропозицію Т. О. Леснієвськи-Костаревої, яка зазначає, що слід було б активніше використовувати винесення кваліфікуючих ознак у загальну частину кримінального закону, подавши там їх визначення та обов'язково вказуючи на ступінь їх впливу на призначення покарання [6, с. 174]. Схожий підхід використовує законодавець Сполучених Штатів Америки.

Серед усіх злочинів, які входять до транснаціональної організованої злочинності, вказана Конвенція ООН в окрему групу виділяє такі злочини, як участь в організованій злочинній групі, відмивання злочинних доходів, корупція, перешкоджання здійсненню правосуддя. Крім цього, у протоколах, що додаються до Конвенції, виділяються такі злочини, як незаконний ввіз мігрантів і торгівля людьми. Таким чином, у Конвенції визначені найбільш типові злочини, що відносяться до транснаціональної організованої злочинності. Більшість цих діянь в Україні були криміналізовані і знайшли своє відображення у КК України. Єдиний виняток становить участь в організованій злочинній групі.

Так, у ч. 1 ст. 5 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності зазначено, що кожна держава-учасниця вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть знадобитися для того, щоб визнати кримінально караними такі діяння, коли вони вчиняються зумисно:

1) обидва чи одне з таких діянь, не відносячи їх до замаху на вчинення злочину і незалежно від фактичного вчинення злочинного діяння:

i) змова з однією або декількома особами щодо вчинення серйозного злочину, що переслідує мету, безпосередньо чи опосередковано пов'язану з одержанням фінансової або іншої матеріальної вигоди, причому, якщо це передбачено внутрішнім законодавством, також передбачається фактичне вчинення одним з учасників змови будь-якої дії для реалізації цієї змови або причетність організованої злочинної групи;

ii) діяння будь-якої особи, яка, усвідомлюючи або мету і загальну злочинну діяльність організованої злочинної групи, або її наміри вчинити відповідні злочини, бере активну участь у:

a) злочинній діяльності організованої злочинної групи;

b) інших видах діяльності організованої злочинної групи, усвідомлюючи, що її участь сприятиме досягненню вищезгаданої злочинної мети;

2) організацію, керівництво, пособництво, підбурювання, сприяння або надання порад щодо серйозного злочину, вчиненого за участю організованої злочинної групи [2].

Найбільш наближеним до поняття організованої злочинної групи, що використовується у вказаній Конвенції, у національному законодавстві є визначення організованої злочинної групи, наведене у ч. 3 ст. 28 КК України. Разом із тим, за чинним кримінальним законодавством не визнаються злочином дії особи, яка бере активну участь в інших (незлочинних) видах діяльності організованої злочинної групи, усвідомлюючи мету і загальну злочинну діяльність організованої злочинної групи і те, що її участь сприятиме досягненню вищезгаданої злочинної мети. Така діяльність визнається злочином лише щодо спеціальних видів організованої злочинної групи, передбачених Особливою частиною КК України (злочинної організації, терористичної групи, терористичної організації тощо).

Злочини, пов'язані зі створенням або діяльністю організованих злочинних угруповань.

Перш за все, необхідно визначитись із тим, що розуміти під організованим злочинним угрупованням. Законодавець не дає визначення цього терміна, лише у Законі України «Про боротьбу з тероризмом» словосполучення «злочинні угруповання»

вживається як синонім злочинних організацій. Можна погодитись із Б. В. Лизогубом, який зазначає, що термін «угруповання» можна прийняти як умовне об'єднанче поняття для зручності дослідження та практичного використання у правоохоронній діяльності, оскільки цей термін закріплений законодавчо і широко використовується практичними працівниками та науковцями. Змістом його виступатиме узагальнююче визначення різних типів об'єднань злочинців [7, с. 44].

Пленум Верховного Суду України у своїй Постанові № 13 від 23.12.2005 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» використовує словосполучення «стійке злочинне об'єднання», під яким розуміються організовані злочинні групи та злочинні організації, а також їх спеціальні види (банда, терористична група, терористична організація, непередбачені законом воєнізовані або збройні формування) [8, с. 2].

Схожу позицію займає і М. Г. Міненко, який зазначає, що організована злочинність охоплює злочинні групи і злочинні співтовариства (злочинні організації) [9, с. 3]. Вважаємо, що словосполучення «організовані злочинні угруповання» та «стійкі злочинні об'єднання» можна вважати синонімічними, і надалі під ними розуміються організовані злочинні групи, злочинні організації та їх спеціальні види.

Підтвердження цієї тези можна знайти і в Конвенції ООН, яка оперує поняттям «організована злочинна група», що означає структурно оформлену групу в складі трьох або більше осіб, яка існує протягом визначеного періоду часу і діє узгоджено з метою здійснення одного або декількох серйозних злочинів або злочинів, визнаних такими відповідно до Конвенції, для того, щоб одержати, безпосередньо чи опосередковано, фінансову або іншу матеріальну вигоду [2]. У вітчизняному законодавстві також є поняття «організована злочинна група», яке за змістом найбільш близьке до Конвенції: під нею розуміється стійке об'єднання для вчинення злочину декількох осіб (три і більше), об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників

групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи (ч. 3 ст. 28 КК України).

Злочинна організація є різновидом організованої злочинної групи і являє собою стійке ієрархічне об'єднання декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп (ч. 4 ст. 28 КК України).

Щодо спеціальних різновидів організованих злочинних груп і злочинних організацій, то хоча Пленум Верховного Суду України і називає серед них банду, терористичну групу, терористичну організацію, не передбачені законом воєнізовані або збройні формування, не всі вони мають ознаки, притаманні організованій злочинній групі чи злочинній організації. Зокрема, відповідно до ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20.03.2003 № 638-IV, терористична група – це група з двох і більше осіб, які об'єдналися з метою здійснення терористичних актів [10]. Як бачимо, жодної вказівки на стійкість, розподіл функцій чи наявність плану законодавець не наводить. Не відповідає така група визначенню організованої злочинної групи і за кількістю учасників (у терористичній групі їх мінімальна кількість складає дві особи, а для організованої злочинної групи необхідно три) [11].

Дискусійним також залишається віднесення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань до спеціальних видів організованих злочинних груп і злочинних організацій. Так, згідно з приміткою до ст. 260 КК України, під воєнізованими слід розуміти формування, які мають організаційну структуру військового типу, а саме: єдиноначальність, підпорядкованість та дисципліну, і в яких проводиться військова або стройова чи фізична підготовка. Під збройними формуваннями слід розуміти воєнізовані групи, які незаконно мають на озброєнні придатну для використання вогнепальну, вибухову чи іншу зброю. Як бачимо, у цих визначеннях немає жодної вказівки законодавця на мінімальну кількість учасників чи мету вчинення злочинів.

Для вирішення цієї проблеми необхідно визначення усіх спеціальних видів організованих злочинних груп і злочинних організацій привести у відповідність із положеннями ст. 28 КК України. Пленум Верховного Суду України і правова доктрина стверджують, що банда, терористична група, терористична організація, не передбачені законом воєнізовані або збройні формування є спеціальними видами організованої злочинної групи чи злочинної організації, а, отже – входять до поняття організованої злочинності.

У Постанові Пленуму Верховного Суду України від 07.07.1995 № 9 «Про судову практику в справах про бандитизм» (втратила чинність 23.12.2005) банда визначалась як стійка організована і озброєна група з двох або більше осіб, які попередньо об'єдналися для вчинення одного або кількох нападів на громадян чи підприємства, установи та організації, незалежно від форм власності [12, с. 433], тобто за кількістю учасників це поняття не відповідає визначенню організованої злочинної групи, наведеному у ч. 3 ст. 28 КК України. Проте з прийняттям вже згадуваної постанови «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» цю проблему було вирішено і зазначено, що бандою необхідно визнавати озброєну організовану групу або злочинну організацію, яка попередньо створена з метою вчинення кількох нападів на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб або одного такого нападу, який потребує ретельної довготривалої підготовки [8, с. 5]. У такий спосіб було остаточно вирішено проблему співвідношення цих понять і закріплено, що банда є різновидом організованої злочинної групи чи злочинної організації і має всі притаманні їм ознаки.

Слід зазначити, що у кримінальному законодавстві можна знайти ще одне поняття, яке деякі дослідники відносять до організованої злочинності – транснаціональна організація, що займається трансплантацією органів або тканин людини з порушенням встановленого законом порядку (ч. 5 ст. 143 КК України).

У більшості коментарів до цієї статті КК автори зазначають, що до таких відносяться організації, які систематично займаються вилученням у людей шляхом примушування або

обману їх органів або тканин з метою їх трансплантації реципієнтам, котрі перебувають в інших країнах та/або міжнародною торгівлею органами чи тканинами живих або мертвих людей [13, с. 336; 14]. На думку ж П. П. Андрушка і Г. В. Чеботарьової, вказана у ст. 143 КК України організація повинна мати ознаки злочинної організації, вказані в ч. 4 ст. 28 КК України [145, с. 151].

Проте, таке твердження не є безспірним. По-перше, термін «організація» (в тому числі й транснаціональна) вживається у законодавстві не тільки як вид злочинного об'єднання, але й як певна юридична особа. Так, наприклад, у ст. 24 «Відповідальність організації за терористичну діяльність» Закону України «Про боротьбу з тероризмом» визначаються підстави визнання юридичної особи терористичною та її ліквідації [10]. По-друге, у законі немає жодної вказівки на те, що така організація є злочинною. По-третє, у ч. 5 ст. 143 КК України відповідальність за участь у транснаціональній організації закріплена поряд із вчиненням злочинів, передбачених чч. 2–4 за попередньою змовою групою осіб. Але це суперечить основним принципам кримінального права, оскільки вчинення злочину злочинною організацією має більший рівень суспільної небезпеки, ніж вчинення того самого злочину групою осіб за попередньою змовою, тому покарання за такі дії також повинні істотно різнитися. Але цього не відбувається, оскільки ці склади злочинів розташовані у межах однієї частини статті КК України. По-четверте, якщо у ч. 5 ст. 143 КК України криміналізована участь у транснаціональній злочинній організації, то така норма є спеціальною стосовно ст. 255 КК України (участь у злочинній організації). Але в такому випадку знову порушуються принципи співвідношення загальної і спеціальної норми, оскільки спеціальна містить менш суворе покарання порівняно із загальною.

Ця проблема може бути вирішена двома шляхами:

1) або на законодавчому рівні буде наведено визначення такої транснаціональної організації як юридичної особи;

2) або у ч. 5 ст. 143 КК України буде зазначено, що злочином є участь саме у транснаціональних *злочинних* (виділено нами – автори) організаціях і ця норма буде міститись в окремій статті або частині статті КК України із визначенням санкції, яка

адекватно відбиватиме рівень суспільної небезпеки цього злочину і співвідношення з іншими злочинами Особливої частини.

Доки це питання не вирішене, відносити транснаціональну організацію, яка передбачена у ч. 5 ст. 143 КК України, до транснаціональної організованої злочинності передчасно.

Відзначимо, що законодавець здійснює кримінально-правову протидію організованій злочинності двома шляхами: а) закріплюючи кримінальну відповідальність за вчинення діянь, пов'язаних зі створенням або діяльністю організованих злочинних груп і злочинних організацій; б) встановлюючи, що вчинення злочину такими об'єднаннями є кваліфікуючою ознакою (обставиною, що обтяжує відповідальність) і тягне за собою більш суворе покарання.

Тепер розглянемо, які саме злочини пов'язані зі створенням або діяльністю організованих злочинних угруповань. Аналіз кримінального законодавства дозволяє поділити їх на дві групи.

До *першої групи* належать злочини, пов'язані зі створенням організованих злочинних угруповань, серед яких можна назвати:

1. Створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину (ч. 1 ст. 255 КК України).

2. Організація озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб (ст. 257 КК України).

3. Створення терористичної групи чи терористичної організації, а так само матеріальне, організаційне чи інше сприяння створенню терористичної групи чи терористичної організації (ч. 1 ст. 258³ КК України).

4. Створення не передбачених законами України воєнізованих формувань (ч. 1 ст. 260 КК України).

5. Створення не передбачених законом збройних формувань (ч. 2 ст. 260 КК України).

6. Організація особами, які відбувають покарання у виді позбавлення чи обмеження волі, організованої групи з метою тероризування в установах виконання покарань засуджених або нападу на адміністрацію (ст. 392 КК України).

До другої групи належать злочини, пов'язані з діяльністю організованих злочинних угруповань, а саме:

1. Керівництво злочинною організацією або участь у ній, або участь у злочинах, вчинюваних такою організацією, а також організація, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп (ч. 1 ст. 255 КК України).

2. Заздалегідь не обіцяне сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності шляхом надання приміщень, сховищ, транспортних засобів, інформації, документів, технічних пристроїв, грошей, цінних паперів, а також заздалегідь не обіцяне здійснення інших дій по створенню умов, які сприяють їх злочинній діяльності (ч. 1 ст. 256 КК України).

3. Участь у банді або у вчинюваному нею нападі (ст. 257 КК України).

4. Матеріальне, організаційне чи інше сприяння діяльності терористичної групи чи терористичної організації (ч. 1 ст. 258³ КК України).

5. Керівництво не передбаченими законом воєнізованими чи збройними формуваннями, їх фінансування, постачання їм зброї, боеприпасів, вибухових речовин чи військової техніки (ч. 3 ст. 260 КК України).

6. Участь у складі не передбачених законом воєнізованих чи збройних формувань у нападі на підприємства, установи, організації чи на громадян (ч. 4 ст. 260 КК України).

7. Активна участь в організованій групі, створеній особами, які відбувають покарання у виді позбавлення чи обмеження волі, з метою тероризування в установах виконання покарань засуджених або нападу на адміністрацію (ст. 392 КК України).

8. Участь у вчиненні будь-якого злочину, передбаченого Особливою частиною КК України, у складі злочинного об'єднання.

Якщо перша група злочинів пов'язана зі створенням (організацією) відповідних злочинних об'єднань, то друга –

спрямована на криміналізацію участі у таких об'єднаннях, вчинюваних ними злочинах, керівництва такими об'єднаннями а також різноманітних форм сприяння ним. При з'ясуванні відповідних ознак цих злочинів доцільно керуватись положеннями Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями», де зазначається наступне.

Утворення (створення, організація) організованої групи чи злочинної організації слід розуміти як сукупність дій з організації (формування, заснування) стійкого злочинного об'єднання для заняття злочинною діяльністю. Зазначені дії за своїм змістом близькі до дій з організації злочину і включають підшукання співучасників, об'єднання їхніх зусиль, детальний розподіл між ними обов'язків, складення плану, визначення способів його виконання. Проте основною метою організатора такої групи (організації) є утворення стійкого об'єднання осіб для заняття злочинною діяльністю, забезпечення взаємозв'язку між діями всіх учасників останнього, упорядкування взаємодії його структурних частин.

Керування організованою групою або злочинною організацією полягає у вчиненні сукупності дій, спрямованих на управління їх функціонуванням як стійких об'єднань осіб (забезпечення існування, відповідного рівня організованості, дотримання загальних правил поведінки і дисципліни; вербування нових учасників, розподіл або перерозподіл між ними функціональних обов'язків; планування конкретних злочинів і злочинної діяльності в цілому; організація заходів щодо прикриття останньої; вдосконалення структури об'єднання) та здійсненням ними злочинної діяльності (визначення її мети і напрямів, конкретних завдань об'єднання, його структурних частин або окремих учасників, координація їхніх дій; ініціювання здійснення певного виду злочинної діяльності чи вчинення конкретних злочинів тощо).

Зазначені дії організаційного характеру можуть здійснюватись у формі віддання наказів, розпоряджень, давання доручень, проведення інструктажів, прийняття звітів про

виконання тих чи інших дій, застосування заходів впливу щодо учасників злочинного об'єднання за невиконання наказів і доручень або порушення встановлених у ньому правил поведінки.

Забезпечення фінансування злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації може полягати і в організації постачання їй коштів іншими особами, і в безпосередньому його здійсненні. У такий спосіб кошти можуть спрямовуватись на фінансування витрат, пов'язаних як із функціонуванням організованої групи чи злочинної організації (придбання автотехнічних засобів, зброї чи іншого майна, оренда приміщення, виплата коштів членам цих об'єднань за виконання ними відповідних функцій, а також винагороди виконавцям та іншим співучасникам злочинів, підкуп представників влади, здійснення розвідувальних заходів, вкладання коштів у незаконну підприємницьку діяльність тощо), так і зі вчиненням конкретного злочину.

При цьому слід мати на увазі, що здійснення іншого, крім фінансового (наприклад, матеріально-технічного, інформаційного), забезпечення злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації за змістом ч. 3 ст. 27 КК України не є підставою для визнання особи організатором. Це можливо лише за умови вчинення нею й інших дій, відповідальність за які передбачено зазначеною нормою.

Організація приховування злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації може полягати у координації дій щодо легалізації (відмивання) доходів, одержаних зазначеними об'єднаннями злочинним шляхом; підкупу осіб, уповноважених на виконання функцій держави; створення умов для проникнення учасників цих об'єднань до органів влади з метою забезпечити безпеку злочинної діяльності та виїзду учасників такої діяльності за межі регіону чи країни; збуту предметів, здобутих злочинним шляхом; маскуванню слідів злочину; фізичного знищення потерпілих чи свідків, а також тих співучасників, які могли б виступити як свідки. Таке приховування є специфічною формою пособницької діяльності.

У разі, коли приховування, на організацію якого були спрямовані дії особи, саме по собі утворює склад окремого злочину (наприклад, убивство, знищення чи пошкодження майна, давання хабара, легалізація (відмивання) доходів, здобутих злочинним шляхом) і це охоплювалось умислом такої особи, її дії необхідно додатково кваліфікувати ще й як організацію відповідного злочину.

Якщо конкретні дії організаційного характеру (організація відповідного стійкого злочинного об'єднання або керування ним) за своїми ознаками утворюють самостійний склад злочину, то особу, яка їх вчинила, треба визнавати виконавцем такого злочину, а її дії додатково кваліфікувати за відповідною статтею Особливої частини КК України (зокрема, за ч. 1 ст. 255, ст. 257 КК України) [8, с. 3–4].

Такі визначення справедливі для будь-якого із стійких злочинних об'єднань, а, отже, і для організованої злочинності.

Транснаціональний характер злочинів

Як уже зазначалось, ознаки транснаціонального злочину визначені у ч. 2 ст. 3 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності:

1) Це злочин, вчинений у більш ніж одній державі. Злочин визнається вчиненим у більш ніж одній державі, якщо його об'єктивна сторона (діяння) почала виконуватись на території однієї держави, а закінчилась (діяння набуло усіх ознак, визначених законом) на території іншої. Найбільш характерна така ситуація для вчинення триваючих та продовжуваних злочинів, оскільки виконання об'єктивної сторони таких злочинів може тривати протягом значного часу. Але й прості злочини теж можуть вчинюватись на території кількох держав (наприклад, якщо злочин має місце на кордоні або у літаку, що пролітає над територією різних країн тощо). Вважаємо, що наступні ознаки транснаціонального злочину, наведені у Конвенції, не мають самостійного характеру, а лише конкретизують перший, оскільки за міжнародним законодавством такі злочини (за винятком третьої ознаки) будуть визнаватись вчиненими на території кількох держав.

2) Злочин вчинено в одній державі, але істотна частина його підготовки, планування, керівництва або контролю має місце в іншій державі. Ця ситуація матиме місце, коли об'єктивна сторона цього злочину (принаймні діяння) виконувалась на території однієї держави, але хоча б частина попередньої злочинної діяльності (підготовка) мала місце на території іншої. Щодо планування та контролю, то у вітчизняному кримінальному законодавстві ці терміни не вживаються. Так, якщо злочин вчинено одноосібно, то планування не тягне кримінальної відповідальності і не є стадією вчинення злочину (якщо воно не виразилося у підшукуванні або пристосуванні засобів чи знарядь, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення злочину). Контроль за вчиненням злочину є, на наш погляд, частиною керівництва. Видається, що в цьому випадку малась на увазі ситуація, коли виконавець діє на території однієї держави, а хоча б один зі співучасників – на території іншої.

3) Злочин вчинено в одній державі, але за участю організованої злочинної групи, яка здійснює злочинну діяльність у більш ніж одній державі. Така ситуація може мати місце, якщо: а) організована злочинна група (злочинна організація) вчинює (вчинила) кілька злочинів на території різних держав; б) злочини вчинено на території однієї держави, але учасники злочинного об'єднання діють на території різних країн (наприклад, організатор з-поза кордону керує діяльністю угруповання).

4) Злочин вчинено в одній державі, але його істотні наслідки мають місце в іншій державі. Від першої ознаки відрізняється тим, що в першому випадку має місце вчинення діяння на території кількох держав, а у другому – діяння скоюється на території однієї держави, а наслідки настають на території іншої (наприклад, у поїзді, що рухається, убивця стріляє у жертву на території України, а смерть потерпілого настає вже на території Росії). При цьому Конвенція використовує словосполучення «істотні наслідки». Вітчизняне кримінальне законодавство не поділяє наслідки на істотні та неістотні. У ньому використовується лише поняття суспільно небезпечних наслідків, які є однією з ознак об'єктивної сторони складу злочину. Тому у кримінальному законодавстві України істотними

можна назвати лише суспільно небезпечні наслідки, які є ознакою відповідного складу злочину. Отже, цей пункт може застосовуватись лише щодо злочинів з матеріальним складом, тоді як перший пункт охоплює і злочини з матеріальним, і злочини з формальним складом.

Таким чином, для потреб правозастосування **транснаціональну організовану злочинність** можна визначити як сукупність тяжких та особливо тяжких злочинів, що мають транснаціональний характер і вчинюються у зв'язку зі створенням та діяльністю організованих злочинних угруповань.

1.2. Кримінологічна характеристика окремих видів транснаціональної організованої злочинності

Процеси глобалізації, що супроводжуються посиленням відкритості суспільства, взаємозалежності держав, спрощенням міжнародних зв'язків, збільшенням прозорості національних кордонів і формуванням світових фінансових мереж, сприяють не лише налагодженню економічних, торговельних відносин між країнами, але й створюють необхідне підґрунтя для поширення транснаціональної злочинності, яка ставить під загрозу економічні, політичні інтереси не однієї, а відразу декількох країн, перешкоджає нормальному міжнародному співробітництву й порушує законні права та інтереси громадян багатьох країн світу.

Транснаціональна злочинність набула значних масштабів, якісно погіршивши криміногенну ситуацію. Україна переконалася в цьому на власному досвіді. Слід відзначити, що вагома частина злочинних українських угруповань мають зв'язки і вплив в інших країнах світу, особливо у країнах СНД. Можемо навести лише такі дані: упродовж 2009 р. на території України було виявлено 18 організованих злочинних груп з міжнародними зв'язками. Ними було вчинено протягом року 290 злочинів.

Зазначимо, що майже 74 % від загальної кількості злочинів, вчинених організованими злочинними групами з міжнародними зв'язками у 2009 р., складають особливо тяжкі злочини, 12,4 % – торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі

людини, 9,7 % – шахрайство, 10 % – незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, 19,7 % – крадіжка, 3,4 % – розбій, 4,5 % – підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів, 3,4 % – умисне вбивство, 0,34 % – незаконне заволодіння транспортним засобом, 0,34 % – бандитизм тощо.

Проникнення у вітчизняну злочинність транснаціонального компоненту, будучи частиною загальної тенденції глобалізації, відрізняється різноманітністю форм і видів – від інтеграції розрізнених українських груп у транснаціональні кримінальні структури до активізації діяльності міжнародної наркомафії, торговців зброєю, людьми чи людськими органами, що розглядають Україну як один із перспективних потенційних ринків.

Загроза цього різновиду злочинності в Україні полягає в тому, що, прагнучи до нових надприбутків, при невідпрацьованих механізмах приватизації та роздержавлення, злочинні структури стають власниками основного обсягу матеріальних цінностей. При цьому в міру розвитку внутрішніх організаційних структур вони все щільніше вбудовуються у злочинні міжнародні організації та просуваються на транснаціональний рівень.

Останнім часом транснаціональна злочинність активізується у сфері економіки України. Розширення діяльності організованих угруповань, укрупнення їх кримінальних капіталів посилює боротьбу за сфери впливу у галузях фінансів, банківської системи, паливно-енергетичному комплексі та промисловості. Водночас слабкість і корумпованість державного апарату, прозорість кордонів, масштабні ринки збуту сприяють посиленню транснаціональних злочинних проявів.

Сучасна економічна ситуація в країні є найбільш сприятливою для розширення сфери діяльності вітчизняних злочинних угруповань за кордоном, а також для проникнення в Україну цієї форми злочинності з метою використання її ринку, недосконалої законодавчої бази, відсутності соціального

контролю. Транснаціональна злочинність у сфері економіки є небезпечно раціональною і професійною, здатною вчитися на своєму й чужому досвіді, мати стратегічне бачення ситуації та її прогнозування, використовувати висококласних фахівців і найсучасніші технології.

Транснаціональні операції дозволяють злочинним організаціям одержувати доступ на вигідні ринки і знаходити шляхи проникнення на них, діючи при цьому з районів, де вони почувають себе відносно недосяжними для правоохоронних органів. Доходи від злочинної діяльності спрямовуються каналами світової фінансової системи і приховуються в офшорних зонах і центрах банківської діяльності з відносно ліберальним регулюванням.

Протиправна економічна діяльність реалізується через: регулярні угоди щодо придбання в країнах проживання членів транснаціональних злочинних угруповань товарів підвищеного попиту і доставляння їх у країни, де мешкають інші члени цих організацій; наявність організованих злочинних угруповань, що займаються контрабандою і спеціалізуються на нелегальному вивозі великих партій товарів; діючу в окремих сферах мережа збуту товарів; наявність мережі обміну грошей, отриманих від нелегального збуту, на конвертовану валюту; встановлення каналів вивозу за кордон цінностей, отриманих злочинним шляхом.

Тенденції розвитку транснаціональної злочинності вказують на проникнення в економіку злочинних схем за умов недоведення законного походження зовнішніх інвестицій, створення власних сфер у світовій кримінальній економіці, заснування фіктивних економічних структур для відмивання коштів, що не можуть бути легалізовані в інших країнах.

Зараз, за оцінками експертів, найбільшу загрозу для України та світової спільноти в цілому становлять такі види транснаціональних організованих злочинів, як відмивання «брудних» грошей; наркобізнес; торгівля людьми; міжнародне піратство; нелегальна імміграція та деякі ін.

1.2.1. Відмивання «брудних» коштів

Кримінологічні дослідження свідчать про те, що переважна більшість операцій з відмивання «брудних» коштів має

глобальний та організований характер. Слід зазначити, що в Україні у 2009 році 64 таких злочини вчинено організованими групами, а 12 – організованими злочинними групами з міжнародними зв'язками.

У березні 1998 році Dow Jones News повідомила, що відмивання коштів у підсумку становить від 2 до 5 % світового ВВП; іншими словами – від 1 до 3 трильйонів доларів. У загальному еквіваленті – це 8 % світової торгівлі, більше ніж продаж засобів пересування, заліза та сталі і майже так само як газова та нафтова промисловість.

Австралієць Джон Волкер звернувся до цієї проблеми у своїй праці «Моделювання потоків глобального відмивання коштів». Моделюванням процесу було визначено, що глобальне відмивання коштів дорівнює 2,85 трильйони доларів за рік [16]. Фактом є те, що загальне значення удвічі більшим за офіційні дані.

Глобалізація характеризується різними факторами. Більшість видів протиправного обігу здійснюється на міжнародному рівні, тому що покупець і продавець, як правило, перебувають у різних юрисдикціях. Певним чином глобалізація відмивання коштів базується на більш широкому явищі – глобалізації легальної економіки в цілому. Можливо навіть розглядати глобалізацію злочинності як один з наслідків глобалізації легальної економіки. Хоча загалом організована злочинність поза сумнівом має тенденцію до поглиблення глобалізації, обсяги даного процесу не слід перебільшувати: усі організовані злочинні групи дотепер мають глибокі корені на своїй території, де вони найчастіше домінують у декількох видах злочинної діяльності й мають значний економічний і суспільний вплив [17, с. 52].

У той же час, вони, поза сумнівом, одержують доходи від підприємств, іноді на основі співробітництва з іншими кримінальними групами, але також і шляхом легалізації своїх кримінальних доходів на міжнародній арені. На глобалізацію відмивання злочинних доходів впливає ряд специфічних обставин. Країни, в яких відбувається відмивання і акумулювання таких коштів, менше зацікавлені у розслідуванні легалізації злочинних доходів, здобутих на території інших

юрисдикцій, ніж країни, у яких скоюється предикатний злочин. Важливим фактором є також те, що доходи від злочинної діяльності нерівномірно розподіляються між країнами.

Що стосується, наприклад, легалізації наркодоходів, слід зазначити, що економіки країн – виробників наркотиків, особливо країн Латинської Америки, часто не в змозі поглинути величезні прибутки, одержувані у міжнародному обігу наркотиків. У багатьох країнах, де здійснюється незаконне виробництво наркотиків, як правило, економіка не стабільна, і неконтрольоване надходження величезної кількості грошових доходів з-за кордону від злочинної реалізації наркотиків, ускладнює контроль над зростанням інфляції в цих країнах. На противагу поширеній думці у цілому обіг наркотиків не створює прибутки для економіки країн – виробників наркотиків. Беручи до уваги ці фактори, не дивно, що багато з так званих наркобаронів найчастіше диверсифікують інвестиції своїх прибутків від обігу наркотиків.

Глобалізація відмивання коштів характеризується певними факторами: перший з них – економічний. Це те, що наприкінці ХХ ст. у світовій економіці виникли елементи і умови, що породили постійний попит на іноземний фінансовий капітал і умови, що характеризуються анонімністю інвестування даного капіталу. Серед цих факторів можна виділити: зростання числа фондових бірж у країнах, що розвиваються, широкомасштабну приватизацію у багатьох країнах і диверсифікованість фінансових інструментів.

Одним з найбільш важливих факторів, що сприяє транснаціональному відмиванню коштів, є глобалізація спекулятивних банківських операцій, що іноді називається «спекулятивною глобальною економікою» [18, с. 5]. Глобалізація світової економіки частково викликана технологічною еволюцією, що створила засоби міжнародної комунікації та транспорту, раніше не відомі. Одним з результатів даної еволюції є створення дистанційної системи платежів, яка відкрила широкі можливості для легалізації злочинних доходів.

Ще одним важливим фактором, який у значній мірі вплинув на глобалізацію світової економіки (і світових ринків зокрема), є лібералізація системи контролю обмінних операцій.

Зрозумілим є те, що така еволюція, будучи безперечно вигідною для зростання світової економіки, створює значні труднощі для правоохоронних органів, зокрема у сфері контролю за наявними транснаціональними фінансовими потоками. Логічним у даному випадку є формування та здійснення адекватних заходів протидії відмиванню коштів. Необхідно зазначити, що головною ознакою порушення контролю над обмінними операціями у сфері управління фінансами є не відсутність інформації (у будь-якому випадку, надана органами контролю над обмінними операціями інформація не має в основному важливого значення для даних цілей), а те, що як і у випадку із зростанням економіки: збільшення загального обсягу міжнародних трансакцій створює більше можливостей для приховання злочинних доходів.

Лібералізуючий ефект технологічного розвитку підсилюється ідеологічними змінами, що відбулися у 80–90-х роках ХХ століття. У результаті розвалу комуністичної ідеології економічна модель на основі конкуренції приватних капіталів була прийнята більшістю постсоціалістичних держав, внаслідок чого почали розвиватися нові фінансові сектори на їх територіях. Це не тільки сприяє процвітанню легального бізнесу, але й створює нові можливості для відмивання коштів. Такі країни привабливі для злочинців через відсутність регулювання системи протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Крім того, ряд країн настільки зацікавлені у надходженні іноземного капіталу, що їх внутрішня політика не забезпечує достатнього вивчення характеру походження інвестицій. Це особливо стосується певного переліку офшорних юрисдикцій. Деякі з них навіть рекламують свою готовність прийняти доходи, отримані кримінальним шляхом. Так, тільки під серйозним дипломатичним тиском Сейшельські острови відмовились від свого Акта економічного розвитку (Economic Development Act (EDA)), що гарантував імунітет від кримінального переслідування для іноземних інвесторів, у випадку розміщення більше 10 млн доларів (якщо інвестор не вчинив насильницьких дій чи операцій з наркотиками на самих Сейшельських островах) [19, с. 4].

Такі юрисдикції нерідко на законодавчому рівні формують свою репутацію щодо суворості таємності, пов'язаної з розкриттям банківської інформації, що у свою чергу ускладнює відстеження офіційною владою походження або навіть місця перебування коштів, розміщених у даних «таємних» юрисдикціях. Окрім того, привабливість таких місць посилюється за рахунок м'яких податкових правил, що дозволяють нерезидентам уникати оподаткування своїх капіталів.

Як «таємні» податкові сховища часто згадуються юрисдикції Карибського басейну. Таку характеристику, виходячи із загальних ознак, можна застосовувати і до Нормандських островів, Ліхтенштейну, Князівства Монако, Андорри, Мальти, Мадери, Гібралтару, Швейцарії та Люксембурга. На підставі цього їх нерідко називають офшорними фінансовими центрами. У контексті фінансових трансакцій термін «офшор» відноситься до трансакцій, що здійснюються між нерезидентами.

Офшорний банк можна визначити як фінансовий інститут, що легально зареєстрований в одній юрисдикції, але здійснює операції тільки з нерезидентами. Відповідно до даного визначення офшорні трансакції можуть мати місце в будь-якій юрисдикції, але в результаті фіскальних правил і правил щодо таємності деякі юрисдикції приваблюють велику кількість офшорних трансакцій і офшорних банків, таким чином стаючи офшорними фінансовими центрами. Усе це зводиться до того, що ті, хто «відмиває» злочинні доходи, нерідко використовують офшорні фінансові центри для приховання такого характеру доходів або для легалізації їх із метою ухилення від оподаткування. В обох випадках вони виграють від існування правил таємності і від інертності місцевих виконавчих чи фіскальних органів.

Глобалізація легалізації (відмивання) злочинного походження доходів вкрай негативно впливає на ефективність заходів протидії цьому явищу. Такі заходи, застосовані тільки на національному рівні, як правило, ведуть лише до зміни географічної зони явища. У зв'язку з поглибленням глобалізації фінансового світу злочинні доходи, розміщені в межах юрисдикції, де норми у сфері попередження відмивання коштів

є менш суворими, можуть проникнути у фінансову систему інших країн, тому що вони також є частиною світової платіжної системи без яких-небудь обмежень. І доки така можливість існує, готівка від злочинної діяльності надходитиме в дані країни для інтеграції у фінансову систему з наступним поверненням через електронні платіжні системи.

Виходячи із зазначеного, необхідно зробити декілька висновків. На законодавчому рівні міжнародна гармонізація законодавства протидії відмиванню коштів є абсолютно необхідною умовою для досягнення успіху в боротьбі з цим явищем. Це стосується не тільки кримінального, але й превентивного законодавства, де ефективність підкріплюється економічним фактором, а саме бажанням введення типових заходів проти відмивання коштів для фінансових інститутів у різних країнах з урахуванням міжнародного характеру арени боротьби.

На оперативному рівні глобалізація відмивання коштів вимагає створення ефективних міжнародних механізмів співробітництва, що роблять можливим співробітництво національних органів у сфері запобігання і судового переслідування відмивання коштів.

У тенетах глобальної економіки офшорні сховища є паразитами, що заробляють тільки на тому, що є членами глобальної економіки і вииграють від того, що більшість країн ввели правила, які перешкоджають припливу нелегального капіталу. З метою обмеження такого типу діяльності, який підриває життєздатність світової фінансової системи, міжнародне співтовариство запропонувало встановити ряд правил, що створили б основу для повної участі будь-якої країни в міжнародному фінансовому ринку. Це змусить офшорні юрисдикції радикально змінити своє законодавство.

Передбачається, що встановлення цих правил буде підкріплено певними обмеженнями щодо країн, які не будуть виконувати їх. Прикладом таких обмежень може бути відмова в міжнародному офіційному визнанні фінансових операцій, здійснюваних у межах таких країн чи стягнення прихованих податків з капіталу, що надходить у дані країни або виходять з них.

1.2.2. Наркобізнес

Наркобізнес – це дії окремих осіб (злочинців або злочинних угруповань) пов'язані з незаконним культивуванням наркорослин, виробництвом (виготовленням), транспортуванням, реалізацією, маркетингом наркотичних засобів, а також легалізацією коштів, отриманих від цієї протиправної діяльності з метою одержання надприбутків. Ця проблема, що стоїть вже не одне тисячоліття, і сьогодні не втратила своєї актуальності, має глобальний характер і гостро заявляє про себе практично усім державам, оскільки для неї не існує територіальних, національних, релігійних, класових, статевих або інших меж.

За приблизними підрахунками, на сьогоднішній день у цілому світі понад 200 млн осіб вживають наркотики різного виду. У тому числі приблизно 140 млн осіб курять марихуану – найпоширеніший наркотик, кокаїн вживають 13 млн осіб, героїн – 8 млн, 30 млн осіб зловживають стимуляторами амфетамінового ряду [20, с. 51–52].

У зв'язку з цим поширення незаконного обігу наркотиків, штучне втягування мільйонів осіб до немедичного вживання стало підґрунтям виникнення індустрії міжнародного наркобізнесу, що приносить багатомільярдні прибутки злочинцям. За сучасних умов наркобізнес перетворився на діяльність транснаціональних злочинних організацій, вплив яких поширюється на значну кількість країн.

«Наркобізнес – це найбільш прибуткова злочинність. Це ціла індустрія, яка втягує людей більше, ніж будь-яка інша сфера діяльності: від плантаторів до маленьких дітей, які торгують наркотиками на вулицях міст. І коли уряди вкладають усе більше коштів у медицину, освіту і поліцію, прагнучи стримати споживання наркотиків, вони йдуть проти течії. Оскільки найсуворіші закони, які передбачають у деяких країнах довічне ув'язнення або смертну кару за наркобізнес, не є для нього стримуючими факторами» – справедливо зазначають фахівці з цієї проблеми [21, с. 135–139].

Тому не дивно, що транснаціональні наркосиндикати у злочинній діяльності використовують найсучасніші засоби

озброєння і боєприпаси, системи електронного оснащення, новітні методи забезпечення власної безпеки.

Щорічно в наркозлочинців із усіх регіонів світу вилучається близько 100 тис. одиниць вогнепальної зброї; виявляється понад 500 таємних злітно-посадочних смуг і майданчиків, приблизно така ж кількість літальних апаратів, використовуваних наркосиндикатами, збивається під час перельоту або конфіскується. Незважаючи на це, щодня здійснюється близько 300 вильотів із незаконним вантажем наркотиків.

Транснаціональний розмах злочинної діяльності дозволяє злочинцям використовувати канали швидкого надійного аудіо- і відеоконтакту. Так, найбільш поширеним на сьогодні способом укладання безконтактних угод є використання глобальної інформаційної мережі Internet. Крім того, використання потужної комп'ютерної техніки, підключеної до міжнародної банківської електронної мережі, сприяє поширенню в міжнародному масштабі процесу легалізації злочинних доходів.

Міжнародний масштаб наркобізнесу і залучення все більшої кількості держав у світову мережу маршрутів нелегального транспортування наркотичних засобів вже не дозволяють сьогодні чітко розмежувати країни на виробників наркотичних засобів або їх споживачів.

Враховуючи вигідне геополітичне розташування, Україна займає чільне місце у планах наркодільців. Майже до 90-х років територія нашої держави використовувалася злочинцями лише для транзиту партій героїну, кокаїну, гашишу та інших наркотиків, вироблених у країнах «Золотого трикутника» та «Золотого півмісяця», а також Афганістану і Пакистану.

У наш час в умовах формування вільних ринкових стосунків ділки міжнародних наркоутруповань прагнуть використовувати зручне географічне положення України для прокладання нових наркомаршрутів. Порівняно з 2001 роком кількість виявлених фактів контрабандного ввезення на територію України наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів зросла майже у 10 разів.

Злочинні шляхи транспортування наркотичних засобів пролягають практично з усіх суміжних з Україною держав. Основними країнами постачання контрабандних наркотиків

сьогодні є Росія, Молдова, Польща, Голландія, Німеччина, Панама, Колумбія, Нідерланди, Угорщина, Іран тощо.

Кримінологічні дослідження засвідчують, що протиправні форми наркобізнесу постійно трансформуються. Усе більш активно виявляють себе у цьому організовані, добре законспіровані злочинні групи, провідну роль у яких відіграють вихідці з країн Центральної та Середньої Азії. Використовуючи міжнародні зв'язки, реєструючи спільні підставні іноземні фірми, вказані особи організують стійкі, добре законспіровані злочинні наркоугруповання, активні учасники яких перебувають на нелегальному становищі. За даними Департаменту боротьби з незаконним обігом наркотиків МВС України, протягом 2009 року викрито 81 організоване злочинне угруповання, яке діяло у сфері наркобізнесу. Відносно 40 ОЗУ, до складу яких входило 163 особи, кримінальні справи направлено до суду. Із загальної кількості викритих ОЗУ 10 – з міжнародними зв'язками.

Отже, злочинна діяльність, пов'язана з незаконним обігом наркотиків, під силу лише добре організованим злочинним угрупованням із міжрегіональними (міжнародними) зв'язками, для яких наркобізнес є єдиним або головним видом злочинного промислу. Характерними рисами таких угруповань є:

- високий рівень організованості, що передбачає сувору дисципліну, ієрархію, чіткий розподіл ролей (заготівники, виготовлювачі, перевізники і розповсюджувачі, охорона тощо). Прийом нових членів здійснюється після перевірки виконання даних їм доручень. Злочинна діяльність угруповання контролюється організатором за допомогою силових блоків;

- володіння прийомами контррозвідувальної діяльності. Злочини вони вчиняють виключно конспіративно і, як правило, групою, але кожний співучасник знає лише того, з ким безпосередньо контактує;

- висока мобільність, наявність вогнепальної зброї, засобів зв'язку;

- відокремленість від діяльності інших злочинних груп та міжрегіональний (міжнародний) розподіл сфер злочинної діяльності, пов'язаної з наркобізнесом.

Організована злочинність, пов'язана з наркобізнесом, диктує свої правила в ринкових відносинах, нав'язує кримінальні форми і методи їх регулювання, додатково спираючись на негативний процес наркотизації населення.

Надприбутки, що злочинці отримують у наркобізнесі, за мінусом витрат на підкуп і необхідних витрат на осіб, які використовуються для вчинення злочинів, надалі використовуються у фінансових операціях, підприємницькій діяльності, легалізуючи кримінальний сектор в економіці.

Останніми роками українські наркозлочинці зуміли налагодити міцні міжнародні зв'язки, успішно влитися до транснаціонального наркобізнесу і відвоювати свою «нішу». Цей напрям злочинної діяльності продовжує інтенсивно розвиватися, завойовує значні простори, виходить у своїй діяльності на більш високий рівень. Наслідком цього є зростання наркоманії й наркотизму.

Отже сьогодні в Україні існує розгалужена мережа наркобізнесу, до злочинної діяльності якої залучені організовані угруповання з представниками міжнародної наркомафії.

Зв'язки з представниками міжнародної наркомафії створюють сприятливі умови та надає можливість вітчизняним злочинним угрупованням мати стабільне джерело збагачення, перекачувати «брудні гроші», отримані від реалізації наркотиків, за кордон, і в подальшому їх легалізувати.

Правоохоронні органи України, а особливо органи внутрішніх справ, намагаються ефективно протидіяти транснаціональному наркобізнесу. Проте, документування злочинної діяльності членів наркосиндикатів, особливо етнічних наркоугруповань з міжнародними зв'язками, супроводжується низкою проблем. Висока корпоративність та недовіра етнічних наркоугруповань ускладнює залучення до співробітництва осіб, які можуть висвітлювати процеси, що відбуваються у даному середовищі. На теперішній час в органах внутрішніх справ відсутні кваліфіковані перекладачі з афганської, пакистанської, ліванської та інших мов, які мають допуск до державної таємниці та можуть бути задіяні під час проведення оперативно-розшукових та слідчих дій.

З урахуванням існуючих міжнародних домовленостей залишається нормативно не врегульованим механізм застосування спеціальних методів боротьби з наркобізнесом, насамперед, організації та проведення міжнародних контрольованих поставок, здійснення спільних з правоохоронними органами іноземних держав оперативно-розшукових заходів, впровадження в міжнародні злочинні наркоугруповання, які діють як на території України, так і на території інших країн, працівників компетентних правоохоронних органів України та іноземних держав, створення спільних баз даних відносно міжнародних наркоділків, взаємного обміну інформацією тощо.

1.2.3. Торгівля людьми

Торгівля людьми є глибоко криміналізованим явищем. Вона підтримується кримінальними організаціями, що відіграють ключову роль у даному бізнесі. Як сектор «тіньової» економіки торгівля людьми перебуває в більшості країн поза законом, проте приносить колосальні доходи її власникам. Саме тому продаж і перепродаж людей стає прибутковим заняттям для багатьох злочинних груп, втягнутих у даний бізнес.

В Україні зв'язок між організованою злочинністю і торгівлею людьми практично не простежувався взагалі. Співробітники силових структур, МВС, законодавчих і виконавчих органів влади виводили і дотепер виводять торгівлю людьми за межі організованої злочинності, відмовляючись визнавати її існування. Тим часом, за своїми можливостями торгівля людьми як «тіньовий» сектор економіки перевершує практично всі види кримінальної діяльності, у тому числі й наркоторгівлю. За даними Європолу, щорічний дохід від торгівлі людьми досягає 19 млрд доларів США [22, с. 215]. У зв'язку з цим торгівля людьми стає найважливішою складовою економічної бази тероризму. Іноді висловлюється думка про те, що терористичні угруповання не причетні до таких видів діяльності, як торгівля людьми, оскільки вони мають серйозну економічну підтримку з боку впливових фінансових і урядових кіл в ісламських країнах, а торгівля людьми виглядає як дрібна діяльність, до якої терористичні організації не опускаються.

Як відзначає М. А. Погорецький, «Широкого поширення останнім часом набула в Україні торгівля людьми і особливо жінками та дітьми (громадянами України), які стають легкою здобиччю для ОГ та ЗО у їх кримінальному бізнесі, що мають транснаціональний характер і розвиваються стрімкими темпами, серед яких домінують добре організовані кримінальні синдикати, а одержані прибутки використовуються для фінансування інших різновидів організованої злочинної діяльності. Характерною особливістю такого виду кримінального бізнесу є те, що одних і тих самих людей як предмет торгівлі можна залучати до торгового обігу знову й знову, отримуючи багаторазові прибутки. Тому сьогодні проблема торгівлі людьми набула міжнародного масштабу і є одним із негативних явищ, з яким зіткнулося міжнародне співтовариство» [23].

У ст. 3 Протоколу ООН «Про попередження і припинення торгівлі людьми» торгівля людьми трактується як «здійснюване з метою експлуатації вербування, перевезення, передачу, приховування чи утримування людей шляхом погрози, силоміць шляхом застосування інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою чи уразливістю становища, або шляхом підкупу, у виді платежів чи вигод для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу. Експлуатація включає як мінімум експлуатацію проституції інших осіб чи інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю чи послуги, рабство чи звичаї, подібні з рабством, підневільний стан чи вилучення органів». Перераховані діяння визнаються у ст. 4 зазначеного Протоколу кримінально караними злочинами з ознаками транснаціонального характеру.

Першоосновою для звертання до проблеми стали, по-перше, відкритість кордонів України і у зв'язку з цим посилення і збільшення міграційних потоків між державами й усередині країни; по-друге, ратифікація відповідних законів по боротьбі з торгівлею людьми в країнах СНД; по-третє, ратифікація урядом Віденської конвенції 2002 року про транснаціональну організовану злочинність і протоколів до неї.

У ситуації підписання Україною міжнародних документів по боротьбі з торгівлею людьми та організованою злочинністю

замовчувати наявність работоргівлі стало неможливо. Однак зазначені, дійсно важливі кроки все-таки можна назвати «вторинними». Первинними, що підштовхнули законодавчі й виконавчі органи влади до визнання факту торгівлі людьми, стали два фактори: віднесення України до країн, які не бажають визнати масштаби організованої злочинності, у тому числі й торгівлі людьми (Другий щорічний аналітичний звіт Держдепартаменту юстиції США, 2002) і виявлення зв'язків організованої злочинності у сфері торгівлі людьми з терористичними організаціями.

З часу визнання торгівлі людьми самостійним злочином в Україні було порушено 2623 кримінальні справи. Лише протягом 2009 року – 279. Особливо часто цей вид злочинності фіксується у Дніпропетровській, Донецькій, Луганській та Харківській областях, де наявна кількість фактів торгівлі людьми складає майже 40 % від загальної кількості даного виду злочину по всій Україні. Однак наведені статистичні дані не відображають реального стану справ на місцях у зв'язку з тим, що злочин, що розглядається, має характер підвищеної латентності. Серед факторів, що обумовлюють високу латентність торгівлі людьми, можна назвати неможливість всебічного вивчення проблеми та об'єктивності висвітлення його результатів традиційними методами.

Україна, як європейська держава, займає особливе геополітичне положення. Це створює сприятливі умови транснаціональним організованим групам для «експорту» наших громадян до таких країн, як Туреччина, Ізраїль, Італія, Іспанія, Німеччина, Югославія, Угорщина, Чехія, Греція, Російська Федерація, Об'єднані Арабські Емірати та інші країни, так і «транзиту» незаконних мігрантів зі Сходу на Захід.

Торгівля людьми у більшості випадків вчиняється з використанням юридичних осіб – модельних або шлюбних агентств, бюро із працевлаштування, туристичних фірм тощо. Маючи транснаціональний організований характер, у торгівлі людьми поряд із громадянами України беруть участь іноземці або особи без громадянства. Як свідчать соціологічні дослідження, більшість (58,5 %) пропозицій виїхати за кордон

надходять від знайомих і родичів, від приватних агентств із працевлаштування – 22,3 %, від іноземців – 13,5 % [24, с. 36].

Необхідною умовою для ефективної протидії транснаціональній торгівлі людьми є з'ясування факторів (чинників), які детермінують це негативне явище. У зв'язку з цим виникає закономірне і важливе в науковому та практичному плані питання про характер і роль тих чи інших чинників.

За сферами поширення та змістом фактори торгівлі людьми можна поділити на: 1) соціально-економічні – нестабільна економічна ситуація в державі; прибутковість від злочинних діянь, пов'язаних із торгівлею людьми; слабе матеріальне забезпечення державних органів і установ, які займаються протидією торгівлі людьми; 2) політичні – політична нестабільність, яка, зокрема, проявляється у нестабільності існуючих відносин з іншими державами; розгалуженість політичної системи і наявність великої кількості політичних партій і, відповідно, слабкість місцевого самоврядування; відсутність належної політичної волі щодо системної протидії торгівлі людьми, яка проявляється, зокрема, у безсистемному підході до створення законодавчої бази у цій сфері; 3) організаційно-управлінські – аморфність державного механізму та слабка його реакція на швидкоплинні процеси та нові виклики; слабкий контроль за діяльністю туристичних фірм, операторів та комерційних структур, що займаються працевлаштуванням і навчанням іноземців в Україні; сприятливе транзиту до країн Західної Європи геополітичне положення України; 4) правові – прогалини та нечіткість законодавства, що передбачає відповідальність за торгівлю людьми та регламентує діяльність державних органів, які ведуть боротьбу з цим явищем; відсутність чіткої процедури притягнення іноземців до юридичної відповідальності за порушення вітчизняного законодавства; недоліки у ратифікації Україною міжнародно-правових актів, які регламентують діяльність із протидії торгівлі людьми та запобігання нелегальній міграції; 5) морально-психологічні – поширення деморалізації суспільства, девальвація моральних цінностей; невизначеність і невпевненість у завтрашньому дні; невизнання

значною частиною населення торгівлі людьми соціальним злом, нерозуміння її суспільної небезпеки для суспільства, держави чи окремої особи та ін.

Перераховані вище фактори транснаціональної торгівлі людьми не є сталими і вичерпними, вони лише є частиною основних детермінант, які обумовлюють існування цього явища в Україні та у світі. Але й вони свідчать про те, що торгівля людьми є породженням не однієї чи кількох, а цілої системи різних за характером, силою детермінуючого впливу та сфер прояву соціальних передумов.

1.2.4. Міжнародне піратство

Останнім часом суттєво активізувалася діяльність злочинних угруповань, пов'язана з нападами на морські торговельні судна з метою отримання викупів, викрадення майна, заволодіння суднами тощо. Чисельність піратських нападів, їх просторова поширеність, поєднання з продуманою тактикою, високим ступенем організованості, використанням сучасного озброєння та готовністю до заповідання суспільно небезпечних наслідків – ці та інші моменти розкривають зміст даного делікту міжнародного характеру. Згідно з даними Міжнародного морського бюро (ІМБ), кількість нападів на морі протягом останніх десятиліть збільшилася утричі. Щорічні втрати від морських злочинів у світовому масштабі – близько 16 млрд доларів США. Головне пояснення такої тенденції – це та обставина, що світова економіка перебуває у критичній залежності від морського транспорту: ним щодня перевозиться близько 90 % всіх міжконтинентальних і близько 45 % внутрішніх товарів [25, с. 5].

Після закінчення «холодної війни» США та Великобританія удвічі знизили свою постійну присутність у Світовому океані, Росія – майже повністю. Великі ділянки акваторії опинилися поза зоною контролю. Послаб адміністративний контроль за розлогими близькочонтинентальними і навколоострівними акваторіями з боку держав – вони не мають можливості постійно утримувати на морі необхідні сили, інколи бракує політичної волі. Більшість суден світового торговельного флоту зареєстровані в Панамі, Гондурасі та Ліберії: країнах, які не володіють воєнно-морськими силами, необхідними для

припинення морського піратства. За інформацією страхового фонду Ллойда, у світі зареєстровано 89 тис. пасажирських і вантажних суден тоннажністю понад 100 т, у тому числі близько 55 тис. суден – понад 500 т. Сумарний тоннаж світового торгового флоту – 64 млн т.

За період із 1991 по 1997 роки від морського розбою потерпіли судна 62 держав у водах, прилеглих до територій 56 держав світу. Динаміка аналізованого виду злочинного промислу характеризується наступними цифрами: у 1992 році зареєстровано 106 епізодів піратства, у 1999 році – 300, у 2000 році – 471, у 2003 році – 282, у 2004 році – 329, у 2007 році – 263 і у 2008 році – 293 випадки піратських нападів [26]. Якщо протягом 1992 року під час вчинення цих злочинів було вбито 3 членів екіпажів, то протягом 2000 року було позбавлено життя уже 72 осіб і 99 поранено. Зменшення кількості піратських захоплень морських суден «компенсується» жорстокістю самих піратів: у 2004 році вони застосовували зброю більше ніж у 100 випадках.

Взагалі 79 % актів морського піратства відбуваються у шести регіонах: це узбережжя Індонезії, Бангладеш, Нігерії, Індії, Малаккська протока та Аденська затока. Особливо вирізняється Азіатсько-Тихоокеанський регіон, де в 90-х рр. відбулося більше 2/3 актів піратства у світі. На жаль, випадки піратських захоплень екіпажів суден, членами яких є громадяни України, також поповнюють цю статистику. Чого варте лише захоплення і подальше утримування судна «Faіna» із озброєнням на борту.

У даному виді організованого злочинного бізнесу з'явилися нові небезпечні тенденції. Експерти ІМБ констатують зменшення нападів на торговельні судна та їх вантажі, чіткий розподіл цілей нападу – або отримання викупу за захоплений екіпаж і вантаж, або захоплення малих суден – буксирів і барж. Майже на чверть збільшилась кількість нападів на танкери, настільки ж збільшилась і ймовірність виникнення екологічних катастроф.

На сьогодні правовим підґрунтям протидії піратству виступають Женевська конвенція про відкрите море 1958 р.; Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства 1988 р.; Конвенція ООН з морського права 1982 р. Тобто піратство відноситься до числа

так званих «конвенційних складів» злочинів, передбачених однойменними документами, що зобов'язують держави-учасниці вводити відповідні норми у своє національне кримінальне право та, відповідно, у випадку їх вчинення виносити вирoki на основі національного закону про кримінальну відповідальність. Згідно з названими документами піратством визнається будь-який протиправний акт насильства, затримання чи грабежу, вчинюваний із особистими цілями екіпажем чи пасажирями якого-небудь приватного судна або літального апарату і спрямований – у відкритому морі чи в іншому місці поза юрисдикцією жодної із держав – проти іншого судна чи літального апарату або проти осіб та майна, які знаходяться на їх борту.

Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства, і Протокол про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі, визначають, що будь-яка особа вчиняє злочин, якщо вона незаконно і навмисно: 1) захоплює судно чи здійснює контроль над ним шляхом застосування сили, погрози її застосування чи іншої форми залякування; 2) поміщує на борту судна пристрій чи речовину, які можуть зруйнувати судно, заподіяти йому пошкодження, які загрожують чи можуть загрожувати його безпечному плаванню; 3) руйнує морське навігаційне обладнання, заподіює йому серйозні пошкодження чи створює серйозні перешкоди його експлуатації, якщо це може загрожувати безпечному плаванню судна; 4) спричинює поранення будь-якій особі чи вбиває її у зв'язку із вчиненням чи спробою вчинення якого-небудь із вказаних злочинів [27, с. 202].

За загальним правилом, викладеним у ст. 27 Конвенції ООН з морського права 1982 р., кримінальна юрисдикція прибережної держави, як правило, не повинна здійснюватися на борту іноземного судна, яке проходить через територіальне море, для арешту будь-якої особи чи провадження розслідування у зв'язку із будь-яким злочином, вчиненим на борту судна під час його проходження, крім випадків, обумовлених у даній статті. У відкритому морі діє принцип виключної юрисдикції держави

прапора, який сформувався одночасно із принципом свободи судноплавства як міжнародно-правовий звичай і був закріплений у Женевській конвенції про відкрите море 1958 р. і у Конвенції 1982 р.

Цей принцип має ряд винятків, зокрема, що стосується боротьби із піратством. У ст. 105 Конвенції зазначено, що у відкритому морі або у будь-якому іншому місці поза юрисдикцією якої б то не було держави, будь-яка держава може захопити піратське судно чи піратський літальний апарат або судно, чи літальний апарат, захоплені в результаті піратських дій і які перебувають під владою піратів, арештувати осіб та захопити майно, що знаходиться на судні чи літальному апараті. Судові установи тієї держави, яка здійснила це захоплення, можуть виносити рішення про застосування покарання.

Отже, ця стаття юридично закріпила традиційне право держав здійснювати універсальну кримінальну юрисдикцію у випадках піратства, як злочинних дій, які не мають національної приналежності [28, с. 226].

Піратство належить до тих деліктів, юридична кваліфікація якого залежить від юрисдикційного місця вчинення злочинного акту. Повністю ідентичні за своїм характером діяння отримують відмінну кваліфікацію залежно від того, вчинені вони в межах юрисдикції якої-небудь держави чи поза ними. Відповідно, акти озброєного розбою стосовно суден, вчинені в межах морської території держави, у юридичному розумінні піратством не визнаються, і універсальна юрисдикція на них не поширюється [29, с. 879]. Між тим, законодавчі конструкції норм кримінальних кодексів окремих держав (зокрема Росії), які передбачають відповідальність за піратство, не враховують цю особливість.

Генеральна Асамблея ООН обговорює питання піратства та озброєного розбою у відношенні суден у своїх щорічних резолюціях про Світовий океан та морське право. Так, з'ясувавши, що акти піратства та озброєних розбійних нападів на морі у прибережних водах Сомалі погіршують ситуацію, яка являє собою загрозу міжнародному миру і безпеці в цьому регіоні, Рада Безпеки, посилаючись на главу VII Статуту ООН,

прийняла ряд важливих рішень, у тому числі тих, які безпосередньо стосуються проблеми юрисдикції.

Із врахуванням кризової ситуації в Сомалі та відсутності у Перехідного федерального уряду (ПФУ) можливостей для припинення дій піратів чи для патрулювання і забезпечення безпеки міжнародних морських шляхів біля берегів чи в територіальних водах Сомалі, у резолюції 1846 (2008), прийнятій 02.12.2008, Рада Безпеки ООН постановила, що протягом 12 місяців із дати прийняття цієї резолюції держави і регіональні організації, які співпрацюють із ПФУ у боротьбі з піратством та озброєними розбійними нападами на морі біля узбережжя Сомалі, можуть: а) входити у територіальні води Сомалі з метою припинення актів піратства і розбійних нападів на морі відповідно до того, як це дозволено робити у відкритому морі щодо піратів згідно відповідних норм міжнародного права; і б) використовувати, в межах територіальних вод Сомалі, відповідно до того, як це дозволяється робити у відкритому морі щодо актів піратства згідно з відповідними нормами міжнародного права, всі необхідні засоби для припинення актів піратства та озброєного розбою на морі (п. 10) [28, с. 227]. При цьому Резолюція не розглядається як така, що встановлює норми міжнародного звичаєвого права.

Втім, має місце недостатньо ефективна участь міжнародних організацій у підтриманні правопорядку на морі. Варто зазначити, що на сьогодні не існує міжнародної міждержавної організації, яка ставила б своєю основною метою боротьбу зі злочинами міжнародного характеру, в тому числі й міжнародним піратством. Закладаючи в перспективу її створення, на сучасному етапі необхідним видається поглиблення діяльності в рамках більш широкого спектра міжнародних організацій та інститутів, за провідної ролі на світовому рівні Міжнародної морської організації ООН. У 2004 році організацією був прийнятий міжнародно-правовий акт, який регулює окремі питання запобігання актам піратства – Міжнародний кодекс по охороні суден та портових споруд (ISPS Code). Кодекс встановлює уніфіковані стандарти безпеки, у тому числі щодо несанкціонованого проникнення сторонніх осіб на судно. Міжнародна морська організація неодноразово

приймала циркуляри для держав – членів цієї організації з питань піратства (Циркуляр Комітету з безпеки мореплавства ММО від 22.06.1993 № 662 «Піратство та розбій по відношенню до суден») [30, с. 19–24].

Важлива роль відводиться Аналітичному центру з проблеми піратства Міжнародного морського бюро – спеціальному органу, який займається збором та оперативним аналізом інформації від капітанів суден, що потерпіли від піратських нападів, а також про цілі та обставини атак у момент чи відразу ж після їх вчинення. Центр дослідження піратства, володіючи такими даними, здійснює своєрідний моніторинг нападів піратів, що відображається у підготовці прогнозів та складанні карт-схем найбільш вірогідних й небезпечних місць нападів піратів.

1.2.5. Нелегальна міграція

В умовах сформованої у світі геополітичної ситуації незмінно зростають обсяги нелегальної міграції. Завдяки географічному положенню Україна перебуває в центрі міграційних потоків, по суті відіграючи роль транзитної зони на шляху до країн Західної Європи. Механізми утворення транзитних потоків транснаціональної нелегальної міграції постійно вдосконалюються. З огляду на це нелегальна міграція стає однією з головних загроз національній безпеці України.

Для більш чіткого розуміння зазначеного явища необхідно визначити поняття нелегальної міграції, під якою розуміють незаконне переміщення через державний кордон, тобто поза пунктами пропуску або з приховуванням від прикордонного та митного контролю, при використанні підроблених документів, візи або без таких, самостійно чи за допомогою третіх осіб, а також проживання на території країни без належного дозволу компетентних державних органів [31, с. 19].

Так, за експертними оцінками кількість нелегалів в Україні зараз нараховує 600–700 тис. осіб, враховуючи ще й тих, у кого прострочена віза. Більшість потенційних нелегалів сьогодні в'їжджають в Україну легально – у приватних, туристичних справах, на навчання, транзитом, що ускладнює процедуру обліку іноземних громадян, які незаконно перебувають на території країни по закінченню терміну дії візи. За

дослідженнями спеціалістів, якщо в попередні роки значна кількість нелегальних мігрантів складалася з порушників-одинаків, то нині на 90 % це – організовані групи [32, с. 4].

Недооцінка масштабів та наслідків нелегальної міграції, відсутність ефективних механізмів протидії їй, зволікання з реформуванням структури державного управління міграційними процесами шкодить міжнародному іміджу країни, призводить до прямих економічних втрат та буде мати для України незворотні демографічні та соціальні наслідки у майбутньому.

Отримання об'єктивної інформації про стан, рівень, структуру та динаміку розвитку нелегальної міграції як однієї із сфер діяльності транснаціональної організованої злочинності є одним з важливих завдань, яке постає під час розроблення та здійснення заходів протидії такому виду міграції. За даними Департаменту інформаційних технологій МВС України, щороку на території України затримують близько 15–20 тис. нелегалів. Найбільше виявлялося і затримувалося нелегальних мігрантів на початку 2000-х років, а саме – у 2002 році 22800 осіб. Кількість виявлених нелегальних мігрантів у 2006 році зменшилась на 46 % порівняно з 2002 роком. У 2007–2008 роках кількість затриманих нелегальних мігрантів зростала щорічно на 9–10 %, а у 2009 цей показник зменшився на 4 %. За останні вісім років виявлено та затримано 1090 організованих груп у складі більш як 11 тис. нелегальних мігрантів [33].

Понад 84 % затриманих нелегальних мігрантів є вихідцями з Росії, Азербайджану, Молдови, Вірменії, Грузії, Китаю та Індії. За межі держави впродовж 2002–2009 років видворено більш як 100 тис. нелегалів. У середньому за вісім років щорічно видворяється близько 13 тис. нелегальних мігрантів, у тому числі майже 2 тис. – у примусовому порядку, тобто за межі України видворено більш ніж 90 % виявлених і затриманих мігрантів.

Аналіз динаміки і структури цього виду транснаціональної злочинності свідчить про те, що в останні часи організатори каналів незаконної міграції знаходять різноманітні шляхи переправлення нелегалів в Україну, використовують нові форми переміщення іноземців через процедуру їх запрошень

приватними особами та суб'єктами підприємницької діяльності, у тому числі з метою працевлаштування, навчання, ведення бізнесу та в приватних справах, що ускладнює процедуру їх виявлення та затримання.

Міграційне «навантаження» нелегалів на різні регіони країни розподілено нерівномірно. Найбільшу їх кількість затримано у місті Києві, Одеській, Харківській, Донецькій, Дніпропетровській, Херсонській областях та в Автономній Республіці Крим.

Прогресуюче зростання нелегальної міграції створює сприятливі умови для організованих злочинних угруповань, які займаються незаконним переправленням іноземців через кордони України. Стає реальністю включення у ці процеси міжнародних кримінальних груп і з'єднання їх з внутрішніми угрупованнями, що призводить до створення розгалуженої мережі транснаціональної організованої злочинності у сфері нелегальної міграції.

Щодо транснаціональних масштабів нелегальної міграції, то міжнародний бізнес, пов'язаний з цим явищем, є високо організованим. Він включає складні та досконалі міжнародні мережі їх членів, а саме: звідників, підроблювачів документів, постачальників, супроводжувачів, організаторів, фінансистів, корумпованих чиновників та утримувачів місць перебування нелегалів.

Діяльність транснаціональних злочинних угруповань, які організують та контролюють потоки нелегальної міграції, приносить їм великі прибутки. Залежно від регіону плата за переправлення однієї особи з країни виходу до країни призначення може складати 30 тис. доларів США, а за проїзд територією України – 3–5 тис. доларів США. І надалі, вже за межами України, система пересування нелегальних мігрантів до Західної Європи діє налагоджено, і ціни на послуги залишаються порівняно стабільними. Організатори каналів транснаціональної нелегальної міграції до високорозвинутих країн уже досягли такого рівня (світові прибутки від контрабанди людьми оцінюються від 5–7 до 10–15 млрд доларів США на рік), коли можуть дозволити собі переправляти нелегалів у кредит [34, с. 103].

Структури організованих злочинних груп дуже різняться між собою – від вільних аматорських угруповань, які спеціалізуються на переправленні мігрантів одними й тими ж маршрутами, до міжнародних структурованих організацій, спеціалізацією яких є торгівля людьми з метою їх експлуатації. У цьому бізнесі діють і окремі одинаки, і більші або менші злочинні мережі, що складаються із земляків або членів однієї родини, і добре організовані кримінальні групи з чіткою ієрархічною структурою.

Проте, дедалі частіше на зміну контрабандистам чи торговцям-одинакам приходять краще організовані кримінальні транснаціональні угруповання. Переважна їх більшість це: по-перше, етнічні групи, котрі зосереджують свою діяльність на власних співвітчизниках, і, по-друге, великі транснаціональні кримінальні організації, котрі включили до сфери своєї діяльності торгівлю людьми та переправлення мігрантів у розрахунок на великі прибутки. У більшості випадків європейці займаються європейцями, африканці – африканцями, азіати – азіатами, однак при цьому в будь-якому бізнесі беруть участь європейці з країн призначення живого товару.

Слід вказати на вплив мігрантів на рівень злочинності в країнах, де вони перебувають, який може бути як прямим, так і побічним. Прямий вплив полягає в тому, що певна частина мігрантів у період адаптації вчиняє злочини. Це відображається за допомогою показників, що характеризують частку злочинців-мігрантів у загальній кількості осіб, які вчинили злочини в даній країні. До прямого потрібно віднести і вплив антисупільних елементів із числа мігрантів на представників корінного населення з метою втягнення останніх у злочинну діяльність або вчинення окремих злочинів.

Побічний вплив полягає в тому, що міграційні процеси іноді негативно відбиваються на соціально-демографічній ситуації в країні. Мова йде про вплив на ті фактори, які, у свою чергу, зумовлюють вчинення злочинів як самими мігрантами, так і корінними громадянами. Перш за все, сюди відносяться матеріальні труднощі мігрантів, необлаштований побут, відсутність постійних джерел доходів, непристосованість до місцевих умов життя.

Треба мати на увазі, що злочинність мігрантів характеризується підвищеною латентністю. Вона фіксується як така тільки в разі розкриття злочинів і виявлення винних осіб, тобто після того, коли встановлюється, що винний є мігрантом. Практичними працівниками завжди відмічалась значна складність розкриття злочинів, вчинених саме приїжджими, оскільки, осівши в певному місці, мігранти: а) адаптуються, включаються в ті відносини і стиль життя, які мають місце на даній території; б) бувають вже достатньо обізнані в кримінальній діяльності.

Внесок мігрантів у злочинність окремих регіонів різний. Він визначається перш за все масштабами самого потоку мігрантів який, як правило, тим вищий, чим більший населений пункт. Великі міста з їх широким спектром можливостей завжди були привабливішими для приїжджих. У Києві та Одесі, наприклад, їх частка, за окремими оцінками фахівців, серед усіх злочинців сягає майже третини. Контингент мігрантів також неоднорідний за своїм складом, мотивацією і метою приїзду, тривалістю перебування, етнічними та соціальними ознаками. Отже різний і характер впливу цих мігрантів на криміногенну ситуацію.

Слід також звернути увагу на інший аспект зв'язку нелегальної міграції з організованою злочинністю, який останнім часом набуває великих масштабів. Це використання нелегальної міграції з боку транснаціональних організованих злочинних угруповань як «інструменту» для поширення масштабів і географії своєї протиправної діяльності. При цьому найбільш привабливою сферою для злочинців є залучення транзитних мігрантів, які прямують через територію України на Захід, або тих, які тривалий час перебувають в Україні для переміщення контрабандних товарів.

Нелегальна міграція все активніше використовується міжнародними наркоділками для транзитного переміщення через Україну до країн Західної Європи сильнодіючих наркотиків, а також для безпосереднього їх розповсюдження в Україні.

Також слід вказати й на не менш небезпечні фонові явища, пов'язані з нелегальною міграцією, а саме: поширення екзотичних для нашого регіону та клімату хвороб, поширення

венеричних захворювань та СНІДу; проституція, наркоманія, алкоголізм і токсикоманія.

1.2.6. Незаконний обіг транспортних засобів

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття в Україні та в ряді інших країн світу набув загрозливих масштабів незаконний обіг транспортних засобів – як вид організованої транснаціональної злочинності. Заходи правоохоронних органів, спрямовані на боротьбу з даним видом злочинів, найчастіше виявляються недостатніми, особливо у зв'язку з проявами транснаціонального аспекту цієї проблеми.

Стійкі міжнародні кримінальні зв'язки добре прослідковуються правоохоронними органами як України, так і інших країн. За даними бюро по координації боротьби з організованою злочинністю та іншими небезпечними видами злочинів СНД, приблизно 22 % виявлених організованих злочинних груп мають тісні контакти зі злочинними угрупованнями Німеччини, Польщі, Угорщини, Чехії, Фінляндії, Швеції, Данії та деяких інших Європейських країн [35].

У зв'язку з лібералізацією прикордонного режиму відкрився гігантський ринок збуту автомобілів на території країн Східної Європи, що у свою чергу обумовило різке зростання числа викрадень автотранспорту в країнах Західної Європи. Про масштаби міжнародних операцій транснаціональних злочинних угруповань дозволяють судити такі цифри: за даними Інтерполу із 110 тис. автомобілів, викрадених у Західній Європі протягом 1995–1996 років, майже 40 % були реалізовані в країнах СНД [36].

При цьому даний вид злочинної діяльності поширений не тільки в країнах Європи, але й на Американському континенті. Про це свідчать результати розслідувань, проведених в одній з країн Карибського басейну, яке засвідчило: «... приблизно один із кожних п'яти автомобілів, що знаходяться в порту в очікуванні митного огляду, має явні ознаки того, що він був викрадений і переправлений з території Сполучених Штатів Америки. Для автомобілів вартістю понад 15 тис. доларів США цей показник збільшується приблизно до чотирьох із кожних п'яти автомобілів» [37, с. 14–19].

В Україні у 2008 році вчинено 5793 незаконні заволодіння транспортними засобами, з яких розкрито 62,4 %, нерозкритими залишилися 2178 злочинів; у 2009 році відповідно – 5184 таких злочини, з яких розкрито 61,3 %, а нерозкритими залишилися 2006 злочинів.

За даними Інтерполу, обсяг нелегального бізнесу – незаконного обігу транспортних засобів, оцінюється приблизно у 21 млрд доларів на рік. Кожні 10–20 секунд здійснюється незаконне заволодіння транспортними засобами. Утворився ряд стійких злочинних угруповань, які контролюють сферу обігу автотранспорту, вчинюють на цьому ґрунті розбійні напади, вбивства, збройні сутички між собою. Розширюються міжрегіональні та міжнародні зв'язки злочинців, зростає їх озброєність та агресивність, а отримані незаконні прибутки стають підвалинами злочинного середовища, насамперед організованої його частини. Створено систему нелегальних поставок до України автомобілів, викрадених за кордоном, у тому числі й за попереднім замовленням. Налагоджено високоякісне виготовлення фальшивих документів, зміна номерів вузлів і агрегатів автомобілів тощо.

Основними чинниками росту незаконного обігу транспортних засобів як виду організованої транснаціональної злочинності можна назвати:

1. Отримання великих прибутків (за викрадену автомашину, як правило, отримують приблизно половину її справжньої вартості).

2. Невеликий ризик викриття. Фахівець відкриває і заводить автомобіль за кілька секунд. Після крадіжки автомобіль зберігається у закритому гаражі, зареєстрованому на сторонню особу, де на нього чекає розукомплектування чи експорт за підробленими документами.

3. Поширення міжнародних кримінальних зв'язків.

4. Національні особливості та розбіжності законодавчих систем різних країн. Транснаціональні організовані угруповання вдало використовують прогалини та недосконалості чинного законодавства окремої країни, а також розбіжності законодавств різних країн стосовно порядку перевірки, реєстрації

автотранспорту та процедури повернення викраденого транспорту власнику.

5. Розмаїття методів реєстрації транспорту в різних країнах.

6. Недостатній рівень співпраці правоохоронних органів різних держав у сфері протидії незаконному обігу автотранспорту, обумовлений різним рівнем професійної підготовки співробітників правоохоронних органів.

До кваліфікуючих ознак злагодженої структури транснаціональних злочинних угруповань, які займаються незаконним обігом транспортних засобів, належать функціонування окремих невеликих груп за визначеними напрямками дій, а саме груп, які: 1) встановлюють наявність (дислокацію) потрібного автомобіля; 2) організують викрадення автомобіля; 3) забезпечують безперешкодний проїзд на автомобілі через декілька кордонів шляхом викрадення документів на транспортний засіб, підробки на нього технічних паспортів, доручень на право керування, номерів вузлів та агрегатів тощо; 4) легалізують та реалізують викрадений за кордоном транспортний засіб (функціонують на території країни одержувача транспортного засобу) [38, с. 88].

Країни Європи, задіяні у незаконному обігу транспортних засобів, умовно можна класифікувати на такі підгрупи:

1. Країни – найбільші джерела викраденого транспорту (більше 200 тис. одиниць на рік): Франція, Німеччина, Італія. Значно збільшилась кількість крадіжок коштовних і престижних автомобілів високої якості.

2. Країни викрадання та транзиту: Іспанія, Бельгія, Швеція, Швейцарія, Австрія, Нідерланди, Португалія.

3. Країни переважно транзитні: Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Румунія, Болгарія, Греція, Литва, Естонія, Словенія.

4. Країни призначення: Україна, Білорусія, Росія, Латвія.

За інформацією Європолу, в країнах Європейського Союзу лише у 2004 році було викрадено близько 1 млн автомобілів, з яких 450 тис. транспортних засобів загальною вартістю 6,75 млрд євро так і не були повернуті їх законним власникам.

«Як показує аналіз маршрутів контрабанди, – справедливо зазначає І. В. Пшеничний, – склалися умови, прямо протилежні тим, що існують в області торгівлі наркотиками, тобто

автомобілі, викрадені в розвинених промислових державах, поставляються країнам, що розвиваються, або країнам, що знаходяться на перехідному етапі» [38, с. 82-83].

Світове співтовариство неодноразово висловлювало своє занепокоєння значним зростанням незаконного обігу транспортних засобів та його територіальним поширенням, що все частіше виходять за межі національних кордонів окремих держав, а також і у зв'язку зі зростаючою роллю в цьому асоціальному явищі транснаціональної організованої злочинності. Підкреслювалось, що крадіжки автомобілів та їх нелегальний обіг завдають державам Європи значних матеріальних збитків і негативно впливають на їх економічний стан та безпеку, а це у свою чергу вимагає від урядів цих держав та правоохоронних органів особливе значення надати міжнародному співробітництву в цій галузі.

Країнам-учасникам міжнародних форумів неодноразово пропонувались комплекси рекомендацій щодо взаємодії їх правоохоронних органів, зокрема вдосконалення процесу обміну інформацією щодо крадіжок транспортних засобів та їх нелегального обігу. Як важливе знаряддя у боротьбі з цим явищем має бути створення національних баз даних викрадених автомобілів та іншої інформації щодо незаконного обігу транспортних засобів. Взаємобмін такою інформацією повинен здійснюватись на двосторонньому та регіональному рівнях між правоохоронними органами держав-учасниць. Було зазначено, що консолідацію такої інформації повинен здійснювати Інтерпол.

Крім того, були передбачені заходи щодо вдосконалення законодавчої та нормативної бази з цих питань, у тому числі створення єдиної системи реєстраційних документів на автотранспорт, можливості об'єднання національних баз даних тощо, та типову угоду щодо взаємодії у питаннях незаконного обігу транспортних засобів, в якій стрижневим було створення відповідних баз даних та порядку обміну інформацією.

1.2.7. Інші незаконні види діяльності у сфері економіки

Довідковий документ до Всесвітньої конференції на рівні міністрів внутрішніх справ «Про організовану

транснаціональну злочинність» (м. Неаполь, 1994 р.) визначив, що злочинна підприємницька діяльність здійснюється: шляхом надання заборонених законом товарів і послуг або законних товарів за допомогою незаконних каналів; продовженням законних ринкових операцій у сферах, заборонених законом з метою захоплення ринкових ніш; за допомогою спеціальних злочинних навичок і професіоналізму; з використанням специфічних засобів бізнесу для підкupu правоохоронних органів та лобіювання «своїх людей» у владні структури.

Найбільш поширеними транснаціональними злочинами, що вчиняються у сфері економіки, є контрабанда як незаконне переміщення товарів, наркотичних засобів, зброї та інших предметів через митний кордон. У світі створено високоорганізовані транснаціональні ринки, пов'язані з контрабандою, що вкрай небезпечно для України та інших країн з перехідною економікою. Поряд із забороненими товарами предметом контрабанди є широке коло товарів, не вилучених із цивільного обігу (продукти харчування, алкогольні напої, тютюнові вироби тощо). Цей вид злочинності притаманний прикордонним регіонам, а його висока прибутковість формує навколо себе небезпечну кримінальну інфраструктуру.

Набуває розвитку злочинна діяльність, пов'язана із ввозом-вивозом антикваріату, творів мистецтва, історичних і культурних цінностей, дорогоцінних металів і каміння, ювелірних виробів та інших цінностей, що легко конвертуються.

Одним із найбільш небезпечних транснаціональних злочинів у сфері економіки, що підриває її фінансову основу, є виготовлення і поширення підроблених грошових знаків та цінних паперів. Міжнародні зв'язки, високий «професійний» рівень і складна ієрархічна структура злочинних груп визначають суттєві труднощі для протидії цим злочинам. Поширеними підробленими банкнотами національної грошової одиниці в Україні вважаються гривні номіналом 10, 20, 50 та 200 грн, серед підробленої іноземної валюти – банкнота номіналом 100 доларів США, з підроблених євро – номінали 50 і 100. У багатьох випадках фальшиві грошові знаки виготовляються в одній країні, а реалізуються на території іншої.

Важливим для боротьби з цими проявами є той факт, що транснаціональні злочини вже охоплюють ухилення від сплати податків, підробку одягу та електронного обладнання відомих фірм, шахрайство у сфері діяльності міжнародних фінансових установ, нечесну конкуренцію на міжнародних ринках, комп'ютерні кримінальні операції з грошми на рахунках вітчизняних та закордонних банків, проникнення в бази даних конфіденційної інформації; міжнародні економічні шахрайства, участь транснаціональних злочинних угруповань у приватизації підприємств без мети подальшої господарської діяльності, шахрайства на фондовому ринку.

Особливу небезпеку становить злочинне використання деяких особливостей здійснення біржової торгівлі валютою і цінними паперами; невідповідність правової бази новим потребам ринку та відсутність кримінологічної експертизи нормативних актів, що сприяють шахрайському використанню процесів реформування економіки в інтересах певних груп злочинців, які займаються міжнародним арбітражем валют та цінних паперів. Серед найбільш відомих схем – це торгівля «інсайдерською інформацією».

Розвиток науково-технічного прогресу водночас загрожує порушеннями прав інтелектуальної власності у глобальних масштабах. Торговельні марки підробляються з використанням цифрових технологій. Великомасштабні міжнародні угоди з підробленими товарами і незаконне використання авторських прав використовуються для фінансування злочинних угруповань, що займаються наркобізнесом, порнографією, торгівлею зброєю й вимаганням. По суті, йдеться про індустрію фальсифікації, якій мають активно протидіяти не лише виробник, але й держава.

Там, де присутнє незаконне використання авторських прав, там існує і ухилення від сплати податків та відмивання коштів. Аналіз справ про підробки в країнах ЄС свідчить, що на готовий одяг припадає 41 % справ, іграшок та ігор – 21%, біжутерії – 14 %, книг і відеопродукції – 7 %, електроніки – 4 %. Найбільш помітні справи про підробки останнім часом стосувалися: у ФРН – деталей автомобілів, мікропроцесорів, мийних засобів, добрива для рослин; у Данії – неправильної марки рису; у Бельгії –

530 тис. зубних щіток; в Іспанії – горілки й сигарет; у Фінляндії – чаю й сигарет; у Франції – деталей автомобілів, медичних апаратів; у Нідерландах – 90 тис. компакт-дисків відеоігор; у Великобританії – кількох сотень тисяч пляшок напоїв тощо.

Порушення прав інтелектуальної власності збільшуються через неефективні закони, слабку їх реалізацію, брак ресурсів для розслідування й судового переслідування, корумпованість урядових посадових осіб і низьку кваліфікацію чиновників. Деякі уряди, не зважаючи на міжнародно-правові акти у сфері охорони й захисту інтелектуальної власності (Паризька конвенція з охорони промислової власності 1883 р., Мадридська угода щодо міжнародної реєстрації знаків 1891 р., Договір про реєстрацію товарних знаків 1973 р. та ін.), що спрямовані на ефективний і достатній захист прав інтелектуальної власності, взагалі закривають очі на злочинну діяльність заради підвищення конкурентоспроможності національних галузей промисловості на міжнародному ринку.

Організовані злочинні угруповання будуть і далі намагатися використовувати такі сприятливі чинники, як спрощення порядку перетину кордонів країни, створення вільних економічних зон, недосконалість законодавчої та нормативної бази боротьби зі злочинністю, неефективність прикордонного, митного й іншого контролю, для реалізації своїх злочинних цілей.

Стратегічним напрямом у боротьбі з організованою злочинністю є підриив її економічного підґрунтя, створення та реалізація комплексної системи правових, організаційних та інших заходів щодо виявлення та ліквідації каналів легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Загальна характеристика тенденцій цього виду злочинності дозволяє прогнозувати, що на території України може з'явитися об'єднане кримінальне співтовариство, що експлуатуватиме деякі функції у сферах економіки і політики, не слід відкидати ймовірність поступового перетворення цієї геополітичної території на середовище нових тіньових фінансових потоків, що переміщуються у сферу транснаціонального тіньового бізнесу.

1.3. Протидія транснаціональній організованій злочинності: поняття, мета, принципи, засоби, правове забезпечення

На сучасному етапі розвитку нашого суспільства, який безпосередньо пов'язаний з процесами широких перетворень у всіх сферах соціальної практики, головним напрямком діяльності держави у галузі охорони прав, свобод та інтересів громадян стає забезпечення охоронюваних цінностей від будь-яких посягань. І небезпідставно саме протидія злочинності у цьому разі є пріоритетною: злочини є найбільш соціально небезпечними діяннями, вони завдають шкоди життєво необхідним соціальним благам, заважають становленню та розвитку суспільних відносин.

Проблема протидії транснаціональній організованій злочинності пов'язана з соціальними факторами і в цьому сенсі є цільовим актом, зорієнтованим на ті чи інші соціальні спільноти. Вона також є специфічною соціальною системою. Її цілісне бачення та сприйняття як об'єкту відповідного соціально-правового та організаційно-управлінського впорядковуючого впливу допомагає позбавитись абсолютизації внутрішніх закономірностей її функціонування та розвитку, підміни ефективності та її критеріїв проблемами структурних та функціональних пертурбацій і виводить на значно новий рівень з'ясування ступеня відповідності впливу системи протидії на причини та умови злочинів її завданням. Як цілісна, вказана система може розглядатися лише у тому випадку, коли під час її функціонування різноманітні дії суб'єктів узгоджуються, як це притаманно соціальним системам та науковій організації суспільних процесів.

На підставі аналізу понятійного апарату кримінологічної теорії було зроблено однозначний вибір на користь саме терміну «протидія злочинності», як такого, що найбільш точно відображає кримінологічну сутність та зміст діяльності, яка лежить у його основі [39, с. 7-11].

У зв'язку з цим на передній край висуваються такі основоположні теоретико-прикладні проблеми, як визначення поняття протидії транснаціональній організованій злочинності, її сутності, мети та завдань, суб'єктів, форм і методів реалізації тощо. Через недостатнє теоретичне розроблення окремих

аспектів цих питань, дослідження слід розпочати з визначення системоутворюючих елементів.

Формулювання основних понять має важливе не лише теоретичне, але й практичне значення тому, що воно сприяє встановленню структури діяльності, аналіз якої становить перший етап системно-структурного підходу та є важливою ознакою її характеристики. Це тим більше важливо тому, що термін «протидія злочинності» все частіше використовується не лише у законотворчості та у спеціальній літературі; він фактично став міждисциплінарним терміном, який застосовується і в інших галузях правової науки, а також у суспільно-політичній та публіцистичній літературі.

Протидія злочинності є загальним терміном, який охоплює усі відомі людству види впливу на злочинність. Виходячи з цього, під *протидією транснаціональній організованій злочинності* слід розуміти одну зі сфер соціального управління, спрямовану на розробку і реалізацію системи заходів із попередження, запобігання та припинення протиправних діянь, що загрожують охоронюваним цінностям, з розшуку осіб, які вчинили злочини, і здійснення правосуддя, виявлення й усунення причин та умов вчинення злочинів з метою обмеження їх дії для встановлення ефективного соціального контролю над злочинністю. Протидія транснаціональній організованій злочинності в усіх її проявах, напрямках та формах лежить в основі антикримінальної політики держави.

Протидія – це завжди активне протистояння протилежних інтересів, мета якого – панування одних над іншими. У злочинності проявляються інтереси, цінності, принципи, що суперечать тим, які охороняються законом про кримінальну відповідальність. У цій боротьбі не може бути компромісів, вони не припустимі ані державою, ані суспільством. У літературі, і не лише з кримінології, справедливо звернуто увагу на те, що протидія злочинності – це особливий вид взаємодії двох протилежних сторін соціального буття [40, с. 209]. Це не одnobічний вплив саме тому, що злочинність у свою чергу істотно впливає на соціальні процеси, у тому числі на протидію злочинності.

Аналіз видів протидії транснаціональній організованій злочинності дозволяє встановити основні риси предметної діяльності, які становлять її функціональний аспект:

- вона за своєю суттю є комплексним утворенням, що поєднує різні елементи, які діють на єдиній правовій, політичній, науковій та організаційній основі;

- вона пов'язана з використанням спеціальних знань, умінь та навичок;

- вона включає у себе не лише суто запобіжну діяльність, але й організаційні, матеріальні та інші основи цієї діяльності, тобто її зовнішню структуру та матеріально-ресурсну базу;

- вона потребує витрат певних соціальних ресурсів, які йдуть на усунення негативних і розвиток позитивних явищ;

- вона здійснюється з урахуванням особливостей реальної соціальної обстановки;

- метою є забезпечення дотримання правил поведінки, встановлених законом про кримінальну відповідальність;

- вона здійснюється на основі неухильного дотримання принципів протидії злочинності.

Концептуально основу для формування змісту поняття протидії транснаціональній організованій злочинності можна звести до наступних позицій: її система, частиною якої є всі раніше названі форми кримінологічного впливу, на всіх ієрархічних рівнях у найближчій і віддаленій перспективах повинна бути:

- організаційно єдиною і керованою;

- стійкою і мобільною, здатною адекватно і оперативно відреагувати на будь-які зміни кримінологічної обстановки у звичайних і екстремальних умовах;

- захищеною від несанкціонованого проникнення;

- соціально сприйнятою, спиратися на широкі верстви населення і інститути громадянського суспільства;

- економічною і гнучкою.

Основним елементом будь-якої соціальної системи є наявність мети діяльності. Цілеспрямованість системи відображається на суб'єктах та змісті діяльності. Мета є не лише елементом системи, але часто і системоутворюючим фактором, необхідним елементом, відсутність якого припиняє існування

самої системи. Саме в цій якості мета включається як складова частина в систему протидії транснаціональній організованій злочинності.

Цілеспрямованість впливу на об'єкт-систему «протидія злочинності» проявляється як ефект вказаної діяльності, що приростає від того, наскільки точно реальні можливості суб'єктів будуть підкріплені організаційними засобами. При цьому потенціал (власне, функція протидії злочинності), притаманний суб'єктам протидії транснаціональній організованій злочинності, є об'єктивно обумовленою їх властивістю, якістю діяльності, що відображає соціальне призначення і практичну цінність функціонування їх системи. І ця властивість буде залежати від того, наскільки адекватними будуть теоретичні уявлення, які відображають потенціал, а також від того, наскільки адекватними будуть практичні спроби його реалізації у відповідній діяльності. Отже, у протидії злочинності відповідна діяльність виявляється не лише обумовленою, але й обмеженою поставленою перед нею метою.

Цілепокладання з функціональної точки зору часто пов'язується з волевиявленням. При цьому мета є не лише ідеальною моделлю майбутнього результату, але й бажаною моделлю, коли метою якраз і буде ліквідація можливості реалізації негативного сценарію подій внаслідок цілеспрямованого впливу на фактори, що його формують, та наступної корекції умов, що склалися.

Формування мети – перший крок на шляху формування системи. Вона включає в себе безпосередню спрямованість дій (на усунення, нейтралізацію, ліквідацію або блокування причин та умов злочинів), соціальну необхідність та обумовленість певної діяльності (зниження злочинності до певного рівня), а також необхідність впливу на певні фактори. Вона є єдиною для всіх елементів системи протидії злочинності.

Мета також містить орієнтири діяльності для інших елементів системи (вдосконалення, підвищення ефективності), дозволяє позначити коло об'єктів організаційно-керівного впливу та відповідних суб'єктів, на яких покладено виконання вказаного впливу, що в кінцевому рахунку приводить у дію процес функціонування системи.

Наведене жодним чином не свідчить про те, що в подальшому роль мети зменшується. В жодному разі. Вона

постійно коректує діяльність системи, відображає її розвиток та зміни, що в ній відбуваються.

У радянській кримінології як мету протидії злочинності було сформульовано принципову тезу про тимчасовий характер злочинності; її використання вважалося цілком реальним та здійснюваним завданням [41, с. 4]. При цьому доводилося, що предметом цілеспрямованості повинні бути:

1) діяльність із усунення або нейтралізації криміногенних факторів;

2) корекція деформацій особистості, які обумовлюють вибір асоціального способу існування індивіда.

На сьогодні, коли теорія та практика протидії злочинності відмовилися від даного постулату, перед вченими поставлено завдання по-новому сформулювати задану мету.

Серед дослідників концептуальних основ протидії злочинності єдності думок із даної проблематики не спостерігається. З достатнім ступенем умовності висловлені в науці думки можна розділити на два блоки. По-перше, думки тих, хто основною задачею вважає характеристику криміногенної ситуації та якісний рівень злочинності. При цьому цілями протидії злочинності, на їх думку, можуть бути: по-перше, якщо рівень злочинності постійно зростає, його стабілізація; по-друге, якщо рівень злочинності знаходиться на постійному рівні, запобігання його зростанню і поступове зниження до нового соціально терпимого рівня [42, с. 30-31].

По-друге, позиція тих, хто, формулюючи мету протидії злочинності, керується змістом основних напрямків діяльності. При цьому її цілями є:

- обмеження впливу негативних соціальних чинників, що хоч і знаходяться поза сферою злочинності, але є взаємозв'язаними з її причинами;

- вплив на причини злочинних проявів, а також на умови і обставини, що сприяють цим проявам;

- вплив на негативні чинники безпосереднього соціального оточення (мікросередовище) особи, що формують антигромадські установки і мотивацію злочинної поведінки індивідів;

- вплив на особу, здатну по своїм морально-психологічним якостям вчинити злочинне діяння або продовжувати злочинну діяльність [43, с. 38].

Критичний аналіз наведених позицій свідчить про їх невідповідність новим реаліям і пріоритетам діяльності з протидії транснаціональній організованій злочинності. На наш погляд, ця мета повинна бути сформульована з урахуванням:

по-перше, нових світоглядних позицій, актуальних для даного етапу розвитку суспільства і держави, а також системи протидії, у тому числі в глобальному вимірі;

по-друге, повинна мати виражений прикладний синтезуючий елемент у формі певних ідейних положень (інтеграційних зв'язків), що можуть бути охарактеризовані через призму методології механістичного підходу до аналізу правових феноменів.

Системні якості протидії транснаціональній організованій злочинності обумовлені не стільки супідрядністю цілей, скільки об'єктивно обумовленою взаємодією елементів в рамках механізму діяльності. Разом з тим, цілі-орієнтири є необхідними. В теорії і на практиці ціль повною мірою здатна бути орієнтиром у разі її відповідності деяким об'єктивним вимогам.

Першою об'єктивно обумовленою вимогою є формування уявлень про зміст цілі діяльності на основі систематизації минулого досвіду. Другою вимогою є можливість корекції уявлень про зміст цілі у зв'язку з об'єктивним змістом базової функції. Третьою вимогою, яка висувається, є чітке розуміння ролі виняткових обставин, у разі настання яких ціль у принципі не може бути досягнута. Інакше кажучи, мета діяльності при формулюванні повинна відображати умови, при яких вона буде досяжною.

Проблема забезпечення дотримання цих умов є вкрай складною. Можливо, саме через її складність нормативно зафіксовані цілі діяльності з протидії злочинності зараз відсутні. Однак, відзначені обставини з очевидністю свідчать також і про те, що ця проблема повинна бути вирішена спочатку на теоретичному рівні.

Здається, що вирішення цієї проблеми є можливим лише за умови розмежування інтелектуального і вольового моментів в структурі діяльності з протидії злочинності, що направлена на реалізацію базової функції системи. При цьому ми маємо всі підстави зробити низку проміжних висновків у формі наступних гіпотетичних тверджень.

У загальному вигляді формулювання мети діяльності має включати вказівку на способи прояву потенціалу системи в кожному конкретному випадку.

Мета діяльності з протидії транснаціональної організованої злочинності під впливом вольового моменту не повинна коректуватися на догоду політичній або ідеологічній кон'юктурі. Вона повинна бути адекватною вираженому з її допомогою потенціалу (функції).

Мета повинна бути об'єктивно перевіреною реальними можливостями її досягнення.

Наведене вище дозволить у перспективі досить точно в кожний даний момент визначати, наскільки діяльність відповідає змісту базової функції, яка її виражає. Або з достатнім обґрунтуванням відповідати на питання, наскільки наявний потенціал реалізований в даній ситуації, коли будуть виявлені всі умови, здатні забезпечувати вірогідність протиправної поведінки людей як в даній, так і в аналогічних ситуаціях, які способи цілеспрямованої корекції з метою зниження вірогідності протиправної поведінки людей в аналогічних ситуаціях сприйняті та апробовані на практиці й т. д. Таким чином, штучно можуть бути спроектовані умови, що створюють перешкоди для реалізації варіанту протиправної поведінки в ситуації, про яку відомі інші умови, що сприяють вчиненню правопорушення.

Отже, мета протидії злочинності – більш-менш точна характеристика результату її передбачуваного впливу на певний об'єкт. Вона є цілком досяжною, якщо об'єкт, який піддається цілеспрямованій дії, – окремі елементи і компоненти злочинності, точніше, їх очікуваний стан, досяжні в принципі, якщо отримання результату, що передбачається, може бути свідомо ініційоване.

На наш погляд, засобом вираження якості діяльності з протидії транснаціональній організованій злочинності може бути категорія «безпека», що відображає соціальний аспект даного феномену. В такому вигляді *мету протидії транснаціональній організованій злочинності* можна сформулювати як комплексне забезпечення безпеки об'єктів, що охороняються, шляхом встановлення ефективного соціального контролю над злочинністю. При цьому зі змісту ст. 1 Закону України «Про основи національної безпеки України» [44] безпеку слід розуміти як стан захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, коли забезпечуються постійний розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і припинення реальних та потенційних загроз, у тому числі кримінальних.

Наступним системоутворюючим елементом протидії транснаціональній організованій злочинності є її *принципи*.

У сучасній філософії під принципом розуміють: по-перше, в суб'єктивному значенні, основне положення, передумову (принцип мислення); по-друге, в об'єктивному значенні, початковий пункт, першооснову; по-третє, основоположне теоретичне знання, що не є доказовим і не вимагає доказів; по-четверте, основоположну етичну норму, яка є або суб'єктивною – максимою – і направляє волю, оскільки вона виступає як керівний по відношенню до окремих індивідів момент, або об'єктивною – законом – і в такому разі визнається значущою для волі кожної розумної істоти [45, с. 363].

Принципи відображають зміст об'єктивних процесів, що відбуваються в суспільстві, і відповідають їм. Розглядаючи це питання, Фрідріх Енгельс писав: «...принципи – не початковий пункт дослідження, а його заключний результат; ці принципи не застосовуються до природи і до людської історії, а абстрагуються з них; не природа і людство погоджуються з принципами, а навпаки, принципи є вірними лише настільки, наскільки вони відповідають природі та історії» [46, с. 34]. Таким чином, принципи є проявом об'єктивно діючих у суспільстві законів і закономірностей.

Роль принципів настільки важлива, що їх цілком заслужено можна порівнювати не з фундаментом, на якому базується

будова права взагалі або конкретної галузі права зокрема, а саме зі стрижнем, який дозволяє підкреслити всепроникну їх сутність, безпосередній або опосередкований їх прояв у кожній правовій нормі, що регламентує ті або інші правовідносини.

Говорячи про основні принципи, що регулюють протидію транснаціональній організованій злочинності, слід враховувати загальноновизнані принципи міжнародного права, сформульовані й закріплені у Статуті ООН (1945 р.), у Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН (1970 р.), і Декларації принципів, що містяться в Заключному акті Ради з безпеки і співробітництва в Європі (1975 р.).

До цих принципів відносяться такі загальноновизнані принципи міжнародного права, як принцип співробітництва, принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань, принцип невтручання у внутрішні справи і принцип поваги прав людини [47, с. 43–47].

Принцип співробітництва в силу глобальності проблеми протидії транснаціональній організованій злочинності передбачає обов'язок держав співпрацювати у вирішенні різних міжнародних проблем (економічних, соціальних, культурних тощо), необхідних для підтримки міжнародного миру і безпеки, у тому числі у сфері протидії транснаціональній організованій злочинності.

Обов'язок держав співпрацювати, природно, припускає дотримання принципу сумлінного виконання міжнародних зобов'язань (договорів).

Особливістю цього принципу є те, що він поширюється тільки на чинні угоди, укладені добровільно і на основі рівноправності. Що стосується питань протидії транснаціональній організованій злочинності, даний принцип передбачає обов'язкове дотримання всіх угод, що прямо або побічно стосуються цієї проблеми.

Принцип невтручання передбачає самостійне розв'язання кожною державою проблем, що відносяться до її внутрішньої компетенції (зокрема, здійснення запобігання та боротьби з організованою злочинністю).

Однак слід пам'ятати, що з розвитком міжнародного співробітництва збільшується число питань, які держави на добровільній основі піддають міжнародному регулюванню (наприклад, відносини, що виникають у галузі боротьби із транснаціональною злочинністю). Проте це не означає їхнього автоматичного вилучення зі сфери внутрішньої компетенції держави.

Принцип поваги прав людини має досить істотне значення в рамках розглянутої теми. Даний принцип проявляється у сфері кримінальної юстиції та пенітенціарних відносин. Особі, обвинувачуваній у вчиненні транснаціонального злочину, для захисту прав повинна надаватися можливість звертання по допомогу національних судів, що діють відповідно до конституцій держав, положення яких у частині, що стосується прав людини, повинні відповідати міжнародно-правовим стандартам – джерелам принципу поваги прав і свобод людини.

Крім перерахованих загальновизнаних принципів міжнародного права існують спеціальні принципи кримінальної відповідальності за міжнародні злочини (зокрема, апартеїд, геноцид, військові злочини тощо) [48, с. 124]. Виходячи з їхнього змісту, можна стверджувати, що вони в цілому відповідають забезпеченню всіх питань, пов'язаних з розвитком і зміцненням міжнародного співробітництва у протидії транснаціональній організованій злочинності.

Серед спеціальних принципів особливо слід виділити: відповідальність винятково за злочинне діяння (поведінку), а не за думки, родинні або інші зв'язки людей; відповідальність лише тільки за вину; законність, справедливість, доцільність, неминучість покарання, індивідуалізація і персоніфікація відповідальності.

Основні вимоги законності полягають у тому, що відповідальність може настати лише за заборонене законом діяння і тільки в межах закону, що визначає вид і межі відповідальності. У національному законодавстві ефективність цього принципу забезпечується кримінальними кодексами, що перераховують усі можливі склади злочинів, причому в кожному окремому випадку визначаються вид і міра покарання. При цьому особливість міжнародного права полягає в тому, що

правові акти встановлюють злочинність тих або інших діянь, залишаючи відкритим питання про конкретну санкцію за їхнє вчинення (наприклад, ст. 5, 6, 8 та інші Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності).

До основних вимог принципу законності в процесуальній сфері відповідальності відноситься, насамперед, суворе дотримання встановлених законом порядку і форми слідства і судового розгляду. Ці вимоги є обов'язковими і для національного, і для міжнародного кримінального (кримінально-процесуального) права. Важливою рисою тут повинно бути те, що кожна особа, обвинувачена у злочині, має право на публічний розгляд справи.

Вимога справедливості вимагає, щоб покарання відповідало ступеню суспільної небезпеки злочинного діяння. Значна суспільна небезпека транснаціональних організованих злочинів вимагає, щоб у національних законодавствах закріплювалися санкції, що адекватно карають за подібного роду діяння.

Крім того, справедливість вимагає, щоб за один злочин накладалось лише одне покарання. Причому покарання повинне бути доцільним. Доцільність покарання обґрунтовується метою загального запобігання, включаючи виховання індивідів у дусі поваги до закону. Якщо ця мета має істотне значення у внутрішньому праві, то завдання запобігання транснаціональних злочинів організованого характеру є ще більш важливою і виступає як одна з умов нормального розвитку міжнародного співтовариства.

Значну роль у протидії транснаціональній організованій злочинності відіграє принцип індивідуалізації відповідальності. Він передбачає визначення її характеру та обсягу залежно від характеру і ступеня суспільної небезпеки діяння і особи правопорушника. Можна стверджувати, що, наприклад, ступінь суспільної небезпеки лідера злочинної організації є незрівнянно вищим, ніж її рядового учасника.

Як самостійний виділено принцип персоніфікації відповідальності. Він полягає в тому, що коли суб'єктом правопорушень виступає колективне утворення (злочинна організація), відповідальність повинні персонально нести як

винна особа, так і максимальне коло осіб, тією чи іншою мірою причетні до вчинення злочину.

Вирішальне значення для здійснення правосуддя має принцип невідворотності. Кожній державі важливо чітко сформулювати у внутрішньому законодавстві положення про те, що якщо особа є (була) учасником організованої злочинної діяльності, добровільно і систематично вчиняла злочини міжнародного характеру, що визнаються такими у міжнародному праві, то вона несе за це відповідальність і підлягає покаранню.

Наступним елементом системи протидії транснаціональній організованій злочинності є *засоби впливу*. Поняття «юридичні засоби» є одним із центральних в інструментальній теорії права [49, с. 20], що намагається знайти відповідь на питання про те, які соціальні задачі можуть вирішувати конкретні правові механізми, де і в якому порядку їх можна використовувати в практичній правовій діяльності для досягнення соціально значущих результатів.

Юридичні засоби, об'єднуючи правовий інструментарій і технологію їх використання у рамках досягнення конкретних цілей, створюють загальні, гарантовані державою можливості для посилення позитивних регулятивних чинників і одночасно для усунення негативних чинників, що стоять на шляху впорядкування соціальних зв'язків. Саме інтеграція названих різномірних юридичних феноменів надає їм особливі властивості дії у зв'язці «мета – засіб – результат».

Певне поєднання юридичних засобів, у ролі яких виступають норми права, визначені різними законодавчими актами різних галузей права, а також підзаконними нормативними актами, можемо спостерігати у системі правового регулювання протидії транснаціональній організованій злочинності, що зрештою надає їм специфіки, виражає особливий порядок організації конкретних суспільних відносин.

У цій сфері діє специфічний набір юридичних засобів, що відносяться до різних галузей права, представляють різні правові інститути і методи регулювання суспільних відносин. Разом з тим, їх об'єднує те, що у своїй сукупності вони, будучи

атрибутивною ознакою юридичних засобів взагалі, характеризують функціонування механізму протидії транснаціональній організованій злочинності як реальний факт оточуючої дійсності, закріплені в законодавстві, виступають як ідеальні моделі, що тільки в потенціалі і в процесі їх використання можуть привести до досягнення поставлених цілей, а тому для своєї реалізації вимагають особливої юридичної, рушійної сили, необхідної для подолання перешкод, досягнення соціально значущої мети і отримання потрібного ефекту.

У зв'язку з цим найбільш значущими є юридичні засоби, пов'язані з правовстановленням і правозастосуванням, оскільки саме вони, по-перше, викликають найістотніші юридичні наслідки для всіх учасників суспільних відносин, по-друге, відображають специфіку повноважень конкретних структур, що беруть участь у формуванні та здійсненні протидії транснаціональній організованій злочинності.

Правовстановлюючі засоби характеризуються визначенням державою загальнообов'язкових правил поведінки, виконання яких є неодмінною умовою забезпечення безпеки, наділення цих правил юридичною силою і доведення до відома членів співтовариства [50, с. 8]. Видаючи норми права, держава сприяє зародженню і розвитку одних суспільних відносин, обмеженню і витісненню інших.

У контексті досліджуваної проблематики правозастосовна діяльність може розглядатися як державна діяльність, здійснювана на основі і для виконання законів, забезпечуючи повсякденну (поточну) реалізацію соціальних інтересів у сфері протидії транснаціональній організованій злочинності. Дана позиція лежить в руслі так званої інструментальної концепції закону, значення якої, на думку О. М. Костенка, полягає в тому, що закон діє тільки тоді, коли його застосовують люди, і лише так, як його ці люди застосовують [51, с. 72].

Як правильно відзначає Ю. В. Баулін, розвиток сучасної кримінально-правової думки, практика кримінального законотворення та застосування кримінального закону переконують, що наявною є двоседина тенденція у справі протидії злочинності: по-перше, класична залежність між

злочином і покаранням і, по-друге, врегулювання злочинного конфлікту іншим шляхом, ніж застосування покарання [52, с. 8].

У зв'язку з відзначеною обставиною доцільно стисло торкнутися питання про співвідношення правотворчості та правозастосування з погляду функціонування системи протидії транснаціональній організованій злочинності. Вважаємо, що їх можна розрізняти за змістом вчинюваних дій. У процесі правотворчої діяльності розробляються і приймаються (або відміняються) норми права як типові правила поведінки, тоді як у процесі застосування норм права видаються індивідуально-конкретні юридичні акти, що встановлюють (закріплюють, змінюють, припиняють) на основі правових норм конкретні суб'єктивні права і обов'язки персонально вказаних осіб за наявності (у разі настання) відповідних фактичних обставин, передбачених даними нормами. Правовстановлення здійснює загальнонормативний (абстрактний) організуючий вплив на типові суспільні відносини; правозастосування – індивідуальний (казуальний) правовий вплив на персонально визначених учасників конкретних суспільних відносин.

Правозастосування на відміну від правотворчості здійснюється відповідно до своєї процедури, проходить неоднакове число якісно різних стадій. Певну специфіку мають і ухвалені при цьому рішення. Відмінності за змістом і формами є також між окремими підвидами у рамках вказаних видів діяльності. Наприклад, законодавча діяльність представницьких органів влади відрізняється від правотворчої діяльності виконавчо-розпорядчих органів, а акти застосування норм права судами – від правозастосовних актів органів кримінальної юстиції.

Роль правозастосування проявляється також у тому, що разом із правотворчістю воно служить одним із засобів (способів) організуючого впливу права на суспільні відносини, що розуміється дещо ширше, ніж правове регулювання [53, с. 34–35]. Як соціальне управління не обмежується одним регулюванням, так і організуючу роль права не можна обмежувати тільки його регулюючою дією. Уявляється, що правозастосовні акти впливають на суспільні відносини, регулюючи і організуючи їх. Але цей вплив на поведінку людей специфічний. Він виражається в підкоренні, певному впорядкуванні тих або інших дій.

У сфері протидії транснаціональній організованій злочинності сутність такого впливу полягає у забезпеченні необхідної організованості, впорядкованості суспільних відносин відповідно до об'єктивних закономірностей розвитку суспільства. У впорядкуванні суспільних відносин, підтримці заданого режиму функціонування беруть участь не тільки норми права, але і їх правозастосування. В процесі застосування права компетентний орган не просто поширює положення юридичних норм на даний випадок, а визначає (змінює, закріплює тощо) зміст прав і обов'язків, міру юридичної відповідальності й деякі інші умови поведінки учасників правовідносин. При цьому за допомогою застосування права відбувається впорядкування суспільних відносин, тобто їх регулювання. У зв'язку з цим є видимою схожість правозастосування з окремими компонентами «контрольного процесу», тобто системою контрольних проваджень, в ході яких підлягає оцінці дотримання розпоряджень і ухвалюються рішення, що забезпечують їх виконання [54, с. 44].

Крім того, за допомогою застосування права продовжується процес державного управління і регулювання у сфері протидії транснаціональній організованій злочинності. Держава направляє розвиток конкретних суспільних відносин, переводить їх в новий стан тим же шляхом встановлення (закріплення, захисту, відміни і т. д.) суб'єктивних прав і обов'язків їх учасників з урахуванням індивідуальних особливостей конкретних ситуацій і загальних розпоряджень правових норм [55, с. 228].

Проведена змістовна характеристика засобів правового забезпечення протидії транснаціональній організованій злочинності дозволяє перейти безпосередньо до аналізу системи *правового забезпечення*.

Вищий ступінь в правовій фіксації цих орієнтирів займає Конституція України [56]. Основний закон задає загальні напрями всієї державної політики і функціонування системи державної влади, пріоритетні напрями розвитку суспільства, матеріальні і духовні цінності, що підлягають захисту, конституційний лад держави, її суверенітет, адміністративно-територіальний устрій, а також основні права, свободи і обов'язки громадян (розділ II), організацію і здійснення

правосуддя (розділ VIII), контрольно-наглядової діяльності (розділ VII), повноваження органів влади і взаємовідношення між ними (розділи IV–VI) тощо.

До актів загального характеру, що забезпечують протидію транснаціональній організованій злочинності, відносяться і кодифіковані акти.

У регулюванні протидії транснаціональній організованій злочинності специфічними безпосередньо для самого закону про кримінальну відповідальність є перші два: визначення переліку кримінально карних діянь і встановлення кримінальних покарань. Саме на цих напрямках зроблено акцент в Кримінальному кодексі; саме вони визначають основну спрямованість загальної і окремої превенції, впливаючи на специфіку протидії транснаціональній організованій злочинності і механізм її здійснення.

Значення Кримінально-процесуального закону для функціонування вказаної системи обумовлено, по-перше, тим, що реалізація кримінальної відповідальності, як засобу превенції, практично є можливою тільки завдяки кримінально-процесуальним нормам. По-друге, в нормах, розпорядженнях і інститутах кримінально-процесуального законодавства послідовно проводиться лінія на створення всіх умов для того, щоб процесуальні засоби можна б було максимально використовувати не тільки для розкриття злочинів, викриття винних, але і для попередження злочинів, надання виховної дії на правопорушників та інших осіб. По-третє, процесуальний порядок діяльності з розкриття, розслідування і попередження злочинів взаємодіє з формами і методами протидії злочинності, активно сприяючи трансформації останніх, забезпеченню їх відповідності процедурним формам діяльності.

Конкретизація орієнтирів, що містяться в кодифікованих актах загального характеру, відбувається в галузевому законодавстві. Його норми вирішують принципові питання функціонування та взаємодії елементів механізму протидії транснаціональній організованій злочинності, що обумовлює специфіку відповідного правового регулювання.

Серед законодавчих актів, що фіксують «набір» і зміст заходів забезпечення окремих напрямів діяльності з протидії

транснаціональній організованій злочинності, слід назвати Закони України «Про основи національної безпеки України» [44], «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [57], «Про оперативно-розшукову діяльність» [58], «Про контррозвідувальну діяльність» [59], «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» [60].

Другу групу розглядуваної сукупності складають акти, що визначають і фіксують правовий статус і компетенцію окремих суб'єктів протидії транснаціональній організованій злочинності. Це, зокрема Закони України «Про розвідувальні органи України» [61], «Про міліцію» [62], «Про державну Прикордонну службу України» [63], «Про Службу безпеки України» [64] тощо.

Інший пласт системи правового забезпечення протидії транснаціональній організованій злочинності складають підзаконні нормативно-правові акти, тобто офіційні документи, прийняті (видані) в певній формі правотворчим органом в межах його компетенції і направлені на встановлення, зміну або відміну правових норм. Саме через це підзаконна нормотворчість має помітний вплив на юридичні форми забезпечення протидії транснаціональній організованій злочинності.

Особливе місце в цій підсистемі посідає діяльність Президента України, який під час виконання своїх обов'язків постійно тримає сферу забезпечення правопорядку та протидії злочинності у полі свого зору, намагаючись, врегулювати питання, що не знайшли адекватного вирішення у нормах законів (Указ Президента України від 19.07.2005 № 1119/2005 «Про заходи щодо забезпечення особистої безпеки громадян та протидії злочинності» [65], Указ Президента України від 31.01.2006 № 80/2006 «Про Єдину комп'ютерну інформаційну систему правоохоронних органів з питань боротьби зі злочинністю» [66]) або містять комплекси заходів щодо протидії окремими видам злочинності, зокрема і транснаціональної (Указ Президента України від 06.02.2003 № 84/2003 «Про невідкладні додаткові заходи щодо посилення боротьби з організованою злочинністю і корупцією» [67]).

Істотне значення для розвитку системи протидії злочинності та її механізму, а також його частини – протидії транснаціональній організованій злочинності, має Указ Президента України від 27.10.2009 № 870/2009 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 вересня 2009 р. «Про стан злочинності у державі та координацію діяльності органів державної влади у протидії злочинним проявам та корупції» [68]. Він містить не лише результати об'єктивного аналізу стану справ у цій сфері в даний конкретний проміжок часу і перелік заходів, які необхідно вжити для поліпшення ситуації, але і перспективні кроки щодо суттєвого підвищення ефективності функціонування систем протидії злочинності та кримінальної юстиції.

Україна також виступає активним учасником міжнародної протидії транснаціональній організованій злочинності. Вона ратифікувала і зробила органічною частиною національної правової системи такі міжнародні правові акти як Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15.11.2000, та додаткові Протоколи до неї; Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми; Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення тощо.

Список літератури до розділу 1

1. Доклад Группы высокого уровня по угрозам, вызовам и переменам ООН «Более безопасный мир: наша общая ответственность» [Электронный ресурс] // Сайт Организации Объединенных Наций. – Режим доступа: <http://www.un.org/russian/secureworld/report.htm>.

2. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та протоколів, що її доповнюють (Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї і Протоколу проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітряю) : закон України від 4 лют. 2004 р. № 1433-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 19. – Ст. 263.

3. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : закон України від 30 черв. 1993 р. №

3341-ХП // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 35. – Ст. 358.

4. Про судову практику у справах про хуліганство : постанова Пленуму Верховного Суду України від 22 груд. 2006 р. № 10 // Вісник Верховного Суду України. – 2007. – № 2. – С. 5.

5. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації / В. О. Навроцький – К. : Юрінком Інтер, 2006.

6. Лесниевски-Костарева Т. А. Дифференциация уголовной ответственности: теория и законодательная практика / Т. А. Лесниевски-Костарева. – М. : НОРМА, 2004.

7. Лизогуб Б. В. Організовані злочинні угруповання. Класифікація та заходи протидії : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Лизогуб Богдан Вікторович. – Х., 2004.

8. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями : постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 груд. 2005 р. № 13 // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 1.

9. Миненок М. Г. Проблемы борьбы с организованной преступностью / М. Г. Миненок // Организованная преступность: уголовно-правовые и криминологические проблемы : сб. науч. тр. – Калининград : Изд-во Калинингр. гос. ун-та, 1999.

10. Про боротьбу з тероризмом : закон України від 20 берез. 2003 р. № 638- IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 25. – Ст. 180.

11. Данилевський А. О. Кримінальна відповідальність за матеріальне, організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації : монографія / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка ; [наук. ред. д-р юрид. наук, доц. Є. В. Фесенко]. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2009. – 232 с.

12. Про судову практику в справах про бандитизм : постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лип. 1995 р. № 9 // Збірник Постанов Пленуму Верховного Суду України (1972–2004) – Х. : СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2005.

13. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квіт. 2001 р. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. : Атіка, 2001.

14. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С. С. Яценко. – 2-ге вид., пер. та доп. – К. : А.С.К., 2002.

15. Чеботарева Г. В. Уголовно-правовые проблемы трансплантации органов и тканей человека и донорства крови : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Чеботарева Галина Валентиновна. – К., 2003.

16. Користін О. Є. Протидія відмиванню коштів в Україні: правові та організаційні засади правоохоронної діяльності : навч. посіб. / О. Є. Користін, С. С. Чернявський ; [за ред. О. М. Джужі]. – К. : КНТ, 2009.

17. Savona E. International Money Laundering Trends and Prevention / Savona E. and De Feo M. A. // Control Policies. Responding to Money Laundering. International Perspectives. – Amsterdam : Harwood Academic Publishers, 1997.

18. Dini L. The Problem and its Diverse Dimensions / Dini L. // Responding to Money Laundering. International Perspectives. – Amsterdam : Harwood Academic Publishers, 1997.

19. Second Commission Report to the European Parliament and the Council on the implementation of the Money Laundering Directive. Strasbourg, 1990. European Parliament, Resolution of 9 March 1999.

20. Противодействие незаконному обороту наркотических средств, психотропных веществ : учеб. пособие / под ред. А. Н. Сергеева. – М. : Щит, 2001. – С. 51–52.

21. Беррі Ч. Стратегія і досвід боротьби з організованою злочинністю і нелегальним наркобізнесом / Ч. Беррі // Матеріали міжнародної конференції (16–19 серп. 1994 р., м. Київ). – К. : МВС України, 1995. – С. 135–139.

22. Ерохина Л. Д. Торговля женщинами и детьми в целях сексуальной эксплуатации в социологической и криминологической перспективе : [монография] / Л. Д. Ерохина, М. Ю. Буряк. – М. : Профобразование, 2003.

23. Погорецький М. А. Організована злочинність в Україні: тенденції розвитку та заходи протидії [Електронний ресурс] /

М. А. Погорєцький. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/bozk/2007/16text/g16_09.htm.

24. Міжнародна організація з міграції: Запобігання контрабанди жінок з України: українська інформаційна кампанія. Звіт про дослідження. – К., 1998. – С. 36.

25. Поросков Н. «Аль-Каида» цвета морской волны: Ежегодные потери мировой экономики от морских пиратов составляют 16 млрд. долларов // *Заграница*. – 2006. – июль (№ 28). – С. 5.

26. Бантишев О. Ф. Правові та організаційні заходи боротьби з піратством [Електронний ресурс] / О. Ф. Бантишев, М. М. Гуменюк. – Режим доступу: http://mndc.naiu.kiev.ua/Gurnal/14text/g14_15.htm.

27. Курс международного права : в 7 т. – Т. 6: Отрасли международного права / И. Н. Арцибасов, И. И. Лукашук, Б. М. Ашавский и др. – М., 1992.

28. Серєда Г. Г. К вопросу о международно-правовой регламентации уголовной юрисдикции в отношении пиратства и других преступлений, совершаемых на море / Г. Г. Серєда // *Проблеми кримінального права, процесу та криміналістики : матеріали наук.-практ. конф. (м. Одеса, 9 жовт. 2009 р.)*. – О., 2009. – С. 226.

29. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія / М. І. Хавронюк. – К. : Юрисконсульт, 2006.

30. Давиденко Л. М. Міжнародно-правові проблеми боротьби з піратством / Л. М. Давиденко // *Митна справа*. – 2009. – № 4 (64). – С. 19–24.

31. Олєфір В. І. Адміністративно-правове регулювання протидії нелегальній міграції та торгівлі людьми : монографія / В. І. Олєфір ; МВС України, НАВСУ. – К. : Вид-во МВС України, 2004. – 306 с.

32. Мозоль А. П. Кримінологічні проблеми нелегальної міграції в Україні : посібник / А. П. Мозоль ; за заг. ред. д-ра юрид. наук О. М. Джужі. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 160 с.

33. Довідка про стан та протидію нелегальній міграції в Україні за 2002–2009 роки: інформація Департаменту інформаційних технологій МВС України. – К., 2010. – 9 с.

34. Платонов А. В. Поліпшення системи запрошення іноземних громадян з метою запобігання нелегальній міграції / А. В. Платонов // Фахова підготовка іноземних громадян в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку : зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. – К. : Вид-во Європ. Ун-ту, 2004. – С. 101–107.

35. Бюро по координации борьбы с организованной преступностью и иными опасными видами преступлений СНГ. Обзор о состоянии борьбы с международными преступными группами, занимающимися сбытом автотранспортных средств. – М., 1997.

36. МВС України, Національне Центральне Бюро Інтерполу в Україні. Міжнародні аспекти боротьби з викраденням транспортних засобів. – К., 1996.

37. Beekman M.E. and Daly M.R., Motor vehicle theft investigations: emerging international trends // FBI Law Enforcement Bulletin. – Vol. 69. – № 9. – September 1990. – P. 14–19.

38. Пшеничний І. В. Організована транснаціональна злочинність і роль правоохоронних органів у протидії їй : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. / І. В. Пшеничний – К., 2000. – С. 88.

39. Бандурка А. М. Противодействие преступности: война терминов, понятие, общая характеристика / А. М. Бандурка, Л. М. Давыденко // Право і безпека. – 2004. – № 3'3. – С. 7–11.

40. Криминология : учебник для юрид. вузов / под общ. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. И. Долговой. – М. : НОРМА ИНФРА, 1999.

41. Герцензон А. А. Введение в советскую криминологию / А. А. Герцензон. – М. : Юрид. лит., 1965.

42. Литвинов А. Н. Профилактика преступлений. От теории к практике : науч.-практ. пособие / А. Н. Литвинов, Т. С. Гавриш. – М. : Экмос, 2003.

43. Игошев К. Е. Социальные аспекты предупреждения правонарушений (проблемы социального контроля) / К. Е. Игошев, И. В. Шмаров. – М. : Юрид. лит., 1981.

44. Про основи національної безпеки України : закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
45. Философский энциклопедический словарь. – М. : ИНФРА-М, 1997.
46. Карл Маркс, Фридрих Энгельс. Сочинения : [в 30 т.]. – Изд. 2-е. – Т. 20. – М. : Госполитиздат, 1961.
47. Меркушин В. В. Борьба с транснациональной организованной преступностью : монография / В. В. Меркушин. – Минск : Амалфея, 2003.
48. Голик Ю. В. Преступность – планетарная проблема (К итогам XI Конгресса ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию) / Ю. В. Голик, А. И. Коробеев. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2006.
49. Сапун В. А. Инструментальная теория права в юридической науке / В. А. Сапун // Современное государство и право. Вопросы теории и истории. – Владивосток : ДГУ, 1992. – С. 19–23.
50. Рыжак Н. И. Правовое регулирование деятельности спецслужб в системе обеспечения национальной безопасности Российской Федерации : монография / Н. И. Рыжак – Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : ЭДАС-ПАК, 2000.
51. Костенко О. Зловживання кримінальним законом: поняття і шляхи протидії / О. Костенко // Право України. – 2005. – № 8. – С. 70–74.
52. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія. – К. : Атіка, 2004. – С. 8.
53. Грохольський В. Л. Організаційно-правові засади управління спеціальними підрозділами МВС України по боротьбі з організованою злочинністю : монографія / В. Л. Грохольський ; за заг. ред. О. М. Бандурки. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003.
54. Концептуальные основы процессуального контроля и надзора на досудебных стадиях уголовного судопроизводства : монография. – М. : ЮНИТИ-ДАНА ; Закон и право, 2004.
55. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні : монографія / О. М. Литвинов – Х. : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008.

56. Конституція України (з предметними матеріалами). – Х. : Інтелект-Прогрес, 2007.

57. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : закон України від 30 черв. 1993 р. № 3341-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 35. – Ст. 358.

58. Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

59. Про контррозвідувальну діяльність : закон України від 26 груд. 2002 р. № 344-ІV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 12. – Ст. 89.

60. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом : закон України від 28 листоп. 2002 р. № 249-ІV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 1. – Ст. 2.

61. Про розвідувальні органи України : закон України від 22 берез. 2001 р. № 2331-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 19. – Ст. 94.

62. Про міліцію : закон України від 20 груд. 1990 р. № 565-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 4. – Ст. 20.

63. Про державну Прикордонну службу України : закон України від 3 квіт. 2003 р. № 661-ІV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 27. – Ст. 208.

64. Про Службу безпеки України : закон України від 25 берез. 1992 р. № 2229-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 382.

65. Про заходи щодо забезпечення особистої безпеки громадян та протидії злочинності : указ Президента України від 19 лип. 2005 р. № 1119/2005.

66. Про Єдину комп'ютерну інформаційну систему правоохоронних органів з питань боротьби зі злочинністю : указ Президента України від 31 січ. 2006 р. № 80/2006.

67. Про невідкладні додаткові заходи щодо посилення боротьби з організованою злочинністю і корупцією : указ Президента України від 6 лют. 2003 р. № 84/2003.

68. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 верес. 2009 р. «Про стан злочинності у державі та

координацію діяльності органів державної влади у протидії злочинним проявам та корупції : указ Президента України від 27 жовт. 2009 р. № 870/2009.

РОЗДІЛ 2

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ТА УПРАВЛІНСЬКЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІЙ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

2.1. Адміністративно-правові засади державного управління у сфері протидії транснаціональній організованій злочинності

За останні десятиріччя спостерігається значне зростання транснаціональної організованої злочинності. Міжнародні злочинні організації ефективно використовують ситуацію, що склалася останнім часом у світі. У контексті основних тенденцій глобалізації і забезпечення сталого розвитку за національною державою зберігаються центральні позиції і переваги у вирішенні таких завдань, як: а) національна безпека, включаючи боротьбу з міжнародним тероризмом, транскордонною злочинністю; б) надання соціальних послуг; в) регулювання ринку; г) контроль над видобутком природних ресурсів; ґ) регулювання міграції; д) вирішення міжетнічних проблем тощо [1, с. 149].

Усвідомлюючи важливість дослідження всього комплексу питань, пов'язаних з протидією організованій транснаціональній злочинності, а також розуміючи надзвичайну складність такого завдання, прагнемо приділити увагу суто управлінському аспектові протидії цій злочинності. Об'єктом управлінських відносин у сфері протидії організованій транснаціональній злочинності є забезпечення оптимальних організаційних умов спільної, погодженої діяльності людей, спрямованої на досягнення відповідного загального результату – головної мети, якою є ефективна протидія організованій транснаціональній злочинності.

Досвід багатьох держав світу, а також відповідні наукові дослідження вітчизняних науковців В. Б. Авер'янова, О. М. Бандурки, Ю. П. Битяка, В. К. Колпакова засвідчують, що

однією із важливих та ефективних форм забезпечення економічної, соціальної, військової, правоохоронної, культурної політики держав є здійснення державного управління відповідними сферами. У свою чергу, організована транснаціональна злочинність має розгалужену систему управління у своєму апараті, організовані злочинні угруповання використовують у своїй діяльності інструменти управління.

Наукове дослідження проблеми державного управління у сфері протидії транснаціональній злочинності передбачає висвітлення самого поняття «управління», його об'єкта – сфери протидії транснаціональній злочинності, суб'єктів державного управління – відповідних органів виконавчої влади, мети управління – забезпечення ефективної протидії організованій транснаціональній злочинності, принципів державного управління у зазначені сфері. Безумовно, це наукове дослідження використовує загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, базується на чинному національному законодавстві, міжнародних нормативно-правових актах та синтезі наукових знань.

Термін «управління» походить від латинського слова «адміністрація» і в буквальному розумінні означає діяльність з керівництва чим-небудь [2, с. 28]. Управлінські відносини виникають тоді, коли люди ставлять перед собою спільні цілі і намагаються досягти їх шляхом об'єднання, кооперування своїх дій і взаємодій. Це досягнення неможливе без узгодження (координації) їхніх дій передусім за місцем, часом, а також за характером та інтенсивністю, тобто без організуючої діяльності – управління. Ю. П. Битяк та В. В. Зуй визначають управління як цілеспрямовану організаційну діяльність людей з досягнення запланованих результатів у різних галузях суспільних відносин, у живій природі та техніці [3, с. 24]. Державне управління – це діяльність особливого роду, зміст якої полягає у виконанні законів та інших актів органів державної влади шляхом різних форм організуючого впливу на сучасні явища та процеси [4, с. 6].

Управлінська діяльність у сфері протидії організованій транснаціональній злочинності – це цілеспрямована діяльність органів державного управління, направлена передусім на

створення умов, у яких унеможлиблюється вчинення особливо небезпечних злочинів транснаціонального характеру.

У Концепції адміністративної реформи в Україні, затвердженій Указом Президента України від 22.07.1998 № 810, державне управління визначено як вид діяльності держави, що полягає у здійсненні нею управлінського, тобто організуючого впливу на ті сфери і галузі суспільного життя, які вимагають певного втручання держави шляхом використання повноважень виконавчої влади [5]. У той же час, як наголошується у цій Концепції, державне управління здійснюється і за межами функціонування виконавчої влади, наприклад, на рівні державних підприємств, установ і організацій. Завдяки цьому поняття «державне управління» за змістом є ширшим, ніж поняття «виконавча влада». Для визначення змістовно поєднаних сфер або галузей суспільного життя, що потребують державного управління, використовується термін «сектор державного управління» [5].

Дослідження питань державного управління протидією організованій транснаціональній злочинності неможливе без з'ясування принципів, на яких управління має ґрунтуватись, а також їх змісту. Саме на основі принципів організується процес управління, тобто науково обґрунтоване впровадження дій для здійснення управлінських функцій, вибору методів і прийомів управлінського впливу [6, с. 78]. Принципи управління забезпечують інтеграцію окремих видів управлінської діяльності в різних підрозділах системи управління, взаємну їх погодженість і загальне спрямування на реалізацію вироблених цілей. На основі принципів управління створюється єдиний комплекс управлінської діяльності.

Принцип (від лат. *Principium* – основа, начало) – першоначало, керівна ідея, основне правило поведінки. У логічному розумінні принцип – це основа системи, центральне поняття, яке є узагальненням і поширенням якогось положення на всі явища тієї галузі, з якої даний принцип абстрагований. Під принципом дії, розуміється, наприклад, етична норма, яка характеризує стосунки людей у суспільстві.

Узагальнено принцип державного управління розглядають як закономірність, як відносини або взаємозв'язок суспільно-політичної природи та інших груп елементів державного управління, виражений у вигляді певного наукового положення,

що закріплене правом та застосовується у теоретичній та практичній діяльності людей з управління [7].

Принципи державного управління протидією організованій транснаціональній злочинності є ніщо інше, як основні правила, закономірності поведінки органів управління в цій сфері.

У роботі пропонується державне управління протидією організованій транснаціональній злочинності розглядати як систему, яка складається з суб'єктів управління, об'єкта управління та зв'язків між суб'єктами та об'єктом управління. Така пропозиція зумовлена тими перевагами, які надає системний погляд на досліджуване явище. При цьому можна виділити окремі принципи діяльності цієї системи: загальносистемні та специфічні. У випадку дослідження закономірностей, притаманних системі управління протидією організованій транснаціональній злочинності в цілому, можна визначити загальносистемні принципи управління.

До загальносистемних принципів управління протидією організованій транснаціональній злочинності відносять: об'єктивність; універсальність; демократизм; законність; відповідальність органів управління, їх посадових осіб за виконання покладених на них законом обов'язків; соціальну спрямованість, оптимізацію управління; комплексність; керованість; контрольованість; гласність; поєднання колегіальності і єдиноначальності, централізму і децентралізму.

Виділення закономірностей, притаманних підсистемі державного управління протидією організованій транснаціональній злочинності – суб'єктам управління – дозволяє сформулювати специфічні принципи. На нашу думку, до таких принципів необхідно віднести наступні: законності; об'єктивності; дисципліни; відповідальності; системності; комплексності; системності управління; поєднання колегіальності і єдиноначальності в процесі управління протидією поширення та розвитку організованої транснаціональної злочинності; демократизму; гласності; пріоритету прав громадян; прогнозування.

Крім перелічених вище, науковці виділяють також низку структурних принципів: структурно-цільові, структурно-функціональні, структурно-організаційні, структурно-процесуальні.

Так, структурно-цільові принципи пов'язані із існуванням

«дерева цілей» державного управління у сфері протидії організованій транснаціональній злочинності: погодженості цілей управління з основних параметрів між собою та їх несуперечливості одна одній; взаємодоповнюваності цілей, при якій одна мета сприяє іншій, підсилюючи її; підпорядкування приватних (локальних) цілей загальним (стратегічним).

«Дерево цілей» у державному управлінні протидією організованій транснаціональній злочинності є способом формування структури цілей програми державного розвитку, що забезпечує взаємозв'язок безлічі цілей і підцілей різного змісту (соціальних, політичних, економічних, духовних і т. ін.), їх узгодження для досягнення якісних змін у заданому напрямку.

«Дерево цілей» державного управління протидією організованій транснаціональній злочинності утворює конкретну систему залежності, що дозволяє визначити місце і роль кожної конкретної мети в процесі її здійснення, розмежувати їх за ступенем важливості при існуючих умовах управлінської діяльності. Тим самим відбуваються розподіл мети, визначення завдань і цільове здійснення державного управління, зокрема й у сфері протидії організованій транснаціональній злочинності.

Структурно-функціональні принципи характеризують закономірності, відносини та взаємозв'язки побудови функціональної структури певної системи. Вони відображають закономірності побудови організаційної структури суб'єктів державного управління протидією організованій транснаціональній злочинності як певної системи: єдність системи суб'єктів управління протидією організованій транснаціональній злочинності, що забезпечує цілісність, узгодженість та дієвість державно-управлінських процесів; територіально-галузева побудова, що зумовлює залежність організаційних структур від території, галузі обслуговування, сфери суспільної життєдіяльності; багатоманітність організаційних зв'язків, що розкриває вертикальні та горизонтальні організаційні взаємозв'язки між органами державного управління протидією організованою транснаціональною злочинністю.

Структурно-процесуальні принципи відображають закономірності, відносини та взаємозв'язки ефективної управлінської діяльності органів державного управління щодо протидії організованій транснаціональній злочинності: принцип відповідності елементів управлінської діяльності органів державного управління протидією організованій транснаціональній злочинності. До таких елементів, як правило, відносять: методи, форми, стадії управлінської діяльності. Цей перелік можна доповнити такими елементами як: цілі, завдання, функції; принцип конкретизації управлінської діяльності щодо протидії організованій транснаціональній злочинності та особистої відповідальності за її результати, що проявляється у персоніфікації управлінських рішень та контролі за їх здійсненням; стимулювання раціональної та ефективної управлінської діяльності, що проявляється в комплексі моральних та матеріальних засобів стимулювання.

Таким чином, державне управління у сфері протидії організованій транснаціональній злочинності має певні особливості:

- здійснюється на основі закону (ст. 8 Конституції України, де проголошено верховенство права);

- має активний, цілеспрямований характер (відповідно до ст. 2 Закону України «Про міліцію», до основних завдань міліції належить запобігання правопорушенням та їх припинення);

- має загальнодержавний характер, тобто охоплює всі сфери суспільних відносин; має виконавчо-розпорядчий, організуючий характер.

Діяльність органів управління, що спрямована на протидію організованій транснаціональній злочинності, здійснюється на організаційних, юридично-владних, розпорядчих, виконавчих засадах; об'єктом управління є суспільні відносини, які виникають у сфері протидії організованій транснаціональній злочинності.

З урахуванням особливостей об'єкта (сфери протидії організованій транснаціональній злочинності), необхідно провести низку заходів щодо подолання цього негативного явища.

По-перше, розробити нову Концепцію протидії організованій транснаціональній злочинності, у якій були б

визначені її мета, завдання, економічні, організаційні, правові, правоохоронні та інші заходи щодо протидії їй та суб'єкти їх виконання (реалізації), а також етапи реалізації цієї Концепції та очікувані результати. Концепція протидії організованій транснаціональній злочинності має виходити: із необхідності формування відповідної державної політики як одного із основних принципів державного управління; із системного уявлення про відповідне державне управління; із системного розуміння об'єкта та суб'єктів державного управління, а також необхідності прямих та зворотних зв'язків між ними; із об'єктивної потреби вдосконалення протидії організованій транснаціональній злочинності.

По-друге, запровадити в Україні процедуру перевірки законності походження інвестованого капіталу.

По-третє, удосконалити наявну законодавчу базу з питань визначення правового статусу іноземців на території України, особливо в частині протидії нелегальній міграції з урахуванням міжнародних нормативно-правових документів.

По-четверте, інтенсифікувати міжнародну взаємодію з питань протидії організованій транснаціональній злочинності, перспективними формами якої повинні стати: обмін оперативно-розшуковою, оперативно-довідковою і криміналістичною інформацією, а також відповідною архівною інформацією; створення спільних банків даних про учасників організованих транснаціональних злочинних угруповань; спільні планування та реалізація запланованих профілактичних заходів; проведення спільних оперативних засідань колегій, нарад, а також інструктажів; обмін досвідом з питань тактики та методики виявлення і попередження злочинів, вчинених організованими транснаціональними злочинними угрупованнями; проведення спільних операцій з затримання учасників організованих транснаціональних злочинних угруповань; виконання запитів за кримінальними справами, справами оперативного обліку і матеріалами про злочини, вчинені організованими транснаціональними злочинними угрупованнями; сприяння в проведенні оперативно-розшукових заходів і процесуальних дій за такими злочинами; укладення міжнародних угод з цих питань; організація і проведення спільних професійних навчань з питань

профілактики злочинів, вчинених організованими транснаціональними злочинними угрупованнями.

По-п'яте, виробити єдину стратегію законодавчої політики щодо розроблення нормативно-правових актів, дія яких спрямована на протидію організованій транснаціональній злочинності (формування і порівняльний аналіз міграційного законодавства і законопроектів; обмін законами і законопроектами, що стосуються класифікації правопорушень, пов'язаних з нелегальним переправленням мігрантів; забезпечення дотримання прав людини; стандартизація вимог до міграційних процесів; відмова в транзитній візі у випадку, якщо мігрант не має візи для в'їзду в третю країну; створення стимулів для виявлення і затримання нелегальних мігрантів на основі конфіскації за рішенням суду, спрямування одержаних у результаті цього коштів на зміцнення оперативних можливостей міграційних управлінь).

По-шосте, створити відповідні навчальні комплекси для підготовки персоналу спеціальних органів з протидії організованій транснаціональній злочинності.

По-сьоме, розширити спеціальні дослідження, що спрямовані на вирішення проблеми попередження та припинення транснаціональної організованої злочинності.

Реалізація зазначених вище правових та організаційних заходів, які спрямовані на вдосконалення державного управління у сфері протидії організованій транснаціональній злочинності, неможлива без відповідного адміністративно-правового впливу, основними напрямками якого є визначення правового статусу суб'єктів протидії організованій транснаціональній злочинності, основних засад взаємодії та координації між ними, а також контролю та нагляду за їх правоохоронною діяльністю. Незаперечним є й те, що адміністративно-правовий вплив на організовану транснаціональну злочинність повинен базуватися на розроблених теорією управління концептуальних засадах, частина з яких, за умови їх нормативного закріплення, набуває правових форм.

Підкреслимо, що змістом державного управління є комплекс функцій, через реалізацію яких суб'єкти державного управління здійснюють управлінський процес, досягаючи певної мети.

Відповідно зазначимо, що зміст державного управління у сфері протидії організованій транснаціональній злочинності виявляється через функції, які реалізуються в процесі цього управління. У зв'язку з цим розкриття понятійного апарату та самих функцій управління у сфері протидії організованій транснаціональній злочинності має важливе значення для комплексного з'ясування змісту досліджуваного виду державного управління.

Враховуючи особливості сфери протидії організованій транснаціональній злочинності як об'єкта управління, на який здійснюють регулюючий вплив державні та представницькі органи, слід назвати основні риси, які мають управлінські функції:

- є зовнішнім проявом властивостей об'єкта управління – суспільних відносин у сфері протидії з організованою транснаціональною злочинністю;

- мають цілеспрямований, уособлений та самостійний характер;

- є об'єктивно необхідними для здійснення процесу управління;

- реалізуються певними методами;

- характеризують зміст діяльності щодо управління у сфері протидії організованій транснаціональній злочинності.

Управління у сфері протидії організованій транснаціональній злочинності потребує організаційної побудови. Організаційна за своїми формами та методами сутність управління сферою протидії організованій транснаціональній злочинності потребує найбільш чіткого вираження в плануванні колективних зусиль, розподілі обов'язків для досягнення конкретних цілей. Метою цієї функції є формування системи управління, включаючи зв'язки та відносини між суб'єктом та об'єктом управління. Особливістю функції організації є те, що це єдина функція, яка забезпечує взаємозв'язок і ефективність усіх інших функцій управління [8, с. 117]. Функція організації реалізується під час формування відповідних організаційних структур, управлінських ланок, встановлення зв'язків між управлінськими структурами, підбору та розстановки кадрів, ліквідації або реорганізації органів.

У системі заходів удосконалення організації роботи в сфері протидії організованій транснаціональній злочинності важливе

місце належить функціям планування та прогнозування, які покликані забезпечити більш ефективне виконання покладених на органи протидії організованій транснаціональній злочинності завдань.

Прогнозування є напрямом діяльності, спрямованим на одержання й обробку інформації про майбутній можливий стан організації та діяльності правоохоронних органів, що завершується формулюванням прогнозу щодо виникнення, розвитку та припинення організованих транснаціональних злочинів, які мають значення для системи управління у сфері протидії організованій транснаціональній злочинності.

За допомогою прогнозування визначаються перспективи розвитку транснаціональної злочинності, вчасно застосовуються заходи щодо підготовки органів протидії організованій злочинності до конкретних умов правоохоронної діяльності. Виходячи з можливої моделі майбутньої діяльності, можуть і повинні формуватися цілі та завдання організації та діяльності підрозділів органів протидії організованій транснаціональній злочинності, визначатися їх компетенція і напрями конкретної практичної роботи. Отже, гостро назріло питання щодо створення спеціального підрозділу вивчення, прогнозування та планування протидії організованій транснаціональній злочинності, до роботи в якому мають бути залученими не тільки правоохоронці, юристи, але й кримінологи, економісти, психологи та соціологи.

Функцією контролю є перевірка суб'єктами управління виконання завдань, покладених на державні органи, які здійснюють протидію організованій транснаціональній злочинності. Головна мета контролю полягає в тому, щоб поставлені перед державними органами завдання були вчасно, якісно і правильно виконані [9, с. 150]. Контроль дає можливість оцінити проведену роботу і знайти шляхи підвищення її ефективності. Важливо, щоб контроль був систематичним і динамічним, охоплював усі сфери діяльності державних органів щодо протидії організованій транснаціональній злочинності. Слід відмітити, що функція контролю тісно переплітається із фінансовою функцією і дозволяє об'єктивно оцінити ресурсні можливості дії підрозділів із протидії організованій

транснаціональній злочинності, спроможність виконувати поставлені згідно з чинним законодавством завдання. Окремі фахівці виділяють з цієї функції функцію обліку. Уважаємо, що це взаємозалежні складові частини однієї функції. Отже, істотні ознаки контролю – спостереження, оцінка відповідності виконання визначеної діяльності тим завданням, що стоять перед нею, облік результатів цієї діяльності і порівняння, чи є відповідність між належним і наявним.

Прокоментуємо важливість дослідження наступної функції управління – функції взаємодії. У межах держави ефективно управління державними органами в питаннях протидії організованій злочинності відбувається шляхом якісної взаємодії. Органи управління у сфері протидії організованій транснаціональній злочинності активно контактують із суб'єктами протидії організованій транснаціональній злочинності. Управлінська діяльність виявляється, перш за все, у забезпеченні взаємодії з такими суб'єктами, як: органи досудового розслідування; деякі підрозділи ОВС; інші правоохоронні і контролюючі органи; державні установи, підприємства, організації і посадові особи, громадські організації, трудові колективи, окремі громадяни.

Законом України «Про організаційно-правові основи боротьби з організаційною злочинністю» [10] вимагається взаємодія державних контролюючих та інших органів зі спецпідрозділами з протидії організованій злочинності. Для протидії злочинам у сфері зовнішньоекономічної діяльності визначальне значення має належна взаємодія спецпідрозділів служби безпеки, митних та податкових органів, оскільки контрабанда в таких випадках межує з приховуванням прибутків від оподаткування та з безпосереднім розкраданням державних коштів. Однак практика свідчить, що така взаємодія *знаходиться не на належному рівні*. По всій Україні організовані злочинні угруповання продовжують активно використовувати існуючу систему розрахунків через банківську систему і, зокрема, через кореспондентські рахунки банків-нерезидентів для перерахування коштів за кордон, відмивання коштів, здобутих злочинним шляхом, переведення безготівкових коштів у готівку та конвертації їх в іноземну валюту. З цією метою в

більшості регіонів України створена мережа фіктивних фірм, на рахунках яких акумулюються викрадені раніше кредитні ресурси, бюджетні кошти тощо, які під приводом взаєморозрахунків із зарубіжними партнерами перераховуються на кореспондентські рахунки іноземних банків, у більшості випадків прибалтійських, білоруських, російських. Далі ці кошти безперешкодно розміщуються на законно відкритих за межами України валютних рахунках фізичних і юридичних осіб. Така діяльність супроводжується масштабним ухиленням від сплати податків, порушеннями правил здійснення валютних операцій, шахрайством з фінансовими ресурсами.

Отже, належна реалізація управлінської функції взаємодії має велике значення.

Серед загальних організаційних превентивних заходів необхідно:

- впровадити систему ефективного контролю з боку місцевих органів державної влади й управління, державних податкових адміністрацій за реєстрацією суб'єктів підприємницької діяльності, здійсненням ними статутної діяльності та додержанням вимог податкового законодавства;

- передбачити кримінальну відповідальність за відмивання коштів шляхом незаконних фінансових операцій;

- налагодити ефективне співробітництво між Україною та іншими державами, у першу чергу з країнами Балтії, Східної та Західної Європи, із спеціально створеними міжнародними організаціями як у рамках діючої Конвенції Ради Європи 1990 р., так і шляхом укладання відповідних двосторонніх угод.

Таким чином, для реалізації стратегічних завдань правоохоронних органів щодо взаємодії під час протидії організованій транснаціональній злочинності потрібне зважене поєднання оперативних, організаційних та інформаційних зусиль усіх суб'єктів управління, які беруть участь у цій діяльності. Перш за все, обов'язково необхідно враховувати те, що успішне досягнення мети управління, ефективне вирішення завдань, що стоять перед системою управління у сфері протидії організованій транснаціональній злочинності, і здійснення управлінських функцій, незалежно від того, які функції виконуються, вирішальною мірою залежить від людського

фактора, тобто від того, хто буде виконувати управлінську й іншу діяльність у системі.

Крім цього, треба зазначити, що ті чи інші функції управління та їх обсяг і повнота, залежать від формування відповідної державної політики у сфері протидії організованій транснаціональній злочинності з огляду на якісно нову взаємодію правоохоронних органів країн ЄС та СНД.

Грунтуючись на напрацюваннях науковців у галузі державного управління та адміністративного права, які стосувалися визначення поняття «функція управління», класифікації таких функцій, вважаємо за необхідне наголосити на необхідності реалізації кожної із охарактеризованих вище функцій задля вдосконалення протидії організованій транснаціональній злочинності. Окремі із них, на нашу думку, повинні стати пріоритетними. Зокрема це стосується функції прогнозування, реалізація якої сприятиме випереджаючій протидії, у зв'язку з чим необхідно розробити відповідну стратегію, довгострокову програму у вигляді відповідного нормативно-правового акта.

Аналіз функцій управління дозволяє зробити висновок, що вирішення проблеми протидії організованій транснаціональній злочинності можливе лише за умови комплексного їх застосування. Адже неможливо протидіяти, наприклад, такому виду транснаціональної злочинності як торгівля людьми лише за умови використання однієї або кількох функцій управління. Лише комплексне їх використання дасть змогу досягти бажаних результатів.

Натомість варто наголосити на тому, що окремі із охарактеризованих вище функцій управління потребують утворення відповідних органів (суб'єктів) чи їх внутрішньо-організаційних структур (підрозділів, служб, відділів тощо). Наприклад, реалізація таких управлінських функцій, як організація, контроль та планування, обумовлює утворення штабних підрозділів; прогнозування – інформаційно-аналітичних тощо. Крім того, з метою реалізації функції координації пропонуємо при Раді національної безпеки і оборони України створити спеціальний структурний підрозділ, основним завданням якого повинно стати узгодження та

координування правоохоронних заходів суб'єктів протидії організованій транснаціональній злочинності.

На нашу думку, необхідно усвідомлювати, що саме функції управління потребують відповідних органів управління, і тому вельми важливо зважено створювати нові чи реформувати існуючі державні органи, повноваження яких поширюються на здійснення управління у сфері протидії організованій транснаціональній злочинності. Головне, що необхідно розуміти, – це конструктивну роль функцій управління в удосконаленні реалізації різноманітних функцій протидії організованій транснаціональній злочинності.

Процес управління у сфері протидії організованій транснаціональній злочинності (управлінський процес) – явище складне і багатогранне. Даний процес пов'язаний з реалізацією функцій управління шляхом застосування форм і методів управління, тобто засобів практичної реалізації керуючого впливу, та виявляється у взаємодії суб'єкта й об'єкта управління [2, с. 106].

Проблема протидії організованій транснаціональній злочинності вимагає якісної зміни в державному управлінні України та передбачає часткове усунення існуючих суперечностей шляхом удосконалення форм управління та запровадження їх на відповідному рівні.

Форма управління визначена як зовнішній вияв конкретних дій, які здійснюються органами виконавчої влади для реалізації поставлених перед ними завдань [2, с. 120]. Конкретно щодо форм діяльності органів державної влади, робота яких спрямована на протидію організованій транснаціональній злочинності, можна визначити правові і неправові дії, що здійснюються з метою створення сприятливих умов для реалізації суб'єктивного права, для припинення та запобігання організованим транснаціональним злочинам і поновлення порушених прав.

Уважаємо, що правова регламентація форм управлінської діяльності є найважливішою умовою забезпечення режиму законності у сфері державного управління протидією організованій транснаціональній злочинності. Класифікація форм цієї діяльності найчастіше містить чотири види: видання

правових актів управління; провадження дій юридичного характеру; здійснення організаційних дій; виконання матеріально-технічних операцій.

Враховуючи складність та високу соціальну небезпеку транснаціональної організованої злочинності, найбільш важливою формою управлінських відносин є застосування правових форм управління за допомогою норм адміністративного права.

Аналіз наукових праць, у яких досліджувалися форми управління, а також аналіз об'єкта управління – сферу протидії організованій транснаціональній злочинності, дозволили зробити висновок, що у сфері протидії організованій транснаціональній злочинності можна виділити такі форми державного управління: правові, структурні та процесуальні. У той же час ми поділяємо загальноузгоджену серед адміністративістів думку про наявність двох альтернативних форм державного управління: правової та неправової.

Правову форму як пріоритетну слід розглядати у зв'язку з тим, що протидія організованій транснаціональній злочинності є складною та багатогранною проблемою і саме за допомогою правових форм управління така протидія є можливою.

Наявність структурної форми зумовлена тим, що управління є цілеспрямованою діяльністю певних структур, насамперед суб'єктів управління. Сукупність суб'єктів управління являє собою керівну підсистему, а сукупність об'єктів – керовану підсистему. Кожному суб'єкту управління у сфері протидії організованій транснаціональній злочинності відповідає певне місце в структурі системи управління. Сама організаційна структура системи управління має бути побудована відповідно до змісту управління, діяти за відповідними цільові спрямованості принципами, виконуючи певні функції із використанням відповідних методів уповноваженими державними органами та посадовими особами. Структура системи державного управління протидією організованій транснаціональній злочинності може бути досліджена через взаємозв'язки між різними підсистемами (суб'єктом, об'єктом).

Наступна форма державного управління у сфері протидії організованій транснаціональній злочинності – процесуальна.

Управлінська діяльність реалізується у вигляді певних процедур, які змінюють одна одну послідовно, у певному порядку (процесі). Звідси – існують процесуальні (процедурні, процедуральні) форми управління. Від того, наскільки вірною є процедура, послідовність і наскільки точно вона дотримується, у багатьох випадках, залежить зміст рішень, які приймаються органами державного управління.

Спосіб, за допомогою якого виконуються функції управління протидії організованій транснаціональній злочинності за вище означеними формами, у науці отримав назву методу управління. Форма є вираженням сутності методу. Як правило, будь-який метод здійснюється у формах, які з певною часткою умовності можуть бути віднесені до правових, організаційних або організаційно-технічних [11, с. 122]. Метод управління визначається як сукупність прийомів, операцій і процедур підготовки та прийняття, організації та контролю за виконанням управлінських рішень, які приймаються учасниками управлінського процесу [12, с. 38] і являють собою складову частину управлінського механізму.

Сутність прямих методів управління у сфері протидії організованій транснаціональній злочинності полягає в безпосередньому адміністративному впливі відповідних державних органів (суб'єктів управління) на об'єкт з метою забезпечення належного функціонування. До прямих методів слід віднести:

- цілеспрямовану державну політику шляхом прийняття відповідних програм;
- підвищення вимог до ліцензування окремих видів міжнародної економічної діяльності;
- контроль та нагляд;
- прийняття відповідних норм;
- застосування примусових заходів;
- регулювання умов конкуренції на ринку;
- регулювання порядку міграції населення та деякі інші.

Адміністративні методи державного управління у сфері протидії організованій транснаціональній злочинності на сьогодні є домінуючими.

Непрямі методи управління у сфері протидії організованій

транснаціональній злочинності полягають в опосередкованому впливі відповідних державних органів (суб'єктів управління) за допомогою економічних чинників (стимулів) на діяльність об'єкта управління.

До непрямих методів державного управління у сфері протидії організованій транснаціональній злочинності можна віднести, зокрема, підвищення заробітної плати та рівня соціальної захищеності службовців, підвищення вимог під час відбору кадрів до відповідних правоохоронних органів.

Уважаємо за необхідне використовувати й загальнонаукові методи управління під час протидії організованій транснаціональній злочинності, до яких відносяться системний, комплексний, соціально-психологічний, конкретно-історичний методи та моделювання.

Досить ефективним, на нашу думку, є використання регулятивного методу. Традиційно метод регулювання означає встановлення загальної політики та принципів щодо її реалізації через державне фінансування, пільги тощо [13, с. 149]. Така позиція щодо змісту цього методу дещо обмежена, оскільки регулятивний аспект управлінської діяльності охоплює й особливості правового забезпечення (правове регулювання в контексті розроблення і застосування норм права), і застосування заходів непрямого впливу (фінансування, бюджетування, господарювання тощо), і сукупність заходів, які дозволяють системі управління гнучко реагувати на плинність зовнішнього середовища (певні напрямки діяльності та відповідні заходи і засоби). Таке комплексне сприйняття методу регулювання цілком прийнятне для будь-якого органу державного управління, а зміст заходів і засобів, які дозволять цей метод реалізувати, будуть визначені відповідно до тієї мети та завдань, які виконує певний суб'єкт у сфері протидії організованій транснаціональній злочинності.

Державна регулятивна політика у сфері протидії організованій транснаціональній злочинності повинна здійснюватися з урахуванням двох важливих обставин:

а) світової тенденції розвитку транснаціональної організованої злочинності та досвіду іноземних держав щодо протидії їй;

б) існування в умовах становлення ринкової економіки нерозвиненого конкурентного середовища, недосконалих

механізмів підприємницької діяльності, неповної і суперечливої законодавчої бази, що зумовлює необхідність активного регулювання економічних відносин з боку держави.

Специфічним ознаками методів державного управління у сфері протидії організованій транснаціональній злочинності є:

- 1) правова регламентація;
- 2) виступ цілеспрямованого управлінського впливу в ролі засобу протидії транснаціональній злочинності як об'єкту управління;
- 3) переважання адміністративно-правових методів над економічними;
- 4) підпорядкованість досягненню мети (викорінення організованої транснаціональної злочинності) та сприяння вирішенню завдань реформування відповідних державних органів;
- 5) кореляція із переважно правовими формами державного управління.

Вибір методів має бути орієнтований на кінцевий результат реалізації виконавчої влади, який має бути високоякісним і ефективним.

Підсумовуючи вищезазначене та враховуючи велику суспільну небезпеку організованої транснаціональної злочинності, вважаємо, що протидіяти такій злочинності можна лише за умови комплексного використання всіх відомих форм та методів управління.

2.2. Суб'єкти управління у сфері протидії транснаціональній організованій злочинності: особливості їх адміністративно-правового статусу

У теорії управління під суб'єктами управління більшість науковців розуміє структурно-визначені спільноти людей та керівний склад, які наділені управлінськими функціями і які здійснюють управлінську діяльність по відношенню до об'єкта управління. Останнім у нашому випадку виступає сфера протидії транснаціональній організованій злочинності, кримінальні об'єднання, злочинна діяльність яких виходить за межі однієї країни. На неї, як на протиправне явище, і

здійснюється планомірний, організований, систематичний вплив суб'єкта. Метою такого впливу є спрямування об'єкта по шляху певного розвитку, надання йому стану, який мінімізує негативні наслідки прояву такого виду злочинності для держави та людей.

Необхідно зазначити, що суб'єкти управління у сфері протидії транснаціональній організованій злочинності виступають як активний компонент системи по відношенню до об'єкта управління, однак їх можливості, зміст і межі активності визначаються об'єктом, який, як правило, відтворюється у суб'єкті. Тобто завдання, функції та й саме існування суб'єкта протидії такій злочинності (правоохоронних органів) залежать від різних проявів транснаціональної організованої злочинності. Організована транснаціональна злочинність має власні закономірності функціонування й розвитку, які необхідно враховувати при здійсненні управління нею. Як об'єкт управління цей вид злочинності не знаходиться в статичному стані, він не тільки реагує на управляючі впливи правоохоронних органів, а й примушує їх до певної перебудови.

Кожний суб'єкт управління транснаціональною організованою злочинністю тим або іншим чином здійснює наступні загальні функції управління: облік, аналіз, прогнозування, планування, організація, координація, регулювання, контроль. Крім означених, він здійснює ряд спеціальних функцій, які залежать від виду транснаціональної злочинності, особливостей здійснення впливу на ті або інші злочинні угруповування, а також здійснює цілу низку допоміжних функцій, які обслуговують процеси реалізації перших двох груп функцій.

У науковій літературі вживається багато на перший погляд тотожних понять, які при їх практичному застосуванні усе ж таки відрізняються одне від одного. Поняття «суб'єкт боротьби», «суб'єкт протидії», «суб'єкт управління протидією» на перший погляд споріднені, але при детальному вивченні з'ясовується різниця між ними. Якщо перші два поняття безпосередньо пов'язані із застосуванням заходів примусу та безпосереднього впливу на об'єкт (злочинців, злочинні організації), то останній займається управлінською діяльністю в зазначеній сфері

(розробляє програми боротьби, здійснює планування, аналіз стану, надає відповідні рекомендації). При цьому сфера такого впливу не конкретні організовані групи злочинців, а сама злочинність як явище, з яким повинні боротися усі держави. Такий вплив здійснюється не на окрему ланку злочинного угруповування, а на всю його інфраструктуру, при цьому не виключаються безпосередня боротьба та протидія цьому явищу.

Під організаційною структурою управління протидією транснаціональній організованій злочинності необхідно розуміти систему суб'єктів управління і системи їх зв'язків, взаємодій один з одним.

У свою чергу, система суб'єктів управління протидією транснаціональній організованій злочинності – це сукупність взаємопов'язаних міжнародних, державних органів, установ і організацій, які здійснюють конкретні дії з організації та координації під час здійснення протидії цьому виду злочинності.

Управлінські зв'язки диференціюються на вертикальні, горизонтальні, лінійні, функціональні, консультативні. Їх основу становлять відносини централізму і самостійності у прийнятті рішень, субординації і координації, співпраці і змагальності. Таким чином, усю різноманітність суб'єктів управління у сфері протидії транснаціональній організованій злочинності можна розділити на:

1. Міжнародні суб'єкти управління сферою транснаціональної організованої злочинності. До цієї категорії належить Організація Об'єднаних Націй, Міжнародна Організація Кримінальної Поліції – Інтерпол.

2. Суб'єкти загального управління транснаціональною організованою злочинністю. До цієї групи суб'єктів, на наш погляд, можна віднести Верховну Раду України, Президента України, Кабінет Міністрів України.

3. Функціональні міжгалузеві суб'єкти управління транснаціональною організованою злочинністю. До кола цих суб'єктів ми віднесли Раду національної безпеки та оборони України, координаційні комітети усіх рівнів, координаційні наради керівників правоохоронних органів.

4. Суб'єкти галузевого управління сферою

транснаціональної організованої злочинності. Традиційно до цієї групи належать наступні правоохоронні органи: Міністерство внутрішніх справ України, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України, Митна служба України, Державна податкова адміністрація.

Окрема класифікація суб'єктів управління протидією транснаціональній організованій злочинності передбачена деякими законодавчими актами. Так, у ст. 5 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» зазначається, що систему державних органів, які здійснюють боротьбу з організованою злочинністю, що не виключає її управління нею, становлять:

1. Державні органи, які здійснюють боротьбу з організованою злочинністю:

а) спеціально створені для боротьби з організованою злочинністю;

б) беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю в межах виконання покладених на них інших основних функцій.

2. До державних органів, спеціально створених для боротьби з організованою злочинністю, належать:

а) Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президенті України;

б) спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ України;

в) спеціальні підрозділи по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України.

3. До державних органів, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю, належать:

а) органи внутрішніх справ України і Служби безпеки України (крім уже зазначених);

б) органи прокуратури України;

в) митні органи і органи Державної прикордонної служби України;

г) органи державної податкової служби та державної контрольно-ревізійної служби;

д) органи і установи з питань виконання покарань та слідчі ізолятори;

е) розвідувальний орган Міністерства оборони України;

є) Служба зовнішньої розвідки України [10].

Суб'єктами управління, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом, у ст. 4 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20.03.2003, крім Кабінету Міністрів України та центральних органів влади, у межах їх компетенції є:

– Служба безпеки України, яка є головним органом у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю;

– Міністерство внутрішніх справ України;

– Міністерство оборони України;

– Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи;

– спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у справах охорони державного кордону (Державна прикордонна служба України);

– Державний департамент України з питань виконання покарань;

– Управління державної охорони України [14].

До участі у здійсненні заходів, пов'язаних з попередженням, виявленням і припиненням терористичної діяльності, залучаються у разі необхідності також: Служба зовнішньої розвідки України; Міністерство закордонних справ України; Міністерство охорони здоров'я України; Міністерство палива та енергетики України; Міністерство промислової політики України; Міністерство транспорту України; Міністерство фінансів України; Міністерство екології та природних ресурсів України; Міністерство аграрної політики України; Державна митна служба України; жавна податкова адміністрація України.

Координацію діяльності суб'єктів, які залучаються до боротьби з тероризмом, здійснює Антитерористичний центр при Службі безпеки України.

Законом України від 18.02.1992 «Про оперативно-розшукову діяльність» (ст. 5) визначені підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, яким відводиться особлива роль у протидії транснаціональній організованій злочинності. Як відзначають фахівці, приблизно 80 % функцій з протидії в цій сфері припадає, зокрема, на оперативно-розшукову діяльність, яка здійснюється підрозділами:

1. Міністерства внутрішніх справ України – кримінальною, транспортною та спеціальною міліцією, спеціальними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю, судовою міліцією;

2. Служби безпеки України – контррозвідкою, військовою контррозвідкою, захисту національної державності, спеціальними підрозділами по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю, оперативно-технічними, внутрішньої безпеки, оперативного документування, боротьби з тероризмом і захисту учасників кримінального судочинства та працівників правоохоронних органів;

3. Служби зовнішньої розвідки України – агентурної розвідки, оперативно-технічними, власної безпеки;

4. Державної прикордонної служби України – розвідувальним органом спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону, оперативно-розшуковими підрозділами відповідно спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону та його територіальних органів, підрозділами з охорони державного кордону органів охорони державного кордону та Морської охорони, забезпечення внутрішньої безпеки, забезпечення власної безпеки, оперативного документування та оперативно-технічними;

5. Управління державної охорони – підрозділом оперативного забезпечення охорони виключно з метою забезпечення безпеки осіб та об'єктів щодо яких здійснюється державна охорона;

6. Органів державної податкової служби – оперативними підрозділами податкової міліції;

7. Органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України;

8. Розвідувального органу Міністерства оборони України – оперативними, оперативно-технічними, власної безпеки [24].

З системи цих суб'єктів лише Управління державної охорони безпосередньо не залучається до протидії транснаціональній організованій злочинності.

Координуючим суб'єктом протидії транснаціональній організованій злочинності виступає ООН як міжнародна організація, яка спрямовує свою діяльність на підтримку міжнародного миру та безпеки; розвиток дружніх відносин між

державами; здійснення міжнародного співробітництва у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального та гуманітарного характеру. Саме ця міжнародна організація розробляє програми:

- боротьби зі злочинністю національного, транснаціонального характеру;

- об'єднання зусиль держав-членів ООН щодо запобігання транснаціональній злочинності;

- пошуку шляхів ефективності провадження кримінального правосуддя;

- дотримання стандартів справедливості, гуманізму, правосуддя та професійної поведінки.

На вирішення проблем щодо протидії міжнародній злочинності спрямовує зусилля і *Міжнародна Організація Кримінальної Поліції – Інтерпол*. Інтерпол був створений у 1923 році як Міжнародна організація кримінальної поліції (МОКП) для координації боротьби різних країн із загальнокримінальними злочинами.

Основними завданнями Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол (до якого входить і Україна) є:

- забезпечення широкої взаємодії усіх органів кримінальної поліції у межах чинного законодавства і в дусі Загальної декларації прав людини;

- створення і розвиток інститутів, що сприятимуть успішному запобіганню кримінальної злочинності.

Значна роль у функціонуванні Інтерполу та протидії транснаціональній організованій злочинності належить *Національним центральним бюро Інтерполу* – підрозділам, що діють у всіх країнах-членах Організації та безпосередньо здійснюють виконання завдань, покладених на держави в рамках Інтерполу. Особливість їх статусу полягає в тому, що вони в системі органів управління Інтерполу діють одночасно у двох системах: окремої держави та даної організації з відповідним подвійним підпорядкуванням.

Замикають систему органів управління радники, які виконують виключно консультативні функції.

Будучи опорними пунктами міжнародного поліцейського співробітництва НЦБ у своїх країнах підтримує ділові зв'язки із

судом, прокуратурою, прикордонною та митною службами, а на міжнародному рівні – з НЦБ інших країн та Генеральним секретаріатом.

Взаємодія правоохоронних органів України з компетентними органами зарубіжних країн щодо вирішення питань боротьби із злочинністю, що має транснаціональний характер або виходить за межі країни, здійснюється лише через Національне центральне бюро Інтерполу при Міністерстві внутрішніх справ України (далі – Укрбюро Інтерполу).

Європейське поліцейське бюро (European Police Office) або Європол (Europol) – поліцейська служба Європейського Союзу, розташована в Гаазі (Нідерланди), інформаційно-координаційне агентство, покликане забезпечити співробітництво поліцейських організацій держав-членів Європейського Союзу в боротьбі зі злочинністю, зокрема з організованою злочинністю, тероризмом, корупцією, шахрайством, наркобізнесом, незаконним обігом зброї, відмиванням грошей, злочинами проти дітей, нелегальною імміграцією тощо.

Метою діяльності Європолу є підвищення ефективності співробітництва компетентних відомств у попередженні, аналізі причин і протидії особливо небезпечним злочинам європейського масштабу.

Факторами, які послаблюють співробітництво між міжнародними суб'єктами протидії транснаціональній злочинності, є:

– відсутність єдиного правового поля взаємодії щодо протидії злочинним проявам на міжнародному рівні (особливо в кримінальній, кримінально-процесуальній, цивільно-правовій сферах);

– частково розрізнений у часі, безсистемний характер прийнятих і здійснюваних заходів для протидії кримінальним проявам;

– неадекватна або спізнїла реакція правоохоронних органів на ті або інші злочинні діяння (надання переваги силовому впливу на злочинні організації);

– недоліки в профілактичній діяльності правоохоронних органів держав з попередження злочинів;

– небажання деяких держав розширювати співробітництво з окремих видів діяльності, спрямованих на боротьбу з

транснаціональною організованою злочинністю.

Після проголошення незалежності України почалося формування самостійної політики в усіх сферах життєдіяльності суспільства, у тому числі й у боротьбі зі злочинністю та корупцією, реформування державних органів виконавчої влади, на які покладено відповідні завдання.

Серед суб'єктів управління у сфері протидії транснаціональній організованій злочинності варто виділити й вітчизняні управлінські інституції, представлені Президентом України, Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України та державними органами виконавчої влади й управління. Зупинимось на характеристиці їх управлінських повноважень.

Аналіз розділу IV Конституції України свідчить, що **Верховна Рада України** здійснює наступні функції управління сферою протидії організованій транснаціональній злочинності:

1) Законодавча функція – це прийняття законів, які стосуються питань протидії транснаціональній організованій злочинності, ратифікації міжнародних договорів з іншими державами із зазначених питань.

2) Представницька функція полягає в загальнонаціональному обговоренні та вирішенні загальнодержавних проблем, які стосуються протидії організованій злочинності у всіх її проявах.

3) Функція парламентського контролю впроваджується як безпосередньо, так і через спеціально створені комісії, які діють при парламенті.

4) Установча функція полягає в участі Верховної Ради України у створенні органів державної влади, які будуть протидіяти організованій транснаціональній злочинності.

До повноважень Верховної Ради України, які стосуються управління сферою протидії транснаціональній організованій злочинності, належать:

– внесення та обговорення законопроектів з питань протидії усім видам організованої злочинності, у тому числі й транснаціональній, вивчення проблем ефективності розвитку законодавства в зазначеній сфері;

– прийняття законів, які врегульовують питання національної та внутрішньої безпеки, діяльність

правоохоронних органів, інших суб'єктів управління протидією транснаціональній злочинності;

- формування або участь у формуванні органів влади, міжнародних організацій з протидії транснаціональній організованій злочинності;

- контроль за виконанням законів у сфері боротьби з організованою злочинністю і використанням коштів, які виділяються на ці цілі;

- за необхідності заслуховування звітів та доповідей посадових осіб інших державних органів з окремих питань, пов'язаних зі здійсненням боротьби з організованою злочинністю.

Структурним підрозділом парламенту, який безпосередньо займається управлінням в сфері протидії транснаціональній організованій злочинності є Комітет Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією, який відповідно до своїх повноважень здійснює:

1) контроль за виконанням законодавства про боротьбу з корупцією і організованою злочинністю, перевірку діяльності спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ і Служби безпеки України;

2) підготовку законопроектів, спрямованих на боротьбу з корупцією і організованою злочинністю;

3) вивчення практики застосування законів органами, які ведуть боротьбу з корупцією і організованою злочинністю, з метою вдосконалення законодавства та діяльності з питань боротьби з корупцією і організованою злочинністю, підготовку пропозицій щодо тлумачення норм законів;

4) дає згоду на створення і ліквідацію спеціальних підрозділів по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю органів Міністерства внутрішніх справ України, органів Державної податкової адміністрації України, Служби безпеки України, Військової служби правопорядку у Збройних силах України, органів прокуратури України та інших органів і підрозділів, створених для боротьби з корупцією та організованою злочинністю, а також призначення на посади та звільнення з посад керівників спеціальних підрозділів та органів прокуратури з нагляду за виконанням законів спеціальними підрозділами по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю.

Органи прокуратури, внутрішніх справ та Служби безпеки України, включаючи їх спеціальні підрозділи, зобов'язані надавати Комітету Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією інформацію про свою діяльність, за винятком інформації, що може призвести до розголошення даних про осіб, які негласно співробітничать із спеціальним підрозділом по боротьбі з організованою злочинністю, та особу-учасника організованого злочинного угруповування, що співробітничав із спеціальними підрозділами, а також про осіб, щодо яких заведено оперативно-розшукові справи.

Президент України як глава держави наділений правом контролю за дотриманням законності та державної дисципліни в усіх сферах діяльності державної влади.

У порівнянні з парламентом України Президент України відіграє безпосередню активну роль в управлінні протидією транснаціональній злочинності, а саме: 1) є главою держави; 2) є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції, прав і свобод людини і громадянина; 3) забезпечує державну незалежність, національну безпеку і представництво держави. Функціональні особливості діяльності Президента України свідчать про його участь в усіх процесах управління суспільством, у тому числі й транснаціональною організованою злочинністю, яка впливає на національну та внутрішню безпеку в державі. Президент України формує й очолює Раду національної безпеки й оборони України, яка є координаційним органом з питань національної безпеки при Президентові України, у тому числі й управління протидією транснаціональній організованій злочинності.

Відповідно до (ст. 106) Конституції України Президент України:

- призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Генерального прокурора України;

- вносить до Верховної Ради України подання про призначення на посаду та звільнення з посади голови Служби безпеки України;

- є верховним головнокомандувачем Збройних сил України; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних сил України, інших військових формувань; здійснює

керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави;
– очолює Раду національної безпеки і оборони України [15].

Рада національної безпеки і оборони України розробляє та розглядає на своїх засіданнях і надає пропозиції Президентові України щодо визначення стратегічних національних інтересів України, концептуальних підходів та напрямів забезпечення національної безпеки й оборони, координує та здійснює поточний контроль за діяльністю органів виконавчої влади, подає Президентові України відповідні висновки та пропозиції, координує і контролює діяльність органів місцевого самоврядування в межах наданих повноважень під час введення воєнного чи надзвичайного стану. Вона розглядає питання внутрішньої і зовнішньої політики України у сфері забезпечення безпеки, стратегічні проблеми державної, економічної, громадської, оборонної, інформаційної, економічної й інших видів безпеки, охорони здоров'я населення, прогнозування, запобігання надзвичайним ситуаціям, забезпечення стабільності і правопорядку в країні.

Коли мова зайшла про Президента України, не можна залишити поза увагою такий спеціальний державний орган, як Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України, що здійснює координацію діяльності всіх державних органів, на які покладено обов'язки здійснювати цю боротьбу. Положення про Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю затверджується Верховною Радою України.

Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю створюється у складі голови Служби безпеки України, заступника голови Служби безпеки України – керівника Головного управління по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України, міністра внутрішніх справ України, першого заступника міністра внутрішніх справ України – керівника Головного управління по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ України, голови правління Національного банку України, голови Державного комітету у справах охорони державного кордону України, голови Державного митного комітету України, начальника Головного управління державної податкової служби України. До складу Координаційного комітету можуть входити

керівники інших міністерств та відомств, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю.

У засіданнях Координаційного комітету беруть участь голова Комітету Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією, Генеральний прокурор України, начальник управління Генеральної прокуратури України по нагляду за виконанням законів спеціальними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю.

До компетенції Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю належить:

а) координація і сприяння діяльності органів, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю;

б) розроблення стратегії і рекомендацій щодо тактики боротьби з організованою злочинністю;

в) організація співробітництва з питань боротьби з організованою злочинністю з відповідними органами інших держав та міжнародними установами;

г) підготовка щорічних і спеціальних доповідей (інформацій) про стан організованої злочинності в Україні, основні напрями та результати боротьби з нею і внесення їх на розгляд Президента України та Верховної Ради України;

г) вирішення питань щодо розпорядження фондом сприяння боротьбі з організованою злочинністю.

Рішення Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю, прийняті в межах його компетенції та відповідно до законодавства України, є обов'язковими для виконання державними органами і посадовими особами, до яких вони звернені.

Якщо Верховна Рада України здійснює переважно повноваження щодо нормативного забезпечення протидії транснаціональній організованій злочинності і поєднує їх з широким колом контрольних повноважень, а Президент України поєднує переважно представницькі функції, організаційні та координаційні повноваження, то розпорядчі повноваження, головним чином, покладені на уряд нашої держави – *Кабінет Міністрів України*.

Як вищий колегіальний орган нашої держави, уряд виконує закони, ухвалені Верховною Радою, та нормативні акти

Президента України, здійснює безпосереднє оперативне управління (у правовій та організаційній формах) усіма сферами суспільного життя, організовує, спрямовує підпорядковані центральні органи виконавчої влади та спеціальні підрозділи на протидію організованій злочинності.

Серед центральних органів виконавчої влади головним суб'єктом управління у сфері протидії транснаціональній організованій злочинності є *Міністерство внутрішніх справ України*.

Основними завданнями Міністерства внутрішніх справ України щодо управління протидією транснаціональній злочинності є:

1. Організація і координація діяльності органів внутрішніх справ щодо захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави від наслідків транснаціональної злочинності, захисту громадської безпеки.

2. Участь у розробленні та реалізації державної політики щодо боротьби із злочинністю, у тому числі й транснаціональною.

3. Забезпечення запобігання злочинам, їх припинення, розкриття і розслідування, розшуку осіб, які вчинили злочини.

4. Забезпечення реалізації державної політики з питань громадянства та попередження нелегальної міграції як різновиду транснаціональної організованої злочинності.

5. Забезпечення проведення паспортної, реєстраційної та міграційної роботи [16].

Спеціальними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю органів внутрішніх справ України є Головне управління по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ України, управління по боротьбі з організованою злочинністю в Автономній Республіці Крим, областях, містах Київ та Севастополь, які підпорядковуються відповідно міністру внутрішніх справ України та начальнику Головного управління по боротьбі з організованою злочинністю.

Наступним суб'єктом управління протидією транснаціональній злочинності є *Служба безпеки України* – державний правоохоронний орган спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України. Вона підпорядкована Президенту України і підконтрольна Верховній Раді України [17].

До завдань Служби безпеки України також входить попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України.

Спеціальними підрозділами по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України є Головне управління по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Центрального управління Служби безпеки України і відділи по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю органів Служби безпеки України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Київ та Севастополь.

При здійсненні заходів боротьби з організованою злочинністю спеціальним підрозділам по боротьбі з організованою злочинністю органів внутрішніх справ і Служби безпеки України надаються наступні повноваження:

1) Заводити оперативно-розшукові справи. Постанова про заведення справи затверджується начальником спеціального підрозділу.

2) На письмову вимогу керівників відповідних спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю одержувати від банків, а також кредитних, митних, фінансових та інших установ, підприємств, організацій (незалежно від форм власності) інформацію і документи про операції, рахунки, вклади, внутрішні та зовнішні економічні угоди фізичних і юридичних осіб. Отримання від банків інформації, яка містить банківську таємницю, здійснюється у порядку та обсязі, встановлених Законом України «Про банки і банківську діяльність» [18]. Документи та інформація повинні бути подані негайно, а якщо це неможливо – не пізніше як протягом 10 діб.

3) Залучати до проведення перевірок, ревізій та експертиз кваліфікованих спеціалістів установ, організацій контрольних і фінансових органів.

4) Одержувати інформацію з автоматизованих інформаційних і довідкових систем та банків даних, створених Верховним судом України, Генеральною прокуратурою України, Антимонопольним комітетом України, Фондом державного

майна України, міністерствами, відомствами, іншими державними органами України.

5) У разі одержання фактичних даних про організовану злочинну діяльність для їх перевірки витребувати та одержувати від державних органів, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій (незалежно від форм власності) інформацію і документи. Витребовувані документи та інформація повинні бути подані негайно або не пізніше як протягом 10 діб.

Оперативні управління, відділи та відділення спеціальних підрозділів мають повноваження органу дізнання. Спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю можуть порушувати і розслідувати, передавати через відповідного прокурора по нагляду за виконанням законів спеціальними підрозділами за підслідністю в інші органи внутрішніх справ і Служби безпеки України кримінальні справи про виявлені ними злочини, у такому ж порядку витребувати і приймати від них до свого провадження кримінальні справи про злочини, вчинені організованими злочинними угрупованнями. Питання вирішення спорів про підслідність зазначених кримінальних справ регулюються Законом України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» і Кримінально-процесуальним кодексом України.

Доречно наголосити, що до суб'єктів управління у сфері протидії транснаціональній організованій злочинності, зважаючи на їх управлінські повноваження, відносять й інші державні органи влади й управління, на які відповідно до вимог вітчизняного законодавства й міжнародних угод покладаються відповідні обов'язки.

Так зокрема, Національний банк України, Антимонопольний комітет України, Фонд державного майна України, Державна податкова служба України, Державна контрольно-ревізійна служба України, митні органи України, а також інші державні органи, що мають право контролю за дотриманням організаціями і громадянами законодавства України, з метою боротьби з організованою злочинністю зобов'язані:

а) під час здійснення у межах своєї компетенції контрольних функцій з'ясувати неправомірні дії організацій і громадян,

що можуть свідчити про злочинну діяльність або створювати умови для такої діяльності;

б) передавати відповідним спеціальним органам по боротьбі з організованою злочинністю одержувані при здійсненні контрольних функцій і аналізі інформації, що надходить, відомості, що можуть свідчити про організовану злочинну діяльність та використовуватися для виявлення, припинення і попередження такої діяльності;

в) за дорученням спеціальних органів по боротьбі з організованою злочинністю проводити у межах своєї компетенції ревізії, перевірки та інші дії щодо контролю за дотриманням законодавства України;

г) розробляти пропозиції щодо вдосконалення законодавства, спрямовані на усунення умов, що сприяють злочинній діяльності та ін.

Окрім цього, *органи Державної податкової служби України* зобов'язані:

а) забезпечувати виявлення порушень законодавства про податки і платежі в бюджет та негайно повідомляти про це відповідні спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю;

б) за дорученням спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю проводити перевірку своєчасності надання і вірогідності документів, пов'язаних з обчисленням платежів у бюджет, одержувати документи про платежі, що підлягають оплаті, та ті, що фактично надійшли в бюджет, здійснювати з цією метою входження в інформаційну систему, зв'язану з підприємництвом;

в) негайно повідомляти відповідні спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю про всі випадки перереєстрації підприємства у зв'язку зі зміною його власника.

Митні органи України зобов'язані:

а) надавати необхідну допомогу при проведенні оперативно-розшукових заходів у зоні митного контролю;

б) проводити перевірку законності дій організацій і громадян, пов'язаних з переміщенням предметів і речовин через митний кордон, і комплексний контроль разом з Національним банком України за їх валютними операціями;

в) за дорученням спеціальних органів по боротьбі з організованою злочинністю забезпечувати контрольовані поставки наркотичних і психотропних засобів, а також зброї та інших предметів, що використовуються організованими злочинними групами і угрупованнями з метою контрабанди.

Національний банк України з метою реалізації державної політики в сфері боротьби з організованою злочинністю зобов'язаний:

а) забезпечувати виявлення порушень законодавства з боку комерційних банків та інших підконтрольних Національному банку України підприємств, установ, організацій, які створюють умови для організованої злочинної діяльності, і притягнення винних до відповідальності;

б) встановлювати обсяги і форми звітності, яка подається Національному банку України, необхідні для виявлення організованої злочинної діяльності та умов, що їй сприяють;

в) при одержанні клопотання про видачу ліцензій на здійснення операцій в іноземній валюті повідомляти про це спеціальним органам по боротьбі з організованою злочинністю і враховувати одержані щодо них висновки;

г) попередньо інформувати спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю про великомасштабні операції фізичних осіб (у розмірі понад сто мінімальних заробітних плат) чи юридичних осіб (у розмірі понад п'ять тисяч мінімальних заробітних плат), здійснені одноразово або протягом 30 діб;

г) за рішенням слідчого або суду припиняти фінансування та операції з рахунків клієнтів.

Державна прикордонна служба України сприяє спеціальним підрозділам Міністерства внутрішніх справ України і Служби безпеки України у виявленні, припиненні та попередженні організованої злочинної діяльності, затриманні та притягненні до відповідальності її учасників. З цією метою Державна прикордонна служба України за дорученням спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю органів внутрішніх справ та Служби безпеки України зобов'язана:

а) проводити перевірку і тимчасове вилучення документів у конкретних осіб, які прямують через державний кордон України;

б) не пропускати окремих осіб через державний кордон, здійснювати їх адміністративне затримання;

в) оглядати конкретні транспортні засоби і майно, що прямують через державний кордон України, і вилучати виявлені при цьому предмети та речовини, заборонені до вивезення і ввезення в Україну, та предмети контрабанди;

г) здійснювати дії щодо контролю і затримання українських та іноземних невійськових суден.

І насамкінець значна управлінська роль у сфері протидії транснаціональній організованій злочинності належить *Державному комітету фінансового моніторингу України*, який є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, діяльність якого спрямовується на виконання таких основних завдань:

1) участь у реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму;

2) збирання, оброблення та аналіз інформації про фінансові операції, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу;

3) створення та забезпечення функціонування єдиної державної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму;

4) налагодження співробітництва, взаємодії та інформаційного обміну з органами державної влади, компетентними органами іноземних держав і міжнародними організаціями у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму;

5) забезпечення в установленому порядку представництва України в міжнародних організаціях з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму.

Підсумовуючи вищевикладене, необхідно зазначити, що в законодавстві України не визначено єдиної системи суб'єктів управління в сфері протидії транснаціональній організованій злочинності. В окремих законах така система передбачена, але вона стосується лише протидії або боротьби з окремими видами

такої злочинності. Відсутній єдиний орган управління, який має повноваження щодо здійснення загальних функцій управління (обліку, аналізу, прогнозування, планування, організації, координації, регулювання, контролю) та спеціальних функцій.

2.3. Роль органів внутрішніх справ України в протидії транснаціональній організованій злочинності

Протидія організованій транснаціональній злочинності забезпечується, головним чином, діяльністю правоохоронних органів і, насамперед, органів внутрішніх справ, які історично відіграють провідну роль у справі утримання рівня злочинності у певних стабільних (соціально-толерантних) межах. З метою більш детального вивчення проблеми участі органів внутрішніх справ України у протидії транснаціональній організованій злочинності розглянемо особливості управління підрозділами ОВС України щодо протидії організованій транснаціональній злочинності.

Враховуючи те, що органи внутрішніх справ у Законі України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [10] віднесені до органів протидії організованій злочинності, основними напрямками їх діяльності в означеній сфері є:

- створення правової основи, організаційних, матеріально-технічних та інших умов для ефективної боротьби з організованою злочинністю, організація міжнародного співробітництва у цій сфері;

- виявлення та усунення або нейтралізація негативних соціальних процесів і явищ, що породжують організовану злочинність та сприяють їй;

- запобігання нанесенню шкоди людині, суспільству, державі;

- запобігання виникненню організованих злочинних угруповань;

- виявлення, розслідування, припинення і запобігання правопорушенням, які скоюють учасники організованих злочинних угруповань, притягнення винних до відповідальності;

- забезпечення відшкодування шкоди фізичним та юридичним особам, державі;

- запобігання встановленню корумпованих зв'язків з державними службовцями та посадовими особами, втягненню їх у злочинну діяльність; протидія використанню учасниками організованих злочинних угруповань у своїх інтересах об'єднань громадян і засобів масової інформації;

- запобігання легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом, використанню суб'єктів підприємницької діяльності для реалізації злочинних намірів.

Повноваження міліції щодо протидії та запобігання транснаціональній злочинності в Законі України «Про міліцію» від 20.12.1990 [19] не передбачені. Не визначена ця діяльність і окремим нормативно-правовим актом, що вносить певну неузгодженість у відомчі та інші нормативно-правові акти, які регулюють організацію діяльності органів внутрішніх справ.

Міністерство внутрішніх справ України, відповідно до покладених на нього завдань, здійснює виявлення, розкриття і розслідування злочинів, *що мають міжрегіональний і транснаціональний характер*, веде боротьбу з організованою злочинністю. Крім того МВС забезпечує реалізацію державної політики щодо боротьби зі злочинністю; визначає основні напрями діяльності підпорядкованих йому органів, підрозділів, а також бере участь у розробленні проектів міжнародних договорів України з питань боротьби зі злочинністю, забезпечує у межах своїх повноважень виконання укладених міжнародних договорів України; укладає згідно із законодавством з відповідними органами іноземних держав угоди про співробітництво у сфері боротьби зі злочинністю та з інших питань, що належать до його компетенції тощо.

Відповідно до програм і планів щодо протидії окремим видам злочинів МВС здійснює заходи щодо запобігання транснаціональній злочинності:

- проводить аналіз міжнародних договорів з питань співробітництва у сфері протидії транснаціональній організованій злочинності;

- бере участь у міжнародних оперативно-профілактичних операціях, а також ініціює проведення розслідувань;

- здійснює співробітництво з Інтерполом, Європолом, Регіональним центром Південно-Східної Європейської

ініціативи співробітництва у боротьбі з транснаціональною злочинністю (SECI), правоохоронними органами інших держав для обміну інформацією про транснаціональні злочинні групи та окремих осіб, які проводять таку діяльність.

Що стосується протидії та запобігання транснаціональній злочинності, то в Положенні про Міністерство внутрішніх справ України [16] не конкретизовано, які саме служби та підрозділи органів внутрішніх справ виявляють, розкривають і розслідують злочини, що мають транснаціональний характер. Виходячи з логічного підходу до розуміння цього питання можна стверджувати, що це підрозділи: кримінальної міліції, по боротьбі з організованою злочинністю та досудового слідства.

Розглянемо особливості діяльності конкретних підрозділів ОВС України у сфері боротьби з організованою злочинністю в Україні.

Так, відповідно до Положення про *Департамент карного розшуку МВС України* від 30.06.2009 до основних завдань Департаменту відносяться:

- попередження, виявлення і розкриття тяжких та особливо тяжких злочинів, у тому числі категорії минулих років, документування протиправної діяльності учасників організованих груп і злочинних організацій, протидія груповій злочинності, незаконному обігу вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин і наркотичних засобів;

- аналіз, у межах компетенції, ефективності заходів, вжитих ГУМВС, УМВС щодо попередження, виявлення і розкриття злочинів, протидії організованій і груповій злочинності;

- організація взаємодії з підрозділами Центрального апарату МВС, ГУМВС, УМВС, міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, установами, громадськими організаціями, а також правоохоронними органами зарубіжних держав і міжнародними організаціями у вирішенні питань боротьби зі злочинністю [20].

Суб'єктами запобігання транснаціональній злочинності є також *підрозділи досудового слідства*, а саме – у межах розслідування кримінальних справ щодо транснаціональних злочинів (у т.ч. вчинених організованими групами і злочинними організаціями) та виконання міжнародно-правових

доручень. Відповідно до Положення про організацію досудового слідства МВС України від 31.03.2008, основними завданнями органів досудового слідства є:

- організація і здійснення досудового слідства в кримінальних справах відповідно до чинного законодавства України;

- організаційно-методичне керівництво розслідуванням злочинів, що підслідні органам внутрішніх справ України;

- вжиття, у межах наданої компетенції, відповідних заходів до припинення порушення законних інтересів і прав громадян та суспільства;

- виявлення причин і умов, які сприяють учиненню злочинів, і вжиття через відповідні органи заходів до їх усунення тощо [21].

Основними завданнями ГСУ МВС України є:

- організаційно-методичне керівництво діяльністю органів досудового слідства з метою забезпечення всебічного, повного та об'єктивного розслідування злочинів, що віднесені до підслідності слідчих органів внутрішніх справ;

- організація взаємодії слідчих підрозділів з відповідними органами іноземних держав на підставі міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України;

- здійснення профілактичної роботи на підставі матеріалів розслідування злочинів з використанням можливостей державних органів, громадських організацій, трудових колективів та засобів масової інформації;

- безпосереднє розслідування кримінальних справ та організація виконання міжнародно-правових доручень тощо.

Основними підрозділами, що здійснюють боротьбу з транснаціональною організованою злочинністю, є *підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю*, які виконують такі завдання, як:

- викриття організованих груп та злочинних організацій між-регіонального, міжнародного та транснаціонального характеру;

- виявлення та припинення фактів корумпованих зв'язків організованих кримінальних структур в органах виконавчої, законодавчої та судової влади;

- проведення адміністративного провадження, дізнання у справах, що належать до компетенції спецпідрозділів по боротьбі з організованою злочинністю;

- забезпечення відшкодування шкоди, завданої діяльністю організованих кримінальних структур фізичним та юридичним особам, а також корупційними діяннями посадових осіб державі;

- організація міжнародного співробітництва у сфері боротьби з організованою злочинністю і корупцією.

Про неабияку роль Головного управління по боротьбі з організованою злочинністю в протидії організованій транснаціональній злочинності свідчить офіційна статистика. Так, протягом 2009 року відповідними органами та підрозділами внутрішніх справ України:

- припинено діяльність 378 організованих груп, у тому числі 22 злочинних організацій;

- до кримінальної відповідальності притягнуто 1570 злочинців, якими вчинено 3514 злочинів, з них 25 замовних вбивств, 135 розбійних нападів, 1 захоплення заручників, 20 випадків бандитизму, учинених у складі організованих груп;

- до суду направлено кримінальні справи, порушені за матеріалами спецпідрозділів БОЗ відносно учасників 14 організованих злочинних груп з міжнародними зв'язками; порушено 49 кримінальних справ за ст. 201 (контрабанда) КК України, 35 кримінальних справ за ст. 305 (контрабанда наркотичних засобів) КК України, 12 кримінальних справ за ознаками злочинів, пов'язаних з незаконним переправленням осіб через державний кордон України (ст. 332 КК України), 42 кримінальні справи за ст. 149 КК України (торгівля людьми), з яких 30 направлено до суду;

- припинено діяльність 20 банд;

- викрито 90 злочинних угруповань, що діяли у сфері економіки, учасниками яких вчинено 918 тяжких і особливо тяжких злочинів;

- державі відшкодовано збитків на суму 29 млн грн;

- викрито 18 організованих груп з міжнародними зв'язками та 3 групи, учасники яких діяли у сфері зовнішньоекономічної діяльності;

- ліквідовано 152 міжнародні канали знаходження в Україну наркотиків.

ГУБОЗ МВС постійно здійснює обмін інформацією з відповідними службами іноземних держав та проводить спільні оперативно-розшукові заходи, спрямовані на знешкодження

злочинних груп з міжнародними зв'язками, учасники яких організовують та контролюють стійкі канали незаконної міграції.

З метою протидії організованим злочинним угрупованням наркоділків з міжрегіональними та міжнародними зв'язками постійно здійснюється обмін інформацією та проводяться спільні оперативно-розшукові заходи з правоохоронними органами зарубіжних країн. Співробітництво здійснюється у формі сприяння в проведенні оперативно-розшукових заходів і процесуальних дій, перевірки запитів і виконання окремих доручень щодо встановлення адрес, наявності компрометуючих матеріалів на осіб, які скоюють наркозлочини, обміну інформацією, проведення сумісних операцій, особливо з прикордонними державами.

Проте, незважаючи на достатньо високі показники діяльності Головного управління по боротьбі з організованою злочинністю, слід зазначити, що структура цього управління не позбавлена певних недоліків, що безумовно, негативно впливає на розкриття злочинів.

По-перше, спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю поки не зайняли належного місця, що відводиться їм в системі інших правоохоронних органів і всередині системи ОВС України як у правовому, так і в організаційно-структурному плані, що особливо негативно відображається в нижчих ланках цієї системи.

По-друге, внутрішня побудова спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю занадто громіздка.

По-третє, структура ГУБОЗ, УБОЗ більше спрямована на управлінську, а не на практичну діяльність.

Усе це викликає значні труднощі в оперативному управлінні і відволікає певним чином від виконання основних завдань і функцій. Хотілося б наголосити, що в організаційній структурі спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю завжди, з моменту їх створення, існувала одна з основних проблем – це паралелізм у роботі з низкою служб кримінальної міліції (КР, ДСБЕЗ, БНОН); переплетення їхніх функцій; дублювання; труднощі у визначенні взаємовідносин між цими службами і структурними підрозділами органів внутрішніх справ як по вертикалі, так і по горизонталі. Ця

проблема залишається невирішеною і сьогодні, що призводить до певних ускладнень у взаємовідносинах та послаблює взаємодію й координацію між ними. Тому очевидним є те, що організаційна структура як спеціальних підрозділів БОЗ, так і служб кримінальної міліції потребує вдосконалення.

Проблема вдосконалення організаційної структури спеціальних підрозділів БОЗ являє собою досить складне завдання. Перш за все, це пов'язано з тим, що, з одного боку, організаційна структура будь-якої служби, підрозділу чи органу повинна бути по можливості достатньо простою і економічною, а з іншого – сучасні тенденції розвитку організованої злочинності потребують створення нових структурних підрозділів і реорганізацію (скорочення) тих, необхідність у яких минула чи які виконують функції паралельних структурних підрозділів. Уважаємо, що зонально-лінійний принцип організаційної структури спеціальних підрозділів БОЗ поки що себе виправдовує, і немає необхідності на сьогодні її підганяти під організаційну структуру інших держав. Для того, щоб це зробити, необхідно, перш за все, змінити й структуру інших міністерств, відомств, та й, напевно, державного управління в цілому. І, по-друге, ефективність будь-якої організаційної структури залежить від ресурсного забезпечення. Особливо це стосується персоналу, фінансового та матеріально-технічного забезпечення.

Впродовж останніх п'яти років суттєво *збільшилася кількість кримінальних справ, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків*. Фахівці визначають місце України у світовій мережі наркобізнесу як транзитної країни на шляху до Європи, а також як території збуту наркотиків. Найчастіше наркотичні речовини потрапляють до нашої держави з Республіки Польща, Нідерландів та Російської Федерації.

На даний час у середньому на кожні 10 тис. населення країни припадає 35 споживачів наркотиків (у 2004 році – 27 споживачів). Викликає занепокоєння збільшення майже у півтори рази споживачів наркотиків у сільській місцевості. Так, якщо у 2004 році їх було понад 21,9 тис., у 2009 році – уже 35,8 тис. Супутниками наркоманії і незаконного обігу наркотиків є корупція, відмивання коштів, розповсюдження ВІЛ-інфекції та інших небезпечних захворювань.

Наркоситуація в Україні характеризується значним збільшенням в обігу наркотичних засобів, психотропних речовин іноземного походження (героїну, кокаїну, амфетаміну, екстазі, МДМА) та галоприногенних речовин (ЛСД). Кількість вилучених амфетамінів з 2001 року зросла у 133 рази, кокаїну – у 23, героїну – у 8 разів.

Організація ефективної протидії нелегальному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів в Україні закономірно посідає чільне місце в процесі стабілізації криміногенної ситуації в державі. Соціально-економічні перетворення, що відбуваються в державі, ті труднощі, які переживає суспільство, вимагають від правоохоронних органів створення надійної протидії незаконному обігу наркотиків. Аналізуючи результати роботи органів внутрішніх справ з протидії наркозлочинності 2009 року, а також враховуючи реорганізацію спецпідрозділів БНОН та приведення їх структури у відповідність до світових стандартів, керівництво МВС України визначило стратегічні напрямки удосконалення оперативно-розшукової діяльності та підвищення довіри населення щодо протидії наркозлочинності. Найперше акцент ставиться саме на виявлення осіб, які скоюють тяжкі та особливо тяжкі наркозлочини.

Значну роль у протидії незаконному обігу наркотиків на міжнародному рівні відіграє *Департамент боротьби з незаконним обігом наркотиків МВС України*.

Основні завдання Департаменту:

- документування злочинної діяльності збувальників наркотиків та організовано-злочинних груп наркоділків;
- вилучення з незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;
- оперативне супроводження об'єктів легального обігу наркотиків, сільськогосподарств, які займаються культивуванням та використанням нарковмісних культур, та недопущення витоку наркотиків, сильнодіючих та отруйних лікарських засобів, насамперед трамадолу, з таких об'єктів у нелегальний обіг.

За період з жовтня 2008 по лютий 2009 років було здійснено комплекс оперативно-розшукових та слідчих дій, спрямованих на

викриття злочинців, які збувають наркотичні засоби, психотропні речовини у розважальних та оздоровчих закладах, місцях масового перебування молоді. Так, у ході відпрацювання 19,6 тис. закладів дозвілля (усього 34,8 тис.), задокументовано 608 фактів незаконного обігу наркотичних засобів, за якими порушено 391 кримінальну справу, з них 131 – за збут наркотиків. За причетність до незаконних операцій з наркотиками затримано 470 осіб.

З метою запобігання контрабандного надходження наркотичних засобів на територію країни як одного з джерел формування їх незаконного обігу у 2009 році правоохоронцями перекрито 282 міжнародних канали (+ 14,6 %). Найбільша кількість наркотиків перевозилася через Республіку Польща – 58 разів, Російську Федерацію – 57, Молдову – 29, Угорщину – 13, Нідерланди – 7. У 148 випадках контрабандного переміщення наркотиків злочинці використовували авто- та мототранспорт, у 78 – залізничний транспорт, у 42 – піший шлях, у 12 – авіатранспорт, по разі – пароплав та поштовий переказ.

Зусиллями підрозділу протягом 2009 року виявлено 57624 злочини, пов'язаних з наркотиками, у тому числі вчинених неповнолітніми або за їх участю – 960 злочинів. Задокументовано 15974 випадків збуту наркотиків. Виявлено осіб, які вчинили наркозлочини – 39683. Задокументовано півтори тисячі збуту отруйних та сильнодіючих лікарських засобів. При документуванні наркоділків 5,2 тис. разів застосовувався метод оперативної закупки, зареєстровано 80 злочинів, пов'язаних з використанням коштів, здобутих від незаконного обігу наркотиків. Ліквідовано 92 підпільні нарколабораторії, задокументовано 801 злочин, пов'язаний з притонуотриманням, у 263 таких осередках не тільки вживали, а й виготовляли наркотики.

З незаконного обігу вилучено 7,9 млн доз (4,8 т) наркотичних засобів, з яких 36 тис. доз (1,8 т) макової соломи, 4,2 млн доз (2,1 т) марихуани, 182 тис. доз (18,2 кг) опію, 914 тис. доз (91,4 кг) героїну, 15 тис. доз (1,5 кг) кокаїну, 113,7 тис. доз (22,7 кг) психотропних речовин, 2,5 млн доз сильнодіючих і отруйних лікарських засобів та 222 т прекурсорів, що за цінами чорного ринку складає 95,3 млн грн. Проведено 175

контрольованих поставок наркотичних засобів.

Викликає занепокоєння той факт, що наркоділки вже залучають неповнолітніх до розповсюдження наркозасобів, з метою схиляння одностітків до пагубної звички. Так, задокументовано кілька таких випадків. Зокрема, у смт. Шишаки Полтавської області, де в одному з комп'ютерних клубів учень загальноосвітньої школи намагався прилучити до вживання марихуани свого однокласника. А на Сумщині у ході проведення оперативно-профілактичних заходів у барі м. Конотоп затримані два учні профтехучилища, у яких при особистому огляді вилучено 122 г марихуани.

На виконання вимог ст. 9 Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів і зловживанню ними» органами внутрішніх справ винесено 122 офіційних попередження власникам розважальних закладів з метою недопущення в подальшому порушень антинаркотичного законодавства. За порушення чинного законодавства до місцевих держадміністрацій направлено 52 подання про тимчасове зупинення діяльності таких закладів, однак тільки по трьох рішеннях прийняте та їх діяльність припинено. Це свідчить про відсутність реальних важелів впливу на адміністрації таких закладів, які користуються недосконалістю законодавства.

На наркоситуацію в країні впливає наявність місць компактного проживання іноземних громадян та вихідців з країн, з яких відбувається постачання наркотичних засобів на територію України. Офіційно в державі перебуває на обліку 283465 іноземних громадян, з яких 183668 проживають постійно, 99454 – тимчасово. Крім того, виявлено більше 11 тис. нелегальних мігрантів. Місця компактного мешкання іноземних громадян певним чином впливають на наркоситуацію. Завдяки тісним зв'язкам етнічних діаспор з батьківщиною існують канали надходження наркотиків до нашої країни.

Усього протягом 2009 року затримано 417 іноземців за діяльність, пов'язану з незаконним обігом наркотиків.

Слід зазначити, що незаконний обіг наркотиків у кожній країні є сферою діяльності організованої злочинності. Сьогодні можна говорити про завершення процесу інтернаціоналізації і

кооперації злочинних наркоугруповань і утворення єдиної системи міжнародної наркомафії та включення до неї національних злочинних наркоугруповань. Удосконалюються злочинні схеми у сфері незаконного обігу наркотиків та засоби конспірації, ширше використовуються інформаційні технології з безконтактним отриманням наркотиків та перерахуванням грошей через банківські рахунки. При переробці наркосировини використовуються сучасні технології.

Звісно ж МВС України стурбоване такою ситуацією, зокрема, відсутністю адекватної реакції з боку органів місцевої влади щодо призупинення діяльності розважальних закладів, у яких неодноразово зафіксовані випадки поширення наркотичних засобів, оскільки за невчасність реагування на такі дії доводиться розплачуватися досить дорого – здоров'ям молоді.

Зазначимо, що на заваді підвищення ефективності боротьби з наркоманією стоїть недосконалість чинного законодавства. На нашу думку, було б доцільно надати правоохоронцям з метою викриття наркоділків право здійснювати не лише контрольовані оперативні закупівлі наркотиків, а й продаж. Таким чином, зросте результативність виявлення зловмисників і водночас у них будуть вилучатися гроші, що позбавлятиме наркобізнес фінансового підґрунтя. А вилучені гроші можна було б використовувати, наприклад, на пропаганду здорового образу життя, антинаркотичну рекламу.

Правоохоронці чекають законодавчої підтримки у сфері протидії розповсюдженню медичного препарату «Трамадол». Нині його вживання подібне до національної епідемії, а ефективно виявляти і притягувати до відповідальності розповсюджувачів не дозволяють недоліки законодавства.

Значно ускладнює ситуацію щодо протидії контрабандному надходженню наркотичних засобів нестача технічне оснащення прикордонних пунктів щодо пошуку наркотичних засобів та психотропних речовин. В Україні на даний час діє 254 прикордонних пункти. Але в даних прикордонних пунктах у наявності лише 18 сканерів, призначених для перевірки будь-яких вантажів. Світова практика свідчить, що застосування цих приладів суттєво підвищує ефективність роботи з виявлення

фактів перевезення наркотиків через державний кордон.

Одним з видів організованої транснаціональної злочинності є незаконна торгівля людьми. За своєю природою торгівля людьми майже в усіх випадках має транснаціональний організований характер, оскільки в процесі її здійснення долучаються представники злочинного світу різних країн, а потерпілих від цих злочинів можуть переміщувати через цілий ряд державних кордонів.

В Україні проблема трафіку розглядається на рівні офіційної влади як така, що має не лише національний характер. Реальні масштаби трафіку набули такого обсягу, що деякі представники силових структур змушені визнати не тільки факт його існування, але й діяльність організованих злочинних угруповань у даній сфері.

У системі МВС України протидія торгівлі людьми покладена на *Департамент боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми*, який було створено в структурі Міністерства внутрішніх справ України у серпні 2005 року. Через відповідні управління та відділи в ГУМВС, УМВС України в областях Департамент забезпечує проведення оперативно-розшукової діяльності щодо виявлення міжрегіональних (транснаціональних) злочинних груп, які діють у сферах торгівлі людьми, незаконної міграції та суспільної моралі.

Основну увагу було зосереджено на знешкодженні організованих груп, які діють у цій сфері, та ліквідації транснаціональних каналів торгівлі людьми, що є пріоритетом діяльності служби, у результаті чого було припинено протиправну діяльність 11 організованих злочинних груп зазначеної категорії.

У результаті проведення комплексу оперативно-розшукових заходів щодо виявлення злочинів у сфері суспільної моралі протягом 2009 року задокументовано 1898 злочинів даної категорії, з них: 259 – за сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією, 627 – за створення або утримання місць розпусти і звідництво та 1012 – за ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів або творів, що пропагують культ насильства і жорстокості. Виявлено 18 організованих злочинних угруповань, які діяли у цій сфері.

Вилучено продукції порнографічного характеру на загальну суму понад 1 млн 18 тис. гривень.

На виконання Закону України «Про захист суспільної моралі» та міжнародної Конвенції «Про запобігання обороту порнографічних видань та торгівлі ними» протягом 2009 року підрозділами БЗПТЛ виявлено понад 130 злочинів, вчинених з використанням високих інформаційних технологій, з яких 105 – пов'язані з виготовленням та розповсюдженням в мережі Інтернет продукції порнографічного характеру.

У 2009 році зібрано та передано за підслідністю 173 матеріали за фактами вчинення злочинів, передбачених ст. 332 (Незаконне переправлення осіб через державний кордон України) КК України, за якими Службою безпеки України та дізнанням Держприкордонслужби України порушено 156 кримінальних справ. До кримінальної відповідальності за цей час притягнуто 64 організатора та 45 їх пособників.

За результатами роботи органів внутрішніх справ упродовж 2009 року виявлено 279 злочинів, передбачених ст. 149 (Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини) КК України, встановлено та повернуто в Україну 335 потерпілих від торгівлі людьми, з яких 42 – неповнолітні, знешкоджено 11 організованих груп зазначеної спрямованості, виявлено 138 осіб, які вчинили злочини даної категорії та притягуються до кримінальної відповідальності. Так, наприкінці липня 2009 року ДБЗПТЛ МВС України ліквідовано транснаціональну організовану злочинну групу, яка протягом тривалого часу займалась торгівлею українськими жінками до Об'єднаних Арабських Еміратів та інших держав з метою сексуальної експлуатації.

З 2006 року в Департаменті боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, діє «телефон довіри», за яким громадяни можуть повідомити працівникам міліції про злочинну діяльність угруповань та окремих осіб, які займаються вербуванням та продажем людей для їх подальшої трудової та сексуальної експлуатації, незаконним усиновленням, наданням посередницьких послуг у працевлаштуванні за кордоном, порушенням встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини, втягненням у заняття проституцією тощо.

Слід підкреслити, що з метою ефективного попередження торгівлі людьми в Україні успішно діє низка міжнародних організацій та мережа громадських об'єднань. Так, міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда-Україна» з 1997 року здійснює активну просвітницьку діяльність з метою запобігання торгівлі людьми в Україні. Необхідність охопити якомога більшу аудиторію з метою запобігання торгівлі людьми спонукала фахівців центру «Ла Страда-Україна» створити мобільну лекторську групу, члени якої проводять заняття з учнями та студентами з метою підвищення рівня обізнаності з проблеми та навчання моделям безпечної поведінки.

Слід визнати плідною співпрацю МВС України з міжнародними організаціями та громадськими об'єднаннями, які створені в Україні та працюють у напрямі запобігання та боротьби з торгівлею людьми. Підтвердженням такої взаємодії є підписання у грудні 2002 року Програми співробітництва між МВС України та Представництвом Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні на 2003-2005 роки.

За сприянням міжнародних та неурядових організацій представники МВС України протягом останніх 2 років брали участь у проведенні семінарів, конференцій та круглих столів, у тому числі з представниками правоохоронних органів інших країн, на яких розглядалися питання запобігання та протидії торгівлі людьми та проституції, удосконалення взаємодії з правоохоронними структурами іноземних держав.

Зважаючи на особливості предмета доказування та транснаціональний характер злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, ДБЗПТЛ МВС України постійно вживаються заходи, спрямовані на налагодження дієвого співробітництва з Міжнародною організацією кримінальної поліції – Інтерпол, Регіональним центром Південно-Східної Європейської ініціативи співробітництва в протидії з транскордонною злочинністю (SECI), Європол, Організацією за демократію та економічний розвиток – ГУАМ, міжнародними урядовими та неурядовими організаціями, правоохоронними органами інших країн щодо попередження та протидії злочинам, пов'язаним з торгівлею людьми.

Слід зазначити, що сучасні тенденції розвитку злочинності

характеризуються розширенням зв'язків між транснаціональними злочинними групами, їх динамічним реагуванням на зміни в законодавстві, політичній та економічній ситуаціях як в Україні, так і в інших державах. Глобалізація злочинності, широке використання сучасних комп'ютерних технологій, високий інтелектуальний рівень та мобільність – ці ознаки визначають сучасний портрет кримінального середовища трафікерів, і, у свою чергу, висувають якісно нові вимоги до діяльності правоохоронних органів.

З метою належного реагування на зазначені зміни в оперативній обстановці за рішенням керівництва Міністерства внутрішніх справ у структурі Департаменту боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, нещодавно створено окремий *відділ боротьби з кіберзлочинністю*, основними завданнями якого є протидія злочинам, що вчиняються із використанням високих технологій, у тому числі комерційній сексуальній експлуатації дітей та створенню і розповсюдженню в мережі Інтернет «дитячої порнографії». Зокрема, за підсумками роботи органів внутрішніх справ упродовж 2009 року виявлено 870 злочинів, передбачених ст. 301 (Ввезення, виготовлення, збут та розповсюдження порнографічних предметів) КК України.

У цілому заходи, що вживаються органами внутрішніх справ України у напрямі боротьби з торгівлею людьми та проституцією, мають цілеспрямований, комплексний характер. Разом з тим, наявні такі проблемні питання:

– недостатньо уваги приділено розробленню типових планів взаємодії правоохоронних органів з виявлення і припинення правопорушень та злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми та проституцією, а також їх систематичного використання;

– аналіз ситуації з торгівлею людьми у світі свідчить про поширення таких форм торгівлі «живим товаром», як торгівля дітьми – кіднепінг; трудове рабство; використання у збройних конфліктах; з метою трансплантації внутрішніх органів та біологічних речовин – кров, кістковий мозок і т ін., що свідчить про необхідність термінового вживання комплексу заходів, направлених на попередження цих правопорушень;

- у достатній мірі не використовується вся сукупність адміністративних засобів, форм регулювання суспільних відносин у відповідній сфері.

Таким чином, можна дійти висновку про те, що заходи, які проводяться органами внутрішніх справ, не повною мірою відповідають загрозливому рівню торгівлі людьми та поширенню проституції в Україні.

Комп'ютерні технології використовуються практично в усіх сферах та галузях зв'язку, енергетики, транспорту, державними органами та багатьма іншими установами. Зазначені процеси сприяють розвитку економіки, призводять до появи нових електронних технологій та пришвидшують обмін інформацією. За останні роки злочини у сфері комп'ютерних технологій набули усе більш транснаціонального, організованого і групового характеру. Цьому сприяло стрімке поширення інтернет-аукціонів, «фінансових пірамід», використання електронно-платіжних систем. Ці злочини характеризуються високим рівнем технічного забезпечення, латентністю, організованістю, міжрегіональними та міжнародними зв'язками.

Департаментом ДСБЕЗ МВС України та його регіональними підрозділами на постійній основі вживаються заходи, спрямовані на попередження і викриття злочинів у сфері комп'ютерних технологій, створення і вдосконалення необхідної для протидії цим правопорушенням нормативно-правової бази.

На початку розвитку комп'ютерних та інтернет-технологій найбільш поширеними були злочини, пов'язані з викраденням паролів та логінів абонентів, спотворення та знищення інформації, створення та розповсюдження вірусних програм. На сьогодні у сфері комп'ютерних та інтернет-технологій виявляються нові види злочинів, такі як: комп'ютерний тероризм; крадіжки інформації з комп'ютеризованих баз даних та порушення права інтелектуальної власності на комп'ютерні програми, шахрайства з використанням комп'ютерних технологій тощо.

Із загальної кількості злочинів, що були вчинені у сфері комп'ютерних технологій, найбільш питому вагу мають злочини, які вчиняються з використанням комп'ютерних технологій при здійсненні традиційних злочинів – приблизно 27 % щорічно. В

інших напрямках питома вага розподілилась наступним чином: злочини, що вчинюються у сфері електронних платіжних систем – 33%, злочини у сфері комп'ютерних та Інтернет-технологій – 30 %, злочини у сфері телекомунікацій – 10 % щорічно.

У результаті вжитих організаційних та практичних заходів була досягнута позитивна динаміка викриття злочинів у сфері комп'ютерних технологій. Так, якщо у 2002 році було викрито лише 311 злочинів (з яких до суду направлено 266), у 2003 – 464 (290), у 2004 – 562 (367), то у 2005 році – 615 (364), а в 2006 році – 583 (415) злочини, у 2007 – 656 (451), у 2008 – 691 (597), то протягом 2009 року – 707 (691) злочинів. У результаті вжитих упродовж 2009 року заходів виявлено 707 злочинів у сфері комп'ютерних технологій. Кримінальні справи за 610 (86 %) злочинами закінчені розслідуванням та 584 (82 %) направлені до суду з обвинувальним висновком. За скоєння 545 (77 %) злочинів особам пред'явлено обвинувачення.

Протягом 2009 року від Укрбюро Інтерполу було отримано та опрацьовано 48 запитів у вказаній сфері. Для їх перевірки до різних установ та організацій направлено 73 відповідних запити та 26 перевірено силами регіональних підрозділів ДСБЕЗ. Насамперед по лінії НЦБ Інтерполу найчастіше запити надходили від правоохоронних органів Російської Федерації, США, Республіки Білорусь, Сербії, Португалії, Німеччини, Великої Британії, Фінляндії, Норвегії, Іспанії, Угорщини, Чехії, Естонії та Ірландії.

Практика документування та розслідування цих злочинів свідчить про необхідність суттєвого посилення інформаційно-технічного та кадрового забезпечення відповідних підрозділів, координації діяльності галузевих служб МВС та налагодження ефективної взаємодії з правоохоронними структурами інших країн.

У якості однієї із найбільш істотних перешкод на шляху до ефективної боротьби з комп'ютерними злочинами можна виокремити той факт, що сьогодні у сфері інформаційного законодавства створено умови, які дозволяють злочинцям «законно» уникати відповідальності завдяки використанню конфліктів різних юридичних норм. Зазначений чинник можна розглядати як додаткову ознаку латентності кіберзлочинності. Також існують проблеми проведення комп'ютерних експертиз, оперативно-технічних заходів на ресурсах мережі Інтернет,

проблема латентності злочинів за рахунок відсутності впевненості потерпілої сторони в покаранні винних, поверненні втрачених грошей та збереженні престижу тощо.

Транснаціональні злочинні організації ефективно використовують сформовану міжнародну обстановку, у результаті чого транснаціональна злочинність не тільки розширяє свої кордони, але й приносить великі прибутки. Інтернаціоналізація організованої злочинності виявляється і в розширенні ринків збуту викрадених автотранспортних засобів. *Значне зростання незаконного обігу автотранспортних засобів*, його територіальних масштабів постійно викликає занепокоєння правоохоронних органів майже всіх країн Європи. Крадіжки автомобілів та їх нелегальний обіг завдають державам Європи значних матеріальних збитків і негативно впливають на їх економічний стан та безпеку, що вимагає від урядів цих держав та правоохоронних органів посилення міжнародного співробітництва в цій галузі. Загальновідомо, що останнім часом в Україні загрозливих масштабів набула криміналізація у сфері обігу автотранспорту, обумовлена спеціалізацією злочинних угруповань на викраденні автомобілів за кордоном та ввезенні їх в нашу державу для незаконного продажу. Фактично Україна, як і більшість країн СНД, стала «відстійником» викрадених іномарок, що негативно впливає на імідж нашої країни серед європейських держав. В Україні виникли організовані злочинні угруповання, що спеціалізуються на ввезенні таких транспортних засобів, їх легалізації та продажу. Ці злочинні угруповання налагоджували зв'язки із закордонними злочинними угрупованнями або мали там своїх представників, що відбувалося на тлі швидкого зростання міжнародної організованої злочинності, яка має транснаціональний характер.

Проблема боротьби з викраденням транспортних засобів є актуальною на сьогодні для правоохоронних органів практично всіх країн. У середині 90-х років минулого століття це явище в Україні набуло загрозливого характеру, у зв'язку з чим Кабінет Міністрів України прийняв Постанову «Про заходи щодо боротьби з легалізацією в Україні викрадених за кордоном транспортних засобів, додержання вимог законодавства у сфері

їх обігу» від 11.04.1996 № 421.

З метою ефективного виконання вимог зазначеної Постанови, для посилення боротьби з легалізацією в Україні викраденого автотранспорту МВС, Державною митною службою, СБУ, органами прокуратури за участю зацікавлених центральних і місцевих органів виконавчої влади було здійснено низку практичних заходів, зокрема вжито організаційних заходів з удосконалення діяльності служб та підрозділів МВС України у сфері попередження, розкриття та розслідування злочинів транснаціонального характеру, у тому числі пов'язаних з викраденням та легалізацією автотранспорту.

Одним з важелів зі створення перешкод транснаціональним злочинним угрупованням є впровадження в Україні АІС «ІНБД про транспортні засоби», завдяки чому наша держава отримала можливість покращити взаємодію з правоохоронними органами зарубіжних країн з розкриття крадіжок автотранспорту та виявлення шляхів його нелегального обігу, на якісно новому рівні здійснювати процес обміну інформацією з Інтерполом.

Метою розробки АІС «ІНБД про транспортні засоби» є створення широких можливостей максимального забезпечення матеріальних прав громадян, передбачених розділом 2 Конституції України, впровадження принципово нових можливостей у протидії незаконному ввезенню та легалізації в Україні викрадених за кордоном транспортних засобів, виявлення та знешкодження злочинних транснаціональних угруповань і терористичних організацій.

Завдяки функціонуванню ІНБД та запровадженню з використанням виділених каналів зв'язку корпоративної інформаційно-обчислювальної мережі значно скоротився час на проходження інформації про викрадений транспорт, були об'єднані існуючі інформаційні масиви в єдиний інтегрований банк даних, що дало позитивні результати в роботі з виявлення та розкриття злочинів, пов'язаних з викраденням транспортних засобів як в Україні, так і за її межами.

АІС «ІНБД про транспортні засоби» за рядом своїх показників розроблена на рівні кращих закордонних систем, відповідає міжнародним стандартам та інтегрується з іншими аналогічними системами країн Європи, Азії та Америки.

В АІС «ІНБД про транспортні засоби» об'єднано сім

функціонально пов'язаних між собою автоматизованих інформаційно-пошукових підсистем (АПС «Національний банк даних – «Автомобіль», «Угон», «Угон – СНД», «Документ», «Номерний знак», «Штраф майданчик», «Пересувний об'єкт»), що реалізують замкнутий цикл діяльності підрозділів органів внутрішніх справ за такою послідовністю: збирання, накопичення, систематизація, аналіз інформації по кримінальним базам даних; оброблення запитів і видання інформації про зареєстровані транспортні засоби та їх власників, транспортні засоби, власниками яких є члени організованих злочинних угруповань, кримінальні авторитети, про викрадені в Україні, країнах СНД та інших країнах світу транспортні засоби, про викрадені і втрачені номерні знаки, реєстраційні документи та посвідчення водія, про знаходження автомототранспортних засобів на штраф-майданчиках; опрацювання та видання статистичної інформації у вигляді звіту чи окремих цифрових даних.

До Інтегрованого національного банку даних мають безпосередній доступ підрозділи Державтоінспекції, оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, Національного бюро Інтерполу в Україні, Державної податкової адміністрації, Державної митної служби, Служби безпеки України і т. ін. Інформацією ІНБД користуються (за запитами до УДАІ МВС України) також Прокуратура, зацікавлені міністерства України (Держкомкордон, Держкомстат, МНС, Міноборони, Мінекобезпеки, Мінтранс, Мін'юст України), заводи-виробники транспортних засобів та запасних частин, торговельні організації з реалізації автомобілів тощо. Користувачі системи за наявності виділених каналів зв'язку підключаються безпосередньо до АІС або отримують інформацію за письмовими запитами.

Завдяки інформації АІС «ІНБД про транспортні засоби» постійно виявляються підробки документів, ідентифікаційних номерів агрегатів транспортних засобів, отримується інформація щодо викрадення транспортного засобу за кордоном, після чого через НЦБ Інтерполу в Україні проводиться взаємодія з оперативно-розшукових заходів для спільної протидії міжнародним злочинним угрупованням.

Впровадження АІС «ІНБД про транспортні засоби»

дозволило підрозділам карного розшуку, ДАІ та іншим підрозділам органів внутрішніх справ значно підвищити ефективність перевірки транспортних засобів на предмет викрадення, законності придбання при їх реєстрації, під час нагляду за дорожнім рухом, перетинання кордону і виявлення при цьому викрадених за кордоном та контрабандних транспортних засобів.

АІС «ІНБД про транспортні засоби» постійно використовується НЦБ Інтерполу в Україні, підрозділами Головного управління боротьби з організованою злочинністю, Головного управління карного розшуку та іншими службами у протидії транснаціональним злочинним групам, що спеціалізуються на викраденні та незаконній легалізації транспортних засобів.

Таким чином, можна дійти висновків, що перспективність розробленої системи полягає в тому, що вона весь час розвивається, удосконалюється, має можливість подальшого нарощування технічних та соціальних функцій.

Одним із головних напрямів запобігання незаконному заволодінню транспортними засобами є *протидія легалізації транспортних засобів, здобутих злочинним шляхом*. За підрахунками фахівців, до 10 % автомобілів, які реалізуються на автомобільних ринках України, мають ознаки легалізації.

Під легалізацією транспортних засобів слід розуміти протиправну діяльність особи або групи осіб, пов'язану зі знищенням чи зміною номерів вузлів та агрегатів транспортних засобів, здобутих злочинним шляхом, виготовленням на них фальшивих документів, кінцевим результатом яких є реєстрація таких автомобілів у РЕП ДАІ МВС України.

Розкриття таких злочинів украї ускладнюється тим, що вони, як правило, вчинюються організованими злочинними групами за чітко розробленим планом. Учасники злочинних угруповань обізнані з роботою правоохоронних органів і мають детальний розподіл ролей: одні безпосередньо вчиняють незаконне заволодіння транспортними засобами, інші — змінюють номери кузова та агрегатів, виготовляють фальшиві документи, легалізують та збувають транспортні засоби. Значну частину отриманого злочинним шляхом прибутку угруповання

використовують для налагодження корупційних зв'язків у судових та правоохоронних органах.

Простежується чітка тенденція незаконного заволодіння дорогими автомобілями престижних марок: «Мерседес-Бенц», «Лексус», «Ауді», «БМВ» з терміном експлуатації до 5 років, більшість з яких вивозяться за межі держави. Так, зокрема, переважна більшість автомобілів, викрадених на території Донецької, Харківської та Луганської областей, переправляється для легалізації в Російську Федерацію. Автомобілі, викрадені на території Київської, Чернігівської областей та м. Києва, у більшості випадків легалізуються на території Білорусії, а викрадені в Одеській, Вінницькій та інших областях – на території Молдови. Тобто всі ці злочини набувають транснаціонального організованого характеру.

Таким чином, легалізацію необхідно розглядати як один із етапів організованої злочинної діяльності, оскільки організатори злочинного автобізнесу продумують і заздалегідь планують введення незаконно здобутих транспортних засобів у легальний, законний обіг. Виявлення фактів легалізації транспортних засобів, як правило, безпосередньо пов'язано з розкриттям основного злочину (незаконне заволодіння транспортним засобом).

Розкриття злочинів, що пов'язані з легалізацією викрадених транспортних засобів має свою специфіку. Перш за все, це пов'язано з тим, що ці злочини вчиняють, як правило, не окремі особи, а стійкі злочинні угруповання з розгалуженими зв'язками на території України і за її межами та чітко розподіленими злочинними обов'язками.

Розкриття легалізації транспортних засобів потребує:

- залучення джерел оперативної інформації для встановлення осіб, які вчинюють легалізацію транспортних засобів, та місць збуту автотранспорту;

- виявлення легалізованих транспортних засобів підрозділами ДАІ МВС України під час несення патрульно-постової служби, проведення обов'язкових державних технічних оглядів підрозділами ДАІ МВС України та під час несення служби нарядами ДПС;

- виявлення легалізованих транспортних засобів у разі їх

продажу через торгівельні організації, на авторинках, при проведенні операцій з комплексного дослідження транспортних засобів та документів, що їх супроводжують.

Для того щоб задокументувати таку злочинну діяльність, встановити зв'язки, канали надходження, місця відстою викрадених автомобілів тощо, необхідно провести ряд комплексних оперативно-розшукових заходів, включаючи використання конфіденційних джерел надходження оперативної інформації, ДОТЗ, ДОС МВС України, ДАІ, їх постійний контакт і взаємодію. Оперативно-розшукові заходи проводяться для встановлення способу (схеми) легалізації, особи злочинця, у т. ч. його зв'язків, та документування злочинної діяльності осіб, причетних до легалізації транспортних засобів.

Для виявлення легалізованого транспортного засобу:

- здійснюються детальні відпрацювання секторів та зон обслуговування: огляди дворів, вулиць, провулків, лісопаркових зон, гаражів, територій гаражних кооперативів, автостоянок, автогаражів державних, приватних та колективних підприємств, авторинків, автомийок та інших місць можливого зберігання, а також об'єктів дорожнього автосервісу;

- вивчається наявна інформація стосовно організованих злочинних угруповань та осіб, які проходять за справами оперативного обліку;

- проводиться перевірка їх транспортних засобів на предмет легалізації та відпрацювання на причетність до даної категорії злочинів, даються завдання джерелам негласної інформації.

- проводиться відпрацювання об'єктів дорожньої інфраструктури та комерційних підприємств, основним видом яких є надання послуг щодо реалізації та ремонту автотранспорту;

- встановлюються особи, які займаються перегонем транспортних засобів з-за кордону та їх реалізацією;

- забезпечується оперативна перевірка зазначених об'єктів та осіб, які представляють оперативний інтерес.

Легалізовані транспортні засоби встановлюються також під час проведення їх технічних оглядів і перевірок технічного стану, здійснення нагляду за дорожнім рухом, реєстрації та перереєстрації, при встановленні ознак підроблення документів

(сліди травлення, підчисток, дописок) невідповідності номерів вузлів та агрегатів записам у реєстраційних документах тощо. При необхідності використовуються можливості НЦБ Інтерполу в Україні, наявні обліки підрозділів державної митної служби, Держкомкордон та засоби масової інформації (радіо, преса, телебачення).

У тих випадках, коли незаконно легалізовано декілька транспортних засобів аналогічним способом або є достатні підстави вважати, що вони вчинені однією особою або групою осіб, які мають міжрегіональні (міждержавні) зв'язки, підрозділи карного розшуку ГУ-УМВС протягом 10 днів з моменту встановлення таких фактів направляють інформацію до ДКР МВС України.

За матеріалами роботи Робочого апарату Укрбюро Інтерполу МВС України можна виділити такі найбільш поширені способи незаконного обігу транспортних засобів в Україні:

1. **«Страхове шахрайство»**, або свідомий продаж іноземним власником попередньо застрахованого транспортного засобу третій особі з метою подальшого фіктивного повідомлення в міліцію (поліцію) про викрадення цього транспортного засобу для отримання страхової компенсації в результаті настання страхового випадку.

2. **«Лізингове шахрайство»**, або отримання в лізинг транспортного засобу, який згодом переправляється до України, як правило офіційно, із використанням дійсних реєстраційних і супровідних документів (здебільшого під приводом перевезення вантажу, пасажирів тощо).

3. **«Оренда»** як різновид лізингового шахрайства, або ввезення в Україну узятих за кордоном у короткострокове користування автомобілів.

4. **«Гуманітарна допомога»**, або адресне ввезення в Україну транспортних засобів від іноземних власників для інвалідів та пілговиків (перші і останні в більшості випадків є «підставними» особами), реальними розпорядниками автомобілів стають їх замовники.

5. **«Спадщина»**, або ввезення в Україну транспортного засобу на підставі підроблених документів про спадщину на користь

громадянина України, який набуває права власності на транспортний засіб або виступає в ролі підставної особи для подальшого перепродажу.

6. **«ПМП»**, або ввезення транспортного засобу внаслідок переїзду на постійне місце проживання в Україну.

7. **«Тимчасове ввезення»**, або ввезення під зобов'язання про зворотній вивіз. Відноситься до порядку оформлення автомобілів, ввезених в Україну нерезидентами на тимчасову реєстрацію із видачею державних номерів строком до 1 року.

8. **«Клони»**, або ввезення в Україну та легалізація транспортних засобів шляхом «клонування» пакету документів, державних та ідентифікаційних номерів іншого, легально зареєстрованого в Україні транспортного засобу.

9. **«Нові»**, або ввезення в Україну використовуваних раніше транспортних засобів під виглядом нових. Як правило, такі постачання оформлюються із залученням офшорних фірм, від імені яких у супровідні документи вноситься фіктивна інформація. Метою схеми є уникнення від сплати мита в повному обсязі, відповідні дії можуть кваліфікуватися як контрабанда.

10. **«Запчастини»**, або поагрегатне ввезення в Україну транспортних засобів з метою уникнення від сплати мита в повному обсязі.

11. **«Аварійні»**, або ввезення в Україну транспортних засобів на підставі документів, що засвідчують повну непридатність для використання, задля розмитнення за заниженими митними зборами.

12. **«Судові рішення»**, або легалізація незаконно ввезеного в Україну транспортного засобу через суди.

13. **«Проміжна легалізація»**, або реєстрація транспортних засобів у країнах ближнього зарубіжжя (Молдові/Придністров'ї, рідше – Російській Федерації, інколи – у Республіці Польща, Румунії, Угорщині, країнах Балтії) з метою отримання «умовно» оригінальних документів на транспортний засіб для подальшого ввезення в Україну.

14. **«Інвестиції»**, або ввезення в Україну транспортних засобів у вигляді внесення іноземними фізичними або юридичними особами інвестицій до статутних фондів

українських фірм.

15. **«Дипломати»**, або ввезення в Україну транспортних засобів особою з дипломатичним рангом або за її дорученням третьою особою, що надає право розмитнення транспортних засобів у пільговому режимі.

16. **«Диппошта»** – різновид «дипломатів» з елементами «тимчасового ввезення», або ввезення транспортних засобів в Україну з використанням документів, які вказують на покупця – дипломатичну установу.

17. **«Попередня реєстрація»**, або ввезення в Україну транспортного засобу за попередньо створеними під нього документами про реєстрацію в підрозділах МРЕВ ДАІ (номерні знаки, свідоцтво про реєстрацію).

18. **«Псевдо транзит»**, або ввезення транспортного засобу на територію України для проходження транзитом в іншу країну. Як наслідок, транспортний засіб з країни не виїжджає, а легалізується шляхом підроблення документів, або шляхом сфабрикованих судових рішень.

19. **«Зниження робочого об'єму двигуна та завищення року виготовлення автомобіля»** практикуються виключно при митному оформленні вживаного автомобіля. Для зниження робочого обсягу двигуна використовуються сфальсифіковані іноземні документи про реєстрацію та продаж автомобіля.

20. **«Збільшення кількості пасажирських місць»**, або ввезення легкових автомобілів під виглядом таких, які мають 10 і більше посадкових місць.

21. **«Інваліди війни»**. При реалізації пільгових схем зацікавлені особи використовують у своїх цілях осіб, які мають статус інвалідів війни, що відповідно до законодавства були звільнені від сплати податків, зборів і мита всіх видів та земельного податку.

Зазначені та деякі інші схеми використовуються здебільшого для того, щоб уникнути сплати обов'язкових митних платежів та акцизного збору за ввезені транспортні засоби, але нерідко автотранспорт, який легалізують таким чином, здобутий злочинним шляхом. Ці схеми незаконного обігу транспортних засобів потребують конкретних заходів протидії органами внутрішніх справ на міждержавному рівні, між правоохоронними органами України та зокрема ОВС. Так,

наприклад, відсутність необхідних міждержавних угод не дозволяє вирішити проблему відшкодування завданих збитків попереднім власникам автотранспорту – громадянам України, якщо цей транспорт вивезено за межі держави.

Відносно транспортного засобу, який розшукується правоохоронними органами іноземних держав, складаються відповідні матеріали і передаються до органу внутрішніх справ за місцем виявлення для проведення розслідування. При цьому технічний паспорт у власника вилучається, а видається реєстраційний талон терміном на один рік, у графу «Особливі відмітки» вноситься запис «Розшукується Інтерполом (або СНД)», зняття з обліку до закінчення перевірки заборонено. Після надходження матеріалів про результати повної перевірки такого транспортного засобу вноситься аргументований висновок щодо подальшої експлуатації такого транспортного засобу. Після цього власнику замість тимчасового талону видається свідоцтво про реєстрацію.

Не викликає сумніву, що причини та умови збільшення кількості незаконних заволодінь транспортними засобами знаходяться в тісній залежності від недостатньої захищеності державних кордонів України, відсутності необхідних технічних засобів та недостатньої професійної підготовки працівників органів внутрішніх справ, митних служб. Недостатня кількість телеграфних і телефонних каналів зв'язку, комп'ютерної техніки робить неможливою перевірку транспортних засобів на автошляхах України, перешкоджає організації на стаціонарних постах ДАІ та в пунктах пропуску на кордоні комп'ютерного контролю силами працівників міліції за автотранспортом, що переміщується. Створення відповідних умов для функціонування зазначеного контролю (наявність службового приміщення, надійного модемного зв'язку тощо) позитивно вплинуло б на вирішення цієї проблеми.

Попри те, що в Україні діє Інструкція про спільну діяльність щодо виявлення викраденого автототранспорту та порядок контролю транспортних засобів, які перетинають державний кордон України, затверджена наказом МВС України, Державного комітету у справах охорони державного кордону України від 07.09.1999 № 520/390 [22], ефективність спільної

діяльності залишається не на достатньому рівні.

Взаємодія під час пошуку викрадених транспортних засобів у пунктах пропуску організується та здійснюється між МВС України та Державним комітетом у справах охорони державного кордону України відповідно до вимог Інструкції про взаємодію та розмежування функцій щодо здійснення контролю на державному рівні, затвердженої наказом Держкомітету від 28.03.1994 № 151 [23].

Контроль транспортних засобів, які перетинають державний кордон України, для виявлення серед них викрадених здійснюється з використанням комплексу автоматизації паспортного контролю «Гарт-1/П». Але нині не всі пункти пропуску обладнанні КАПК «Гарт-1/П». У даному випадку контроль транспортних засобів підданий повній ідентифікації, здійснюється за обліками, що ведуться в журналах встановленої форми, а пошук серед них викрадених транспортних засобів здійснюється з використанням баз даних найближчих пунктів пропуску для автомобільного сполучення. Для формування органами прикордонного контролю банків даних викрадених транспортних засобів інформація надається МВС України. Зміни та доповнення до банку даних відбуваються в автоматичному режимі через МВС.

Міністерство внутрішніх справ України періодично в різних регіонах країни проводить широкомасштабні операції «Автомобіль», «Траса», «Трал» із залученням усіх служб МВС.

Розслідування транснаціональних злочинів передбачає максимальне використання слідчими підрозділами, у провадженні яких перебувають відповідні кримінальні справи, можливостей поліграфа при опитуванні осіб у зв'язку з транснаціональними злочинами.

Поліграф – це апаратно-програмний комплекс, призначений для зняття, оброблення, зберігання та аналізу змін фізіологічних параметрів психічного напруження опитуваної особи, яким супроводжується її емоційне реагування на спеціально підібрані подразники у вигляді тестів.

Основними принципами застосування поліграфа при опитуванні осіб є принципи законності, добровільності, гуманності, науковості, гласності, самостійності та неупередженості поліграфолога, конфіденційності.

Зазначений технічний засіб застосовується в органах внутрішніх справ з кінця 90-х років ХХ століття, при цьому якщо раніше найбільш перспективним напрямком його застосування вважалося вирішення питань кадрового забезпечення, то на сьогодні більше двох третин поліграфних опитувань проводяться саме при розкритті та розслідуванні злочинів.

Виходячи з того, що на сьогодні абсолютна більшість поліграфологів ОВС проходить службу саме в оперативних підрозділах, зокрема в підрозділах карного розшуку та боротьби з організованою злочинністю, які найчастіше і виступають ініціаторами проведення поліграфних опитувань, ініціювання слідчими підрозділами проведення поліграфних опитувань необхідно розглядати як одну з форм взаємодії оперативних та слідчих підрозділів при розслідуванні транснаціональних злочинів.

Можливість застосування поліграфа оперативними підрозділами, яке здійснюється у формі опитування осіб, визначається п. 1 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», який надає оперативним підрозділам право опитувати осіб за їх згодою, та п. 9 ч. 1 ст. 8 цього ж Закону, яким передбачена можливість застосування оперативними підрозділами інших технічних засобів отримання інформації.

Водночас такої можливості також не виключає чинне кримінально-процесуальне законодавство. Так, ч. 3 ст. 66 Кримінально-процесуального кодексу України надає особі, яка провадить дізнання, слідчому, прокурору та суду в справах, що перебувають у їх провадженні, право доручити підрозділам, які здійснюють ОРД, провести оперативно-розшукові заходи чи використати засоби для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами в кримінальній справі.

Хоча фактичні дані щодо відповідних злочинів і не можуть бути безпосередньо отримані в ході проведення поліграфного опитування, його результати можуть бути використані при вирішенні питання щодо проведення додаткових перевірок, оперативно-розшукових заходів, слідчих дій.

За загальним правилом, застосування поліграфа при розкритті та розслідуванні транснаціональних злочинів дозволяє:

- оцінити достовірність свідчень опитуваної особи;
- встановити причетність опитуваної особи до конкретної події;

- отримати інформацію щодо складу конкретної події.

Актуальність проведення поліграфного опитування в контексті розслідування транснаціональних злочинів полягає в тому, що на національному рівні далеко не завжди можна перевірити, наприклад, свідчення осіб, причетних до вчинення таких злочинів. Водночас ініціювання заходів у рамках міжнародного співробітництва з питань розслідування транснаціональних злочинів на підставі неповної або недостовірної інформації може призвести до затягування цього процесу та неотримання в кінцевому результаті відомостей, необхідних для його належного завершення.

Проведення поліграфного опитування дозволяє працівникові, у провадженні якого перебуває відповідна кримінальна, оперативно-розшукова справа або матеріал перевірки, уточнити наявну в нього інформацію, наприклад, щодо протиправної діяльності опитуваної особи або її кримінальних зв'язків за кордоном, та надати зарубіжним колегам максимально повну та чітку інформацію для вжиття заходів щодо її перевірки та документування.

Високо оцінюючи ефективність застосування поліграфа, Міжнародна організація кримінальної поліції – Інтерпол рекомендує застосовувати його при розслідуванні всіх видів злочинів, але враховуючи специфіку цієї міжнародної організації, можна говорити передусім про транснаціональну злочинність.

Важливим напрямком співробітництва МВС України з правоохоронними органами зарубіжних держав у запобіганні організованій транснаціональній злочинності є безпосередня участь (через підрозділи або представників) у міжнародних правоохоронних інституціях.

Основним із підрозділів, що здійснює вказану діяльність та входить до складу кримінальної міліції Центрального апарату МВС України, є *Робочий апарат Укрбюро Інтерполу* (на правах департаменту).

Слід зазначити, що ефективність міжнародного співробітництва в протидії транснаціональній злочинності

залежить від наявного механізму надання правової допомоги з питань кримінального судочинства та організаційно-правового забезпечення проведення оперативно-розшукових заходів, слідчих дій у межах міжнародного співробітництва [24, с. 6]. Таку ефективність на сьогодні забезпечує МВС України в особі Робочого апарату Укрбюро Інтерполу та його підрозділів у головних управліннях, управліннях МВС України в Криму, областях, містах Київ та Севастополь.

Можливості НЦБ Інтерполу в Україні використовуються, зокрема, і у сфері попередження, розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних з транспортними засобами [25].

Підрозділи карного розшуку, використовуючи канали НЦБ Інтерполу, мають можливість:

- отримати відомості про власника транспортного засобу, зареєстрованого за кордоном, та про сам засіб (дата та місце постановки на облік транспортного засобу чи зняття з обліку);

- перевірити транспортний засіб за обліками викраденого автотранспорту в зарубіжних країнах та ідентифікувати іноземний автомобіль чи його номерні знаки;

- оголосити міжнародний розшук викраденого в Україні транспортного засобу, поставити його на облік у Генеральному секретаріаті Інтерполу та в правоохоронних органах інших держав-членів організації;

- ідентифікувати реєстраційні документи транспортного засобу;

- здійснювати обмін інформацією щодо порядку повернення викраденого транспортного засобу законному власникові.

НЦБ Інтерполу при отриманні відомостей про розшук транспортного засобу, який перевіряється правоохоронними органами іншої держави, повідомляє про це ініціатора запиту. Отримавши від НЦБ Інтерполу повідомлення про те, що транспортний засіб викрадений за кордоном, правоохоронні органи зобов'язані вжити заходи щодо його збереження, а також провести перевірку в порядку, передбаченому кримінально-процесуальним законодавством. Після закінчення такої перевірки правоохоронні органи через НЦБ Інтерполу зобов'язані повідомити правоохоронним органам країни, на території якої був викрадений транспортний засіб, наступне:

- обставини, за яких був знайдений транспортний засіб (де, коли, у кого) та що послужило підставами для його перевірки;
- місцезнаходження викраденого транспортного засобу, його технічний стан, спроможність до самостійного пересування;
- процесуальний результат перевірки та реєстраційний номер кримінальної, оперативно-розшукової справи, матеріалів перевірки, дату їх порушення (заведення) та орган, у якому вони знаходяться;
- хто є власником транспортного засобу в даний час, його повні анкетні дані, адреса, громадянство;
- у який державний орган чи до якої посадової особи може звернутися потерпілий для захисту прав власника і вирішення питання про повернення транспортного засобу.

Аналіз функцій та адміністративно-правових повноважень ОВС України як суб'єкта управління у сфері протидії організованій транснаціональній злочинності, а також відповідних функцій та повноважень окремих структурних підрозділів системи МВС України надав змогу зробити висновок про необхідність передбачення в проекті Закону України «Про організаційно-правові основи протидії організованій транснаціональній злочинності», а саме в тій його частині де йдеться про структуру та повноваження ОВС України, норм такого змісту:

1. Спеціальними підрозділами з протидії організованій транснаціональній злочинності є: головне управління з протидії організованій транснаціональній злочинності Міністерства внутрішніх справ України, управління і відділи по боротьбі з організованою злочинністю;

2. Відділи з протидії організованій транснаціональній злочинності у містах створюються в міру потреби і підпорядковуються управлінню з протидії організованій транснаціональній злочинності Міністерства внутрішніх справ України;

3. Створення і ліквідація відділів з протидії організованій транснаціональній злочинності в містах здійснюється рішенням Кабінету Міністрів України за поданням міністра внутрішніх справ України, погодженим з Комітетом Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією.

4. Начальник Головного управління з протидії організованій транснаціональній злочинності Міністерства внутрішніх справ України призначається на посаду рішенням Кабінету Міністрів України за поданням міністра внутрішніх справ України, погодженим з Комітетом Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією, і є першим заступником міністра внутрішніх справ України.

5. Начальники відділів з протидії організованій транснаціональній злочинності призначаються на посаду і звільняються з неї начальником головного управління внутрішніх справ за погодженням з начальником Головного управління з протидії організованій транснаціональній злочинності Міністерства внутрішніх справ України.

6. У структуру спеціальних підрозділів з протидії організованій транснаціональній злочинності входять інформаційно-аналітичні відділи, оперативно-розшукові, а також оперативно-технічні служби, підрозділи швидкого реагування, внутрішньої безпеки, кадрові та інші служби.

Беручи до уваги вищевикладене, вважаємо, що головна особливність ОВС України як спеціалізованого суб'єкта протидії організованій транснаціональній злочинності насамперед полягає в тому, що об'єктом їх правоохоронної діяльності є значна кількість злочинів, а саме: наркобізнес, протизаконний обіг зброї, відмивання грошей, організовані форми нелегальної міграції, торгівля людьми, торгівля людськими органами, корупція тощо. Щодо контрабанди та тероризму міжвідомчими нормативними актами (наказами МВС, ДПС та СБУ) визначені конкретні напрями та форми співпраці зазначених відомств.

Існує необхідність у створенні на державному рівні Координаційної ради з питань боротьби з транснаціональною організованою злочинністю, яка б складалася виключно з представників правоохоронних органів та координувала їх діяльність у межах держави.

Уважаємо за необхідне підкреслити особливе значення пошуку ефективних підходів щодо переведення правоохоронної діяльності ОВС України на якісно новий рівень. На нашу думку, саме конструктивне використання можливостей управлінського впливу на зазначені вище складові сфери протидії організованій транснаціональній злочинності

сприятимуть ОВС України у знаходженні належного місця в системі суб'єктів державного управління в означеній сфері. Хотілося б акцентувати увагу на необхідності поглиблення досліджень у напрямку активізації ролі ОВС України в забезпеченні ефективного функціонування системи суб'єктів державного управління у сфері протидії організований транснаціональній злочинності.

На нашу думку, ОВС України як суб'єкт державного управління в означеній сфері має ініціювати розроблення та впровадження якісно нової моделі взаємодії складових системи суб'єктів державного управління, передусім суб'єктів із спеціальною компетенцією. Основна ідея цієї моделі полягає в тому, що успіх у діяльності лише деяких із суб'єктів державного управління не може гарантувати високу ефективність діяльності усієї системи суб'єктів управління. Лише усвідомлення того, що поєднання повноважень, людських та матеріально-технічних ресурсів сприятиме зацікавленості керівництва суб'єктів управління в проведенні в життя ресурсообмінної моделі взаємодії. Уважаємо, що досвід міжнародного співробітництва ОВС України з Інтерполом, Європолом, відповідною структурою в межах СНД дає усі підстави органам внутрішніх справ України ініціювати розширення та поглиблення міжнародного співробітництва в рамках усієї системи суб'єктів державного управління.

Список літератури до розділу 2

1. Кресін О. Національна держава і право в умовах глобалізації / О. Кресін, О. Ткаченко // *Право України*. – 2007. – № 6. – С. 146–149.
2. Козлов Ю. М. Научная организация управления и право / Ю. М. Козлов, Е. С. Фролов. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1986. – 247 с.
3. Битяк Ю. П. Адміністративне право України : конспект лекцій / Ю. П. Битяк, В. В. Зуй. – Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 1996. – 160 с.
4. Державне управління в Україні : навч. посіб. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. Б. Авер'янова. – К. : НАНУ, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 1999. – 265 с.
5. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні : указ Президента України від 22 лип. 1998 р. № 810 // *Урядовий кур'єр*. – 28 лип. 1998 р. – № 121.

6. Авдонин В. С. Правоохранительные органы. Сборник схем : учеб. пособие [для юрид. вузов] / В. С. Авдонин, Е. А. Карпов, А. Б. Науменко ; отв. ред. канд. юрид. наук. доц. Г. В. Дроздов. – М. : Новый юрист, 1997. – 112 с.

7. Бандурка О. М. Основи управління в органах внутрішніх справ України: теорія, досвід, шляхи удосконалення : підручник / О. М. Бандурка. – Х. : Основа, 1996. – 397 с.

8. Алехин А. П. Административное право Российской Федерации / А. П. Алехин, А. А. Кармолицкий, Ю. М. Козлов. – М. : Зерцало, 1999. – 672 с.

9. Басков В. И. Курс прокурорского надзора : учебник [для вузов и юрид. ф-тов с приложением нормат. актов] / В. И. Басков. – М. : Зерцало, 1998. – 480 с.

10. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : закон України від 30 черв. 1993 р. № 3341-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 35. – Ст. 358.

11. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ : підручник / В. М. Плішкін ; за ред. Ю. Ф. Кравченка. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 1999. – 702 с.

12. Бандурка О. М. Управління в органах внутрішніх справ України : підручник / О. М. Бандурка. – Х. : Ун-т внутр. справ, 1998. – 477 с.

13. Адміністративне право України : підручник [для юрид. вузів і ф-тів] / Ю. П. Битяк, В. В. Богуцький, В. М. Гаращук та ін. ; за ред. Ю. П. Битяка. – Х. : Право, 2000. – 520 с.

14. Про боротьбу з тероризмом : закон України від 20 берез. 2003 р. № 638-ІV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 25. – Ст. 180.

15. Конституція України / відпов. за вип. С. В. Карлюк ; коректор К. В. Панченко. – Х. : Одиссей, 2009. – 47, [1] с. – (Серія «Законодавство України»).

16. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України : постанова Кабінету Міністрів України від 4 жовт. 2006 р. № 1383 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 40. – Ст. 2687.

17. Про Службу безпеки України : закон України від 25 берез. 1992 р. № 2229-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 382.

18. Про банки і банківську діяльність : закон України від

7 груд. 2000 р. № 2121-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5–6. – Ст. 30.

19. Про міліцію : закон України від 20 груд. 1990 р. № 565-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 4. – Ст. 20.

20. Про Департамент карного розшуку Міністерства внутрішніх справ України : наказ МВС України від 30 черв. 2009 р. № 285.

21. Про організацію діяльності органів досудового слідства Міністерства внутрішніх справ України : наказ МВС України від 31 берез. 2008 р. № 160.

22. Інструкція про спільну діяльність щодо виявлення викраденого автотранспорту та порядок контролю транспортних засобів, які перетинають державний кордон України : наказ МВС України, Держ. комітету у справах охорони держ. кордону України від 7 верес. 1999 р. № 520/390, зареєстр. 1 верес. 2000 р. за № 571/4792.

23. Інструкція про взаємодію та розмежування функцій щодо здійснення контролю на державному рівні : наказ від 28 берез. 1994 р. № 151, зареєстр. у М-ві юстиції України 23 трав. 1994 р. за № 106/315.

24. Душейко Г. О. Міжнародний розшук: теорія та практика : монографія / Г. О. Душейко, В. А. Некрасов, В. Я. Мацюк, Д. О. Компанієць. – К. : КНТ, 2006. – 168 с.

25. Про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів : наказ МВС України, Ген. прокуратури України, СБУ, Держ. комітету у справах охорони держ. кордону України, Держ. мит. служби України, Держ. податк. адміністрації України від 9 січ. 1997 р. № 3/1/2/5/2/2.

26. Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

27. Про деякі питання організації діяльності Ради національної безпеки і оборони України : указ Президента України від 8 лют. 2005 р. № 208/2005 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 81. – Ст. 434.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ ЗЛОЧИНІВ

3.1. Проблеми застосування кримінально-процесуального законодавства під час розслідування транснаціональних злочинів

Із прискоренням процесу світової інтеграції й економічної глобалізації збільшується обсяг міжнародних обмінів, на жаль, у сукупності із транснаціональними організованими злочинами, що є серйозною небезпекою для свободи й стабільності всього людства. Кримінальне середовище, використовуючи правові, економічні, політичні, організаційні вади в роботі правоохоронних органів, органів державної влади й управління країнами європейської співдружності та СНД, створило свій єдиний кримінальний простір, інтернаціоналізувалося й консолідувалося, набуло професіоналізму, фактично взяло під контроль значну частину економічних структур. Рік у рік зростає число транснаціональних злочинів, де переважають відмивання брудних грошей, наркобізнес, торгівля людьми, нелегальна торгівля зброєю, кіберзлочинність і кібертероризм, морське піратство, нелегальна міграція, нелегальний вивіз жінок і дітей за межі України з метою примусити їх займатися проституцією, вивіз творів мистецтва й антикваріату тощо. Світове співтовариство, зокрема і держави СНД, намагаються всіма силами якомога ефективніше протистояти тенденції розповсюдження цих загрозливих проявів. Із часу створення СНД боротьба зі злочинністю, а особливо з її організованими формами, була віднесена до сфери спільної діяльності цих держав, що і знайшло законодавче закріплення у Вискулевській угоді й у Статуті Співдружності. 12 березня 1993 р. в Москві Рада глав урядів СНД затвердила Програму спільних заходів щодо боротьби з організованою злочинністю й іншими небезпечними видами злочинів на території держав-учасниць СНД. Проте за більшістю позицій програму не було виконано з ряду актуальних причин: нереальні строки виконання програми (один рік); глобальність проблем, які передбачалося спільно

розв'язати (по суті програма стосувалася всього комплексу злочинів, чинених у країнах СНД, і так званих фонових явищ); відсутність досвіду спільної роботи; відсутність правової бази для співробітництва; прагнення охопити заходами всі країни СНД, незважаючи на специфіку їх інтересів; відсутність матеріально-технічної бази спільних дій; політична й економічна нестабільність у регіонах; відсутність чіткого поділу обов'язків між сторонами; прагнення розв'язати комплексні проблеми зусиллями одного-двох міністерств; відсутність контролю над виконанням програми тощо [1]. На сьогодні, незважаючи на те, що більшість вищевказаних проблем ще залишаються в силі, положення Програми реалізуються, але повільно. Досить важливим тут виявляється розширення зв'язків у рамках програми на дальнє зарубіжжя. Міжнародні обміни й співробітництво є ефективним підходом у боротьбі з транснаціональними організованими злочинами. Дуже важливим питанням для урядів різних країн є необхідність відновлення системи розкриття злочинів і засобів інтенсивної боротьби з ними. Особлива роль тут належить органам прокуратури, які несуть величезну відповідальність у боротьбі з транснаціональними організованими злочинами, тому дуже важливо цим органам влади зібратися разом і домовитися, як боротися із транснаціональними організованими злочинами. Міжнародне співтовариство повинно усвідомити, що обміни й співробітництво між двома і більше країнами, особливо у сфері правового, суддівського сприяння в боротьбі з транснаціональними організованими злочинами, є незамінною умовою для захисту інтересів усіх країн. Це є загальною відповідальністю правових інститутів країн-учасниць, що вимагає погоджених дій урядів зацікавлених сторін. Ефективне нанесення удару по транснаціональних організованих злочинах для забезпечення миру й стабільності розвитку економіки є основним інтересом усіх країн [2]. Ефективність міжнародного співробітництва у справі протидії транснаціональній злочинності залежить від багатьох факторів, базисним з яких є механізм надання правової допомоги з питань кримінального судочинства й організаційно-правового забезпечення проведення оперативно-розшукових заходів, слідчих дій у

рамках міжнародного співробітництва. У той же час аналіз оперативно-розшукових і кримінальних справ свідчить, що інститут міжнародного розкриття злочинів залишається одним з найбільш дискусійних і невизначених [3, с. 498]. Так, Генеральним прокурором провінційної прокуратури Фудзяна (КНР) паном Бо Сяокуном на Регіональній конференції генеральних прокурорів країн Азії і Європи, яка пройшла в м. Гуанчжоу (КНР) 12-14 листопада 2001 році, справедливо вказувалося, що транснаціональна злочинність широко використовує різночитання законів у різних країнах з метою уникнути покарання. На думку пана Бо Сяокуна, незважаючи на те, що різні країни прийняли відповідні закони, приписи або статті у зв'язку з видозмінами організованих злочинів, певні види кримінальної діяльності розцінюються по-різному в різних районах. Існують також розбіжності і в конкретних стандартах та процедурних системах. Наприклад, за той самий злочин в одних країнах застосовують закони суворіші, ніж в інших країнах. Отже, організована злочинність використовує подібного роду розбіжності з метою уникнути покарання [2]. Підтримуючи точку зору виступаючого, слід звернути увагу й на думку вчених-процесуалістів щодо цієї проблеми. Так, на думку російського процесуаліста І. В. Годунова, правова база протидії транснаціональній організованій злочинності як на міжнародному, так і на національному рівні не відповідає сучасним потребам. Відсутність відповідної правової бази протидії транснаціональній організованій злочинності змушує підмінювати її впровадженням заходів організаційно-відомчого характеру, що викликає збільшення обсягу людських ресурсів (в особі правоохоронних органів), зайві державні витрати та інші негативні в соціальному й економічному плані наслідки. Причиною цього, на думку І. В. Годунова, є недостатнє матеріально-технічне забезпечення програми боротьби з транснаціональними злочинами [4].

Про недосконалість міжнародного кримінально-процесуального законодавства в частині застосування спеціальних знань у своїй докторській дисертації «Теорія й практика використання спеціальних знань під час розслідування окремих видів транснаціональних злочинів» відзначає і вчена з Казахстану

Ж. Р. Дильбарханова. Так, проведений нею порівняльно-правовий аналіз норм застосування спеціальних знань (експертних досліджень) у країнах СНД свідчить, що в змісті спеціальних знань, критеріях їх достатності, обов'язки відповідних функцій фахівця й експерта, а також вимогах до них у законодавствах окремих країн СНД є розбіжності. Враховуючи дану обставину, Ж. Р. Дильбарханова визначила низку проблемних питань процесуального характеру в рамках інституту спеціальних знань, що закономірно виникають у ході розслідування транснаціональних злочинів, особливо, пов'язаних з оцінкою доказів, отриманих і досліджених у закордонних державах відповідно до чинного національного законодавства. Головним недоліком вчена визначила такі фактори: відсутність багатосторонніх угод про однаковість у використанні й оцінці результатів експертних досліджень; неоднозначність вибору органами розслідування різних держав експертних методик і критеріїв їх допустимості; відсутність єдиного міжнародного сертифікованого реєстру судових експертиз, який містив би весь перелік методик, дозволених до використання судовими експертами на територіях країн, що беруть участь в розслідуванні транснаціональних злочинів; відсутність єдиної системи підготовки й підвищення кваліфікації експертних кадрів; відсутність всебічної системи методичного рецензування представлених висновків, контролю якості проведених досліджень, критеріїв відповідності або адекватності використовуваної приладової бази, інструментального устаткування й матеріалів, спільних методик обміном досвідом, відсутність тенденцій до проведення спільних наукових і практичних досліджень тощо; відсутність однозначності основних понять, а також стандартизації кримінально-процесуальних, криміналістичних і організаційних питань з розслідування зазначених видів злочинів; відсутність уніфікованого законодавчого забезпечення діяльності суб'єктів правозастосування в галузі кримінального судочинства; відсутність механізму транснаціоналізації доказів, що надійшли з інших країн, таким чином, щоб їх можна було використовувати у власних національних судах; відсутність у чинних кримінально-процесуальних законодавствах, зокрема країн СНД, розділів, які передбачають міжнародно-правове

співробітництво у сфері розслідування злочинів. Нарешті, це відсутність самостійної міжнародної організації, яка б поєднувала інститути судової експертизи різних країн у єдиному науково-методичному і правовому полі, а також забезпечила вироблення єдиних для них міжнародних стандартів і впровадження сертифікації на відповідність цим стандартам [5, с. 18–30].

Чинний Кримінально-процесуальний кодекс України (далі – КПК України) не передбачає процесуального порядку реалізації багатьох положень, зазначених у міжнародних договорах, що істотно ускладнює їх практичне виконання, вибір і застосування відповідної норми. Все це вимагає розробки і введення в КПК України базових положень про особливості міжнародного співробітництва у кримінальних справах.

Через відмінності в національних кримінально-процесуальних законодавствах докази, зібрані в одній державі, не можуть бути використані в іншій, оскільки засіб, за допомогою якого були отримані ці докази, не відповідає національним процесуальним вимогам. Тому виникає питання про допустимість доказів, отриманих із джерел в іноземній державі в порядку надання взаємної правової допомоги у кримінальних справах.

Відповідно до положення ч. 3 ст. 62 Конституції України обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконно. Згідно з ч. 1 ст. 65 КПК України «доказами в кримінальній справі є всякі фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку орган дізнання, слідчий і суд встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи» [6]. Відповідно до п. 19 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 01.11.1996 № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» [7] докази мають визнаватися такими, що одержані незаконно, наприклад, тоді, коли їх збирання й закріплення здійснене або з порушенням гарантованих Конституцією України прав людини і громадянина, встановленого кримінально-процесуальним законодавством порядку, або не уповноваженою на це особою

чи органом, або за допомогою дій, не передбачених процесуальними нормами.

Законодавство України не визначає порядку закріплення і використання доказів, отриманих із джерел в іноземній державі. У процесуальному законодавстві відсутні правові норми щодо визнання відомостей про факти, отриманих на території іноземної держави, доказами нарівні з отриманими в Україні. Ця обставина ставить під сумнів юридичну силу таких доказів. У ст. 31 КПК України, що регламентує порядок взаємодії компетентних органів держав при наданні правової допомоги, не йдеться про порядок закріплення і використання доказів, отриманих із джерел в іноземній державі. Відповідно, виникає проблема застосування в процесі доказування фактичних даних, отриманих у рамках міжнародної правової допомоги у кримінальному судочинстві України. На нашу думку, в цьому сенсі необхідно спиратися на положення Конституції України, відповідно до яких «чинні міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надає Верховна Рада України, є частиною національного законодавства України» (ч. 1 ст. 9). Статтею 12, ч. 2 ст. 17 Закону України «Про міжнародні договори України», передбачено пріоритет міжнародного договору, згоду на обов'язковість якого надає Верховна Рада України, перед національним законом, крім Конституції України. Щодо нашої проблеми це означає, що міжнародні договори у сфері надання правової допомоги у кримінальних справах (багато положень яких не розраховані на пряму дію) стають частиною національного кримінально-процесуального законодавства. Це означає також, що судова практика може додержуватися безпосереднього застосування норм міжнародного права в національному кримінальному процесі. Оцінка доказів, отриманих у рамках виконання міжнародних правових доручень, має здійснюватися відповідно до норм кримінально-процесуального законодавства України та законодавства запитуваної держави. При оцінці допустимості доказів, отриманих на території іноземної держави, необхідно виходити з того, що докази можуть бути визнані допустимими, якщо вони отримані на законних підставах, тобто за окремими судовими або слідчими дорученнями; компетентними особами

правоохоронних або судових органів держави; з дотриманням процесуальних норм цих держав.

На практиці існує також проблема забезпечення прав на захист іноземним громадянам. Так, відповідно до ч. 1 п. 3 ст. 45 КПК України участь захисника обов'язкова під час провадження дізнання, досудового слідства і в суді першої інстанції у справах про злочини осіб, які не володіють мовою, якою ведеться судочинство, – з моменту затримання особи чи пред'явлення їй обвинувачення. Участь українських адвокатів у захисті прав і законних інтересів обвинувачених (підозрюваних) – іноземців пов'язано з багатьма труднощами. Адвокати, як правило, не володіють мовою підзахисного і користуються послугами перекладачів, не знають культури країни підзахисного, її звичаї, побут, законодавства і багато чого іншого, необхідного для успішного захисту. Усе це значно знижує ефективність захисту. З метою недопущення порушень прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного-іноземця його захист має здійснюватися або спеціально підготовленим українським адвокатом, або захисником, запрошеним із країни обвинуваченого (підозрюваного). Чинним кримінально-процесуальним законодавством України не встановлені підстави й умови участі у справі (чи відмови в участі) адвоката-іноземця. Однак в органів досудового слідства та суду є правові підстави для відмови підозрюваному, обвинуваченому, підсудному-іноземцю у запрошенні захисника з його батьківщини. Згідно зі ст. 2 Закону України від 19.12.1992 № 2887-ХІІ «Про адвокатуру» адвокатом може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту, одержав свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю та прийняв Присягу адвоката України. Слід зазначити, що Конституційний Суд України своїм рішенням від 16.11.2000 № 13-рп/2000 хоча і розширив коло осіб, наділених правом надання правової допомоги у кримінальному процесі, але нічого не сказав про допуск захисника-іноземця.

Слід також зупинитися на проблемі відсутності у вітчизняному кримінально-процесуальному законодавстві інституту видачі осіб в порядку екстрадиції. Незважаючи на те, що міжнародні стандарти цієї процедури визначені у багатьох конвенціях, зокрема, Європейській конвенції про видачу

правопорушників 1957 р., Додатковому протоколі 1975 р. та Другому додатковому протоколі 1978 р. до Конвенції; Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22.01.1993; Типовому договорі про видачу, прийнятому резолюцією 45/116 Генеральної Асамблеї ООН від 14.12.1990, а також двосторонніми умовами про правову допомогу України, на національному законодавчому рівні з цього питання існують значні прогалини.

На практиці виникає ціла низка проблем при виконанні процедури видачі особи (екстрадиції). Відповідно, існує нагальна потреба у законодавчому врегулюванні цієї дуже важливої міжнародної процедури. Ми переконані, що в Україні за прикладом Австрії, Великобританії, Німеччини, Швейцарії має бути прийнятий Закон «Про видачу (екстрадицію)». Структура цього закону повинна бути наступною: у першому розділі необхідно врегулювати загальні питання про правові підстави виникнення правовідносин у сфері екстрадиції. У другому слід детально висвітлити порядок направлення запиту іноземній державі про видачу осіб; форму і зміст такого запиту; необхідні додатки до нього. Наступний розділ повинен передбачити підстави і порядок виконання запиту про видачу осіб, які знаходяться на території України; порядок оскарження рішення про видачу таких осіб і судову перевірку його законності й обґрунтованості. Далі в законі повинні бути розв'язані питання про підстави відмови у видачі осіб, відстрочки у видачі. На підставі цього закону в Кримінально-процесуальному кодексі мають бути викладені питання конкретного процесуального порядку видачі і передачі особи: питання обрання запобіжного заходу для забезпечення можливої видачі особи, про порядок передачі видаваної особи, передачі предметів. Подібний закон необхідний, оскільки вимоги про видачу з доданими до них документами проходять ряд інстанцій, що повинні виносити своє рішення на підставі діючого національного законодавства, котре не завжди збігається з нормами міжнародного права, тобто спеціально укладеними договорами.

Продовжуючи розгляд проблеми застосування кримінально-процесуального законодавства під час

розслідування транснаціональних злочинів, особливу увагу необхідно звернути на відсутність реального механізму взаємодії правоохоронних органів у рамках реалізації норм кримінального переслідування. Це, наприклад, відсутність правової регламентації боротьби із транснаціональними злочинами як в національному кримінально-процесуальному законодавстві, так і в більшості держав і держав Європи і СНД; відсутність механізму створення й функціонування міжнародних слідчо-оперативних груп, міжнародних координуючих органів, що дозволяють оперативно використовувати правову імплементацію при розслідуванні транснаціональних злочинів, інституту постійних представників у суміжних регіонах різних країн. На підтвердження існування даної проблеми слід навести точку зору вченої-процесуаліста А. Х. Пілтоян, яка стверджує, що без вирішення цієї проблеми боротьба із транснаціональною злочинністю стає досить важкою [8, с. 10].

Ми поділяємо висловлену в процесуальній теорії думку, що нагляд за законністю досудового слідства мають здійснювати прокурори кожної Договірної держави, відповідно й дозвіл на проведення необхідних слідчих дій і рішень надають органи юстиції Договірної держави, на території якої має провадитися санкціонована слідча дія чи має виконуватися процесуальне рішення [9, с. 63–70].

Міжнародно-правова база створення міжнародних слідчо-оперативних груп, участі іноземних представників у провадженні у кримінальних справах в різних країнах знаходиться у стадії формування, тому говорити про значне поширення таких форм взаємодії компетентних органів держав поки що не доводиться. Разом з тим проблема створення міжнародних слідчо-оперативних груп заслуговує на особливу увагу і вимагає свого вирішення. Зокрема, підлягають вирішенню питання, що виникають у разі створення, організації роботи і правового забезпечення діяльності міжнародних слідчо-оперативних груп, визначення процесуального статусу посадових осіб, які входять до їх складу, у провадженні у кримінальних справах на території іноземної держави та ін. Дані питання мають бути регламентовані КПК України,

оскільки законодавче вирішення проблем співробітництва у кримінальних справах за відсутності міжнародного договору з відповідною країною в ньому відсутнє.

Не слід нехтувати також і проблемами організації транснаціональних тактичних операцій, які б планувалися на спільних засіданнях правоохоронних органів різних держав, що активно борються з транснаціональними злочинними угрупованнями. На думку М. І. Пашковського, застосування традиційних форм міжнародної взаємодії (що на сьогодні, на жаль, обмежувані, як правило, лише міжнародною правовою допомогою й екстрадицією переслідуваних осіб) буває недостатньо для ефективного розслідування й подальшого судового розгляду за даними категоріями кримінальних справ, що обумовлено низкою факторів. Серед таких факторів можна виділити: відчуженість виконавця міжнародного слідчого доручення від використання його результатів у кримінальному судочинстві іноземної держави-ініціатора доручення; складність із використанням та оцінкою доказів, отриманих в іншій (іноземній) юрисдикції; тривалість традиційної процедури міжнародної правової допомоги; неможливість використання запитуваною державою доказів, отриманих під час виконання іноземного міжнародного слідчого доручення, у власній кримінальній процедурі без дозволу запитуючої держави, а також обмеженнями, що встановлені національним процесуальним законодавством. Далі М. І. Пашковський зазначає, що історія боротьби зі злочинністю і раніше знала випадки, коли створювалися спеціальні міжнародні органи розслідування, але предметом їх розслідування були міжнародні злочини й злочини міжнародного характеру (Комісії з Югославії 1993 р., Руанди 1994 р., Сомалі 1993 р., Бурунді 1995 р.). Діяльність жодної з цих комісій не дала очікуваних результатів, у всякому разі, у сфері кримінального переслідування за порушення міжнародного гуманітарного права, оскільки навіть у випадку вдалого проведення розслідування залишалося невирішеним питання використання його результатів у ході наступного судового розгляду [10].

22 січня 1993 року у м. Мінську главами держав – членів СНД була підписана Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах. Хоча

Конвенція й вирішує багато питань, пов'язаних з міжнародним співробітництвом правоохоронних органів країн СНД у зазначеній області, але є не у всьому досконалою. Зокрема, у ній не передбачена можливість проведення ряду спільних скоординованих дій по гарячих слідах або будь-яких великомасштабних операцій на територіях договірних сторін, спрямованих на швидке виявлення, розшук і затримання членів злочинних співтовариств, які діють на території декількох держав. Складнощі в розкритті й розслідуванні транснаціональних злочинів спонукають до того, що співробітники спеціалізованих підрозділів, які займаються боротьбою з організованою злочинністю, поряд з використанням можливостей Інтерполу для швидкого розв'язання завдань самостійно (за власною ініціативою) приймають різні рішення і реалізують їх самостійно (наприклад, установлюють прямі контакти із закордонними колегами в обхід вимог Конвенції). В остаточному підсумку саме безпосередня взаємодія оперативних працівників зацікавлених держав сприяє успішному виконанню поставлених завдань [11].

Ще однією проблемою застосування норм кримінально-процесуального законодавства у сфері боротьби із транснаціональною злочинністю, на думку білоруського вченого-криміналіста Г. А. Зоріна, слід вважати недосконалість інформаційного забезпечення. Вчений вважає, що транснаціоналізація організованої злочинної діяльності, тобто вихід її за межі національної території однієї держави, є міжнародним процесом, це, по суті, один з найвищих рівнів кримінальної еволюції. У цьому злочинності сприяють високі інформаційні технології. Сучасні комунікаційні технології й великі зв'язки організованої злочинності полегшили їй встановлення контактів із партнерами в інших країнах і на інших континентах. Сучасні банківські системи електронних розрахунків дають можливість здійснювати міжнародні злочинні угоди, пов'язані, в першу чергу, з «відмиванням» доходів, отриманих незаконним шляхом, а також різного роду фінансовими махінаціями. Отже, на думку вченого, особливу увагу під час розробки методики розслідування транснаціональних злочинів необхідно приділяти

інформаційному забезпеченню даного процесу, що на сьогодні зробити досить непросто. Причиною тому є різні рівні як економічного, соціального, так і технологічного розвитку держав [12]. І в цьому сенсі, на нашу думку, вчений так само прав. Відмінність рівнів економічного, політичного, технологічного, соціального й духовно-інтелектуального розвитку як європейських (Східна й Західна Європа) держав, так і країн Сходу тощо, на жаль, не сприятиме розвитку тісних ділових відносин. Скажімо, наприклад, про які спільні заходи по боротьбі з тероризмом можна казати відносно Ізраїлю й Лівану або Америки й Ірану? Така ж картина складається й у країнах колишньої Югославії. Різного роду ускладнення можуть виникати й усередині СНД, у тих країнах, між якими виникли напружені політичні відносини. Наприклад, Грузія й Росія, Грузія й Осетія тощо. Отже, на сьогодні проблема інформаційного забезпечення боротьби з транснаціональною злочинністю є досить актуальною. Невипадково цій проблемі великого значення надається не тільки з боку України, але й таких впливових держав, як США, Росія, Китай.

У рамках проекту боротьби із транснаціональною злочинністю особливу увагу привертають американсько-російські зв'язки у вивченні й протидії організованій злочинності й корупції. Порушуючи саме дану проблему, фахівці з України, США й Росії відзначають, що транснаціональна організована злочинність прагне будь-якими шляхами не тільки уникнути відповідальності й безкарно вчиняти злочини, але й підготує під це завчасно ґрунт. Наприклад, міжнародні злочинні угруповання основні бази своєї злочинної діяльності, як правило, розміщують у країнах, які мають слабку економіку, низький рівень життя, але високий рівень корупції й злочинності; впроваджують у законодавчу сферу й лобіюють закони, які призводять країни до занепаду [13]. Отже, у таких умовах не те, що передчасно говорити про створення потужної ланки в ланцюзі міжнародної поліцейської системи по боротьбі з транснаціональною злочинністю, але й проблематично навіть вести ефективну боротьбу зі злочинністю усередині власної держави. Однак у цьому випадку не слід вдаватися до песимістичних міркувань і формувати свідомо

негативні підсумки. Зазначена вище проблема є лише частиною тих проблем, які негативно впливають на порядок уливання національної кримінально-процесуальної системи в широкий потік міжнародно-правових відносин у сфері боротьби з транснаціональними злочинами. Саме ж прагнення держави потрапити в розвинене європейське співтовариство й брати участь у боротьбі з міжнародною злочинністю вже є частиною вирішення ряду проблем. Отже, така тенденція вже сама по собі вимагає від держави радикальних заходів щодо реформи кримінально-процесуального законодавства й судової системи, що ми й спостерігаємо, незважаючи на глибокі політичні і економічні кризи.

Але перейдемо до питань, які викривають основні причини, що породжують проблеми застосування кримінально-процесуального законодавства під час розслідування транснаціональних злочинів. Певну зацікавленість викликає прийнята 15.11.2000 резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї ООН Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності [14] з Протоколами до неї, яку 4 лютого 2004 року також ратифікувала й Україна [15]. Вчений з Білорусії В. О. Меркушин поряд з її пріоритетами чітко виділив і ті недоліки, які прямо впливають на виникнення проблем. Вчений зазначає, що в Конвенції відсутнє чітке поняття транснаціональної організованої злочинності, не виявлені основні сфери діяльності організованих злочинних формувань, таких, як: незаконна торгівля зброєю, наркотиками, дорогоцінними й кольоровими металами, творами мистецтва й антикваріату, енергоресурсами, виготовлення фальшивих грошей і підробка цінних паперів, торгівля людьми тощо [16]. До речі, національне кримінально-процесуальне та оперативно-розшукове законодавства ще не адаптовані до функціонування на рівні міжнародного правового поля. В Україні міжнародні відносини у сфері вчинення процесуальних дій регулюються ст. 31 КПК, що носить суто відсильний характер. Звичайно, такий стан справ не сприяє чіткій регламентації розслідування злочинів, вчинених транснаціональними злочинними угрупованнями. На підтвердження сказаного слід навести думку В. П. Сапальова та П. Т. Дорошенка, які, розглядаючи проблеми місця спеціальних

підрозділів СБУ в протидії транснаціональним злочинам, зазначають, що, на жаль, багато співробітників спеціальних підрозділів СБУ слабо орієнтуються в теоретичних, правових, а також суто практичних питаннях боротьби з транснаціональною злочинністю. Оперативні співробітники правоохоронних органів здебільшого не знайомі з основами міжнародного публічного права, не інформовані про особливості правового регулювання конкретних питань в окремих країнах, не володіють досвідом взаємодії із зарубіжними правоохоронними органами, що, разом узятє, знижує ефективність боротьби з транснаціональною злочинністю. Найбільш складною проблемою в боротьбі з транснаціональною злочинністю, безперечно, є міжнародний обхват, вихід за державні кордони. Однак розробка типового закону про оперативно-розшукову діяльність для країн Співдружності йде повільними темпами. І ще невідомо, чи буде закладена в нього ідея взаємного проникнення оперативно-розшукових сил і засобів на території суміжних держав [17]. Про недосконалість Конвенції йдеться і в Організаційно-правових аспектах співпраці правоохоронних органів Росії із закордонними державами в боротьбі з організованою злочинністю [18]. Аналізуючи вищевказану конвенцію, В. П. Меркушин зазначає, що неврегульованість у Конвенції питань щодо розширення кола злочинів, які вважаються транснаціональними, буде обов'язково породжувати різні трактування транснаціональної організованої злочинності, що загалом здатне поставити під сумнів необхідність спеціалізації боротьби з нею як на міжнародному, так і на національному рівнях. Наприклад, незаконна торгівля наркотичними засобами і зброєю, по суті, є однією з основних сфер діяльності транснаціональних злочинних угруповань, оскільки більш-менш великі поставки наркотиків і зброї завжди здійснюються винятково в чітко організованому й контрольованому русі. Видається, не можна розглядати діяльність світового співтовариства в боротьбі з незаконним обігом наркотиків, зброї, виробленням та збутом фальшивих грошей та іншими видами кримінальної діяльності відокремлено одна від іншої й без прямої взаємозалежності з діями злочинних організацій. Недарма в Додатковому протоколі до Конвенції торгівля людьми, особливо торгівля жінками й дітьми, у цілому

розглядається як один із найяскравіших проявів транснаціональної організованої злочинності. Разом з тим, на думку вченого, аналіз сучасного механізму співробітництва держав у боротьбі зі злочинністю дозволяє висловити ряд пропозицій щодо його вдосконалення. Держави-учасниці повинні прагнути: а) до вироблення національних проектів й оцінки їх ефективності, виявлення й впровадження оптимальних видів практики й політики, спрямованих на попередження транснаціональної організованої злочинності; б) до скорочення існуючих або майбутніх можливостей подальшого розповсюдження організованих злочинних угруповань, їх можливості діяти на законних ринках та використовувати доходи від злочинів; в) до акцентування уваги на фактах існування причин і небезпечному характері транснаціональної організованої злочинності; г) до створення на національному рівні органу або органів, які були б здатні надавати допомогу іншим державам-учасникам у розробці заходів щодо попередження транснаціональної організованої злочинності, і повідомленню про це Генеральному секретареві ООН; ґ) до співробітництва з відповідними універсальними й регіональними організаціями, участі в міжнародних проектах, спрямованих на боротьбу з організованою злочинністю. У реалізації цих положень організацією Об'єднаних націй як лідера й координатора політики боротьби із транснаціональною організованою злочинністю. Далі В. П. Меркушин робить, на наш погляд, справедливий висновок про те, що з метою підвищення ефективності діяльності ООН у боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю положення Конвенції, крім своєї універсальності й загальносвітової значущості, повинні носити ще і характер практичної застосовності, особливо в плані їх імплементації в національні кримінально-процесуальні законодавства [16]. Зі сказаного випливає, що дане законодавство, будь воно навіть і міжнародним, усе ще не відповідає вимогам сучасного розуміння транснаціональної злочинності. Механізми міжнародної карно-процесуальної діяльності, зазначені в Конвенції, досить громіздкі й містять елементи бюрократичної тяганини, до того ж не мають чіткого механізму імплементації в національне кримінально-процесуальне законодавство. На думку

Ю. П. Аленіна та М. І. Пашковського, недостатню ефективність боротьби з транснаціональними (міжнародними) проявами тероризму можна пояснити недосконалістю чинного кримінально-процесуального законодавства та міжнародних угод, що регламентують міжнародне співробітництво у сфері кримінального судочинства [19]. Міжнародне співтовариство це добре розуміє й природно намагається виправити недоліки. У рамках такої діяльності проводяться різні міжнародні симпозиуми, семінари, наради, конференції та робочі зустрічі з питань боротьби із транснаціональною злочинністю. Наприклад, 5–6 листопада 2009 року у м. Кишинів (Республіка Молдова) в Академії «Штефан чіл Марі» МВС Молдови відбулася Міжнародна конференція «Міжнародна співпраця органів внутрішніх справ у боротьбі з транснаціональною злочинністю», в якій взяли участь представники Німеччини, Румунії, Росії, України та власне Республіки Молдова. На конференції розглядалися саме питання щодо розв'язання проблем боротьби з транснаціональною злочинністю. Її учасниками зазначалося, що якісної боротьби із транснаціональними злочинами не може бути забезпечено в рамках однієї держави. Складність подолання даного явища пояснюється суперечністю між зростанням міжнародного чинника в діяльності сучасних злочинних організацій і обмеженими можливостями національних урядів здійснювати контроль за діяльністю злочинних структур транснаціонального характеру. Зокрема, на конференції висловлювалися пропозиції щодо розширення повноважень співробітників правоохоронних органів відносно міжнародного співробітництва в галузі боротьби із транснаціональною злочинністю. Висловлювалися також пропозиції щодо змін та доповнень до тексту Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності [20]. Національна ж ідея щодо покращення рівня боротьби з транснаціональними злочинами знайшла своє вираження в Постанові Кабінету Міністрів України від 7 березня 2007 р. № 410 «Про затвердження Державної програми протидії торгівлі людьми на період до 2010 р.». У п. 4 «Очікувані результати» Державної програми йдеться про необхідність поліпшення роботи правоохоронних органів, підвищення рівня їх взаємодії з

відповідними структурами інших держав у розслідуванні злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми [21]. На жаль, ця Постанова так і не врахувала можливість співпраці в галузі розслідування інших видів транснаціональних злочинів, про що йшлося вище. Також у Постанові мало уваги приділяється вдосконаленню саме кримінально-процесуальної діяльності в галузі боротьби з транснаціональними злочинами.

Проблематичними залишаються питання інформаційного забезпечення боротьби із транснаціональними злочинами. Згідно з позицією вчених Ю. П. Аленіна та М. І. Пашковського, в рамках проблеми боротьби із транснаціональними злочинами на перший план виступає інформаційне забезпечення цієї боротьби та питання видачі злочинців, і якщо останній проблемі присвячено достатньо монографій та публікацій, то питання інформаційного забезпечення боротьби з тероризмом (особливо кримінально-процесуальні аспекти міжнародного співробітництва в боротьбі з цим явищем) залишається ще зовсім не дослідженим. Автори публікації зазначають, що вітчизняне кримінально-процесуальне законодавство, на відміну від законодавства інших європейських країн (наприклад, КПК Франції 1958 р. має розділ 10 «Правопорушення, скоєні за межами Республіки», який передбачає екстериторіальність кримінальної юрисдикції Франції на акти тероризму, скоєні за межами цієї країни, а також розділ 15 «Переслідування, попереднє слідство та суд над актами тероризму»; у Швейцарії в 1981 р. був прийнятий Федеральний закон про міжнародну взаємодопомогу у кримінальних справах) не знає детальної кримінально-процесуальної регламентації питань, пов'язаних з міжнародними відносинами [22]. Ще однією проблемою реалізації норм вітчизняного кримінально-процесуального законодавства є слабка навчально-методична забезпеченість правоохоронних органів, що ведуть боротьбу зі злочинністю в Україні. Проаналізувавши ряд навчально-методичних видань України, можна виділити лише одиниці з них, які містять системний опис здійснення міжнародної кримінально-процесуальної допомоги в ході розслідування кримінальних справ. Так, у навчальному посібнику Л. М. Лобойко

«Кримінально-процесуальне право» (курс лекцій), у лекції № 27 «Провадження в кримінальних справах, пов'язане з участю іноземних громадян» детально проаналізований порядок провадження у кримінальних справах в рамках цієї діяльності [22, с. 413–434]. Також порядок провадження у кримінальних справах в рамках міжнародно-правової допомоги досить докладно, з наявністю зразків процесуальних документів, викладений у навчально-практичному посібнику М. Н. Курка й В. П. Чернеги «Процесуальні особливості розслідування злочинів, вчинених іноземними громадянами на території України та громадянами України на території інших держав» [23, с. 11–21]. Крім того, порядок зносин у сфері здійснення міжнародно-правової допомоги в ході розслідування кримінальних справ продекларований у ряді європейських конвенцій: Європейській конвенції про боротьбу з тероризмом від 27.01.1977, яка була ратифікована в Україні 17.01.2002 [24]; Європейській конвенції про передачу провадження в кримінальних справах від 15.05.1972, до якої приєдналася Україна 22.09.1995 [25]; Європейській конвенції про взаємну допомогу в кримінальних справах від 20.04.1959, яка була ратифікована в Україні 16.01.1998 [26]. Однак ці міжнародні акти, як правило, містять загальні правила здійснення міжнародно-правової допомоги, що відображені й у Конвенції ООН «Проти транснаціональної організованої злочинності». Тобто будь-яких новел щодо модернізації в бік підвищення оперативності провадження у кримінальних справах стосовно розслідування транснаціональних злочинів вони не містять. Хоча зацікавленість може викликати порядок використання спеціальних оперативних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю, на що вказується і вітчизняними дослідниками [27].

Отже, на підставі аналізу викладеного вище можна виділити ряд істотних проблем, які ускладнюють не тільки розслідування кримінальних справ по транснаціональних злочинах, але й застосування самого кримінально-процесуального законодавства в рамках здійснення міжнародно-правової допомоги. Такими проблемами можна вважати:

1. Різні підходи національних кримінальних законодавств держав що, беруть участь у розслідуванні транснаціональних

злочинів, до визначення ступеня суспільної небезпеки вчинених діянь, а отже, і підстав застосування норм кримінально-процесуального закону.

2. Відсутність як в Україні, так і в країнах СНД відповідної правової бази протидії транснаціональній організованій злочинності (кримінально-процесуальні законодавства цих держав не передбачають чітких правових норм з процесуального забезпечення розслідування транснаціональних злочинів) змушує підмінювати її вжиттям заходів організаційно-відомчого характеру.

3. Відсутність багатосторонніх угод про одноманітність у використанні й оцінці результатів експертних досліджень.

4. Неоднозначність вибору органами розслідування різних держав експертних методик і критеріїв їх допустимості.

5. Відсутність єдиного міжнародного сертифікованого реєстру судових експертиз, який би містив весь перелік методик, прийнятих до використання судовими експертами на територіях країн, що беруть участь у розслідуванні транснаціональних злочинів.

6. Відсутність єдиної системи підготовки й підвищення кваліфікації експертних кадрів.

7. Відсутність всебічної системи методичного рецензування представлених висновків, контролю якості проведених досліджень, критеріїв відповідності або адекватності використовуваної приладової бази, інструментального устаткування й матеріалів, спільних методик обміном досвідом, тенденцій до проведення спільних наукових і практичних досліджень тощо.

8. Відсутність єдиних транснаціоналізованих понять, а також стандартизації кримінально-процесуальних, криміналістичних і організаційних питань розслідування зазначених видів злочинів.

9. Відсутність уніфікованого міжнародного законодавчого забезпечення діяльності суб'єктів правозастосування в галузі кримінального судочинства з розслідування транснаціональних злочинів.

10. Відсутність механізму транснаціоналізації доказів з інших країн таким чином, щоб їх можна було використовувати у власних судах.

11. Відсутність у чинному кримінально-процесуальному законодавстві України розділу, що передбачає міжнародно-правове співробітництво в галузі розслідування злочинів.

12. Відсутність самостійної міжнародної організації, що поєднує інститути судової експертизи різних країн у єдиному науково-методичному і правовому полі, а також єдиних міжнародних стандартів і критеріїв сертифікації на відповідність цим стандартам.

13. Відсутність механізму створення й функціонування міжнародних слідчо-оперативних груп, міжнародних координуючих органів, що дозволяють оперативно використовувати правову імплементацію при розслідуванні транснаціональних злочинів, відсутність інституту постійних представників у суміжних регіонах різних країн.

14. Відсутність транснаціональних методик організації різних транснаціональних тактичних операцій, які б планувалися на спільних засіданнях правоохоронних органів різних держав, що здійснюють розслідування відповідних кримінальних справ.

15. Відчуженість виконавця міжнародного слідчого доручення від використання його результатів у кримінальному судочинстві іноземної держави-ініціатора доручення.

16. Складність із використанням та оцінкою доказів, отриманих в іншій (іноземній) юрисдикції.

17. Тривалість традиційної процедури міжнародної правової допомоги (бюрократія й тяганина з приводу доручень в рамках міжнародних договорів).

18. Неможливість використання запитуваною державою доказів, отриманих під час виконання іноземного міжнародного слідчого доручення, у власній кримінальній процедурі без дозволу запитуючої держави, а також через обмеження, встановлені власним процесуальним законодавством.

19. Недостатньо високий рівень теоретичних і правових знань, а також практичних вмінь і навичок співробітників слідчого та оперативно-розшукового апаратів правоохоронних органів України, які залучаються до розслідування транснаціональних злочинів.

20. Отримання лише у навчальних закладах системи МВС України та інших силових структур держави поверхових знань

щодо порядку здійснення кримінального судочинства в галузі міжнародно-правової допомоги.

3.2. Особливості провадження окремих слідчих дій у справах про транснаціональні злочини

Згідно з класифікацією ООН усі транснаціональні злочини підрозділяються на 17 груп: відмивання грошей; тероризм; крадіжки творів мистецтва й предметів культури; крадіжка інтелектуальної власності; незаконна торгівля зброєю; викрадення літаків; морське піратство; захоплення наземного транспорту; шахрайство зі страховкою; комп'ютерна злочинність; екологічна злочинність; торгівля людьми; торгівля людськими органами; незаконна торгівля наркотиками; фіктивне банкрутство; проникнення в легальний бізнес; корупція й підкуп суспільних і партійних діячів, виборних осіб [28]. У цьому підрозділі ми розглянемо особливості провадження окремих слідчих дій у справах про деякі з них, які, на нашу думку, є менш вивченими в Україні й відносяться до найнебезпечніших. Це: легалізація (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом; незаконна торгівля наркотиками або наркобізнес; торгівля людьми та інші незаконні угоди щодо людини; нелегальна торгівля зброєю; комп'ютерна злочинність (кіберзлочинність і кібертероризм); піратство; крадіжки витворів мистецтва й предметів культури (антикваріату).

Що стосується, питання особливостей провадження окремих слідчих дій у справах про транснаціональні злочини насамперед, слід відзначити, що, наприклад, ст. 31 КПК України, яка є відсильною нормою, чітко не визначає порядку провадження у даній категорії справ. Особливості ж провадження слідчих дій у цьому випадку визначаються специфікою міжнародних договорів про співробітництво в галузі боротьби зі злочинністю. Крім того, загальні особливості провадження у кримінальних справах даної категорії чітко визначені: Законом України від 29.06.2004 «Про міжнародні договори України» [29]; Інструкцією про порядок підготовки, передачі та виконання органами прокуратури України звернень

про правову допомогу у кримінальних справах [30, с. 186–203]; наказом Генерального Прокурора України від 26.12.2005 № 8гн «Про організацію роботи органів прокуратури України у галузі міжнародного співробітництва і правової допомоги» [31]; Інструкцією про порядок зносин органів внутрішніх справ України з компетентними правоохоронними органами іноземних держав з питань запобігання, розкриття та розслідування злочинів, затвердженою наказом МВС України від 03.09.1995 № 600 [32]; Інструкцією про порядок виконання європейських конвенцій з питань кримінального судочинства, затвердженою наказом Мін'юсту, Генпрокурора, СБУ, МВС, Верховного Суду, Державної податкової адміністрації, Державного департаменту з питань виконання покарань від 29.06.1999 № 34/5/22/103/512/326/73 [33]. Зокрема, порядок застосування правил міжнародно-правових зносин у галузі боротьби зі злочинністю докладно викладені у лекціях Л. М. Лобойко [22] і в практичному посібнику М. Н. Курка та В. П. Чернеги «Процесуальні особливості розслідування злочинів, вчинених іноземними громадянами на території України та громадянами України на території інших держав» [23]. У процесуальному аспекті, що закладений в КПК України, особливостями провадження по злочинах за участю іноземного елемента (що властиве кримінальним справам по транснаціональних злочинах) є необхідність залучення перекладачів (ч. 2 ст. 19 КПК України) і захисників (п. 3 ч. 1 ст. 45 КПК України).

Далі розглянемо особливості провадження окремих слідчих дій по окремих різновидах транснаціональних злочинів.

3.2.1. Особливості провадження окремих слідчих дій під час розслідування легалізації (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом

Поняття відмивання «брудних» грошей (money laundering) вперше було використано у 80-х роках у США стосовно доходів, отриманих від наркобізнесу, і означає процес перетворення незаконно отриманих грошей у легальні гроші [34]. У міжнародному праві поняття легалізації («відмивання») доходів від злочинної діяльності було визначено у Віденській Конвенції

ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин [35] і Конвенції про відмивання, виявлення, вилучення й конфіскацію доходів від злочинної діяльності [36]. 28 листопада 2002 року в Україні був прийнятий Закон «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) надходжень, одержаних злочинним шляхом» [37]. 16 січня 2003 року у Кримінальний кодекс України було введено у новій редакції відповідальність за відмивання «брудних» грошей ст. 209 «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» [38]. Стаття 18 Закону України «Про фінансові послуги і регулювання ринку фінансових послуг» також містить положення про протидію відмиванню грошей через небанківські фінансові установи [39].

Розглядаючи специфіку провадження слідчих дій щодо цього складу злочину, О. Ю. Філаненко вказує, що можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності за відмивання «брудних» грошей насамперед залежить від ступеня доведеності незаконності походження коштів та іншого майна; вчинення обвинуваченим дій з надання вигляду правомірності походженню отриманих коштів чи іншого майна; усвідомлення особою факту незаконного походження коштів чи майна, з якими здійснюються операції й угоди. Вчений визначає, що доведення незаконних джерел походження майна є менш трудомістким процесом, оскільки будь-яке майно має певні матеріальні ознаки й тому може бути досить просто ідентифіковане. Більш складним є доведення незаконності походження грошових коштів, оскільки в процесі легалізації, у першу чергу для маскуванню джерел їх походження, вони можуть змішуватися з коштами, які були отримані законним шляхом. Наприклад, підозрюваний може заявити, що тільки частина із залучених у легальний обіг коштів була отримана від злочинної діяльності або всі вони мали законне походження. Таким чином, у ході розслідування необхідно встановити не тільки розмір і час одержання доходу у вигляді коштів від злочинної діяльності, але й момент їх легалізації, а також розмір і час одержання доходу від законної діяльності (якщо такий мав місце). У матеріалах кримінальної справи повинно бути точно зафіксовано, яку конкретно суму було отримано в результаті заняття злочинною діяльністю, яку частину зазначених коштів і

яким чином було легалізовано, які документи й інші дані підтверджують факт легалізації. Причому такі дані, якщо вони були отримані протягом тривалого часу, повинні наводитися у кримінальній справі з розбивкою по періодах. У даному випадку з'ясувати істину у справі можливо лише шляхом провадження комплексу слідчих дій, в першу чергу, за допомогою аналізу первинної фінансової документації й інших документів, вилучених у ході слідства (бухгалтерських документів, чорнових записів, платіжно-розрахункових документів із кредитних організацій тощо). У ряді випадків судити про вірогідність отриманих відомостей не можливо без спеціальних економічних пізнань [40]. Є. В. Щеглова, розглядаючи особливості розслідування кримінальних справ про легалізацію злочинного доходу, вказує на важливість спеціальних пізнань у вигляді бухгалтерської діяльності, яка може бути як не процесуальною, так і процесуальною. У непроцесуальній сфері: можуть бути використані пізнання фахівця-бухгалтера в проведенні оперативно-розшукових заходів; довідково-консультативної допомоги; у провадженні документальної ревізії. У процесуальній сфері: у провадженні слідчих (судових) дій по збиранню доказів; у провадженні документальної ревізії в стадії досудового розслідування й у провадженні судово-бухгалтерської експертизи. При розслідуванні зазначених кримінальних справ використовуються й спеціальні криміналістичні знання. Основними видами криміналістичних експертиз при цьому є почеркознавча й техніко-криміналістична експертизи документів [41, с. 20–22]. Я. М. Злоченко вказав також і на важливість проведення судово-бухгалтерської, судово-економічної й фінансово-банківської експертиз під час провадження за цими видами злочинів [42, с. 112–115]. Немаловажливим значення в ході розслідування відмивання «брудних» грошей має слідчий огляд документів. На думку Є. І. Фойгеля, більшість фактів, що містять криміналістично значущу інформацію щодо даної категорії кримінальних справ, перебувають саме в різних документах. Вчений відзначає, що огляд документів щодо цих злочинів є відправною точкою процесу розслідування й по суті заміняє огляд місця події, що, безсумнівно, є особливістю. Під час огляду документів слідчому доцільно співпрацювати з працівниками митних органів, служб

по боротьбі з економічними злочинами, податковими службами [43, с. 136–144].

Іншою особливістю провадження окремих слідчих дій щодо цих злочинів є застосування наступних заходів інформаційного забезпечення розслідування: надання довідок про акціонерів, засновників і керівників материнських і дочірніх структур; надання довідок про представників і керівників акредитованих іноземних фірм, а також їхніх родичів і інших осіб; дослідження документів, отриманих з різних джерел (податкова звітність, відомості з державної податкової служби чи міліції про кількість автотранспорту, довідки з бюро технічної інвентаризації про займану площу, акти перевірки органами санепідемоніторингу, пожежної інспекції та інші відомості) [44].

3.2.2. Особливості провадження окремих слідчих дій під час розслідування злочинів, пов'язаних з наркобізнесом

Враховуючи особливості незаконного обігу наркотичних речовин в аспекті транснаціональної злочинності, на нашу думку, слід говорити про контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Саме контрабанда наркотиків представляє собою основу транснаціонального наркобізнесу.

Огляд місця події у даній категорії кримінальних справ доцільно проводити разом з фахівцем митної лабораторії за участю спеціалістів експертних підрозділів митних органів, представників доглядово-пошукових груп. Обов'язковому огляду за участю фахівців під час розслідування контрабанди наркотиків підлягають тахограми транспортного засобу, що дозволить точно встановити маршрут руху транспортного засобу. У протоколі огляду місця події повинні відбиватися всі деталі обстановки, які могли б свідчити про навмисне перетинання кордону. У ході слідчого огляду об'єктами детального вивчення повинні стати місця розміщення контрабандної партії наркотиків. При цьому самі наркотики слід докладно оглянути й описати в протоколі [45]. У процесі проведення огляду автотранспорту необхідно з'ясувати причини наявності різних «дрібних» деталей у кузові або

салоні, відхилень від норм устаткування тощо.

Перед провадженням кожного огляду місця події у справах про контрабанду наркотиків необхідно проводити ретельний інструктаж понятих і негайний їх допит відразу ж після вилучення наркотиків. Процес вилучення наркотиків слід фіксувати за допомогою відеокамери [46].

Допит – це найпоширеніша з усіх слідча дія у цій категорії кримінальних справ. У випадках затримання підозрюваного у вчиненні контрабанди наркотичних речовин на місці злочину його допит доцільно провести невідкладно, щоб повною мірою використати раптовість на користь слідству. Перед провадженням кожного допиту слідчий повинен з'ясувати у особи, яку допитують, чи володіє вона мовою, якою ведеться судочинство, і в якій мірі. Якщо особа, будучи громадянином іншої держави, повідомляє, що добре володіє мовою, якою проводиться слідство, то йому все одно необхідно надати перекладача. Нерідкі випадки, коли затримані іноземці в суді заявляють скарги про ненадання їм перекладача на стадії досудового розслідування.

Особливістю процесуального механізму збирання доказів у справах, пов'язаних з контрабандою наркотиків, є обов'язковість провадження до порушення кримінальної справи експрес-аналізу наркотичних речовин.

У справах про контрабанду наркотиків можуть бути призначені хімічна й наркологічна експертизи. Однак у справах даної категорії можуть проводитися й інші експертизи, що визначаються конкретною слідчою ситуацією й обставинами злочину. Для розв'язання питання щодо регіону походження наркомістких рослин необхідно надати експертові контрольні зразки рослин. Слід пам'ятати, що від чіткої постановки питань залежить як напрямок і обсяг експертного дослідження, так і його швидкість. Перелік питань, що ставляться перед експертом, повинен мати логічну послідовність, тому слідчому в деяких ситуаціях необхідно попередньо проконсультуватися з експертом щодо переліку питань і щодо їхнього змісту.

Під час затримання осіб, які вчинили злочин, пов'язаний з незаконним обігом наркотиків, обов'язково робиться особистий обшук затриманого і вилучення в нього наркотичних засобів. При цьому в протоколі обшуку вказуються конкретні місця виявлення

наркотичних засобів (ліва, права кишені штанів або куртки, сумки тощо), характерні ознаки упаковки та її зміст (обсяг, колір, маркування тощо). Після затримання підозрюваного з метою відшукання наркотиків необхідно провести обшук, за місцем проживання зробити огляд автомашин, гаражів і інших приміщень, у яких можуть зберігатися оптові партії наркотиків, а у відношенні самого затриманого – особистий обшук та освідування [47].

3.2.3. Особливості провадження окремих слідчих дій під час розслідування торгівлі людьми чи інших незаконних угод щодо людини

Сучасна торгівля людьми являє собою реальну загрозу національній безпеці й національному генофонду не тільки нашої країни, але й інших країн [48]. Проаналізувавши літературні джерела та слідчу практику з розслідування цих злочинів як в Україні, так і за кордоном, можна виділити наступні особливості провадження окремих слідчих дій.

Найбільшу інформативність становить допит потерпілої особи. Будучи заляканими або з інших причин не бажаючи сприяти слідству, вони висувають різні версії, абсурдність яких часто очевидна. Перебування у великому місті пояснюється ними як прибуття на тимчасове проживання чи навчання, пошуки роботи. Деталізація показань і їхня невідкладна перевірка можуть переконати особу, яка допитується, в марності ухилення від дачі правдивих показань. Зокрема, виїзд на місце, де постраждала особа тимчасово або постійно знаходиться, дозволяє виявити осіб, які повинні ретельно перевірятися на причетність до вивезення жінок та дітей за кордон з метою заняття проституцією. Показання неповнолітньої особи відносно конкретних осіб повинні фіксуватися шляхом застосування відеозапису допиту. Однак особи молодшого віку, як правило, не здатні ще розуміти значення вчинених з ними дій і далекі від будь-яких цивільно-правових розумінь. Тому допити малолітніх повинні проводитися у доступній для них формі. В ході такої слідчої дії слід з'ясувати діяльність дорослих осіб щодо їх передачі від однієї особи до іншої. При допиті необхідно загострювати увагу на індивідуальному ставленні до дитини кожного з дорослих, намагатися детальніше описати умови, в яких знаходиться

дитина. Далі слід з'ясувати, яким транспортом і куди вони направлялися, хто їх супроводжував, прикмети осіб, які контактували з постраждалими, чи можуть постраждалі впізнати когось із підозрюваних тощо.

Для з'ясування обставин перебування постраждалого в осіб, яким він був переданий, слід з'ясувати, виконання яких робіт або дій доручалося постраждалому, чи мали місце відносно нього факти насильства чи погроз, який їхній характер.

Особливості методики й тактики розслідування зазначених справ щодо вивезення жінок і дітей варіюють залежно від того, чи досягли вони віку кримінальної відповідальності та чи вчинили самі конкретне суспільно-небезпечне діяння. Якщо постраждалі самі в процесуальному сенсі є підозрюваними або обвинувачуваними, то всі слідчі дії з ними повинні проводитися з урахуванням вимог кримінально-процесуального закону, що гарантують право неповнолітнього на захист. Якщо неповнолітній є свідком, то йому в доступній і простій формі повинні роз'яснитися положення Конституції України, відповідно до яких він вправі не свідчити проти себе й близьких родичів. Під час допиту неповнолітнього потерпілого варто враховувати його вікові особливості та риси характеру. Необхідно відзначити, що допити у більшості справ цієї категорії є основною базою для проведення подальших слідчих дій. Немаловажним фактором є розслідування справи одним слідчим. Під час обшуку встановлюються особи присутніх за допомогою перевірки у них документів, наявності коштів, що можуть бути коштами платежу за надання інтимних послуг. Під час обшуку за даним злочином доцільно вилучати всі предмети й документи, які можуть мати у справі доказове значення. При огляді та вилученні комп'ютерів й інших приладів зберігання інформації надзвичайно важливою може виявитись участь спеціаліста в цій галузі, який допоможе виявити потрібну інформацію та правильно її вилучити [48].

Відповідно до ст. 184 КПК України обшук особи проводиться в усіх випадках арешту або затримання за підозрою у вчиненні злочину. Особистому обшуку також підлягають особи, які знаходились у приміщенні або іншому місці, у якому проводиться обшук, за наявності підстав вважати, що вони

переховують при собі предмети та документи, що мають значення для справи. Особистий обшук особи може проводитись тільки особою однієї статі з особою, яку ошукують, і у присутності понятих тієї ж статі. Сутність особистого обшуку полягає в примусовому обстеженні тіла, одягу, взуття та предметів особи, яка йому підлягає. В окремих випадках особистий обшук може поєднуватись із проведенням освідування. За наявності підстав провадиться огляд, вилучення зразків для порівняльного дослідження, призначаються судово-медичні й біологічні експертизи з постановкою типових питань, характерних для розслідування справ про статеві злочини. У силу вікових особливостей деякі неповнолітні не здатні до конкретизації вчинених відносно них дій. Дитина може забути або опустити істотні деталі, що мають значення для правильного вирішення справи. У таких випадках буває доцільним провести з її участю огляд місця події, місцевості, приміщень. Це допоможе сприяти відтворенню в пам'яті потерпілого інших деталей події, яка розслідується, з'ясувати обстановку й умови, у яких знаходилася дитина або жінка. Встановлення факту примусової проституції неповнолітньої особи або жінки дозволяє більш предметно перевіряти версії про наявність складу злочину, який розглядається.

Кожна підозрювана особа, проти якої зібрані достатні докази для обґрунтування її затримання, повинна бути арештована незалежно від того, наскільки незначною або другорядною виявиться її причетність до торгівлі людьми. При цьому доцільно до початку затримання злочинців та провадження слідчих дій ввести оперативного співробітника, який працює під прикриттям, у злочинне угруповання, що значно полегшить знешкодження злочинців та збирання доказів [49, с.189]. Для затримання злочинців задіяним працівникам правоохоронних органів необхідно розділитися на дві групи: перша затримує жертв торгівлі людьми й працює з ними; друга виконує ті ж дії відносно торговців людьми й особами, які здійснюють безпосередню експлуатацію жертв або сприяють вчиненню злочину. Проводячи затримання співучасників торгівлі людьми, слід пам'ятати про те, що затримані є цінними свідками проти торговців людьми. При затриманні відразу ж необхідно вжити заходів, спрямованих на негайну ізоляцію жертв від торговців людьми. Такий підхід

дозволить обмежити можливість справляння негативного впливу з боку підозрюваних на потерпілих і надасть працівникам оперативних та слідчих підрозділів більше часу на встановлення зв'язку між жертвами і злочинцями. Затримання підозрюваних і жертв торгівлі людьми обов'язково повинно супроводжуватися відеозаписом, що має зафіксувати законність дій співробітників правоохоронних органів і так само характер й умови утримання і експлуатації жертв злочинцями [48].

Під час провадження допитів потерпілих, свідків і підозрюваних необхідно, перш за все, з'ясувати не тільки обставини злочину, але й відомості щодо інших постраждалих осіб, про яких їм відомо. Крім того, перед допитом підозрюваного слідчий повинен завчасно вжити заходів щодо недопущення виникнення конфліктних ситуацій. Для цього необхідно переконати допитуваного, що висновок про наявність у його діяч ознак складу злочину зроблений, а його притягнення до кримінальної відповідальності є неминучим. Проводити допит у цій категорії справ доцільно двома групами слідчих одночасно. Одна група повинна допитувати потерпілих, інша – підозрюваних. Тому з самого початку реалізації оперативних матеріалів і до кінця розслідування у справі наявність створення слідчо-оперативної та слідчої груп є необхідною умовою ефективного результату [50, с. 85–90].

В ході провадження досудового розслідування у цих категоріях кримінальних справ частіш за все призначаються судово-психіатричні експертизи, які дозволяють визначити ступінь психічного здоров'я дитини або жінки. Важливо також призначати накладення арешту на кореспонденцію та зняття інформації з каналів зв'язку [51].

3.2.4. Особливості провадження окремих слідчих дій під час розслідування нелегальної торгівлі зброєю

Кримінальна відповідальність за незаконний обіг зброї передбачена статтями 262–269 КК України. Особливою популярністю у злочинному середовищі держав східної та західної Європи користуються найбільш розповсюджені на теренах колишнього СРСР стрілецькі види озброєнь (пістолети,

автомати, кулемети, гранатомети, ракетні комплекси тощо), зафіксовані факти торгівлею військовою технікою [52]. Даний вид злочину, безумовно, носить транснаціональний характер.

Огляд зброї є невідкладною і, як правило, першочерговою слідчою дією під час провадження розслідування незаконного обігу зброєю. Огляд зброї необхідний також і для виявлення підстав для порушення кримінальної справи. Часто огляд виявленої зброї супроводжується проведенням попереднього дослідження спеціалістом. Проводиться це для того, щоб уникнути безпідставного порушення кримінальної справи. Спеціаліст також потрібний і для того, щоб допомогти слідчому правильно описати в протоколі специфічні назви та термінологію. Огляд зброї та інших, пов'язаних з нею предметів можна оформляти одним протоколом.

При виявленні вогнепальної зброї, як правило, призначається судово-балістична експертиза. Як вважають автори «Методики розслідування незаконного обігу зброї», призначати експертизу, наприклад, холодної зброї немає необхідності, якщо у справі фігурує предмет, який явно відноситься до холодної зброї (дана обставина встановлюється шляхом його огляду з використанням довідкових альбомів і посібників), тобто коли слідчий може самостійно розв'язати це питання. Проведення експертизи обґрунтовано й не викликає заперечень у всіх випадках виявлення зброї саморобного або кустарного виготовлення, або переробленого, тому що наявність сукупності зовнішніх ознак зброї в цьому випадку не є недостатньою для визнання його таким. Що стосується зброї заводського виготовлення, то направляти її на експертизу необхідно тільки в тих випадках, коли виникли сумніви щодо її справності.

Особливістю призначення експертизи зброї є те, що для її провадження направляється лише сам об'єкт і не потрібно одержувати зразки для порівняльного дослідження.

У даній категорії кримінальних справ, у першу чергу, доцільно допитувати тих осіб, які, на думку слідчого, можуть дати правдиві показання. При допиті підозрюваного необхідно намагатися як можна більше отримати інформації, тому що в ході подальшого слідства підозрювані та обвинувачені, як

правило, змінюють показання на свою користь. Допит свідків-очевидців вчиненого злочину є первісною слідчою дією. Невиправдане зволікання з допитом таких осіб може призвести до втрати доказів, оскільки факти, які сприймалися свідком, звичайно не мають для нього особливого значення й тому швидко забуваються.

Під час провадження обшуку у справах про незаконний обіг зброї завжди повинні дотримуватися загальні тактичні вимоги: раптовість обшуку, планомірність і послідовність його провадження; використання криміналістичної техніки.

Проводячи особистий обшук затриманого, слідчий, у першу чергу, звертає увагу на пошук і виявлення в нього іншої зброї, крім уже вилученої. Для цього слід ретельно обстежувати предмети одягу затриманого, його носильні речі, що перебувають при ньому, його автотранспорт, купе вагона, де він їхав тощо. Особливості провадження обшуку за місцем проживання або роботи підозрюваного при розслідуванні злочинів розглянутої категорії обумовлені предметом пошуку. Вилученню підлягають не тільки зброя і його частини, але й заготовки й інші об'єкти, що мають значення для розслідування [53].

3.2.5. Особливості провадження окремих слідчих дій під час розслідування комп'ютерних злочинів (кіберзлочинності й кібертероризму)

Під час огляду місця події при розслідуванні злочинів, пов'язаних з використанням комп'ютерної техніки, потрібно встановити наступне: факт неправомірного доступу до інформації в комп'ютерній мережі; місце несанкціонованого проникнення в комп'ютерну систему або мережу; час здійснення злочину; надійність засобів захисту комп'ютерної інформації; спосіб несанкціонованого доступу; осіб, які вчинили неправомірний доступ, ступінь їх вини і мотиви злочину; шкідливі наслідки злочину; обставини, що сприяли вчиненню злочину. Якщо слідчий має інформацію, що на об'єкті обшуку перебувають засоби комп'ютерної техніки, розшифрування даних з яких може мати доказове значення у справі, він повинен задалегідь забезпечити участь у ході обшуку фахівця з

комп'ютерної техніки.

У разі вилучення засобів комп'ютерної техніки необхідно забезпечити суворе дотримання вимог чинного кримінально-процесуального законодавства. Для цього необхідно акцентувати увагу понятих і присутніх на всіх діях, що провадяться слідчим, і їх результатах, надаючи, за необхідності, пояснення всім учасникам слідчої дії. Якщо ж виникла необхідність вилучення інформації з оперативної пам'яті комп'ютера (безпосередньо з оперативного запам'ятовувального пристрою – ОЗП), то зробити це можливо тільки шляхом копіювання відповідної машинної інформації на фізичний носій з використанням стандартних паспортизованих програмних засобів, з відповідним документальним додатком і в порядку, встановленому нормативними документами [54]. Не слід забувати при оглядах та обшуках і про необхідність збору традиційних доказів (відбитків пальців на клавіатурі, вимикачах, шифрованих рукописних записів тощо). Найбільш ефективним і простим способом фіксації даних з ОЗП є роздруківка на папір інформації, що з'являється на дисплеї. Слід також звертати увагу і на пошук так званих «прихованих» файлів і архівів, де може зберігатися важлива інформація [55]. Уся інформація, що вилучається під час огляду або обшуку у даній категорії справ, обов'язково вноситься до протоколу огляду обчислювальної техніки. Фотографування й маркірування елементів комп'ютерної системи – важливий перший крок при підготовці системи до транспортування. Документування стану системи на даному етапі необхідно для правильного складання й підключення всіх елементів системи в умовах лабораторії [56]. Також не слід забувати й про особисті документи підозрюваних. Їхній огляд є обов'язковим [57]. До речі, про необхідність обов'язкового залучення фахівця до участі в проведенні оглядів, обшуків та виїмок вказується й у вітчизняних методиках розслідування комп'ютерних злочинів [58].

Під час розслідування злочинів, при вчиненні яких використовується комп'ютерна техніка, як правило, призначається комп'ютерно-технічна експертиза. До винесення постанови про призначення експертизи рекомендується проконсультуватися з фахівцем із приводу її цілей,

формулювання питань, характеру матеріалів, які необхідно представити для дослідження. У справах розглянутої категорії найбільш розповсюдженими криміналістичними експертизами є: дактилоскопічна; одорологічна; трасологічна; почеркознавча; фоноскопічна; авторознавча; радіотехнічна й техніко-криміналістична експертиза документів; експертиза полімерних матеріалів і виробів з них; інформаційно-технологічна експертиза комп'ютерних систем [59]. На жаль, в Україні не існує офіційної функціональної структури, яка б проводила інформаційно-технологічну експертизу комп'ютерних систем [60], що обумовлює внесення в чинне кримінально-процесуальне законодавство змін у частині використання нових джерел доказів [61].

3.2.6. Особливості провадження окремих слідчих дій під час розслідування піратства

Проблема морського піратства є досить актуальною для України, незважаючи на те, що в практиці українського правосуддя ще не було випадків розгляду справ за ст. 446 Кримінального кодексу України.

О. Бантишев та М. Гуменюк, розглядаючи проблему методики розслідування цього виду злочину, справедливо вказують, що, на жаль, в Україні такої методики не існує [62]. І дійсно, аналіз наукових літературних джерел як Росії, так і України свідчить про те, що більшість досліджень у цій галузі присвячені або кримінологічному, або кримінально-правовим аспектам. Проте, враховуючи те, що 30 листопада 2009 р. Рада Безпеки ООН у форматі відкритого засідання одноголосно ухвалила резолюцію 1897 (2009) щодо протидії морському піратству біля берегів Сомалі, Україна також мусить брати активну участь у боротьбі з цим злом [63]. Тому розробка методики розслідування цього виду злочину для України є досить актуальною. Та, незважаючи на те, що в арсеналі розробок вітчизняних науковців відсутня методика розслідування морського піратства, ми, поєднавши методики розслідування розбійних нападів, захоплення заручників і вимагання, спробуємо визначити певні особливості провадження окремих слідчих дій під час розслідування цього виду злочину.

Після здійснення фізичного захоплення затриманого

проводиться його попереджувальний особистий обшук. При цьому перед кожним затриманням необхідно вжити заходів щодо обеззброювання злочинця. Перед початком детального особистого обшуку затриманого документи й зброя повинні бути в нього оперативно вилучені [64].

Під час огляду місця події в ході розслідування піратства слід звернути увагу на те, що фіксації підлягають не тільки зброя, боєприпаси й сліди їх застосування піратами, але (у випадку виявлення) також і об'єкти, що належали силовим структурам правоохоронних органів. Несвоєчасна фіксація останніх може призвести до непорозумінь. Із самого початку огляду необхідно вжити заходів щодо виявлення всіх мобільних і радіотелефонів, наявних на території огляду. При необхідності для більш детального огляду місця події у справах про піратство слід залучати фахівця-водолаза. Після фіксації місця події вилучені сліди і предмети, які мають значення для справи, направляються до штабу слідчої групи, реєструються в окремому списку й передаються для дослідження фахівцям. Особливої уваги під час огляду місця події слід приділяти пошуку відеозаписів. Практика показує, що пірати або інші терористи майже завжди роблять записи на аматорські відеокамери [65]. Специфіка обшуку у справах про піратство полягає в чіткому визначенні мети, прогнозуванні конкретних розшукуваних предметів і їх слідів, з'ясуванні характеру можливих матеріальних слідів піратства тощо. До місця обшуку слідчо-оперативна група повинна прибути раптово й непомітно для осіб, які обшукуються. Місце обшуку повинно ретельно охоронятися, бажано за участю військових підрозділів або спецназу. Входить до приміщення, що обшукується, або судна необхідно всією групою, включаючи понятих. Якщо є дані, що особи, в присутності яких буде проводитися обшук (власники об'єкта обшуку), озброєні й можуть вчинити опір, то необхідно провести оперативну комбінацію для забезпечення безпеки й успішності обшуку.

Допит при розслідуванні піратства – це не тільки одна з найпоширеніших, але й у тактичному відношенні – одна з найскладніших слідчих дій. Під час допиту особи, яка підозрюється у піратстві, слід з'ясувати обставини, що

відносяться до події злочину: місця, часу вчинення злочину, співучасників злочину, характеру злочинних дій, захоплених предметів і цінностей, заручників, намірів інших піратів, збитку, що був завданий злочином тощо.

Пред'явлення для впізнання – одна з найвідповідальніших і трудомістких слідчих дій при розслідуванні кримінальних справ, пов'язаних з піратством. Пред'явлення для впізнання людей і речей здійснюється відповідно до кримінально-процесуального закону, з використанням загальних тактичних прийомів, відомих у науці криміналістики. Впізнання доцільно проводити з дотриманням заходів безпеки учасників даної слідчої дії, наприклад, поза візуальним спостереженням.

У справах про піратство пред'явлення для впізнання має деяку специфіку. По-перше, злочинці, здійснюючи акт піратства, можуть приховувати своє обличчя, одягаючи маски й інші засоби маскування. По-друге, відмінність у расовій належності часто створює у свідомості людей ефект єдиного обличчя (наприклад, усі особи негритянської раси здаються людині білої раси на одне обличчя й навпаки), звичайно за винятком наявності у злочинців будь яких особливих прикмет. На це, в основному, й слід робити упор при провадженні даної слідчої дії. По-третє, наявність мовного бар'єру між жертвою й злочинцем. Підготовка до впізнання, як правило, включає не тільки попередній допит особи, яка буде впізнавати, але й обов'язкову участь перекладача [66].

У ході допиту слідчий повинен приділяти особливої уваги з'ясуванню відомостей, які могли б допомогти у встановленні злочинців і розшуку викраденого майна [67].

3.2.7. Особливості провадження окремих слідчих дій під час розслідування нелегальної міграції

Як і при розслідуванні торгівлі людьми, для проведення затримання підозрюваних у нелегальній міграції слідчо-оперативній групі доцільно розділитися на дві групи: перша затримує мігрантів і працює з ними; друга виконує ті ж дії відносно організаторів незаконного в'їзду, перебування й транзиту, а також осіб, які сприяли вчиненню даного злочину.

Затримання мігрантів – необхідна умова розслідування через те, що вони, як правило, належать до категорії осіб, що незаконно перебувають у країні. Після затримання підозрюваних відразу ж необхідно розділити на дві групи – безпосередньо незаконних мігрантів і організаторів. Це дозволить обмежити можливість негативного впливу з боку підозрюваних на свідків і надасть працівникам оперативних і слідчих підрозділів більше часу на встановлення дійсних обставин злочину. Затримання як підозрюваних в організації незаконної міграції, так і незаконних мігрантів повинно супроводжуватися відеозаписом [68]. Особливостями провадження допиту є те, що, як і у випадку торгівлі людьми, доцільно створити дві групи слідчих: одна для допиту свідків, інша – підозрюваних, що дозволить оперативно й невідкладно використовувати кожний доказ, наданий свідками, при допитах підозрюваних осіб. Допит незаконних мігрантів потребує завчасного запрошення перекладача й захисника [69].

Якість вилучення в ході обшуку доказового матеріалу є важливою складовою подальшого розслідування кримінальної справи, а також її судового розгляду. Під час провадження обшуків у цій категорії кримінальних справ необхідно вилучати всі документи, а особливо оргтехніку, частину яких згодом можна повернути власникові [70]. Під час провадження слідчих дій у даній категорії злочинів обов'язкове використання відеозапису як додаткового засобу фіксації [71].

3.2.8. Особливості провадження окремих слідчих дій під час розслідування крадіжок виробів мистецтва та антикваріату.

Огляд місця події у цій категорії кримінальних справ – один з найбільш ефективних засобів, що дозволяє одержати відомості, зокрема: про об'єкт, з якого вчинено викрадення (квартира, музей, церква тощо), його розташування щодо інших будівель, транспортних магістралей, лісових масивів тощо; про предмет викрадення (культурні цінності, предмети антикваріату тощо, їх кількість, особливості); про спосіб розкрадання [72]. Огляд місця події в культових храмах необхідно проводити з урахуванням релігійних канонів поведінки в приміщенні тієї або іншої релігійної конфесії. Під час визначення меж і загального огляду

місця події важливо за допомогою фахівця-криміналіста здійснити орієнтуючу та оглядову фотозйомку, накреслити план (схему) місцевості, зазначивши на ньому розташування будинків і транспортних магістралей. Фахівець запрошується також і для встановлення предмета релігійного культу, напрямку (школи) у живописі, характеру сюжету ікони.

Після огляду місця події слідчому необхідно допитати матеріально відповідальних осіб (якщо розкрадання вчинене з музею, виставочного залу, бібліотеки тощо), представників релігійної громади (у випадку розкрадання із церкви предметів, що мають особливу цінність). Поряд із традиційними тактичними умовами допити потерпілих і свідків мають свої особливості, пов'язані із предметом злочинного посягання. Насамперед, важливо чітко представити, кого потрібно допитати, у якому порядку, які питання задавати. Коло обставин, які необхідно з'ясувати, залежить від наявності фактичних даних, пояснень фахівця, отриманих у ході огляду місця події. Важливо відзначити, що з'ясування таких обставин у справах про розкрадання предметів, що мають особливу цінність, пов'язане з певними труднощами психологічного характеру. Необхідно чітко і ясно попередити особу, яка допитується, про відповідальність за відмову від дачі показань і дачу заздалегідь неправдивих показань. Слідчому важливо з'ясувати, хто, коли проходив до потерпілого, де ці особи проживають. У випадку відхилення від відповіді, особі, яка допитується, треба продемонструвати певні докази. Ними можуть бути показання родичів, сусідів особи, що допитується, які бачили, як невідомі приходили, розмовляли з ними, брали участь у торжествах разом з потерпілим тощо. Особливу групу свідків становлять родичі, знайомі обвинувачуваного. Допитуючи їх, слідчий повинен довідатися, який спосіб життя вів обвинувачуваній, як часто й куди (за його словами) виїжджав, чим пояснював свою відсутність, які особи його відвідували, чи знайомі вони свідкові, якщо не знайомі, то які їхні прикмети. При з'ясуванні джерела придбання обвинувачуваним ікон, стародавніх картин, книг, інших предметів антикваріату треба намагатися одержати конкретні відповіді: ким, наприклад, вони подаровані, коли, у кого куплені, хто може це підтвердити. Під час допитів свідків названої групи корисно довідатися, наприклад: чи є в особи, яка

допитується, й обвинувачуваного спільне майно (будинок, дача, автомобіль, гараж); чи займав обвинувачуваний у нього гроші, чи приймав він на зберігання будь-які речі; чи бачив свідок у будинку обвинувачуваного ікони, картини, предмети антикваріату, релігійні книги. Важливе значення у справах цієї категорії набувають показання працівників транспорту. Іноді злочинці прибігають до послуг водіїв таксі, а також осіб, які займаються приватним візництвом. Коло обставин, що підлягають з'ясуванню, як правило, обумовлене ситуацією, яка склалася у справі, мотивами поведінки особи, яка допитується. Поряд із зазначеними обставинами у ході допиту обвинувачуваного, який дає правдиві показання, необхідно з'ясувати взаємини між учасниками злочинної групи, мотиви злочину, заходи конспірації, особисті якості кожного співучасника, включаючи організатора злочину.

Обшук у справах про розкрадання предметів, що мають особливу цінність, може бути проведений на будь-якій стадії розслідування, коли вже встановлені підозрюваний, особи, у яких можуть перебувати предмети, що цікавлять слідство, речі, знаряддя злочину. Часто у даній категорії справ виникає необхідність проведення обшуків в інших країнах. У цьому випадку необхідно направляти доручення в порядку міжнародного договору якнайшвидше. При провадженні обшуку потрібно виявити: предмети злочинного посягання; предмети, що вилучені із цивільного обігу або ті, що потребують спеціального дозволу на їхнє придбання й зберігання; знаряддя злочину; майно й цінності, що здобуті злочинним шляхом; документи, записи, що містять інформацію про злочинну діяльність, включаючи квитанції на різного роду послуги (багажні, телеграфні); книги, конспекти за технологією, наприклад, обробки металів, живопису. Виявлені предмети, книги, поштово-телеграфна кореспонденція тощо повинні бути докладно описані в протоколі обшуку з метою їх індивідуалізації, сфотографовані за правилами судової фотозйомки. Важливо пам'ятати й про фіксацію слідів пальців рук, які виявлені на цих предметах. При обшуку необхідно мати на увазі, що предмети можуть бути видозмінені (розукомплектовані, зафарбовані тощо). Під час проведення обшуку слід залучати фахівця. До протоколу обшуку

обов'язково вносяться всі заяви, зроблені присутніми, скарги на протизаконні дії слідчого й інших учасників обшуку.

Особливе значення при розслідуванні даних злочинів має впізнання предметів. При підготовці предметів для впізнання потрібно пам'ятати, що кожний з них повинен бути пред'явлений тільки серед однорідних, подібних за формою, сюжетом і навіть часом виготовлення. Якщо викрадений предмет не виявлений, але є його зображення, то необхідно виготовити фотознімок, який і буде пред'явлений для впізнання. Крім того, потрібно зробити фотознімки і тих предметів, серед яких буде проведено впізнання. Фотознімки повинні бути однаковими за розмірами, кольором, а зображені на них предмети – подібними за сюжетом, композицією, технікою виконання. Унікальні предмети (картини, речі знаменитих майстрів, відомі вироби з художнього скла тощо) пред'являються для впізнання в одному екземплярі. Що стосується ікон, то потрібно мати на увазі: унікальність даного виду мистецтва в деяких випадках не перешкоджає підбору інших ікон, подібних за часом написання, школи або місцевості виготовлення, – зрозуміло, з урахуванням техніки виконання, характеру та сюжету. При підборі таких предметів доцільно скористатися допомогою фахівця-мистецтвознавця. Досить корисною виявиться й допомога фахівця-криміналіста – у забезпеченні відповідного висвітлення, визначенні методів, засобів і особливостей фіксації слідчої дії. При фотозйомці рекомендується застосовувати кольорові фотоматеріали, що поліпшує сприйняття унікальних предметів.

Під час призначення експертиз слід мати на увазі наступне. Мистецтвознавча експертиза дозволяє встановити художню, історичну цінність предметів старовини й творів мистецтва, їх дійсність, час виготовлення, автора. Судово-мінералогічна (геммологічна) експертиза проводиться для встановлення якості, властивостей і оцінки дорогоцінних, напівкоштовних і виробних каменів [73].

3.3. Взаємодія при розслідуванні транснаціональних злочинів

Основою ефективної протидії транснаціональній злочинності є тісно налагоджена співпраця правоохоронних

органів країн і міжнародних організацій при виявленні, припиненні, розслідуванні і попередженні цих злочинів. При цьому головним завданням світового співтовариства є вироблення єдиного механізму протидії цьому виду злочинної діяльності і законодавче його закріплення на національному рівні кожної держави-учасниці.

Аналіз слідчо-оперативної практики розслідування транснаціональних злочинів і нормативно-правової бази з цих питань свідчить про існування на сучасному етапі кількох напрямків взаємодії правоохоронних органів України у протидії таким злочинам. Серед цих напрямків основними є:

- взаємодія правоохоронних органів України з правоохоронними органами іноземних держав;
- взаємодія правоохоронних органів України з Міжнародною організацією кримінальної поліції – Інтерполом;
- взаємодія правоохоронних органів України з неурядовими організаціями.

3.3.1. Взаємодія правоохоронних органів України з правоохоронними органами іноземних держав

Даний напрямок діяльності правоохоронних органів України оснований на міжнародних стандартах, визначених Конвенцією Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та протоколами, що її доповнюють [14; 15], Конвенцією про правову допомогу і правові відносини в цивільних, сімейних та кримінальних справах [74], іншими двосторонніми та багатосторонніми міжнародними угодами, укладеними Україною з окремими державами-учасницями [75; 76; 77; 78; 79; 80; 81; 82], а також на положеннях національного законодавства та відомих нормативних актах [83; 84; 85; 86].

Важливим інструментом взаємодії правоохоронних органів різних країн є укладення угод про співпрацю у попередженні та боротьбі з транснаціональною злочинністю. Адже на основі їх положень формується національне законодавство країн-учасниць, виробляються програмні документи державного управління. Відповідно, владні структури беруть на себе зобов'язання щодо дотримання передбачених цими

документами правил і норм співпраці.

На даний час Міністерством внутрішніх справ України укладено угоди про взаємодію із Міністерствами внутрішніх справ Азербайджану, Грузії, Республік Молдови, Польщі, Австрійської, Чеської Республік та багатьма іншими державами.

Загальний аналіз нормативно-правової бази і спеціальної літератури [87; 88; 89; 90] з питань взаємодії при розслідуванні транснаціональних злочинів дозволяє виділити дві форми співпраці правоохоронних органів України і іноземних держав. До них, зокрема, відносяться спільне розслідування транснаціонального злочину правоохоронними органами України і іноземної держави та надання правової допомоги правоохоронним органам України у розслідуванні злочину правоохоронними органами іноземних держав в рамках міжнародного співробітництва.

Спільне розслідування транснаціонального злочину правоохоронними органами України і іноземної держави як форма взаємодії представляє собою паралельну діяльність правоохоронних органів з розслідування однієї злочинної події, за фактом вчинення якої було порушено кримінальні справи в Україні і іншій іноземній державі (або в декількох державах).

Слід зазначити, що порушення кримінальної справи часто ініціюється компетентними правоохоронними органами однієї із сторін шляхом направлення іншої матеріалів оперативної розробки або дослідчої перевірки інформації про транснаціональний злочин. Направлення матеріалів може мати формальний або неформальний характер.

Формальний обмін інформацією відбувається через структурні підрозділи центрального апарату Міністерства внутрішніх справ України за напрямками оперативно-службової діяльності, Управління міжнародних зв'язків та робочий апарат Національного центрального бюро Інтерполу в Україні. Направлені матеріали при цьому мають офіційний характер і використовуються, відповідно, як підстави для організації документування злочинної діяльності у рамках оперативно-розшукових справ і можуть бути джерелом інформації, що визначить напрямки оперативних розробок (оперативно-розшукових та оперативно-технічних заходів) і слідчо-оперативних тактичних операцій.

Неформальний обмін інформацією може здійснюватися за допомогою телефонного зв'язку, електронною поштою чи іншими інструментами спілкування інформаційної мережі – Інтернет через «офіцерів зв'язку» або особисті контакти співробітників.

У рамках спільного розслідування транснаціонального злочину правоохоронними органами держав відбувається постійний обмін інформацією між слідчими та оперативними працівниками, спільне планування і проведення ними тактичних операцій щодо встановлення всіх епізодів злочинної діяльності, всіх співучасників, їх затримання і доказування вини, проводиться обмін процесуальними та іншими документами, речовими доказами.

У випадках, коли працівники іноземних поліцейських відомств не можуть самостійно вирішити тактичні завдання розслідування і необхідні спільні зусилля обох сторін у цьому напрямку, організується участь працівників органів внутрішніх справ України в проведенні слідчих дій або оперативно-розшукових заходів на території іноземної держави. Цей вид взаємодії реалізується шляхом виїзду слідчо-оперативної групи українських правоохоронців до іншої країни та їх участі у плануванні і підготовці слідчих дій чи оперативних заходів їх іноземними колегами. Безпосередньої участі у проведенні вказаних заходів українські співробітники не беруть. Вони мають право лише бути присутніми при діях іноземних поліцейських, обмінюватись інформацією та координувати зусилля.

Правоохоронними органами України для організації даного виду взаємодії необхідно отримати позитивну відповідь на клопотання про надання міжнародної правової допомоги компетентного відомства країни, в яку планується відрядження. Підставою для здійснення виїзду за кордон правоохоронців України є дозвіл на те міністра внутрішніх справ України або його заступників. Для його отримання начальники Головних управлінь, управлінь МВС України в областях та м. Севастополі, а також на транспорті надсилають до відповідного структурного підрозділу центрального апарату МВС України за напрямом оперативно-службової діяльності лист, в якому зазначається орган, у провадженні якого перебуває оперативно-розшукова чи

кримінальна справа, її реєстраційний номер; стисло викладаються обставини події злочину, зміст попередніх контактів з правоохоронними органами іноземних держав, мета й обґрунтування необхідності виїзду, дані працівників, які відряджаються (посада, спеціальне звання, прізвище, ім'я та по батькові, номер службового посвідчення); вказується місце перебування слідчо-оперативної групи за кордоном та орган, з яким передбачається взаємодія.

Після узгодження запланованих заходів із заступниками міністра (куратором служби та куратором міжнародної діяльності) керівник структурного підрозділу центрального апарату МВС України за напрямом оперативно-службової діяльності доповідає рапортом про це міністрові, який приймає рішення про дозвіл на виїзд.

У разі прийняття міністром (заступником міністра) позитивного рішення керівництво структурного підрозділу центрального апарату МВС України за напрямом оперативно-службової діяльності повідомляє про це відповідне регіональне Управління (Головне управління) та передає необхідні матеріали до Управління міжнародних зв'язків, яке здійснює оформлення виїзних документів.

Протягом трьох днів після прибуття із відрядження слідчо-оперативна група повинна подати керівнику структурного підрозділу центрального апарату МВС України та Управління міжнародних зв'язків письмовий звіт із зазначенням складу групи, тривалості її перебування у відрядженні за кордоном, номера кримінальної справи, за якою відбувався виїзд, мети відрядження, інформації про отримані результати, контакти, які мали місце, питання, що виникали в країні відрядження до правоохоронних та державних органів України, а також до окремих громадян, та іншої важливої інформації.

Порядок здійснення службових відряджень за кордон працівниками органів внутрішніх справ України встановлено наказами МВС України від 15.05.2007 № 158 «Про організацію міжнародної діяльності органів внутрішніх справ України» та від 26.10.2007 № 407 «Про внесення змін до наказу МВС України від 15.05.2007 № 158».

Головними передумовами даної форми взаємодії правоохоронних органів є підписання та ратифікація

державами-учасницями Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, Протоколу про попередження та припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, і покарання за неї, та імплементація започаткованих цими міжнародними договорами стандартів, а також криміналізація транснаціональних злочинів на національному рівні. Для налагодження такої взаємодії особливо важливими є двосторонні та багатосторонні міжнародні договори між країнами, оскільки на їх основі і відбувається співпраця між поліцейськими відомствами.

Велике значення в оптимізації розглядуваної форми взаємодії має допомога міжнародних урядових та неурядових організацій. Під їх егідою розроблюються програми протидії транснаціональним злочинам, в рамках яких активізується робота слідчих та оперативних підрозділів країн у конкретних напрямках, координуються і узгоджуються їх зусилля, відбувається обмін інформацією, проводяться спільні оперативно-розшукові заходи та слідчі дії. Також у рамках даних проєктів створюються інформаційно-аналітичні групи, які здійснюють аналіз оперативної інформації, статистичних даних, положень національних нормативно-правових актів країн-учасниць з метою вироблення стандартів у їх спільній міжнародній діяльності. Також існує практика розроблення за сприянням таких проєктів спільних тактичних операцій по припиненню діяльності транснаціональних злочинних груп.

Наприклад, вказані тактичні операції організовувалися в рамках Регіонального центру Південно-східної європейської ініціативи співробітництва у боротьбі з транскордонною організованою злочинністю (SECI) – операція «Міраж», Організації за демократію та економічний розвиток (ГУАМ) – операції «Хімера», «Перехват» тощо.

У 2006 році МВС України спільно з МВС Чеської Республіки за підтримки Представництва Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні було започатковано пілотний проєкт «Зеро» з метою протидії вербуванню та переміщенню громадян з України до Чехії з метою експлуатації.

Під егідою даного проєкту Управлінням боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, ГУМВС України в

Київській області припинено діяльність транснаціональної організованої злочинної групи у складі громадян України та Чеської Республіки, яка займалась вербуванням та переміщенням українських жінок до чеських нічних клубів для використання їх у секс-індустрії. В ході спільного розслідування вказаної події злочину від поліції Чеської Республіки правоохоронні органи України отримали дані щодо розважальних закладів, де експлуатувались потерпілі, їх власників, фотокартки осіб, яким передавались жінки для експлуатації (з метою пред'явлення їх для впізнання), було встановлено співучасників українських трафікерів. Відповідно на адресу чеської поліції з України направлено матеріали, що підтверджували протиправні дії громадян Чехії, які входили до складу злочинної групи. В рамках спільного розслідування було здійснено виїзд у службове відрядження представників УМВС України в Чернівецькій області до міст Німбурк та Брно Чеської Республіки. Під час перебування у Чеській Республіці вони взяли участь у проведенні виїмки документів, допиту свідків і відтворення обстановки та обставин подій.

Результатом спільних дій правоохоронців стало перекриття трафіку доставки жінок для експлуатації і притягнення всіх співучасників злочинного бізнесу до відповідальності.

Спільне розслідування злочину є найбільш ефективною і результативною формою міжнародної співпраці. Адже зацікавленість у своєчасному і повному встановленні обставин злочину є обопільною для правоохоронних органів держав-учасниць.

Іншою формою взаємодії є надання правової допомоги правоохоронними органами іноземних держав у рамках міжнародного співробітництва правоохоронним органам України у розслідуванні злочину. Вона має місце у ситуаціях, коли кримінальна справа за фактом вчинення транснаціонального злочину порушена тільки правоохоронними органами України (однією зі сторін), і в процесі розслідування виникає необхідність отримання орієнтуючої, довідкової чи оперативної інформації від правоохоронних органів іноземної держави, а також сприяння їх працівників у проведенні слідчих дій, оперативно-розшукових чи організаційних заходів.

Реалізується цей різновид міжнародної співпраці також шляхом направлення правоохоронними органами клопотання про надання правової допомоги.

Правова допомога іноземних правоохоронних органів у розслідуванні транснаціональних злочинів може стосуватись наступних питань:

1) проведення окремих слідчих дій працівниками правоохоронних органів іноземної держави (допитів свідків, які проживають на території іноземної держави; обшуків і виїмок на розташованих там об'єктах; оглядів об'єктів і ділянок місцевості; розшуку та затримання підозрюваних; накладення арешту на рух коштів по банківських рахунках та інших) і передача протоколів та речових доказів правоохоронним органам України;

2) забезпечення участі правоохоронців України у проведенні слідчих дій на території іноземної держави (механізм цього заходу описаний вище);

3) порушення кримінального переслідування за фактом вчинення транснаціонального злочину, стосовно якого правоохоронними органами України передані матеріали дослідчої перевірки чи оперативно-розшукової справи;

4) видачі осіб, які підлягають притягненню до кримінальної відповідальності або для відбуття ними призначеного судом покарання (в порядку екстрадиції);

5) повернення викраденого майна та незаконно придбаних предметів чи цінностей;

6) надання оперативної та довідкової інформації (адрес і характеру діяльності юридичних осіб, їх власників, даних про вхідні і вихідні дзвінки певних абонентів, характеризуючих даних про фізичних осіб, інформації стосовно норм законодавства зарубіжних держав тощо);

7) проведення організаційних заходів (вручення документів і підписання їх фізичними особами, які проживають на території іноземної держави і не можуть приїхати в Україну; конвоювання розшуканих і затриманих за кордоном осіб; виклик свідків; тимчасова видача осіб, які утримуються під вартою, для проведення їх допиту);

8) організації проведення телефонних або

відеоконференцій між українськими слідчими та особами, показання яких необхідні у справі і які не можуть прибути для їх дачі до України (цей захід оформлюється протоколом допиту).

Даний різновид співпраці оснований на положеннях Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах, укладеної 22 січня 1993 р. у м. Мінську, яка підписана 11 країнами і вважається типовою для такого роду джерел міжнародного права.

Єдиний механізм підготовки та направлення клопотань про надання правової допомоги і виконання міжнародно-правових доручень правоохоронними органами України повною мірою розкрито у Методичних рекомендаціях щодо порядку підготовки і направлення звернень до правоохоронних органів іноземних держав з питань правової допомоги у кримінальних справах та виконання міжнародно-правових доручень працівниками ОВС України, затверджених ГСУ МВС України від 12.07.2004 № 8169/Зб, та в Інструкції про порядок підготовки, передачі та виконання органами прокуратури України звернень про правову допомогу у кримінальних справах, затвердженої Генеральною Прокуратурою України, від 27.03.2007 [85; 86].

Виходячи зі встановлених у вищевказаних документах вимог та відповідно до стандартів, передбачених п. 15 ст. 18 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, клопотання про правову допомогу повинно містити наступні дані:

- назву органу, який звертається із клопотанням;
- назву органу, який проводить розслідування злочину;
- посилання на чинну угоду про надання правової допомоги, а в разі її відсутності – обґрунтування необхідності надання допомоги на засадах взаємності;
- опис події злочину, який розслідується, та його юридичну кваліфікацію з посиланням на відповідну статтю Кримінального кодексу України;
- опис запитуваної допомоги і докладну інформацію стосовно дотримання процесуальної процедури її надання;
- мету, якої планується досягнути в результаті проведених

заходів;

- прізвище, ім'я, по батькові та процесуальне становище осіб, яких стосується звернення, відомості про місце їх перебування і громадянство.

Клопотання може містити й інші дані, якщо це передбачено відповідним договором або на цьому наполягає компетентний орган держави, на який покладається виконання звернення.

Звернення про правову допомогу надсилаються за кордон та отримуються з-за кордону через Генеральну прокуратуру України, за винятком випадків, коли міжнародними договорами передбачена можливість здійснення цих дій безпосередньо на рівні прокуратур областей (або прирівняних до них прокуратур).

Генеральна прокуратура України надсилає звернення до Міністерства закордонних справ для подальшого направлення його дипломатичними каналами.

Практичний досвід свідчить про те, що в ситуації, коли кримінальна справа про транснаціональний злочин порушена тільки органами внутрішніх справ України, виконання міжнародних доручень носить досить тривалий характер (як правило, від 3 до 6 місяців). А це, в свою чергу, негативно позначається на своєчасному розслідуванні обставин злочину, дотриманні строків досудового слідства, забезпеченні таємниці слідства, збереженні доказової бази тощо. Тривалість строків виконання звернень пов'язана з об'єктивними факторами, якими є численні інстанції, котрі офіційно направляють клопотання до безпосереднього виконавця, і складність проходження цієї процедури. До суб'єктивних факторів, безсумнівно, відноситься незацікавленість безпосереднього виконавця (оперативного працівника, слідчого, поліцейського чи детектива) у швидкому та якісному реагуванні на звернення про допомогу і наданні відповіді на нього. Адже показники про розкритий злочин зараховуються тільки одній стороні, а тому якість проведеної в рамках допомоги роботи залежить тільки від особистих якостей виконавця, його службової гідності і відповідальності.

У зв'язку з вищевказаним практикою вироблено рекомендації щодо процедури направлення клопотання про

правову допомогу іноземним колегам. Так, рекомендується дублювати офіційну процедуру направлення клопотання надісланням його також електронною поштою каналами Інтерпол на адресу безпосереднього виконавця і встановити з ним безпосередній зв'язок та особистий контакт.

У разі необхідності отримання в рамках міжнародної правової допомоги іноземних колег інформації орієнтуючого або довідкового значення, для надходження якої не потрібне процесуальне оформлення, слідчий може звернутися з відповідним запитом згідно зі ст. 66 КПК України до представника МВС за кордоном – «офіцера зв'язку».

3.3.2. Взаємодія правоохоронних органів України з Міжнародною організацією кримінальної поліції (Інтерпол)

Міжнародна організація кримінальної поліції (Інтерпол) – це провідна організація, головним завданням якої є забезпечення взаємодії всіх органів кримінальної поліції у рамках існуючого законодавства держав-учасниць, а також створення і розвиток механізмів, спрямованих на попередження і боротьбу зі злочинністю. Вона створена 7 вересня 1923 року рішенням Міжнародного поліцейського конгресу, що відбувся в Австрії у м. Відень. Тепер членами Інтерполу є 186 країн світу.

Інтерпол діє у п'яти пріоритетних напрямках роботи за видами злочинної діяльності: наркоторгівля та організована злочинність; економічні злочини та злочини у сфері високих технологій; розшук осіб, які переховуються від правосуддя; публічна безпека і тероризм; торгівля людьми. Іншими видами злочинів є корупція, екологічні злочини та злочини проти власності.

Спеціалізовані робочі групи Інтерполу залучають експертів із різних країн для розвитку і поширення кращої практики щодо окремих методик розслідування злочинів та кримінального аналізу, формують міжнародне експертне середовище у сфері протидії злочинності, сприяючи міжнародному обміну досвідом у цій сфері.

Самостійно Інтерпол не може вести розслідування,

займатися розкриттям злочинів і розшуком злочинців у різних країнах. Таких оперативних сил ця організація не має, та й з погляду сучасного міжнародного права така діяльність неможлива. Проте він може координувати практичні операції поліції декількох країн, сприяти злагоженості й одночасності їхнього проведення, погоджувати із зацікавленими й зайнятими в них країнами початок і строки таких операцій, оголошувати міжнародний розшук злочинців.

Україну було прийнято до Міжнародної організації кримінальної поліції на 61-й сесії Генеральної Асамблеї Інтерполу у м. Дакар (4–10 листопада 1992 року). У зв'язку з цим Кабінет Міністрів України Постановою № 220 від 25 березня 1993 р. затвердив Положення про Національне центральне бюро Інтерполу, в якому зазначено, що Національне центральне бюро Інтерполу (Укрбюро Інтерполу) представляє Україну в Міжнародній організації кримінальної поліції – Інтерполі та є центром координації взаємодії правоохоронних органів країни із компетентними органами зарубіжних держав щодо ведення боротьби зі злочинністю, що має транснаціональний характер або виходить за межі країни.

Згідно з п. 1.2 наказу МВС України від 26.01.1997 № 62 Укрбюро Інтерполу віднесено до складу кримінальної міліції України на правах Головного Управління МВС України (відділення, групи). Також цей Наказ передбачає можливість взаємодії Укрбюро Інтерполу як структурної одиниці кримінальної міліції України з підрозділами прокуратури, СБУ, міністерствами, відомствами, громадськими організаціями, засобами масової інформації, а також у межах своєї компетенції з підрозділами кримінальної міліції (поліції) зарубіжних країн у питаннях розкриття злочинів, розшуку і затримання злочинців.

Виконання функцій Бюро регламентовано Інструкцією про порядок використання правоохоронними органами можливостей Національного центрального бюро Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів, яку було затверджено 09.01.1997. Відповідно до положень Інструкції Укрбюро Інтерполу забезпечує співпрацю правоохоронних органів України та зарубіжних країн як у цілому, так і в окремих напрямках боротьби зі злочинністю.

На виконання Постанови Кабінету Міністрів України «Про Національне центральне бюро Інтерполу» МВС України видало два накази організаційного характеру (від 07.04.1993 № 194 та від 15.02.1995 № 104), якими відповідно зобов'язало Укрбюро Інтерполу розробити Інструкцію про порядок надсилання та обробки інформації працівниками органів внутрішніх справ щодо звернення до правоохоронних органів зарубіжних країн під час розслідування й розкриття злочинів, затвердило строки звітності та з метою поліпшення взаємодії й координації роботи правоохоронних органів щодо своєчасного попередження, розкриття й розслідування злочинів, які мають транснаціональний характер або виходять за межі території України, створило підрозділи Укрбюро Інтерполу в структурі головних управлінь, управлінь МВС України в Криму, областях, містах Києві та Севастополі. Окремо також затверджені «Типові завдання та функції підрозділів Укрбюро Інтерполу в головних управліннях, управліннях МВС України в Криму, областях, містах Києві та Севастополі».

Поряд із вищевказаною Інструкцією про порядок використання правоохоронними органами можливостей Національного центрального бюро Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів (затверджена наказом МВС України, Генеральної прокуратури України, СБУ, Держкомкордону України, Державної митної служби України, Державної податкової адміністрації України від 09.01.1997 № 3/1/2/5/2/2 та зареєстрована в Міністерстві юстиції України 26.02.1997 за № 54/1858), на сьогодні чинні такі: Інструкція про порядок відносин органів внутрішніх справ України з компетентними правоохоронними органами іноземних держав з питань запобігання, розкриття та розслідування злочинів (затверджена наказом МВС України від 03.09.1995 № 600), яка вмістила окремі положення Інструктивного листа Генеральної прокуратури України і МВС України «Про порядок розшуку за межами України обвинувачуваних, підозрюваних за кримінальними справами і засуджених, які переховуються від правоохоронних органів» від 06.09.1993 № 15-130-93/3740/ВН; Інструкція про порядок підготовки, передачі та виконання органами прокуратури України звернень про правову допомогу

у кримінальних справах (затверджена наказом Генерального прокурора України від 28.10.2002 № 8/1); розпорядження Державного митного комітету України «Про порядок надання запитів у Національне центральне бюро Інтерполу в Україні» від 25.04.1994 № 60; Інструкція про порядок виконання європейських конвенцій з питань кримінального судочинства (затверджена наказом Міністерства юстиції України, Генеральної прокуратури України, СБУ, МВС України, Верховного Суду України, Державної податкової адміністрації України, Державного департаменту України з питань виконання покарань від 29.06.1999 № 34/5/22/130/512/326/73 і зареєстрована в Міністерстві юстиції України 07.07.1999 за № 446/3739), інші відомчі нормативні акти.

У структуру Інтерполу входять Генеральна Асамблея (пленарний дорадчий орган), Виконавчий Комітет (виборний дорадчий орган), Генеральний Секретаріат (адміністративно-виконавчий орган) та Національні центральні бюро.

Генеральний Секретаріат Інтерполу з метою налагодження ефективної міжнародної співпраці у протидії транснаціональній злочинності ініціює і реалізує різного роду проекти щодо збору, аналізу та узагальнення інформації про окремі різновиди злочинів. Так, на даний час Україна бере активну участь у виконанні таких проектів Генерального Секретаріату:

- «Міленіум» – це проект, у рамках якого відбувається збір та аналіз інформації про транснаціональну євразійську організовану злочинність;

- «Брідж» – проект щодо вироблення механізму протидії нелегальній міграції;

- «Сідраг» – проект, у рамках якого здійснюється збір та аналіз інформації про розповсюдження синтетичних наркотиків;

- «Червоні шляхи» – проект, в основі якого лежить завдання припинення функціонування каналів торгівлі жінками з країн Східної Європи з метою сексуальної експлуатації до Західноєвропейського регіону.

У рамках вказаних проектів не тільки здійснюється збір і систематизація інформації стосовно характеру та учасників транснаціональних злочинних груп, їх ієрархічної структури,

способів вчинення ними злочинів, а також встановлюються безпосередні контакти між Національними центральними бюро Інтерполу та правоохоронними органами, які безпосередньо протидіють цим злочинам.

Генеральний Секретаріат Інтерполу також акумулює інформацію і створює електронні бази даних, які використовують у своїй діяльності по виявленню і розкриттю злочинів правоохоронні органи. Ця реєстраційна система включає такі бази даних:

1. База даних про: розшукуваних осіб, які підлягають арешту і екстрадиції (повідомлення з червоним кутом); розшукуваних осіб, місцезнаходження яких необхідно встановити (повідомлення з блакитним кутом); безвісно зниклих або таких, що не можуть повідомити про себе ніяких відомостей, в тому числі неповнолітніх (повідомлення з жовтим кутом).

2. База даних викрадених ідентифікаційних документів та бланків документів суворої звітності.

3. База даних розшукуваних транспортних засобів.

Національні центральні бюро (НЦБ) Інтерполу – це правоохоронні (поліцейські) органи, які визначають у кожній країні-учасниці окремо і на які покладають функції забезпечення зв'язку, інформаційного обслуговування і раціональної координації зусиль підрозділів органів внутрішніх справ, що безпосередньо ведуть боротьбу із транснаціональною злочинністю.

НЦБ Інтерполу в Україні має пункт цілодобового чергування, який оснащений сучасними засобами зв'язку та захищеною телекомунікаційною системою I-24/7, для забезпечення оперативної обробки інформації, виконання термінових запитів країн-членів Інтерполу, доступу до баз даних Генерального Секретаріату.

Згідно з положеннями законодавства України основним завданням НЦБ Інтерполу в Україні є організація інформаційного супроводження оперативно-розшукових та кримінальних справ, що знаходяться у провадженні правоохоронних органів України та іноземних держав. Для цього бюро здійснює наступні заходи:

– обмін інформацією між правоохоронними органами

України та іноземних держав під час провадження в оперативно-розшукових та кримінальних справах для організації проведення відповідних перевірок та оперативно-розшукових заходів;

– міжнародний розшук обвинувачених та підсудних, які переховуються від правоохоронних органів з метою ухилення від кримінальної відповідальності та перебувають у державному або міждержавному розшуку;

– організує екстрадицію таких осіб до України;

– розшук безвісно зниклих осіб, розшук дітей, усиновлених на території України громадянами іноземних держав, щодо яких не надходять відомості про їх місцеперебування та умови проживання, розшук потерпілих від торгівлі людьми, розшук викраденого автотранспорту, культурних цінностей та антикваріату;

– ідентифікацію осіб та невпізнаних трупів;

– обмін аналітичною і статистичною інформацією з питань боротьби зі злочинністю.

На підставі мотивованого запиту через канали Інтерполу можуть проводитися такі види перевірок:

а) в Генеральному Секретаріаті: за обліками осіб, оголошених у міжнародний розшук; за обліками осіб, підозрюваних і обвинувачуваних у вчиненні злочинів; за обліками осіб, стосовно яких є відомості про їх участь у діяльності злочинних угруповань і терористичних організацій; за картотекою відбитків пальців;

б) за оперативно-довідковими, пошуковими і криміналістичними обліками правоохоронних органів іноземних держав-членів Інтерполу;

в) за імміграційними обліками іноземних держав-членів Інтерполу;

г) за банком даних НЦБ Інтерполу.

У запиті про ідентифікацію й у запиті про проведення перевірки за обліками Генерального Секретаріату й за національними обліками іноземних держав вказується:

а) найменування органу, який звертається із запитом, із зазначенням адреси, номера телетайпа, факсу, телефону, даних виконавця; б) підстава для проведення запитованої перевірки; в) мета перевірки, яку інформацію необхідно одержати;

г) перелік держав, за обліками яких потрібно провести перевірку; г) дані, які перевіряються (прізвище, ім'я, по батькові, повна дата й місце народження, місце проживання, громадянство); д) реквізити паспорта особи, яка перевіряється: серія, номер, дата видачі, орган, який видав; для громадян України – реквізити закордонного паспорта; для іноземних громадян – по можливості додається копія паспорта; е) при перевірці за імміграційними обліками – період часу, за який потрібно провести перевірку; є) у запитах про ідентифікацію – словесний портрет, особливі прикмети ідентифікованого.

До запитів про ідентифікацію особи, затриманої без документів, або особи, яка використала підроблені документи, додаються фотографія й дактилоскопічна карта особи, яку перевіряють.

Для проведення перевірки осіб за банком даних НЦБ Інтерполу правоохоронні органи направляють до НЦБ Інтерполу мотивований запит про такий вид перевірки фізичної особи.

Інтерпол також виконує функції координаційного центру по направленню і виконанню запитів про міжнародну правову допомогу.

Згідно з Інструкцією про порядок використання правоохоронними органами можливостей Національного центрального бюро Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів запити про правову допомогу та інші документи, які направляються через НЦБ Інтерполу в Україні, повинні містити наступні реквізити: назва органу, його повна адреса, телефон, телетайп або факс, вихідний номер та номер посилання (за його наявності), прізвище і телефон виконавця. Запити повинні бути виконані у друкованому вигляді і підписані керівниками органу. Прізвища, імена іноземних громадян, назви закордонних фірм, підприємств, організацій або установ, за наявності їх у запиті, відтворюються мовою оригіналу.

Запити про правову допомогу, які надходять до правоохоронних органів України з Укрбюро Інтерполу, виконуються у такі терміни: з позначкою «Терміново» – протягом доби з моменту надходження; «Звичайно» – в якомога коротший термін, але не більше 10 днів; «Нетерміново» – в

якогома коротший термін або до зазначеної у запиті дати, але не більше місяця.

Іншою важливою функцією Інтерполу є організація і здійснення міжнародного розшуку осіб. У рамках цієї діяльності правоохоронні органи України мають можливість ініціювати проведення розшукових заходів на території однієї, декількох або всіх держав-членів Інтерполу шляхом публікації і розміщення в банках даних Генерального Секретаріату міжнародного повідомлення щодо розшукуваних осіб.

Міжнародний розшук може здійснюватись стосовно обвинувачених, які переховуються від слідства, засуджених, які ухиляються від відбування покарання або здійснили втечу з місць позбавлення волі, а також безвісно зниклих осіб. Метою розшуку може бути як встановлення місця знаходження особи, так і її затримання для екстрадиції.

Через НЦБ Інтерполу здійснюється міжнародний розшук обвинувачуваних і засуджених за вчинення транснаціональних злочинів, за винятком таких, які носять політичний, військовий, релігійний або расовий характер.

Обвинувачувани, які втекли від органів дізнання, слідства або суду, оголошуються в міжнародний розшук через НЦБ Інтерполу за умови, що вони обвинувачуються у вчиненні транснаціонального злочину середньої тяжкості, тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Злочинці, які ухиляються від відбування покарання і вчинили втечу засуджених, оголошуються в міжнародний розшук через НЦБ Інтерполу за умови, якщо вони засуджені до позбавлення волі.

Міжнародний розшук здійснюється через посередництво НЦБ Інтерполу і проводиться на території держав-членів Інтерполу відповідно до норм міжнародного права і національного законодавства країн.

Запити органів іноземних держав про міжнародний розшук, які надійшли каналами Інтерполу в правоохоронні органи України, є правомірною підставою для здійснення розшуку осіб на території України.

В організації міжнародного розшуку по каналах Інтерполу може бути відмовлено в тому випадку, якщо відповідно до національного законодавства тої держави, на території якої

потрібне проведення пошукових заходів, суспільно небезпечне діяння, у здійсненні якого обвинувачується розшукуваний або за здійснення якого розшукуваний був засуджений, не тягне кримінальної відповідальності.

Одержавши запит про оголошення обвинувачуваного або засудженого у міжнародний розшук, НЦБ Інтерполу (філія) перевіряє запит на предмет відповідності вищевикладеним вимогам. На підставі вивчення запиту можуть бути прийняті такі рішення: а) про оголошення міжнародного розшуку; б) про необхідність запросити додаткові відомості, якщо отриманої інформації недостатньо для оголошення міжнародного розшуку; в) про відмову в оголошенні міжнародного розшуку (якщо не дотримані умови оголошення міжнародного розшуку).

Про ухвалені рішення НЦБ Інтерполу (філія) сповіщає орган, від якого надійшов запит про оголошення міжнародного розшуку, направляючи на його адресу повідомлення НЦБ Інтерполу про заходи, вжиті з метою організації міжнародного розшуку обвинувачуваного або засудженого й отримані у ході розшуку результати.

3.3.3. Взаємодія правоохоронних органів України з неурядовими організаціями

У протидії транснаціональній злочинності неабияку роль відіграє співпраця правоохоронних органів з неурядовими організаціями, яку вказівкою ГСУ МВС України від 23.10.2007 № 13/6-1119 «Про активізацію міжнародної співпраці» визначено як одну з форм взаємодії у цьому напрямку [91].

Серед неурядових організацій, з якими на даний час тісно співпрацюють правоохоронні органи України, особливе місце займає Представництво Міжнародної організації з міграції в Україні (МОМ) і Американська асоціація юристів «Ініціатива з верховенства права – Україна» Європейської комісії (ABA ROLI – Україна). Ці організації ведуть успішну багатоаспектну роботу в напрямку протидії транснаціональним злочинам, зокрема торгівлі людьми, незаконній міграції населення та будь-яким формам експлуатації людей. Серед основних напрямків роботи міжнародної організації МОМ можна виділити наступні:

– медична, психологічна і матеріальна допомога жертвам від торгівлі людьми, надання тимчасового притулку, організація

їх професійного навчання, сприяння у працевлаштуванні тощо;

- представлення інтересів потерпілих на досудовому та судовому слідстві (працівник неурядової організації визнається законним представником у кримінальній справі);

- сприяння у залученні адвокатів, які захищають і представляють інтереси потерпілих на досудовому слідстві і в суді;

- участь працівників організації на досудовому слідстві як свідків, які можуть надати детальну інформацію щодо фізичного і психологічного стану жертви в момент її звернення та іншу важливу інформацію;

- допомога працівників організації у проведенні допитів чи інших слідчих дій у частині встановлення психологічного контакту слідчого та оперативних працівників з потерпілими.

Вагомим внеском діяльності міжнародної організації MOM і ABA ROLI – Україна у виробленні єдиного механізму протидії транснаціональній злочинності є організація і проведення міжнародних конференцій та семінарів для керівників компетентних відомств країн, практичних працівників і представників вищих навчальних закладів. У ході таких заходів ведеться обговорення існуючих проблем у спільній діяльності держав на рівні їх законотворчої діяльності, практичної реалізації положень про міжнародну правову допомогу та підготовки спеціалістів у цій сфері. Представники країн – суб'єкти взаємодії мають змогу при цьому поділитися досвідом подолання труднощів у виявленні і розслідуванні транснаціональних злочинів, дати рекомендації стосовно покращення процедур звернення за міжнародною правовою допомогою і виконання таких звернень.

Крім того, експерти вказаних неурядових організацій розробляють учбові модулі і проводять повномасштабні навчальні семінари для працівників правоохоронних органів країн з покращення їх навичок у застосуванні механізмів взаємної правової допомоги.

Список літератури до розділу 3

1. Международное сотрудничество в области борьбы с преступностью [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.allpravo.ru/.../instrum6815/item6909.html>. – Назва з

экрану.

2. Гн. Со Вэйдун. Интенсификация международного сотрудничества: эффективный подход к борьбе с транснациональными организованными преступлениями [Электронный ресурс] / Гн. Со Вэйдун : региональная конф. генеральных прокуроров Азии и Европы, г. Уанчжоу, 12-14 нояб. 2001 г. – Режим доступа: <http://www.crime.vl.ru/index.php?>

3. Синеокий О. В. Новые технологические решения специализации межгосударственных следственно-оперативных групп по расследованию многоэпизодных транснациональных преступлений, совершаемых на сексуальной почве [Электронный ресурс] / О. В. Синеокий // Форум права. – 2009. – № 1. – С. 498-504. – Режим доступа: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-1/09covncp.pdf>.

4. Годунов И. В. Транснациональная организованная преступность в России (пути и формы противодействия) [Электронный ресурс] : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08, 12.00.11 / Годунов Игорь Валентинович. – Рязань, 2002. – 604 с. – Режим доступа: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/157631.html>.

5. Дильбарханова Ж. Р. Теория и практика использования специальных знаний при расследовании отдельных видов транснациональных преступлений : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Ж. Р. Дильбарханова. – Алматы, 2008 – 43 с.

6. Уголовно-процессуальный кодекс Украины : научно-практический комментарий / под общ. ред. В. Т. Маляренко, Ю. П. Аленина. – 2-е изд., испр. и доп. – Х. : Одиссей, 2005. – 968 с.

7. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя : постанова Пленуму Верховного Суду України від 01 листоп. 1996 р. № 9.

8. Пилтоян А. Х. Особенности расследования организованной преступной деятельности в Литве и возможности их использования в уголовном судопроизводстве : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная

експертиза; оперативно-розсыскная деятельность» / А. Х. Пилтоян. – Калининград, 2007. – 22 с.

9. Аленін Ю. П. Міжнародне співробітництво у боротьбі із тероризмом: тенденції розвитку кримінально-процесуальних інститутів / Ю. П. Аленін, М. І. Пашковський // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – О. : Юрид. літ., 2000. – Вип. 8. – С. 63–70.

10. Пашковский Н. И. Совместные следственные группы в уголовно-процессуальном механизме противодействия организованной преступности [Электронный ресурс] / Н. И. Пашковский. – Режим доступа: <http://www.inter.criminology.org.ua/modules.php?...> – Назва з екрану.

11. Организованная преступность [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.BestReferat.ru/referat-84714.html>. – Назва з екрану.

12. Зорин Г. А. Проблемы информационного обеспечения борьбы с транснациональной преступностью [Электронный ресурс] / Г. А. Зорин. – Режим доступа: http://ncpi.gov.by/Conf/report/r_44.htm. – Назва з екрану.

13. Американо-российские связи в изучении и противодействии организованной преступности и коррупции [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://chinovnik.uara.ru/modern/article.php?id=58>. – Назва з екрану.

14. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності : ратифікована законом України від 4 лют. 2004 р. № 1433-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 19.

15. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та протоколів, що її доповнюють (Протоколу про попередження та припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, і покарання за неї і Протоколу проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітрю) : закон України від 4 лют. 2004 р. № 1433-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 19.

16. Меркушин В. О повышении роли ООН в области борьбы

с транснациональной преступностью и ее организованными структурами / В. О. Меркушин // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 2001. – № 3. – Режим доступа: <http://www.evolutio.info/index.php?...>

17. Сапальов В. П. Місце спеціальних підрозділів по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю СБ України у протидії транснаціональному наркобізнесу [Електронний ресурс] / В. П. Сапальов, П. Т. Дорошенко. – Режим доступу: http://mndc.naiu.kiev.ua/Gurnal/15text/g15_14.htm.

18. Организационно-правовые аспекты сотрудничества правоохранительных органов России с зарубежными государствами в борьбе с организованной преступностью [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pravo.vuzlib.net/book_z065_page_13.html. – Назва з екрану.

19. Аленін Ю. П. Міжнародне співробітництво у боротьбі з тероризмом [Електронний ресурс] / Ю. П. Аленін, М. І. Пашковський. – Режим доступу: <http://icpn.narod.ru/publicat/strter.htm>.

20. Міжнародна співпраця органів внутрішніх справ у боротьбі з транснаціональною злочинністю [Електронний ресурс]: матеріали міжнар. конф., м. Кишинів. – Режим доступу: <http://www.dli.donetsk.ua/index.php?> – Назва з екрану.

21. Про затвердження Державної програми протидії торгівлі людьми на період до 2010 року : постанова Кабінету Міністрів України від 7 берез. 2007 р. № 410 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/.../article?> – Назва з екрану.

22. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право: курс лекцій : навч. посіб. / Л. М. Лобойко. – К. : Істина, 2005. – 456 с.

23. Курко М. Н. Процесуальні особливості розслідування злочинів, вчинених іноземними громадянами на території України та громадянами України на території інших держав : практ. посіб. / М. Н. Курко, В. П. Чернега. – К. : РВВ МВС України, 1995. – 150 с.

24. Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом (ETS № 90) від 27.01.1977 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/.../main.cgi?nreg=994_331.

25. Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах (ETS № 73) від 15.05.1972 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/.../main.cgi?nreg=994_008.

26. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20.04.1959 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/.../main.cgi?nreg=995_036.

27. Місце спеціальних підрозділів по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю СБ України у протидії транснаціональному наркобізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrreferat.com/index.php?...> – Назва з екрану.

28. Транснациональные преступления – понятие и виды [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://revolution.allbest.ru/law/00105305_0.html. – Назва з екрану.

29. Про міжнародні договори України : закон України від 29 черв. 2004 р. № 1906-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 50. – Ст. 540.

30. Інструкція про порядок підготовки, передачі та виконання органами прокуратури України звернень про правову допомогу у кримінальних справах : затв. наказом Генерального прокурора України від 7 трав. 2004 р. № 9гн // Прокуратура в Україні: Правові основи. Організаційні засади. Прокурор у судочинстві. Прокурорський нагляд. Міжнародне співробітництво : зб. нормат. актів. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 396 с.

31. Про організацію роботи органів прокуратури України у галузі міжнародного співробітництва і правової допомоги : наказ Генерального Прокурора України від 26 груд. 2005 р. № 8гн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.licasoft.com.ua/.../lica/?...> – Назва з екрану.

32. Інструкція про порядок зносин органів внутрішніх справ України з компетентними правоохоронними органами іноземних держав з питань запобігання, розкриття та розслідування злочинів : наказ МВС України від 6 верес. 1995 р. № 600. – К., 1995. – 10 с.

33. Інструкція про порядок виконання європейських конвенцій з питань кримінального судочинства : затв. наказом Мін'юсту, Генпрокурора, СБУ, МВС, Верховного Суду, Державної податкової адміністрації, Державного департаменту з питань виконання покарань від 29 черв. 1999 р. № 34/5/22/103/512/326/73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nau.kiev.ua/.../get.php?...> – Назва з екрану.

34. Криминальная глобализация экономики. Часть II : Криминальное мировое хозяйство как система [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.situation.ru/app/j_art_766.htm. – Назва з екрану.

35. Конвенция ООН о борьбе против незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ от 20 дек. 1988 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kodeks.ru/noframe/aids?d&nd=1900535&nh=0>. – Назва з екрану.

36. Конвенция об отмывании, выявлении, изъятии и конфискации доходов от преступной деятельности ETS № 141, Страсбург [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.narkotiki.ru/jworld_57.html. – Назва з екрану.

37. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) надходжень, одержаних злочинним шляхом : закон України від 28 листоп. 2002 р. № 249-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.parlament.org.ua/index.php?...>

38. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України : закон України від 16 січ. 2003 р. № 430-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pda.mdoffice.com.ua/.../PDA.DocText?...>

39. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : закон України від 12 лип. 2001 р. № 2664-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/.../main.cgi?nreg=2664-14>.

40. Филаненко А. Ю. Уголовно-правовая и криминологическая характеристика «грязных» денег (особенности расследования легализации денежных средств или иного имущества, приобретенных незаконным путем) [Електронний ресурс] / А. Ю. Филаненко. – Режим доступу: <http://kref.ru/.../139764/35.html>. – Назва з екрану.

41. Щеглова Е. В. Криминалистическое обеспечение расследования легализации (отмывания) доходов, полученных преступным путем : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Е. В. Щеглова. – М., 2009. – 25 с.

42. Злоченко Я. М. Основы методики расследования и международного сотрудничества по противодействию легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Злоченко Яков Михайлович. – Екатеринбург, 2001. – 272 с.

43. Фойгель Е. И. Специфика расследования экономических преступлений, совершаемых этническими организованными преступными группами : учеб. пособие / Е. И. Фойгель. – Иркутск : Изд-во БГУЭП, 2005. – 103 с.

44. Аркуша Л. І. Інформаційне забезпечення боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом [Електронний ресурс] / Аркуша Л. І. – Режим доступу: <http://www.inter.criminology.org.ua/modules.php?> – Назва з екрану.

45. Стецюк П. Питання боротьби зі злочинністю на транспорті не втрачають своєї актуальності [Електронний ресурс] / П. Стецюк // Рабочее слово № 4 (25 січня 2008). – Режим доступу: <http://www.swrailway.gov.ua/rabslovo/?aid=202>. – Назва з екрану.

46. Методика расследования контрабанды наркотиков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://revolution.allbest.ru/law/00064140_0.html. – Назва з екрану.

47. Филатова В. Н. Особенности расследования преступлений в сфере наркобизнеса [Електронний ресурс] / В. Н. Филатова. – Режим доступу: <http://www.zachetka.ru/.../preview.aspx?> – Назва з екрану.

48. Методичка по статье 127.1 УК РФ Торговля людьми [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.yk127-1.ru/drupal/?...> – Назва з екрану.

49. Сборник методических пособий по вопросам борьбы с

торговлей людьми [Электронный ресурс] / Управление организации объединенных наций по наркотикам и преступности. – Нью-Йорк, 2008. – 547 с. – Режим доступа: <http://www.unodc.org/.../TIP-Toolkit-Russian.pdf> 2,9 МБ. – Назва з екрану.

50. Лозовский Д. Н. Некоторые особенности производства допроса по делам, связанным с торговлей людьми [Электронный ресурс] / Д. Н. Лозовский, В. И. Еремченко // Противодействие торговле людьми и использованию рабского труда : материалы Междунар. науч.-практ. конф. 22–23 окт. 2007 г. – Ставрополь : СФ КрУ МВД России, 2007. – Ч. 1. – С. 85–90. – Режим доступа: <http://cspkitracc.estav.ru/.../2007.10.22-23p1/13.htm>.

51. Особливості розслідування проституції [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://revolution.allbest.ru/law/00012964_3.html. – Назва з екрану.

52. Криміналістика: розслідування незаконного обігу вогнепальної зброї та тілесних ушкоджень [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://referat.repetitor.ua/Криміналістика_розслідування_незаконного_обігу_вогнепал... – Назва з екрану.

53. Методика расследования незаконного оборота оружия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.pravo.vuzlib.net/book_z1363_page_38.html. – Назва з екрану.

54. Методика расследования преступлений в сфере компьютерной информации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.expert.aaanet.ru/rabota/met_comp.htm. – Назва з екрану.

55. Тактика и методика расследования преступления в сфере компьютерной информации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://revolution.allbest.ru/law/00002425_0.html. – Назва з екрану.

56. Голубев В. Некоторые вопросы расследования компьютерных преступлений [Электронный ресурс] / Голубев В. – Режим доступа: <http://www.crime-research.org/library/Atlanta.html>. – Назва з екрану.

57. Методика раскрытия и расследования компьютерных преступлений [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://>

melik.narod.ru/glava_4.html. – Назва з екрану.

58. Особливості розслідування комп'ютерних злочинів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrreferat.com/index.php?erat=38587>. – Назва з екрану.

59. Вехов В. Б. Методика расследования преступлений в сфере компьютерной информации (криминалистическая методика расследования отдельных видов преступлений) [Електронний ресурс]: учеб. пособие: в 2 ч.: Ч. 2 / В. Б. Вехов, В. Ю. Рогозин. – М.: ИМЦ ГУК МВД России, 2002. – 450 с. – Режим доступу: <http://www.cyberpol.ru/publications.shtml>.

60. Особливості методики виявлення та розкриття злочинів, що вчиняються угрупованнями з використанням комп'ютерних технологій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.textreferat.com/referat-7881-1.html>. – Назва з екрану.

61. Голубев В. О. Особливості проведення слідчих дій на початковому етапі розслідування комп'ютерних злочинів [Електронний ресурс] / В. О. Голубев, П. В. Хряпінський. – Режим доступу: <http://kiev-security.org.ua/box/12/62.shtml>. – Назва з екрану.

62. Бантишев О. Актуальні проблеми протидії піратству на сучасному етапі [Електронний ресурс] / О. Бантишев, М. Гуменюк. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/.../VKhNU/Pravo/2008_819/11.pdf 122 КБ. – Назва з екрану.

63. Гончарук А. Україна приєдналася до співавторів резолюції СБ ООН з боротьби піратством [Електронний ресурс] / Гончарук А. – Режим доступу: <http://www.intermedia.org.ua/news/info/91321>. – Назва з екрану.

64. Методика расследования вымогательства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.BestReferat.ru/referat-43197.html>. – Назва з екрану.

65. Звягинцева М. Н. Особенности осмотра места происшествия по делам о массовом захвате заложников [Електронний ресурс] / М. Н. Звягинцева – Режим доступу: <http://www.allpravo.ru/.../instrum6266/item6273.html>. – Назва з екрану.

66. Особенности расследования грабежей и разбоев

[Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.crimealawyers.com/osobennosti-rassledovaniya-grabezhei-i-razboev>. – Назва з екрану.

67. Долинин В. Н. Особенности расследования грабежей и разбойных нападений, совершаемых на открытой местности [Электронный ресурс] : учеб.-метод. пособие / В. Н. Долинин, Н. В. Рачева. – Екатеринбург : Изд-во Уральского юрид. ин-та МВД России, 2002. – 82 с. – Режим доступа: <http://www.ex-jure.ru/law/news.php?newsid=200>.

68. Методичка по статье 322-1 УК РФ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.yk127-1.ru/drupal/?...> – Назва з екрану.

69. Левченко О. П. Раскрытие и расследование преступлений, связанных с незаконной миграцией [Электронный ресурс] / О. П. Левченко, Ф. П. Портнов. – Режим доступа: <http://www.crime.vl.ru/index.php?...> – Назва з екрану.

70. Методические рекомендации по расследованию организации незаконной миграции [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.crime.vl.ru/index.php?...> – Назва з екрану.

71. Бирюков С. Ю. Особенности расследования организации незаконной миграции [Электронный ресурс] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Бирюков Святослав Юркевич ; [место защиты: Волгогр. акад. МВД России]. – Волгоград, 2008. – 226 с. – Режим доступа: <http://www.lawlibrary.ru/izdanie60594.html>. – Назва з екрану.

72. Розслідування крадіжок [Электронный ресурс] : практ. посіб. – М. : Юристь, 1999. – 112 с. – Режим доступа: http://www.pravo.vuzlib.net/book_z635_page_6.html. – Назва з екрану.

73. Криминалистика: тактика, организация и методика расследования преступлений : Методика расследования хищений предметов, имеющих особую ценность [Электронный ресурс] : учебник / под ред. : Резвана А. П., Субботиной М. В., Харченко Ю. В. – Волгоград : ВА МВД России, 2000. – 208 с. – Режим доступа: <http://www.ex-jure.ru/law/news.php?newsid=313>.

74. Конвенція про правову допомогу і правові відносини в

цивільних, сімейних та кримінальних справах // Зібрання чинних міжнародних договорів України. – 2006. – № 5. – Кн. 1. – С. 564.

75. Європейська конвенція про міжнародну дійсність кримінальних вироків (1970 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/.../main.cgi?nreg=995_036. – Назва з екрану.

76. Конвенція про взаємодопомогу в кримінальних справах між державами – членами Європейського Союзу (2000 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nau.kiev.ua/.../get.php?...> – Назва з екрану.

77. Європейська конвенція про видачу правопорушників (1957 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/.../main.cgi?nreg=995_007. – Назва з екрану.

78. Європейська конвенція про передачу провадження в кримінальних справах (1972 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/.../main.cgi?nreg=995_039. – Назва з екрану.

79. Договір о співробітництві держав-учасників Содружества Независимых Государств в боротьбі з тероризмом (Минск, 4 июня 1999 г.).

80. Угода про взаємодію міністерств внутрішніх справ незалежних держав у сфері боротьби зі злочинністю : Алма-Ата, 24.04.1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/.../main.cgi?nreg=995_098. – Назва з екрану.

81. Угода про співробітництво міністерств внутрішніх справ у сфері боротьби з організованою злочинністю : Ашгабат, 17.02.1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/.../main.cgi?nreg=995_112. – Назва з екрану.

82. Угода про співробітництво між Урядом України та Урядом Турецької Республіки в боротьбі зі злочинністю (15.04.1994 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/.../main.cgi?nreg=995_118. – Назва з екрану.

83. Про організацію міжнародної діяльності органів внутрішніх справ України : наказ МВС України від 15.05.2007 № 158.

84. Про затвердження Інструкції про порядок виконання європейських конвенції з питань кримінального судочинства

наказ М-ва юстиції України від 29 черв. 1999 р. № 4/5/22/103/512/326/73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uapravo.net/data/base51/ukr51551.htm>.

85. Методичні рекомендації щодо порядку підготовки та направлення звернень до правоохоронних органів іноземних держав з питань правової допомоги у кримінальних справах та виконання міжнародно-правових доручень працівниками ОВС України : [лист ГСУ МВС України від 12 лип. 2004 р. № 8169/36] / ГСУ МВС України. – К., 2004. – 24 с.

86. Інструкція про порядок підготовки, передачі та виконання органами прокуратури України звернень про правову допомогу у кримінальних справах від 27 берез. 2007 р. [Електронний ресурс] / Генеральна Прокуратура України. – Режим доступу: <http://www.uazakon.com/document/spart63/inx63827.htm>.

87. Розслідування торгівлі людьми : навч. посіб. / авт. кол.: М. І. Андрієнко та ін. ; [за ред. П. В. Коляди]. – К. : Конус – Ю, 2009. – С. 132–152.

88. Діяльність органів внутрішніх справ по запобіганню торгівлі людьми : навч. посіб. / за ред. акад. О. М. Бандурки. – Х. : НУВС, 2001. – 244 с.

89. Комплексная программа противодействия торговли людьми в Украине // Противодействие торговле людьми / под общ. ред. А. М. Бандурки. – К.–Х. : Фирма, 2003. – С. 279–285.

90. Ерохина Л. Д. Международное сотрудничество в борьбе с терроризмом и торговлей людьми как формами организованной преступности / Л. Д. Ерохина // Динамика научных исследований : материалы III междунар. науч.-практ. конф., 21–30 июня 2004 г. – Т. 4 : Право. – Д. : Наука і освіта, 2004. – С. 39–41.

91. Про активізацію міжнародної співпраці : вказівка ГСУ МВС України від 23 жовт. 2007 р. № 13/6–1119. – К., 2007. – 16 с.

РОЗДІЛ 4

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІЙ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ

4.1. Сучасний стан міжнародно-правової бази співробітництва держав у боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю

Вступивши в третє тисячоліття, людство не змогло позбутися давніх проблем. Крім ядерної, екологічної, гуманітарної загрози, безпеку являє злочинність, яка постійно вдосконалює свої форми і методи, широко використовує можливості, надані сучасним суспільством, його політико-правовою системою, наукою і технікою.

Глобалізація соціальних та економічних процесів призвела до глобалізації злочинності, зробивши її більш організованою та транснаціональною. Злочинність стала міжнародним явищем, а тому держави мають об'єднувати свої зусилля з метою протидії найбільш небезпечним її проявам.

Зазначені проблеми вимагають спільних зусиль держав, постійної співпраці в боротьбі з цими явищами. При цьому традиційних засобів у протидії злочинності вже недостатньо. З'явилися питання в галузі запобігання злочинності, які мають бути вирішені за допомогою міжнародного співробітництва. Таке співробітництво здійснюється у двох основних формах:

- на підставі міжнародних документів;
- у межах міжнародних органів та організацій.

Розглядаючи договірно-правову форму міжнародного співробітництва у протидії транснаціональній організованій злочинності, слід зупинитись на класифікації міжнародних договорів, передбачених законодавством України. Так, відповідно до ст. 2 Закону України від 29.06.2004 «Про міжнародні договори України», існує наступна класифікація міжнародних договорів України:

- міждержавні - укладаються від імені України Президентом України або за його дорученням;
- міжурядові - укладаються від імені Уряду України Кабінетом Міністрів України або за його дорученням;
- міжвідомчі - укладаються від імені міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних органів міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, державними органами.

У теорії міжнародного права також розрізняють двосторонні та багатосторонні, відкриті та закриті міжнародні договори тощо.

Таким чином, міжнародні договори України у сфері протидії транснаціональній організованій злочинності можна класифікувати наступним чином:

- багатосторонні міжнародні договори, що охоплюють усі регіони світу (наприклад: Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р., Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден 1971 р., Конвенція ООН про боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин 1988 р. [1] та ін.);

- регіональні багатосторонні міжнародні договори щодо протидії окремим видам злочинів (наприклад: Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму 2005 р., Конвенція про кіберзлочинність 2001 р. та ін.);

- регіональні багатосторонні міжнародні договори у сфері кримінального судочинства (наприклад: Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 р., Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 р., Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах 1972 року, Конвенція про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах 1993 р. та ін.);

- двосторонні міжнародні договори у сфері кримінального судочинства (наприклад: Договір між Україною та США про взаємну правову допомогу у кримінальних справах 1998 р. [2], Договір між Україною та Арабською Республікою Єгипет про видачу правопорушників 2004 р. та ін.);

- багатосторонні та двосторонні міжвідомчі міжнародні договори про співробітництво (наприклад: Угода про співробітництво міністерств внутрішніх справ у сфері боротьби

з організованою злочинністю 1994 р. [3], Договір про співробітництво між Міністерством внутрішніх справ України та Міністерством внутрішніх справ Італійської Республіки в боротьбі із незаконною торгівлею наркотичними засобами та психотропними речовинами та з організованою злочинністю 1993 р., Меморандум про співробітництво між Генеральною прокуратурою України і Генеральною прокуратурою Федеративної Республіки Бразилія у боротьбі з транснаціональною злочинністю 2006 р. та ін.).

4.1.1. Багатосторонні міжнародні договори, що охоплюють усі регіони світу

Окрему й найбільш важливу групу міжнародних договорів, якими регламентуються питання міжнародного співробітництва правоохоронних органів у сфері протидії транснаціональній злочинності, утворюють Конвенції Організації Об'єднаних Націй.

Загальна характеристика конвенцій

Конвенціями ООН у сфері протидії транснаціональній організованій злочинності передбачаються наступні форми співробітництва держав-учасниць:

- надання взаємної правової допомоги у зв'язку з розслідуваннями, кримінальними переслідуваннями чи процедурами видачі, розпочатими стосовно відповідних злочинів, включаючи сприяння в отриманні доказів, необхідних для здійснення відповідних процесуальних дій;

- видача осіб у зв'язку з відповідними злочинами незалежно від наявності між державами-учасницями договорів про видачу осіб. У разі відсутності між державами-учасницями договірних відносин у сфері видачі, положення цих договорів, укладених в рамках ООН, є правовою підставою для здійснення екстрадиції у зв'язку з відповідними злочинами;

- взаємна передача матеріалів кримінального переслідування, якщо така передача відповідає інтересам здійснення правосуддя, зокрема коли особа, видача якої запитується, є громадянином запитуваної держави.

Основною перевагою організації міжнародного співробітництва правоохоронних органів держав-учасниць конвенцій ООН є універсальний характер цих документів, який

дозволяє здійснювати таке співробітництво без необхідності укладання окремих договорів з питань взаємної правової допомоги або видачі осіб між тими чи іншими державами-членами ООН – для цього достатнім є приєднання у той чи інший спосіб до вже діючої конвенції ООН. Викладене, у свою чергу, надає державі-учасниці можливість взаємодіяти при вирішенні питань протидії відповідним злочинам з великою кількістю інших держав-учасниць.

Найбільш важливим та універсальним міжнародно-правовим інструментом у протидії транснаціональній організованій злочинності є **Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р.**, яка була ратифікована Законом України від 04.02.2004 із заявами та застереженнями [4]. Учасницями Конвенції станом на лютий 2010 р. є 154 держави [5].

Зазначена Конвенція застосовується щодо злочинів, пов'язаних з участю в організованій злочинній групі, відмиванням коштів, корупцією, перешкоджанням правосуддю, а також інших серйозних злочинів, вчинення яких передбачає покарання не менше 4 років позбавлення волі, якщо ці злочини носять транснаціональний характер і вчинені за участю організованої злочинної групи. Транснаціональними вважаються злочини, вчинені у більш ніж одній державі, а також злочини, вчинені в одній державі, якщо істотна частина їх підготовки, планування, керівництва або контролю має місце в іншій державі, або якщо в їх учиненні брала участь організована злочинна група, яка здійснює злочинну діяльність у більш ніж одній державі, або якщо їх істотні наслідки мають місце в іншій державі. Крім того, Конвенція рекомендує державам-учасницям криміналізувати зазначені діяння на рівні національного законодавства.

Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму 2005 р. була ратифікована Законом України від 15.03.2006 [6] (набув чинності одночасно з набуттям чинності змінами до Кримінального кодексу України та іншими законодавчими актами стосовно боротьби з ядерним тероризмом, затвердженими Законом України від 24.05.2007 [7]). Учасницями Конвенції станом на лютий 2010 р. є 63 держави [8].

Положення Конвенції застосовуються щодо злочинів, пов'язаних із незаконним обігом радіоактивних матеріалів, пристроїв, ушкодженням ядерного об'єкта тощо, та рекомендують державам-учасницям криміналізувати зазначені діяння на рівні національного законодавства.

Конвенція ООН проти корупції 2003 р. була ратифікована Законом України від 18.10.2006 із заявами [9] (набув чинності одночасно із набуттям чинності змінами до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення, затвердженими Законом України від 11.06.2009 [10]). Учасницями Конвенції станом на лютий 2010 р. є 143 держави [11].

Конвенція визначає комплекс заходів, спрямованих на запобігання корупції та боротьбу з нею, зокрема: запровадження органу або органів із запобігання та протидії корупції, оптимізацію функціонування публічного та приватного сектору, запровадження кодексів поведінки державних посадових осіб, забезпечення доступу громадськості до процесів протидії корупції, впорядкування сфери державних закупівель й управління державними фінансами тощо. Крім того, Конвенція встановлює перелік та ознаки діянь, пов'язаних із корупцією, щодо яких держави-учасниці повинні вжити заходів для визнання їх кримінально караними (криміналізувати). Наприклад, умисна обіцянка, пропозиція або надання державній посадовій особі, а також умисне вимагання або прийняття державною посадовою особою, особисто або через посередників, будь-якої неправомірної переваги для самої посадової особи або іншої фізичної чи юридичної особи, щоб ця посадова особа вчинила будь-яку дію чи утрималась від вчинення дій під час виконання своїх службових обов'язків тощо.

Приєднання України до **Міжнародної конвенції про боротьбу з бомбовим тероризмом 1997 р.** відбулося на підставі Закону України від 29.11.2001 із застереженням [12]. Учасницями Конвенції станом на лютий 2010 р. є 164 держави [13].

Положення Конвенції застосовуються щодо незаконного й умисного доставляння, розміщення, приведення в дію або підризу вибухового або іншого смертоносного пристрою.

Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р. була ратифікована Постановою Верховної Ради УРСР від 25.04.1991 [14]. Учасницями Конвенції станом на лютий 2010 р. є 184 держави [15].

Метою цієї Конвенції є сприяння співробітництву між Сторонами з тим, щоб вони могли більш ефективно вирішувати різноманітні проблеми незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, що мають міжнародний характер. При здійсненні своїх зобов'язань за Конвенцією Сторони вживають необхідних заходів, включаючи заходи законодавчого та організаційного характеру, відповідно до основних положень своїх внутрішніх законодавчих систем.

Конвенція передбачає необхідність криміналізації переліку таких діянь, як, наприклад, умисне виробництво, виготовлення, екстрагування, приготування, пропозиція, пропозиція з метою продажу, розповсюдження, продаж, постачання на будь-яких умовах, посередництво, переправлення, транзитне переправлення, транспортування, імпорт або експорт будь-якого наркотичного засобу чи будь-якої психотропної речовини тощо.

Також Конвенція визначає спеціальні підстави юрисдикції держави-учасниці, зокрема, якщо злочин було вчинено на борту судна, яке не має прапора або розпізнавальних знаків, що вказують на його реєстрацію, а так само якщо злочинні дії, будучи вчиненими на території інших держав, мали на меті вчинення відповідного злочину на території цієї держави-учасниці.

Приєднання до **Міжнародної конвенції про боротьбу із захопленням заручників 1979 р.** відбулося на підставі Постанови Верховної Ради УРСР від 08.05.1987 із застереженням та заявою [16]. Учасницями договору станом на лютий 2010 р. є 167 держав [17].

Положення Конвенції застосовуються щодо захоплення або утримання іншої особи й погрози вбити, завдати пошкодження або продовжувати утримувати іншу особу для того, щоб примусити третю сторону, а саме: державу, міжнародну міжурядову організацію, будь-яку фізичну, юридичну особу або

групу осіб, здійснити чи утриматись від здійснення будь-якого акту як прямої, так і опосередкованої умови для звільнення заручника.

До специфічних форм співробітництва, передбачених Конвенцією, слід віднести:

- вжиття всіх практично здійснюваних заходів для запобігання підготовці в межах їх відповідних територій до вчинення цих злочинів у межах чи поза межами їх територій, включаючи вжиття заходів для заборони на їх території незаконної діяльності осіб, груп і організацій, які заохочують, підбурюють, організують чи беруть участь у вчиненні актів захоплення заручників;

- обмін інформацією та координацію адміністративних та інших відповідних заходів, спрямованих на запобігання таким злочинам.

Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами 1949 р. набула чинності для України ще 1954 р. [18]. Учасницями Конвенції станом на лютий 2010 р. є 81 держава [19].

Положення Конвенції застосовуються щодо зведення, умовляння або спокушання з метою проституції іншої особи, експлуатації проституції іншої особи, утримання будинку розпусти чи управління ним або свідомого фінансування чи участі у фінансуванні будинку розпусти, здавання в оренду або наймання будівлі чи іншого місця, або частини такого.

Серед спеціальних форм співробітництва, передбачених Конвенцією, слід відзначити репатріацію осіб, які стали жертвами міжнародної торгівлі людьми, що має на меті проституцію.

Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії 2000 р. ратифікований Законом України від 03.04.2003 [20]. Учасницями договору станом на лютий 2010 р. є 163 держави [21].

Факультативний протокол передбачає заборону торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії та містить заходи, які з метою забезпечення ефективності дії зазначеної

заборони мають вживатися державами на національному рівні та у міжнародному співробітництві.

У деяких конвенціях чітко визначеними є **додаткові канали співробітництва**, можливість використання яких впливає вже із самого факту приєднання держави до цих договорів:

- канали Міжнародного комітету Червоного Хреста (Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму, Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму, Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом);

- дипломатичні канали (Конвенція ООН проти корупції, Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами);

- канали Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерполу (Конвенція ООН проти корупції, Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму, Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин);

- канали ООН (Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму, Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму, Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом, Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників);

- канали Міжнародного агентства з атомної енергії (Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму).

4.1.2. Багатосторонні міжнародні договори, що охоплюють усі регіони світу та укладені в рамках спеціалізованих міжнародних організацій

В окрему групу багатосторонніх міжнародних договорів, що охоплюють усі регіони світу, можна виділити міжнародні договори з питань протидії окремим проявам транснаціональної злочинності, укладені в рамках

спеціалізованих міжнародних організацій, зокрема Міжнародної морської організації, Міжнародної організації цивільної авіації, Міжнародної агенції з атомної енергії. Такими міжнародними договорами є наступні:

- Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства, 1988 р., яка ратифікована Постановою Верховної Ради України від 17.12.1993 [22], учасницями якої станом на лютий 2010 р. є 40 держав [23] та яка застосовується щодо злочинів, пов'язаних із незаконним захопленням суден або здійсненням контролю над ними, руйнуванням або пошкодженням суден, вантажів або морського навігаційного обладнання, а також вчиненням актів насильства проти осіб на борту судна або будь-яких інших осіб у зв'язку з вчиненням чи спробою вчинення вказаних вище дій;

- Протокол про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі, 1988 р., який ратифікований Постановою Верховної Ради України від 17.12.1993, учасницями якого станом на лютий 2010 р. є 36 держав [24] та який застосовується щодо злочинів, пов'язаних із незаконним захопленням стаціонарних платформ або здійсненням контролю над ними, їх руйнуванням або пошкодженням, а також вчиненням актів насильства проти осіб на стаціонарних платформах або будь-яких інших осіб у зв'язку з вчиненням чи спробою вчинення вказаних вище дій;

- Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден 1970 р., яка ратифікована Президією Верховної Ради УРСР 27.12.1971 [25], учасницями якої станом на лютий 2010 р. є 185 держав [26] та яка застосовується щодо злочинів, пов'язаних із незаконним захопленням повітряних суден або здійсненням контролю над ними;

- Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, 1971 р., яка ратифікована Президією Верховної Ради СРСР 27.12.1972 та Президією Верховної Ради УРСР 16.01.1973 [27], учасницями якої станом на лютий 2010 р. є 188 держав та яка застосовується щодо злочинів, пов'язаних із незаконним руйнуванням або

пошкодженням повітряних суден чи аеронавігаційного обладнання, а також учиненням актів насилля щодо осіб, які знаходяться на борту повітряних суден у польоті;

- Протокол про боротьбу з незаконними актами насилля в аеропортах, що обслуговують міжнародну цивільну авіацію, який доповнює Конвенцію про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, 1988 р., який ратифікований Указом Президіуму Верховної Ради СРСР від 20.02.1989 [28], учасницями якого станом на лютий 2010 р. є 169 держав та який застосовується щодо злочинів, пов'язаних із незаконним руйнуванням або пошкодженням обладнання та будівель аеропортів, які обслуговують міжнародну цивільну авіацію, або розташованих в цих аеропортах повітряних суден, що не знаходяться в експлуатації, або порушенням роботи служб аеропортів, а також учиненням актів насилля відносно осіб у цих аеропортах;

- Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу та ядерних установок 1980 р., приєднання України до якої відбулося на підставі Постанови Верховної Ради України 05.05.1993 [29] та учасницями якої станом на 30 червня 2008 р. було 136 держав [30] з **Поправкою до Конвенції про фізичний захист ядерного матеріалу 2005 р.**, яка ратифікована Законом України від 03.09.2008. Конвенція застосовується щодо злочинів, пов'язаних із незаконним обігом ядерних матеріалів, їх викраденням, вимаганням, захопленням шляхом пограбування, привласненням, отриманням оманним шляхом, а також втручанням в експлуатацію ядерної установки.

Зазначені міжнародні договори застосовуються, коли злочинець або гаданий злочинець перебувають на території іншої держави, ніж держава вчинення злочину (у тому числі реєстрації судна чи повітряного судна, місцезнаходження стаціонарної морської платформи або ядерної установки), а також якщо відповідний маршрут (плавання судна, перельоту повітряного судна, перевезення ядерного матеріалу) виходить за межі однієї держави, що свідчить їх спрямованість на «транснаціональність» відповідних злочинів.

Участь держав у згаданих міжнародних договорах дозволяє їм здійснювати співробітництво шляхом:

- надання взаємної правової допомоги у зв'язку з кримінальним переслідуванням, розпочатим щодо відповідних злочинів, включаючи сприяння в отриманні наявних доказів, необхідних для розгляду;

- видачі осіб у зв'язку з відповідними злочинами незалежно від наявності між державами-учасницями договорів про видачу осіб. У разі відсутності між державами-учасницями договору про видачу осіб зазначені міжнародні договори можуть вважатися правовою підставою для видачі осіб у зв'язку з такими злочинами;

- взаємної передачі матеріалів кримінального переслідування, якщо це відповідає інтересам здійснення правосуддя, зокрема коли особа, видача якої запитується, є громадянином запитуваної держави.

- обміну інформацією та координації адміністративних й інших заходів, які вживаються з метою запобігання вчиненню відповідних злочинів.

4.1.3. Регіональні багатосторонні міжнародні договори щодо протидії окремим видам злочинів

Аналогічно багатостороннім міжнародним договорам, що охоплюють усі регіони світу, регіональні міжнародні договори можуть бути також розподілені на групи. Проте такий поділ може бути здійснений не за статусом (універсальним або спеціальним) міжнародних організацій, в рамках яких вони укладені, а за правовою природою самих договорів – регламентація питань протидії злочинності та регламентація питань кримінального судочинства.

Водночас у рамках регіональних багатосторонніх міжнародних договорів щодо протидії окремим видам злочинів можуть бути виділені ще декілька підгруп міжнародних договорів. Критерієм формування таких підгруп є міжнародні організації, у рамках яких зазначені договори укладено.

4.1.4. Багатосторонні міжнародні договори щодо протидії окремим видам злочинів, укладені в рамках Ради Європи

Серед таких міжнародних договорів для України актуальними є наступні:

- **Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму 2005 р.**, яка ратифікована Законом України від 31.07.2006 із заявами та застереженнями [31] (набув чинності з набуттям чинності змінами до Кримінального кодексу України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, які затверджені Законом України від 21.09.2006 [32]), учасницями якої станом на лютий 2010 р. є 23 держави [33] та яка застосовується щодо злочинів, пов'язаних із публічним підбурюванням до вчинення терористичного злочину, залученням до тероризму та навчанням тероризму;

- **Конвенція про кіберзлочинність 2001 р.**, яка ратифікована Законом України від 07.09.2005 із застереженнями і заявами [34], учасницями якої станом на лютий 2010 р. є 26 держав [35] та яка застосовується щодо злочинів, пов'язаних із незаконним доступом до комп'ютерних систем, нелегальним перехопленням комп'ютерних даних, втручанням у комп'ютерні дані або комп'ютерну систему, зловживанням комп'ютерними пристроями, підробкою комп'ютерних даних і шахрайствами, пов'язаними з комп'ютерами, а також правопорушеннями, пов'язаними з дитячою порнографією, порушенням авторських та суміжних прав;

- **Додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність, який стосується криміналізації дій расистського та ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи, 2003 р.**, який ратифікований Законом України від 21.07.2006 [36], учасницями якого станом на лютий 2010 р. є 15 держав [37] та який застосовується щодо злочинів, пов'язаних із поширенням расистського та ксенофобного матеріалу, погрозою чи образою з расистських та ксенофобних мотивів через комп'ютерні системи, а також із запереченням, значною мінімізацією, схваленням або виправданням геноциду чи злочинів проти людства;

- **Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією 1999 р.**, яка ратифікована Законом України від 18.10.2006 [38] (набув чинності з набуттям чинності змінами до деяких законодавчих актів щодо відповідальності за корупційні

правопорушення у зв'язку з ратифікацією Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією, затвердженими Законом України від 11.06.2009 [39]), учасницями якої станом на лютий 2010 р. є 42 держави [40] та яка застосовується щодо злочинів, пов'язаних із даванням та одержанням хабара національними та іноземними державними посадовими особами, членами національних, іноземних представницьких органів та міжнародних парламентських асамблей, посадовими особами міжнародних організацій, суддями і посадовими особами міжнародних судів, даванням та одержанням хабара у приватному секторі, зловживанням впливом, відмиванням доходів, отриманих від корупційних злочинів, а також фінансовими злочинами корупційної спрямованості;

- **Угода про незаконний обіг на морі, укладена на виконання статті 17 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин, 1995 р.**, яка ратифікована Законом України від 15.11.2006 [41], учасницями якої станом на лютий 2010 р. є 13 держав [42] та яка застосовується щодо злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин на морі;

- **Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, 1990 р.**, яка ратифікована Законом України від 17.12.1997 [43], учасницями якої станом на лютий 2010 р. є 48 держав [44] та яка застосовується щодо злочинів, пов'язаних із перетворенням або передачею власності, набутої злочинним шляхом, приховуванням або маскуванню справжнього характеру, джерела, місцезнаходження, стану, переміщення, прав стосовно такої власності або володіння нею, а також її набуттям, володінням або використанням;

- **Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом 1977 р.**, яка ратифікована Законом України від 17.01.2002 [45] та учасницями якої станом на лютий 2010 р. є 46 держав [46], та **Протокол, що вносить зміни до Європейської конвенції про боротьбу з тероризмом, 2003 р.**, який ратифікований Законом України від 20.09.2006 [47] та учасницями якого станом на лютий 2010 р. є 29 держав [48]. Конвенція та Протокол застосовуються щодо злочинів, визначених у міжнародних конвенціях про

боротьбу із захопленням заручників, бомбовим тероризмом та фінансуванням тероризму, конвенціях про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден, незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства, про фізичний захист ядерного матеріалу, протоколах про боротьбу з незаконними актами насильства в аеропортах, що обслуговують міжнародну цивільну авіацію, та незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі, а також злочинів, визначених у Конвенції про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів (вбивство, викрадення, а також інший напад на таких осіб, їх офіційні та службові приміщення або транспортні засоби особи).

За загальним правилом, участь держав у наведених міжнародних договорах дозволяє їм здійснювати співробітництво шляхом:

- надання взаємної правової допомоги у зв'язку з розслідуваннями, кримінальними переслідуваннями чи процедурами видачі, розпочатими стосовно відповідних злочинів, включаючи сприяння в отриманні доказів, необхідних для здійснення відповідних процесуальних дій. При цьому положення Європейської конвенції про боротьбу з тероризмом замінюють собою положення всіх договорів та домовленостей про взаємну допомогу у кримінальних справах, що застосовуються між державами-учасницями, включаючи Європейську конвенцію про взаємну допомогу у кримінальних справах, настільки, наскільки останні їм суперечать;

- видачі осіб у зв'язку з відповідними злочинами незалежно від наявності між державами-учасницями договорів про видачу осіб. У разі відсутності між державами-учасницями договору про видачу осіб європейські регіональні міжнародні договори, які розглядаються, можуть вважатися правовою підставою для видачі осіб у зв'язку з відповідними злочинами. При цьому положення Європейської конвенції про боротьбу з тероризмом замінюють собою положення всіх договорів та домовленостей про взаємну допомогу у кримінальних справах, що

застосовуються між державами-учасницями, включаючи Європейську конвенцію про видачу правопорушників, настільки, наскільки останні їм суперечать. Разом з тим Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, узагалі не передбачає такої форми міжнародного співробітництва держав-учасниць, як видача осіб;

– взаємної передачі матеріалів кримінального переслідування, якщо така передача відповідає інтересам здійснення правосуддя, зокрема коли особа, видача якої запитується, є громадянином запитуваної держави. Разом з тим Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, узагалі не передбачає такої форми міжнародного співробітництва держав-учасниць, як взаємна передача.

В окремих міжнародних договорах Ради Європи як форми міжнародного співробітництва також згадуються:

– добровільне надання компетентними органами однієї держави-учасниці компетентним органам іншої держави-учасниці інформації, отриманої в рамках їхніх розслідувань, коли вони вважають, що надання такої інформації може сприяти отримуючій стороні в порушенні справи, проведенні розслідувань або судових розглядів або може зумовити надіслання відповідного запиту (Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією, Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, Конвенція про кіберзлочинність, Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму);

– термінове збереження комп'ютерних даних, які зберігаються за допомогою комп'ютерної системи, яка знаходиться на території такої іншої держави, і відносно якої держава, яка запитує, має намір надіслати запит про взаємну допомогу щодо обшуку чи подібного доступу, арешту чи подібних дій або розголошення таких даних; запитування проведення обшуку чи подібного доступу, арешту чи подібних дій або розголошення даних, які зберігаються за допомогою комп'ютерної системи, яка знаходиться на території держави, яку запитують, включаючи попередньо збережені в рамках Конвенції

про кіберзлочинність дані; збирання даних про рух інформації у реальному масштабі часу, пов'язаних із зазначеною передачею інформації на їх території, яка передається за допомогою комп'ютерної системи; збирання або запис у реальному масштабі часу даних змісту інформації у зазначених передачах інформації, які здійснюються за допомогою комп'ютерної системи (Конвенція про кіберзлочинність);

- заморожування чи накладення арешту, з метою запобігання будь-якому використанню, передачі або розпорядженню власністю, яка пізніше може бути предметом клопотання про конфіскацію або яка може бути такою, що відповідатиме вимогам клопотання; вручення судових документів особам, щодо яких застосовуються прелімінарні заходи і конфіскація (Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом).

Можливість визначення центральних органів, відповідальних за здійснення міжнародного співробітництва, також передбачена **Угодою про незаконний обіг на морі**, укладеною на виконання ст. 17 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин. Законом про ратифікацію цієї Угоди такими органами визначено Мінтранс (щодо запитів про інтервенцію) та Генеральну прокуратуру (щодо запитів про встановлення переважної юрисдикції).

Разом з тим такі органи або можливість їх визначення не передбачені ані в Європейській конвенції про боротьбу з тероризмом, ані в Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, ані в законах про їх ратифікацію.

4.1.5. Багатосторонні міжнародні договори щодо протидії окремим видам злочинів, укладені в рамках Співдружності Незалежних Держав

Серед таких міжнародних договорів для України актуальними є наступні:

- **Угода про співробітництво у боротьбі з обігом фальсифікованих лікарських засобів 2008 р.**, яка підписана від імені України 14.11.2008 [49] та застосовується щодо обігу фальсифікованих лікарських засобів;

- Угода про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі з розкраданнями культурних цінностей і забезпеченні їхнього повернення 2007 р., яка підписана від імені України 05.10.2007 [50] та застосовується щодо будь-яких незаконних діянь, спрямованих на заволодіння культурними цінностями;

- Угода про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі з крадіжками автотранспортних засобів і забезпеченні їхнього повернення 2005 р., яка підписана від імені України 25.11.2005 [51] та застосовується щодо злочинів, пов'язаних із безоплатним вилученням автотранспортних засобів або заволодінням ними;

- Угода про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі з торгівлею людьми, органами і тканинами людини 2005 р., яка підписана від імені України 25.11.2005 [52] та застосовується щодо злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, їх органами і тканинами;

- Угода про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі з податковими злочинами 2005 р., яка затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 24.06.2006 № 871 [53] та застосовується щодо злочинів у сфері оподаткування;

- Угода про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі зі злочинністю на транспорті 2004 р., яка затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 18.08.2005 № 771 [54] та застосовується щодо злочинів, які вчиняються на транспорті (зокрема злочинів проти життя, здоров'я, свобод, честі та гідності особи, проти власності, у тому числі викрадень вантажів та багажу, злочинів, пов'язаних із незаконним обігом і контрабандою наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, зброї, боєприпасів, вибухових, сильнодіючих отруйних речовин, радіоактивних та біологічних матеріалів, інших небезпечних матеріалів та заборонених для вільного обігу товарів та вантажів, нелегальною міграцією, порушенням правил безпеки руху та експлуатації транспорту, а також злочинів терористичного характеру та спрямованих на приведення у непридатний для експлуатації стан технічних засобів, їх енергопостачання, шляхів сполучення, будівель та

споруд транспортної інфраструктури, навігаційного обладнання, засобів зв'язку та сигналізації тощо);

- **Угода про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі зі злочинами у сфері комп'ютерної інформації 2001 р.**, яка підписана від імені України 01.06.2001 [55] та застосовується щодо злочинів, пов'язаних із неправомірним доступом до комп'ютерної інформації, створенням, використанням або розповсюдженням шкідливих програм, знищенням, блокуванням або модифікацією комп'ютерної інформації, незаконним використанням комп'ютерних програм і баз даних, які є об'єктами авторського права, а також присвоєнням авторства;

- **Угода про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі зі злочинністю 1998 р.**, яка затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 31.03.1999 № 497 [56] та застосовується щодо злочинів проти життя, здоров'я, свобод, честі та гідності особи, злочинів проти власності, у тому числі викрадень транспортних засобів та незаконних операцій з ними, злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, зброї, боєприпасів, вибухових, сильнотіючих отруйних речовин, радіоактивних та біологічних матеріалів, культурних та історичних цінностей, злочинів у сфері економічної діяльності, у тому числі у сфері оподаткування, відмивання коштів, контрабанди фальшивомонетництва та підроблення цінних паперів, екологічних злочинів, торгівлі людьми та експлуатації проституції третіми особами, нелегальної міграції, а також міжнародного тероризму, бандитизму, захоплення заручників;

- **Угода про співпрацю держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав в боротьбі з незаконною міграцією 1998 р.**, яка ратифікована Законом України від 17.03.1999 [57] та застосовується щодо злочинів, пов'язаних із незаконною міграцією;

- **Угода про співробітництво в боротьбі зі злочинами у сфері економіки 1996 р.**, яка підписана від імені України 12.04.1996 [58] та застосовується щодо злочинів у сфері економіки,

насамперед у банківській і кредитно-фінансовій системах, у зовнішньоекономічній діяльності, а також відмивання коштів.

Характеризуючи зазначені міжнародні договори, необхідно відзначити відсутність у більшості з них норм, які визначають підстави встановлення юрисдикції держав-учасниць. Виключенням із цього правила є Угода про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі зі злочинністю 1998 р., якою передбачено встановлення державами-учасницями взаєморозуміння щодо юрисдикції при вирішенні питання стосовно використання методу контрольованої поставки предметів, засобів та речовин, обіг яких регулюється спеціальними правилами, з метою виявлення осіб, що беруть участь у такому незаконному обігу, та їх кримінального переслідування. Але і зазначена Угода не містить переліку підстав установа юрисдикції.

За загальним правилом, участь держав у наведених міжнародних договорах дозволяє їм здійснювати співробітництво шляхом:

- обміну оперативною, криміналістичною, статистичною та іншою інформацією, зокрема відомостями про відповідні злочини, способи їх вчинення та причетних до них осіб;

- виконання запитів про проведення оперативно-розшукових заходів;

- планування та здійснення скоординованих профілактичних й оперативно-розшукових заходів у зв'язку з відповідними злочинами;

- обміну законодавчими та іншими нормативно-правовими актами, науковими та науково-методичними матеріалами з питань протидії відповідним злочинам;

- проведення науково-практичних конференцій, семінарів та симпозіумів з актуальних питань протидії відповідним злочинам;

- проведення спільних наукових досліджень з питань протидії відповідним злочинам;

- надання сприяння у підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації кадрів, задіяних у протидії відповідним злочинам.

В окремих міжнародних договорах як форми міжнародного співробітництва також згадуються:

- проведення за запитами перевірок заяв і повідомлень про відповідні злочини, направлення представників для координації дій під час проведення спільних оперативно-розшукових і профілактичних заходів, надання допомоги співробітникам компетентних органів інших держав під час їхнього перебування в службових відрядженнях;

- виконання запитів про проведення процесуальних дій, а також планування та проведення спеціальних операцій;

- розшук осіб та предметів;

- проведення контрольованих поставок.

Угодами про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі з розкраданнями культурних цінностей і забезпеченні їхнього повернення, про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі з торгівлею людьми, органами і тканинами людини та про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі зі злочинністю на транспорті визначено, що їх положення не зачіпають питань надання правової допомоги в кримінальних справах та екстрадиції.

Як засіб регулювання співробітництва держав-учасниць СНД щодо обміну оперативною, криміналістичною, статистичною та іншою інформацією, законодавчими та іншими нормативно-правовими актами, науковими та науково-методичними матеріалами щодо відповідних злочинів також необхідно розглянути **Угоду про обмін інформацією у сфері боротьби зі злочинністю 2009 р.**, яка підписана від імені України 22.05.2009.

Зазначена Угода передбачає 2 форми співробітництва держав у сфері обміну відповідною інформацією:

- шляхом надсилання запитів про отримання або ініціативне надання відповідної інформації;

- шляхом участі в наповненні та використанні Міждержавного банку даних (далі – МБД).

4.1.6. Багатосторонні міжнародні договори щодо протидії окремим видам злочинів, прийняті в рамках інших регіональних міжнародних організацій

Серед таких міжнародних договорів актуальними для України є наступні:

- **Угода про співробітництво між Урядами держав-учасниць ГУУАМ у сфері боротьби з тероризмом, організованою злочинністю та іншими небезпечними видами злочинів 2002 р.**, яка затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 24.10.2002 № 1572 [59], та **Протокол до цієї Угоди 2008 р.**, підписаний від імені України 04.12.2008 [60], застосовуються щодо злочинів, пов'язаних з тероризмом, організованою злочинністю, незаконними збройними формуваннями, незаконним обігом зброї та боєприпасів, військової техніки, ядерних матеріалів, радіоактивних речовин, наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, окремих видів сировини, матеріалів обладнання і технологій, які можуть бути застосовані для створення вибухових та отруйних речовин, зброї масового знищення, злочинів, пов'язаних із підробленням платіжних засобів, цінних паперів, фінансових документів, документів, як посвідчують особу, контрабандою, нелегальною міграцією, незаконним переміщенням і торгівлею людьми, захопленнями морських, повітряних суден та інших транспортних засобів, злочинами в економічній та фінансовій сферах, проти особи та власності, у сфері інтелектуальної власності та комп'ютерних технологій, а також у сфері розшуку та ідентифікації осіб.

Зазначені міжнародні договори надають державам-учасникам можливість здійснювати співробітництво у зв'язку з відповідними злочинами шляхом:

- надсилання запитів про надання сприяння у попередженні, виявленні, припиненні, розслідуванні та ліквідації наслідків відповідних злочинів;

- проведення оперативних розробок та контрольованих поставок;

- проведення цільових оперативно-профілактичних операцій;

- обміну інформацією щодо відповідних злочинів тощо.

- **Додатковий протокол про боротьбу з тероризмом до Угоди між урядами держав-учасниць Чорноморського Економічного Співробітництва про співпрацю у боротьбі зі злочинністю, зокрема організованою, 2004 р.**, який затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від

17.12.2008 № 1091 [61], застосовується щодо актів тероризму, фінансування тероризму та незаконного обігу зброї.

Зазначений міжнародний договір надає державам-учасницям можливість здійснювати співробітництво у зв'язку з відповідними злочинами шляхом:

- освіти, підготовки та підвищення кваліфікації персоналу;
- обміну інформацією та досвідом стосовно використання науково-технічних методів проведення кримінально-правових досліджень, даними стосовно внутрішнього законодавства, аналітичними та статистичними даними;
- проведення спільних навчань, семінарів, консультацій та наукових досліджень;
- відмови у наданні притулку тим, хто планував здійснення актів тероризму, сприяв такому здійсненню чи брав у ньому участь.

Відповідно до зазначених міжнародних договорів для їх реалізації визначаються компетентні органи, які згідно з національним законодавством уповноважені здійснювати протидію відповідним злочинам. У рамках цих договорів відповідні компетентні органи мають право здійснювати безпосередні зносини між собою.

4.1.7. Регіональні багатосторонні договори у сфері кримінального судочинства

Важливу роль для правоохоронних органів України відіграють регіональні багатосторонні договори у сфері кримінального судочинства. Вони регламентують питання співробітництва як на стадії розслідування і розгляду кримінальної справи, так і після набуття законної сили рішенням (вироком) суду і регламентують багато аспектів.

Окремо слід відзначити європейські конвенції з питань кримінального судочинства – Європейську конвенцію про взаємну допомогу у кримінальних справах з додатковим протоколом до неї, Європейську конвенцію про видачу правопорушників з двома додатковими протоколами до неї, Європейську конвенцію про передачу провадження у кримінальних справах.

З 1998 року Україна є учасницею **Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 р.** та

Додаткового протоколу до неї. Указаний міжнародний договір найбільш активно використовується у співробітництві з правоохоронними органами держав Європи з питань кримінального судочинства.

За цією Конвенцією держави зобов'язуються надавати одна одній якнайширшу взаємну допомогу, яка полягає, насамперед, у проведенні процесуальних дій, оскільки під час розслідування і судового розгляду кримінальних справ часто виникає потреба у збиранні за кордоном доказів шляхом допиту обвинувачених, потерпілих, свідків, експертів, проведення обшуку, експертиз, судового огляду, вилучення та передачі предметів, вручення та пересилання документів тощо.

Конвенцією визначено вимоги щодо виконання міжнародних доручень/клопотань про правову допомогу у кримінальних справах; підстави відмови у наданні взаємної допомоги; судові та повноважні органи; мови надсилання та виконання запитів про правову допомогу тощо.

Допомога надається у кримінальному переслідуванні правопорушень, покарання яких, на момент прохання про надання правової допомоги, підпадає під юрисдикцію судової влади Сторони, що запитує.

Виконання міжнародних доручень про правову допомогу здійснюється відповідно до вимог законодавства запитуваної держави. Конвенцією також передбачається надання гарантій свідкам або експертам, які незалежно від свого громадянства добровільно з'явилися на виклик у відповідний орган іноземної держави. Такі особи не можуть бути притягнуті до кримінальної або адміністративної відповідальності, взяті під варту або бути покарані у зв'язку з будь-яким діянням, вчиненим до перетинання ними державного кордону, або у зв'язку з їх свідченнями, або висновками як експертів, або у зв'язку з діянням, що є предметом розгляду. При цьому явка свідків та експертів до суду іноземної держави є їх правом, а не обов'язком.

Конвенція також надає можливість здійснювати так звану «тимчасову передачу» особи. Так, особа, яка перебуває під вартою в одній державі, може бути, за її згодою, тимчасово передана в іншу державу з метою проведення певних слідчих

дій. При цьому держава, що запитує, чітко зазначає та надає гарантії щодо повернення цієї особи, але не пізніше трьох місяців після дати тимчасового перепроводження.

Вказаним міжнародним договором також передбачено обмін інформацією щодо вироків.

Іншим важливим багатостороннім міжнародним договором, укладеним в рамках Ради Європи, є **Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 р.** та два додаткові протоколи до неї, які набули чинності для України у 1998 р.

За цією Конвенцією держави зобов'язуються видавати одна одній, з урахуванням положень та умов, викладених в ній, усіх осіб, які переслідуються компетентними органами Сторони, що запитує, за вчинення правопорушення або які розшукуються зазначеними органами з метою виконання вироку або постанови про утримання під вартою.

У Конвенції чітко визначено умови здійснення видачі (екстрадиції). Зокрема, передбачено ряд обмежень щодо злочину, за вчинення якого вимагається видача. Так, екстрадиція здійснюється у зв'язку із правопорушеннями, які караються за законами обох сторін позбавленням волі на максимальний термін не менше одного року чи більш суворим покаранням. Якщо особа визнається винною і вирок про ув'язнення або постанова про утримання під вартою проголошується на території Сторони, що запитує, термін призначеного покарання має становити не менше чотирьох місяців. Слід одразу зауважити, що Україна здійснює видачу лише осіб, які вчинили злочини, що караються позбавленням волі на максимальний строк не менше одного року або більш суворим покаранням (Закон про ратифікацію). Крім того, Конвенція встановлює обмеження щодо видачі за політичні, військові та фінансові правопорушення, а також передбачає право держави не видавати власних громадян.

Під час ратифікації Україна залишила за собою право не здійснювати видачу, якщо особа, видача якої запитується, за станом здоров'я не може бути видана без шкоди її здоров'ю. Крім того, Україна не видаватиме іншій державі громадян України. Для цілей цієї Конвенції громадянином України

вважається будь-яка особа, яка відповідно до законів України на час прийняття рішення про видачу є громадянином України.

Крім того, слід звернути увагу, на те що видана особа не може переслідуватися, засуджуватися або затримуватися з метою виконання вироку чи постанови про утримання під вартою за жодне правопорушення, вчинене до її видачі, крім правопорушення, за яке вона була видана, і її особиста свобода ні з яких інших причин не може обмежуватися, за винятком випадків, визначених Конвенцією.

Також Конвенція встановлює загальні правила щодо порядку надсилання запитів про тимчасовий арешт або видачу; визначає строки тримання під вартою з метою видачі; регламентує питання транзитного перевезення осіб, які видаються, розподілу витрат тощо.

Важливим аспектом є те, що Європейська конвенція про видачу правопорушників щодо тих країн, до яких вона застосовується, замінює положення будь-яких міжнародних договорів, які регулюють видачу правопорушників між будь-якими двома або багатьма Договірними Сторонами.

В Україні органами, на які покладаються повноваження щодо запитів, які надсилаються судами, є Міністерство юстиції України, а щодо запитів органів досудового слідства – Генеральна прокуратура України.

Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах 1972 р. набула чинності для України у 1995 р.

Відповідно до положень цієї Конвенції будь-яка Договірна Держава, за клопотанням про порушення кримінального переслідування, що подається іншою Договірною Державою, має повноваження переслідувати у судовому порядку згідно зі своїм законодавством будь-який злочин, до якого застосовується кримінальне законодавство іншої Договірної Держави.

Конвенція передбачає низку обмежень щодо прийняття кримінального переслідування. Зокрема це стосується закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності у державі, що запитує, злочинів політичного, військового або податкового характеру, а також випадків, коли є підстави вважати, що клопотання про порушення

кримінального переслідування мотивоване расовими, релігійними, національними міркуваннями або політичними поглядами та ін.

Крім того, Конвенція передбачає порядок передачі клопотань про порушення кримінального переслідування, види та підстави застосування тимчасових заходів у запитуваній державі, дотримання принципу *ne bis in idem*.

Також Україною було ратифіковано **Конвенцію про передачу засуджених осіб та Протокол до неї, Європейську конвенцію про нагляд за умовно засудженими або умовно звільненими особами та Європейську конвенцію про міжнародну дійсність кримінальних вироків**. Предметом цих міжнародних договорів є співробітництво органів юстиції різних держав щодо виконання вироків, винесених в одній державі, на території іншої держави або інших заходів, пов'язаних з виконанням вироків. На нашу думку, вказані конвенції не є тими міжнародно-правовими інструментами, які безпосередньо пов'язані із протидією транснаціональній організованій злочинності. Тому немає необхідності детально розглядати їх положення.

До регіональних багатосторонніх міжнародних договорів у сфері кримінального судочинства відносяться також договори, укладені в рамках Співдружності Незалежних Держав:

Конвенція про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 р. та Протоколи до цієї Конвенції 1997 р., у яких об'єднано усі питання, пов'язані з кримінальним судочинством;

Угода про порядок передачі та транзитного перевезення осіб, які перебувають під вартою.

4.1.8. Інші міжнародні договори України у сфері протидії транснаціональній організованій злочинності

Положення двосторонніх міжнародних договорів України у сфері кримінального судочинства в цілому відповідають загальним принципам, викладеним у європейських конвенціях з цих питань. Тому, на нашу думку, немає необхідності детально аналізувати зміст кожного такого договору.

Слід лише зауважити, що на сьогодні Україною укладено двосторонні договори про надання правової допомоги у кримінальних справах, при видачу правопорушників, про передачу осіб, засуджених до позбавлення волі, для подальшого відбування покарання тощо із 27 державами світу, а саме: Китайською Народною Республікою, Республікою Польща, Литовською Республікою, Республікою Молдова, Естонською Республікою, Республікою Грузія, Латвійською Республікою, Монголією, Канадою, Сполученим Королівством Великої Британії, Північною Ірландією, Азербайджанською Республікою, Республікою Узбекистан, Сполученими Штатами Америки, Республікою Казахстан, Соціалістичною Республікою В'єтнам, Республікою Вірменія, Федеративною Республікою Бразилія, Республікою Індія, Республікою Куба, Гонконгом, Корейською Народно-Демократичною Республікою, Панамою, Таджикистаном, Ісламською Республікою Іран, Арабською Республікою Єгипет, Туркменистаном.

Іншою важливою групою міжнародно-правових інструментів у протидії транснаціональній організованій злочинності є **багатосторонні та двосторонні міжвідомчі міжнародні договори про співробітництво.**

Разом з тим значна кількість таких договорів, різноманітність питань, які вони регламентують, а також суб'єктів їх укладення, не дозволяють нам детально зупинитись на їх положеннях. Так, лише Міністерством внутрішніх справ України укладено більше 50 міжвідомчих міжнародних договорів з правоохоронними органами 26 держав (Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Казахстан, Киргизька Республіка, Молдова, Туркменистан, Узбекистан, Австрія, Велика Британія, Федеративна Республіка Німеччина, Польща, Португалія, Румунія, Словацька Республіка, Угорщина, Чеська Республіка, Грецька Республіка, Латвія, Італія, Швеція, Естонія, Болгарія, Ізраїль, Республіка Македонія).

Отже, розгляд окремих міжнародно-правових документів дозволяє зробити висновок, що сучасне міжнародне законодавство містить норми, які забороняють транснаціональні злочини та регулюють питання співробітництва держав у боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю. Але юридична наука та інші галузі наукового знання ще не

виробили єдиної концепції у протидії цьому виду злочинності, міжнародна співпраця у цьому напрямку ще малоефективна та нескоординована. Крім розглянутого, на міжнародному та регіональних рівнях доцільно розробити нові універсальні заходи з протидії транснаціональній організованій злочинності. Держави і в подальшому мають узгоджувати порядок обміну інформацією про такі злочини та злочинців, здійснювати підготовку спеціалістів з питань боротьби з такими суспільно небезпечними діяннями.

4.2. Роль міжнародних організацій у боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю

Як вже було зазначено, інституційна форма міжнародного співробітництва у протидії транснаціональній організованій злочинності передбачає участь держав у діяльності різних міжнародних організацій. Питанням протидії злочинності важливу увагу приділяють як універсальні міжнародні організації (наприклад ООН), так і регіональні (наприклад Рада Європи), а також спеціалізовані (наприклад Інтерпол).

4.2.1. Організація Об'єднаних Націй

Найбільшою міжнародною організацією в світі є Організація Об'єднаних Націй (ООН), яка на сьогодні об'єднує 192 держави.

Роль ООН у протидії транснаціональній організованій злочинності визначається її Статутом. Так, відповідно до ст. 1 Статуту цілями Організації є:

1) підтримувати міжнародний мир і безпеку, вживати для цього ефективних колективних заходів щодо попередження та усунення загрози миру, придушення актів агресії або інших порушень миру, здійснювати мирними засобами, відповідно до принципів справедливості та міжнародного права, залагодження та вирішення міжнародних спорів і ситуацій, які можуть призвести до порушення миру;

2) розвивати дружні відносини між націями на основі поваги принципу рівноправності та самовизначення народів, а також вживати інших відповідних заходів для зміцнення загального миру;

3) здійснювати міжнародне співробітництво у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного та гуманітарного характеру, а також у заохоченні та розвитку поваги до прав людини та основних свобод для всіх, незалежно від раси, статі, мови та релігії;

4) бути центром узгодження дій націй у досягненні спільних цілей.

У системі ООН існує ряд допоміжних органів, які займаються питаннями протидії злочинності.

У першу чергу, слід зазначити, що кожні п'ять років ООН проводить *Конгрес з попередження злочинності і кримінального правосуддя*, який є міжнародним форумом для обміну інформацією та досвідом у сфері протидії злочинності, визначення політики ООН у сфері контролю над злочинністю, розроблення цільових програм, надання консультативної допомоги тощо. У засіданнях Конгресу беруть участь вищі посадові особи органів юстиції та поліції різних держав світу, вчені, громадські діячі.

У рамках Економічної та Соціальної Ради ООН у 1992 році на базі Комітету створено *Комісію ООН із запобігання злочинності та кримінального правосуддя*. До її складу входять 40 країн-членів, які формують міжнародну політику та пропонують напрями діяльності у сфері контролю над злочинністю. Як допоміжний орган Економічної та Соціальної Ради ООН Комісія готує проекти резолюцій для її діяльності. Вони є основоположними у роботі Програми Управління ООН з питань наркотиків і злочинності.

Основними завданнями Комісії є:

- розроблення керівних принципів ООН у сфері попередження злочинності та кримінального правосуддя;

- розроблення, контроль та огляд стану реалізації програми ООН у сфері попередження злочинності та кримінального правосуддя;

- сприяння та допомога у координації заходів інститутів ООН із попередження злочинності та поведження з правопорушниками;

- підготовка до конгресів ООН із попередження злочинності та поведження з правопорушниками, розгляд пропозицій конгресів.

Міжрегіональний науково-дослідний інститут ООН з питань злочинності та правосуддя був утворений у 1968 році. Центр здійснює збір, аналіз та розповсюдження інформації, здійснює проекти технічного співробітництва, а також проводить навчальну діяльність.

Відповідно до своєї компетенції Центр:

1) стимулює, здійснює, координує та підтримує дослідження та спільно із заінтересованими країнами організовує та підтримує діяльність на місцях з метою:

- створення надійної бази інформації та знань із соціальних проблем, які стосуються злочинності серед неповнолітніх та злочинності серед дорослих з приділенням особливої уваги новим, переважно транснаціональним формам таких явищ;

- визначення відповідних стратегій, політики та засобів попередження таких явищ і боротьби з ними з метою сприяння соціально-економічному розвитку та забезпеченню захисту прав людини;

- розроблення практичних моделей і систем, призначених для сприяння, вироблення, здійснення та оцінювання політики;

2) забезпечує дослідницьку діяльність та підготовку кадрів, які мають практичну спрямованість, у їх зв'язку з програмою ООН у сфері попередження злочинності та кримінального судочинства;

3) розробляє та здійснює заходи у сфері підготовки на міжрегіональному рівні та, на прохання заінтересованих країн, національному рівні;

4) сприяє обміну інформацією, зокрема шляхом забезпечення функціонування Міжнародного центру документації з криминології та суміжних дисциплін з тим, щоб забезпечити задоволення потреб міжнародної спільноти в розповсюдженні інформації в усьому світі та потреб ООН, науковців та інших спеціалістів, які потребують таких послуг.

Управління ООН з питань наркотиків та злочинності (УНЗ) є підрозділом ООН, відповідальним за попередження злочинності, кримінальне судочинство та реформування кримінального законодавства. Управління приділяє особливу увагу боротьбі з транснаціональною злочинністю, корупцією, тероризмом і торгівлею людьми. За безпосередньої участі

Управління були розроблені Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності та Конвенція ООН проти корупції. Підрозділ надає сприяння країнам у ратифікації зазначених конвенцій та реалізації їх положень на практиці.

Також УНЗ забезпечує технічне співробітництво з метою зміцнення потенціалу урядів щодо модернізації систем кримінального судочинства. Зокрема в 1999 році спільно Міжрегіональним науково-дослідним інститутом ООН з питань злочинності та судочинства започатковано: Всесвітню програму боротьби з корупцією, Глобальну програму боротьби з торгівлею людьми та Глобальне дослідження з питань організованої злочинності. Правоохоронна група УНЗ по боротьбі з організованою злочинністю допомагає країнам відповідно до Конвенції ООН проти корупції у прийнятті ефективних і практичних заходів щодо боротьби з організованою злочинністю.

4.2.2. Міжнародна організація кримінальної поліції – Інтерпол

Центральне місце у системі міжнародних організацій, покликаних здійснювати боротьбу з транснаціональною злочинністю, посідає Міжнародна організація кримінальної поліції – Інтерпол (далі – Інтерпол), створена ще в 1923 році під назвою «Міжнародна комісія кримінальної поліції». На сьогодні Інтерпол налічує 188 держав-членів.

Відповідно до ст. 2 свого Статуту Інтерпол покликаний забезпечувати широку взаємодію всіх органів (установ) кримінальної поліції в рамках діючого законодавства держави та в дусі Загальної Декларації прав людини, а також створювати та розвивати установи, які можуть успішно сприяти попередженню кримінальної злочинності та боротьбі з нею. При цьому Організації категорично забороняється здійснювати будь-яке втручання або діяльність політичного, військового, релігійного або расового характеру.

Інтерпол має наступну організаційну структуру:

– Генеральна Асамблея – працюючий у сесійному режимі вищий орган Інтерполу, який приймає найбільш важливі рішення та визначає основні напрямки діяльності Організації;

- Виконавчий комітет - працюючий у сесійному режимі допоміжний орган Інтерполу, який організовує роботу Генеральної асамблеї та контролює роботу Генерального секретаріату Інтерполу;

- Генеральний секретаріат (включаючи субрегіональні бюро в Аргентині, Зімбабве, Камеруні, Кенії, Кот-д'Івуарі, Сальвадорі, Таїланді) - розташований у м. Ліоні (Франція) постійно діючий орган Інтерполу, який здійснює керівництво діяльністю Організації та реалізацію рішень Генеральної асамблеї та Виконавчого комітету, виступає як міжнародний центр боротьби зі злочинністю та спеціалізований інформаційний центр, підтримує контакти з національними та міжнародними органами. Генеральний секретаріат складається з Виконавчого директорату поліцейських служб (директорат національних центральних бюро та регіональних поліцейських служб; директорат оперативної поліцейської підтримки; спеціалізований директорат по злочинам; директорат управління субрегіональними бюро та координації), Виконавчого директорату управління ресурсами (адміністративно-фінансовий директорат; директорат інформаційних систем і технологій; директорат поліцейського навчання та розвитку) та підрозділів, підпорядкованих Генеральному секретарю (апарат Генерального секретаря; офіс правових питань; спеціальні представники Інтерполу в ООН та Європолі; директорат Ініціативи глобальної безпеки);

- Комісія по контролю за архівами - діючий при Генеральному секретаріаті Інтерполу орган, який обробляє та контролює оброблення інформації в Інтерполі, а також розробляє пропозиції щодо нормативного регулювання відповідної діяльності;

- національні центральні бюро (далі - НЦБ) - утворені державами-учасниками Інтерполу органи для забезпечення взаємодії національних правоохоронних органів з Генеральним секретаріатом Інтерполу та відповідними органами зарубіжних країн у рамках Інтерполу;

- радники - призначені Виконавчим комітетом у консультативних цілях фахівці в різних галузях знань, які становлять інтерес для Інтерполу.

Визначені Статутом завдання Інтерполу реалізуються в **основних його функціях:**

- забезпечення захищеного обміну поліцейською інформацією на глобальному рівні;
- ведення і надання правоохоронним органам доступу до оперативних інформаційних масивів та банків даних;
- надання оперативної підтримки правоохоронним органам;
- навчання працівників та забезпечення розвитку правоохоронних органів.

Функція забезпечення захищеного обміну поліцейською інформацією на глобальному рівні реалізується за допомогою інформаційно-пошукової системи I-24/7 (далі – система I-24/7) – глобальної телекомунікаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол, яка побудована з урахуванням новітніх інформаційних технологій, надає якісний та конфіденційний цілодобовий безпосередній доступ до інформаційних ресурсів Генерального секретаріату Інтерполу, а також дозволяє здійснювати обмін поліцейською інформацією у вигляді електронних повідомлень.

Зазначена система з'єднує Генеральний секретаріат Інтерполу в м. Ліон (Франція), субрегіональні та національні центральні бюро Інтерполу, міжнародні організації, співробітництво з якими здійснює Інтерпол. У деяких зарубіжних країнах також практикується розширення доступу до системи I-24/7 на національному рівні за рахунок підключення до неї підрозділів правоохоронних органів, перш за все у пунктах перетину державного кордону, аеропортах, митних та міграційних постах.

Функція ведення та надання правоохоронним органам доступу до інформаційних масивів та банків даних безпосередньо пов'язана із попередньою та реалізується за допомогою наступних засобів:

1. Банки даних Інтерполу – система програмно-апаратних, мовних та організаційних засобів Генерального секретаріату Інтерполу, призначених для централізованого накопичення та колективного використання інформації, а також сама інформація про розшукувані, викрадені, втрачені або виявлені предмети, осіб, які переховуються від правоохоронних органів,

зникли безвісти або не можуть повідомити про себе ніяких відомостей (в тому числі діти та неідентифіковані трупи) тощо. Формування банків даних Інтерполу здійснюється за рахунок інформації, яку надають правоохоронні органи держав-членів Інтерполу на добровільних засадах. Право власності на цю інформацію належить виключно державам, які її надали. На сьогодні в Генеральному секретаріаті Інтерполу створені та функціонують наступні банки даних:

- банк даних «Особи» (*ASF Nominal database*) – містить інформацію про осіб, які розшукуються за вчинення злочинів, безвісно відсутніх, осіб, які підлягають ідентифікації, у т.ч. невпізнані трупи та ін. Станом на грудень 2009 року в указаному банку даних міститься інформація про 175428 осіб. Щодо кожної особи банк даних містить відомості про прізвище, ім'я, місце і дату народження, стать, паспортні дані батька та матері, ідентифікаційні документи (серія, номер, дата та місце видачі документа), громадянство, статус (розшукуваний, зниклий безвісти тощо), злочини, вчинені особою, та інші підстави занесення її до банку даних, санкцію на арешт, циркулярне повідомлення Інтерполу, якщо таке розповсюджувалось, інші ідентифікаційні дані, які може використовувати особа, а також її фотографію, відбитки пальців та службову інформацію банку даних (номер файлу, дата постановки на облік, номер посилання відповідного НЦБ Інтерполу, строк дієвості інформації);

- банк даних викрадених транспортних засобів (*ASF Stolen vehicles database*) – містить інформацію про транспортні засоби, викрадені на території держав-членів Інтерполу. Станом на грудень 2009 року в указаному банку даних міститься інформація про 6222371 викрадений транспортний засіб. Щодо кожного автомобіля у банку даних міститься інформація про номер кузова, марку, модель, колір, державний номерний знак, країну реєстрації, рік випуску, номер двигуна, номер коробки передач, дату та місце викрадення, дата внесення інформації до банку даних, строк дієвості інформації, відомості про постановку та зняття з обліку;

- банк даних викрадених/втрачених документів (*ASF Stolen/Lost Travel Documents and Stolen Administrative Blank*

Documents Database) – містить інформацію про викрадені/втрачені ідентифікаційні документи, а також викрадені/втрачені бланки адміністративних документів. Станом на грудень 2009 року в указаному банку даних міститься інформація про 11127324 ідентифікаційних та 294408 адміністративних документів. Щодо кожного документа в банку даних міститься інформація про серію, номер і тип документа, країну, яка видала документ, втрату або викрадення документа, дата постановки на облік та строк дійсності інформації. У разі викрадення або втрати значної кількості бланків документів суворої звітності може також вказуватись діапазон їх номерів;

– банк даних викрадених предметів мистецтва (*ASF Stolen Works of Art*) – містить інформацію про твори мистецтва, предмети антикваріату, інші культурні цінності, викрадені на території держав-членів Інтерполу. Станом на грудень 2009 року в указаному банку даних міститься інформація про 34719 викрадених предметів мистецтва. Оновлення інформації у цьому банку даних здійснюється раз у два місяці. Щодо кожного предмета мистецтва в банку даних міститься інформація про автора, назву, спосіб виготовлення, розміри, матеріал, дату і місце викрадення, номер посилення, а також зображення та його опис;

– банк даних ДНК-профілів (*DNA Profiles Database*) – містить інформацію про зразки ДНК, вилучені з місць вчинення злочинів на території держав-членів Інтерполу та від злочинців. Станом на лютий 2009 року у вказаному банку даних містилося близько 83 тис. ДНК-профілів з 48 країн-членів Інтерполу;

– банк даних відбитків пальців рук (*Fingerprints Database*) – містить відбитки пальців рук, вилучені з місць вчинення злочинів на території держав-членів Інтерполу та від злочинців. Станом на лютий 2009 року у вказаному банку даних містилося близько 86 тис. дактилокарт злочинців і близько 1,8 тис. фрагментів відбитків пальців, вилучених з місць вчинення злочинів;

– банк даних порнографічних зображень, створених із залученням неповнолітніх (*INTERPOL Child Abuse Image Database*), дозволяє ідентифікувати зображення порнографічного характеру за «авторством» та місцем

розміщення в мережі Інтернет. Станом на лютий 2009 року у вказаному банку даних містилося близько 550 тис. зображень;

- банк даних підроблених платіжних карток (*Counterfeit Payment Cards Database*) - містить зображення підроблених платіжних карток та їх елементів (лицьової та зворотної сторін, емблем, голограм, підписів власників тощо) та іншу релевантну інформацію стосовно підроблення платіжних карток;

- банк даних ідентифікаційних номерів платіжних карток (*Payment Card Bank Identification Number Database*) - містить інформацію про банківські установи, якими здійснюється видача платіжних карток;

- банк даних щодо злочинів у сфері інтелектуальної власності (*Database on International Intellectual Property*) - містить інформацію про осіб, організації, події, пов'язані з транснаціональною злочинністю у сфері інтелектуальної власності.

2. Інформаційні обліки, створені в рамках аналітичних проєктів, що реалізуються Генеральним секретаріатом Інтерполу та призначені для накопичення, узагальнення, аналізу та встановлення зв'язків між одиницями інформації про осіб, організації, події щодо певних видів злочинної діяльності, зокрема:

- проєкт AMAZON (щодо нелегальної міграції з Південної Америки в Європу);

- проєкт ANACONDA (щодо нелегальної міграції з Центральної Америки в Європу та Північну Америку);

- проєкт BRIDGE (щодо нелегальної міграції з Китаю, Бангладешу, Пакистану, Індії в Європу, у тому числі через Росію та Африку);

- проєкт JAWA (щодо нелегальної міграції із Західної Африки через Канарські острови до Європи);

- проєкт IRAQ (щодо нелегальної міграції з Іраку до Європи (переважно Великобританії та Швеції), США, Австралії);

- проєкт MTM (щодо нелегальної міграції морським транспортом з Північної Африки та Близького Сходу до Європи);

- проєкт DRUG@NET (щодо незаконної торгівлі наркотиками через мережу Інтернет);

- проект NOMAK (щодо контрабанди героїну та його прекурсорів з Центральної Азії, у першу чергу з Афганістану);
- проекти WHITEFLOW та COCAF (щодо контрабанди кокаїну з Південної Америки через Африку в Європу);
- проект IMPACT (щодо обігу підроблених медичних препаратів);
- проект MILLENNIUM (щодо організованих злочинних груп з країн колишнього СРСР);
- проект AOC (щодо організованих злочинних груп з країн азіяського регіону);
- проект BADA (щодо морського піратства);
- проект PINK PANTHERS (щодо організованих злочинних груп з країн колишньої Югославії, які спеціалізуються на розбійних нападах та крадіжках ювелірних виробів);
- проект SCREAM (щодо серійних убивств та зґвалтувань);
- проект GEIGER (щодо незаконного обігу ядерних і радіоактивних матеріалів та речовин);
- проект PACIFIC (щодо тероризму в Південно-Східній Азії);
- проект KALKAN (щодо тероризму в Центральній Азії);
- проект AMAZON (щодо тероризму в Південній Америці);
- проект BAOBAB (щодо тероризму в Африці);
- проект NEXUS (щодо тероризму в Європі);
- проект MIDDLE EAST (щодо тероризму на Близькому Сході);
- проект INVEX (щодо викрадення транспортних засобів);
- проект IMLASS (щодо відмивання коштів).

Функція надання оперативної підтримки правоохоронним органам здійснюється Генеральним секретаріатом Інтерполу з використанням наступних засобів:

1. Командний координаційний центр – аналогічний черговим частинам органів внутрішніх справ України структурний підрозділ Генерального секретаріату Інтерполу, який функціонує 24 години на добу 7 днів на тиждень із використанням 4 робочих мов Інтерполу (англійська, французька, іспанська, арабська), забезпечуючи:

- відпрацювання термінових електронних повідомлень, які надходять до Генерального секретаріату Інтерполу;
- координацію обміну оперативною та іншою інформацією між правоохоронними органами країн-учасниць Інтерполу;

- моніторинг актуальних повідомлень у засобах масової інформації та електронних повідомлень, які проходять каналами системи I-24/7, з метою визначення необхідності ініціативної участі Інтерполу у розв'язанні кризових ситуацій (серйозні злочини, катастрофи);

- координацію співробітництва правоохоронних органів країн-учасниць Інтерполу у кризових ситуаціях (серйозні злочини, катастрофи) та проведення важливих міжнародних заходів;

2. Спеціалізовані підрозділи Інтерполу з розв'язання кризових ситуацій та проведення важливих міжнародних заходів:

- групи реагування Інтерполу (INTERPOL Response Teams) – розгортаються в будь-якій точці світу впродовж перших 12-24 годин з моменту вчинення серйозного злочину або виникнення катастрофи та в тісній співпраці з Генеральним секретаріатом Інтерполу (перш за все, Командним координаційним центром) забезпечують публікацію міжнародних повідомлень Інтерполу щодо розшукуваних осіб, перевірку осіб та документів за банками даних Інтерполу, оцінювання фінансових операцій на предмет їх причетності до відмивання коштів, ідентифікацію жертв катастроф;

- групи Інтерполу з підтримки проведення важливих міжнародних заходів (INTERPOL Major Event Support Team – IMEST) – розгортаються у країнах-учасницях Інтерполу з метою сприяння правоохоронним органам цих країн у підготовці, координації та власне здійсненні заходів безпеки при проведенні важливих міжнародних заходів (таких, як політичні зустрічі, міжнародні спортивні змагання тощо), забезпечують оперативний обмін поліцейською інформацією з Генеральним секретаріатом Інтерполу та правоохоронними органами країн-учасниць Організації, перевірку осіб та документів за банками даних Інтерполу, а в разі необхідності можуть функціонувати як групи реагування Інтерполу.

3. Система міжнародних повідомлень Інтерполу, які у режимі реального часу формуються працівниками НЦБ та за допомогою системи I-24/7 надсилаються до Генерального секретаріату Інтерполу для публікації, запроваджена ще в 1946 році з метою організації міжнародного розшуку злочинців,

осіб, зниклих безвісти, ідентифікації невпізнаних трупів та на сьогодні включає 7 видів таких повідомлень, зокрема:

- повідомлення з червоним кутом – публікуються щодо злочинців, які підлягають арешту з подальшою видачею країні-ініціатору розшуку, та містять повний текст ордеру (санкції) на арешт і детальний опис вчиненого злочину (станом на грудень 2009 року опубліковано було 18452 повідомлення з червоним кутом, у тому числі 188 – за ініціативою України);

- повідомлення з блакитним кутом – публікуються з метою збору інформації про зазначену в них особу, а саме про її місцеперебування тощо (станом на грудень 2009 року опубліковано було 2151 повідомлення з блакитним кутом, у тому числі 29 – за ініціативою України);

- повідомлення із зеленим кутом – публікуються з метою інформування про «професійних» злочинців, які діють на території декількох країн (станом на грудень 2009 року опубліковано було 4101 повідомлення з зеленим кутом, у тому числі 9 – за ініціативою України);

- повідомлення з чорним кутом – публікуються щодо невстановлених трупів та містять їх детальний опис, відбитки пальців тощо (станом на грудень 2009 року опубліковано було 905 повідомлень із чорним кутом, у тому числі 2 – за ініціативою України);

- повідомлення з жовтим кутом – публікуються щодо осіб, зниклих безвісти (станом на грудень 2009 року опубліковано було 2352 повідомлення з жовтим кутом, у тому числі 63 – за ініціативою України);

- повідомлення з оранжевим кутом – публікуються щодо небезпечних способів застосування зброї, вибухових пристроїв та інших небезпечних предметів у громадських місцях;

- спеціальні повідомлення Інтерполу-ООН – публікуються щодо осіб та організацій, причетних до діяльності Аль-Каїди та руху Талібан.

4. Субдиректорат кримінального аналізу – структурний підрозділ Генерального секретаріату Інтерполу, який забезпечує міжнародне співробітництво правоохоронних органів каналами Інтерполу шляхом здійснення кримінального аналізу, зокрема:

- оперативної аналітичної підтримки – встановлення зв'язків між одиницями кримінальної та іншої інформації в

обліках Генерального секретаріату Інтерполу та інших джерелах з метою досягнення конкретних поліцейських цілей (затримання або ідентифікація особи, викриття злочинної групи, виявлення та вилучення доходів кримінального походження тощо);

– стратегічного аналізу – встановлення зв'язків між одиницями кримінальної та іншої інформації в обліках Генерального секретаріату Інтерполу та інших джерелах з метою прогнозування розвитку злочинності взагалі або окремих її напрямків;

– оцінювання ризиків – різновиду стратегічного аналізу, метою якого є вироблення пропозицій щодо попередження можливих кримінальних проявів.

Окремо не визначеною, але не менш важливою, ніж згадані вище функції Інтерполу, є функція **забезпечення співробітництва держав у сфері кримінального судочинства**, відповідно до якої:

– канали Інтерполу використовуються як додаткові канали надсилання запитів про взаємну правову допомогу, що передбачено низкою міжнародних договорів, наприклад Конвенцією ООН проти корупції, Міжнародною конвенцією про боротьбу з фінансуванням тероризму, Конвенцією ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, Кримінальною конвенцією про боротьбу з корупцією, Конвенцією про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, Конвенцією про кіберзлочинність тощо;

– канали Інтерполу використовуються для організації здійснення міжнародного співробітництва держав у боротьбі з транснаціональною злочинністю у сфері видачі осіб, оголошених у міжнародний розшук, який, як уже зазначалося, здійснюється каналами Інтерполу, зокрема з використанням системи міжнародних повідомлень.

Універсальний характер Інтерполу як міжнародної організації також зумовлюється низкою угод, укладених ним з іншими міжнародними організаціями, що дозволяє розглядати Організацію як світовий центр координації міжнародного співробітництва правоохоронних органів.

Так, **Інтерпол**ом укладено відповідні угоди з:

- світовими міжнародними організаціями універсального характеру (ООН, ЮНЕСКО);

- світовими спеціалізованими міжнародними організаціями (Світова антидопінгова агенція, Міжнародна комісія з питань зниклих осіб, МАГАТЕ, Міжнародна морська організація, Світова організація інтелектуальної власності, Конвенція з міжнародної торгівлі вимираючими видами дикої флори і фауни, Міжнародний центр розроблення міграційної політики, Міжнародна торговельна палата, Міжнародна організація цивільної авіації, Міжнародна рада музеїв, Всесвітня поштова організація, Світова митна організація, Секретаріат Базельської конвенції);

- регіональними міжнародними організаціями універсального характеру (Організація Карибської співдружності, Андська співдружність, Організація Африканської співдружності, Економічна і монетарна співдружність Центральної Африки, Генеральний секретаріат Ради Європи);

- регіональними спеціалізованими міжнародними організаціями (Європейська агенція з управління зовнішніми кордонами, Антитерористичний центр СНД, Карибська регіональна система безпеки, Регіональний центр боротьби з транскордонною злочинністю Ініціативи співробітництва у Південно-Східній Європі, Карибська митна рада, Європейський центральний банк, Рада Міністрів внутрішніх справ Арабських держав, Європейський центром моніторингу наркотиків та наркотичної залежності, Європейський поліцейський офіс);

- міжнародними судами (Спеціальний трибунал по Лівану, Міжнародний кримінальний суд, Спеціальний суд по Сьєрра-Леоне).

4.2.3. Співдружність Незалежних Держав

З моменту створення Співдружності Незалежних Держав були здійснені суттєві кроки щодо розвитку міжнародного співробітництва в правоохоронній сфері. За допомогою зусиль держав-учасниць СНД створена і успішно функціонує комплексна правова і організаційна система протидії злочинності, актам тероризму та іншим проявам екстремізму,

незаконному обігу наркотичних засобів, незаконній міграції, торгівлі людьми та їх органами тощо.

Правовою передумовою створення інституційного механізму міждержавної співпраці в рамках СНД є статут, прийнятий 22.01.1993.

Стаття 4 Статуту визначає, що до сфер спільної діяльності держав-членів відноситься боротьба з організованою злочинністю.

Організаційна система протидії організованій злочинності включає в себе наступні статутні органи та органи галузевого співробітництва СНД:

- Координаційну раду генеральних прокурорів;
- Раду міністрів внутрішніх справ;
- Раду керівників органів безпеки та спецслужб;
- Раду командувачів прикордонними військами;
- Координаційну раду керівників органів податкових (фінансових) розслідувань;
- Раду керівників митних служб;
- Раду керівників міграційних органів;
- Антитерористичний центр держав-учасниць СНД (АТЦ);
- Бюро по координації боротьби з організованою злочинністю та іншими небезпечними видами злочинів на території держав-учасниць СНД (БКБОЗ).

Бюро по координації боротьби з організованою злочинністю та іншими небезпечними видами злочинів на території Співдружності Незалежних Держав було утворено Рішенням глав держав СНД 1993 р. [62] з метою забезпечення ефективної взаємодії держав-учасниць СНД у галузі запобігання і боротьби з організованою злочинністю у рамках існуючого національного законодавства.

БКБОЗ розташоване в м. Москва (Російська Федерація) та є постійно діючим органом галузевого співробітництва в рамках СНД, роботою якого керує Рада міністрів внутрішніх справ СНД. У свою чергу, Бюро виконує функції робочого апарату зазначеної Ради.

Відповідно до **Положення про Бюро з координації боротьби з організованою злочинністю та іншими небезпечними видами злочинів на території держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав 2005 р.,**

підписаного від імені України 25.11.2005 [63], завданнями Бюро є:

1) координація взаємодії МВС держав СНД у боротьбі з організованою злочинністю, тероризмом, незаконним обігом наркотиків та іншими небезпечними видами злочинів, яка здійснюється шляхом:

- сприяння у підготовці та проведенні оперативно-розшукових заходів та комплексних операцій, які зачіпають інтереси декількох держав-учасниць СНД;

- сприяння у здійсненні міждержавного розшуку та видачі осіб, які переходувалися від кримінального переслідування та виконання вироку;

- сприяння слідчо-оперативним та оперативно-розшуковим групам, працівникам МВС та інших державних органів держав-учасниць СНД у розкритті та розслідуванні злочинів, виконання інших завдань;

- формування спеціалізованого банку даних про лідерів злочинного середовища, організаторів і активних учасників міжнародних злочинних спільнот та їх злочинні зв'язки, а також надання за запитами та ініціативно відповідної інформації заінтересованим МВС держав-учасниць СНД;

- забезпечення обміну інформацією (у тому числі оперативно-розшуковою) між МВС, а також між МВС та іншими правоохоронними органами держав-учасниць СНД з питань боротьби з організованою злочинністю, тероризмом, незаконним обігом наркотиків та іншими небезпечними видами злочинів;

2) участь у підготовці та реалізації рішень Ради голів держав-учасниць СНД, Ради голів урядів СНД та Ради міністрів внутрішніх справ у сфері боротьби з організованою злочинністю, тероризмом, незаконним обігом наркотиків та іншими небезпечними видами злочинів;

3) збір та аналіз інформації про стан співробітництва МВС держав-учасниць СНД у боротьбі з організованою злочинністю, тероризмом, незаконним обігом наркотиків та іншими небезпечними видами злочинів, результати реалізації відповідних програмних документів, вироблення пропозицій щодо підвищення ефективності співробітництва;

4) підготовка за дорученням Ради міністрів внутрішніх справ та ініціативно інформаційно-аналітичних матеріалів та інших документів для їх розгляду на засіданнях зазначеної Ради;

5) участь у розробленні проектів міжнародних договорів та інших документів міжнародного характеру щодо боротьби з організованою злочинністю, тероризмом, незаконним обігом наркотиків та іншими небезпечними видами злочинів;

6) участь у проведенні конференцій та семінарів з проблем боротьби з організованою злочинністю, тероризмом, незаконним обігом наркотиків та іншими небезпечними видами злочинів.

Антитерористичний центр держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав був утворений Рішенням глав держав СНД 2000 р. з метою координації взаємодії компетентних органів держав СНД у сфері боротьби з міжнародним тероризмом та іншими проявами екстремізму.

АТЦ розташований у м. Москва (Російська Федерація) та є постійно діючим спеціалізованим галузевим органом СНД, керівництво роботою якого здійснює Рада керівників органів безпеки та спеціальних служб держав СНД. У своїй діяльності Центр здійснює співробітництво з Радою міністрів внутрішніх справ держав СНД, Радою міністрів оборони держав СНД, Координаційною радою генеральних прокурорів держав СНД, Радою командувачів прикордонними військами, їх робочими органами, а також Бюро координації боротьби з організованою злочинністю та іншими небезпечними видами злочинів на території СНД.

Відповідно до Положення про Антитерористичний центр держав-учасниць СНД, затвердженого вищезгаданим Рішенням Ради глав держав СНД, зі змінами до нього, ратифікованими Законом України від 6 березня 2008 р. [64], основними завданнями і функціями Центру є:

- вироблення пропозицій Раді глав держав СНД та іншим органам СНД про напрямки розвитку співробітництва держав-учасниць СНД у боротьбі з міжнародним тероризмом та іншими проявами екстремізму;

- забезпечення координації взаємодії компетентних органів держав-учасниць СНД у боротьбі з міжнародним тероризмом та іншими проявами екстремізму;

- аналіз інформації, що надходить, про стан, динаміку і тенденції поширення міжнародного тероризму та інших проявів екстремізму в державах-учасниках СНД та інших державах, проведення аналітичних досліджень;

- формування й розвиток Спеціалізованого банку даних Центру з використанням можливостей Об'єднаного банку даних органів безпеки й спеціальних служб;

- участь у підготовці і проведенні антитерористичних командно-штабних і оперативно-тактичних навчань, що організуються за рішенням Ради глав держав Співдружності Незалежних Держав;

- сприяння заінтересованим державам-учасницям СНД у підготовці та проведенні оперативно-розшукових заходів і комплексних операцій по боротьбі з міжнародним тероризмом та іншими проявами екстремізму;

- сприяння заінтересованим державам-учасницям СНД у здійсненні міждержавного розшуку осіб, які вчинили злочини терористичного характеру і переховуються від кримінального переслідування або виконання вироку суду;

- участь у підготовці модельних законодавчих актів, нормативних документів, а також міжнародних договорів, що зачіпають питання боротьби з міжнародним тероризмом та іншими проявами екстремізму;

- участь у розробленні міждержавних програм держав-учасниць СНД по боротьбі з міжнародним тероризмом та іншими проявами екстремізму.

4.2.4. Європол

Євроінтеграційні прагнення України, у тому числі у сфері юстиції та внутрішніх справ, знайшли своє відображення у підписанні 04.12.2009 Угоди про співробітництво між Європолом та Україною.

У зв'язку із цим, на нашу думку, актуальним буде також розглянути діяльність цієї міжнародної організації.

Європейський поліцейський офіс (Європол) – це організація Європейського Союзу, яка створена з метою: забезпечення ефективного обміну інформацією між компетентними органами держав-членів ЄС; збору, аналізу та зберігання інформації з правоохоронних питань; інформаційного забезпечення

проведення розслідувань та спеціальних поліцейських операцій відповідними правоохоронними органами Євросоюзу; уніфікації методів розслідування; забезпечення діяльності відповідних банків даних та інформаційних систем. До Європолу можуть входити лише держави-члени ЄС у разі дотримання вимог, встановлених для членства у цій організації.

На сьогодні членами Європолу є 27 держав Європейського Союзу. Штаб-квартира організації розташована в м. Гаага (Нідерланди). Структура штаб-квартири Європолу передбачає наявність Оперативного департаменту, який включає в себе відділи по протидії окремим видам злочинів (підробкам грошей, тероризму, організованій злочинності тощо), Управлінського департаменту, який виконує функції забезпечення діяльності Директора (апарат Директора, юридичний відділ, відділ зовнішніх зв'язків тощо), а також Ресурсного департаменту, який вирішує питання інформаційного, кадрового та фінансового забезпечення діяльності організації. Крім того, до структури штаб-квартири входять також офіцери зв'язку – працівники поліції держав-членів Європолу, які відряджені до штаб-квартири з метою забезпечення безпосереднього обміну інформацією.

Європол наділений правом укладати угоди з державами, які не є членами Євросоюзу (третіми державами). Такі угоди можуть бути двох типів: стратегічні та операційні.

Стратегічні угоди носять здебільшого декларативний характер і нормативно закріплюють не постійно існуючі відносини та налагоджену взаємодію, а лише можливість ситуативного обміну інформацією загального характеру. Операційні угоди передбачають можливість обміну конфіденційною інформацією, яка може містити персональні дані.

Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про стратегічне співробітництво була укладена з метою посилення співробітництва між нашою державою та Європолом. Угода не передбачає обміну інформацією щодо конкретних осіб, а стосується стратегічної та технічної інформації, зокрема:

– заходів правоохоронного характеру, що можуть бути корисними для припинення злочинів і, зокрема, спеціальних засобів боротьби зі злочинами;

- нових способів скоєння злочинів;
- тенденцій та розробок способів скоєння злочинів;
- спостережень та даних, отриманих у результаті успішного застосування нових правоохоронних методів та засобів;
- маршрутів, що використовуються контрабандистами чи особами, причетними до злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, які підпадають під дію цієї Угоди, та змін цих маршрутів;
- стратегій та методів запобігання для керівництва з метою вибору пріоритетів у правоохоронній діяльності;
- оцінки загроз і доповідей про кримінальну ситуацію;
- засобів посилення адміністративних і правоохоронних структур у сферах, що охоплюються цією Угодою;
- експертно-криміналістичних методів та слідчих процедур;
- методів навчання відповідних посадових осіб;
- аналітичних методів кримінальної розвідки;
- визначень правоохоронної експертизи.

4.3. Участь України у міжнародному співробітництві по боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю

Міжнародне співробітництво у вирішенні проблем, що стосуються прав та інтересів усіх держав і народів, боротьби зі злочинністю та її попередження, є об'єктивною необхідністю. Організована злочинність має дуже тяжкі наслідки для суспільства та держави. Нові реалії сьогодення – прагнення України вступити до Європейського Союзу, участь України у такій міжнародній регіональній організації, як СНД, виникнення та розвиток організованої транснаціональної злочинності, поява нових видів злочинів – вимагають створення відповідних дієвих механізмів боротьби з організованою злочинністю та тероризмом і їх попередження. Найефективнішою та найперспективнішою формою міжнародного співробітництва у сфері протидії організованій транснаціональній злочинності є налагодження ефективної взаємодії вітчизняних правоохоронних органів України з відповідними органами (службами) зарубіжних держав.

Враховуючи транснаціональний характер міжнародної правоохоронної діяльності, вважаємо, що є сенс говорити про доцільність та перспективність науково обґрунтованого міждержавного управління міжнародною правоохоронною сферою (далі – МПС). Безумовно, йдеться як про суто державне (національне) управління, так і зважену координацію зусиль в межах усєї міжнародної спільноти. Гострота проблеми протидії транснаціональній злочинності продиктована усім комплексом складових системної кризи у світі, у тому числі появою нових тенденцій розвитку кримінального середовища, зокрема активізацією міжнародного тероризму [65].

До суб'єктів управління протидією організованій транснаціональній злочинності на наддержавному рівні слід віднести: ООН; ЄС; Раду Європи; СНД, Міжнародну організацію кримінальної поліції – Інтерпол, Європол, Міжнародну асоціацію ідентифікації, Міжнародну асоціацію поліцейських повітряних і морських портів, Міжнародну асоціацію розслідування крадіжок автомобілів, Міжнародну асоціацію шефів поліції, Міжнародну асоціацію слідчих, які розслідують злочини, пов'язані з підробкою кредитних документів, Міжнародну асоціацію професійних офіцерів безпеки, Міжнародну асоціацію жінок-поліцейських та ін. [66]. До суб'єктів міждержавного управління МПС, безумовно, відносяться і держави (відповідні національні органи державної влади, що постають суб'єктами державного управління МПС).

Слід зазначити, що керівники багатьох держав вказують на необхідність будувати відносини між країнами на довгостроковій основі, розглядати їх як стабільне явище, систему зв'язків, що може нормально розвиватися тільки за умови проведення взаємних консультацій, спрямованих на постійне урахування інтересів та можливостей країн у різних сферах діяльності. Ця система зв'язків повинна містити:

- об'єктивно узгоджені цілі, що створює можливість вибору однотипних засобів та методів їх реалізації;
- сукупність загальнообов'язаних державних зобов'язань, заходів та форм співробітництва для задоволення інтересів, що не піддаються перспективному розрахунку. Добровільність цієї системи робить її достатньо демократичною;

- як декларативні, концептуальні характеристики, так і конкретно-правове оформлення взаємовідносин сторін, що забезпечує методологічність та політично ефективний зміст системи зв'язків між країнами, дозволяє вирішувати міжнародні конфлікти політичним засобами;

- принципи співробітництва – об'єктивний інтеграцізм, повага державного суверенітету та територіальної цілісності, рівноправність, невтручання у внутрішні справи один одного, мирне вирішення спорів, визнання свободи, незалежності та рівноправності будь-якої держави, будь-якого народу [67, с. 19–20].

Як показує міжнародний досвід, успіх у протидії організованій транснаціональній злочинності великою мірою залежить від чіткої взаємодії всіх правоохоронних органів не лише на національному, міждержавному, але й міжнародному рівні. Сьогодні Україна є учасницею понад 150 угод і міждержавних договорів щодо протидії організованій злочинності. У їх розвиток тільки Службою безпеки України підписано на міжвідомчій основі близько 100 таких угод про співпрацю у вирішенні проблем забезпечення державної безпеки, які тією чи іншою мірою стосуються протидії організованій транснаціональній злочинності.

Налагодженню співробітництва з міжнародними організаціями та організаціями іноземних держав у цій сфері сприяла ратифікація Україною Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та протоколів, що її доповнюють, а також затвердження ряду урядових програм по протидії організованій злочинності.

Тільки дотримання принципів, закріплених у Статуті ООН, забезпечує справжнє співробітництво між країнами. Це співробітництво більш ефективне тоді, коли держави організують свої відносини на основі принципу взаємовигідності, який забезпечується і їх внутрішніми правовими механізмами.

Проблемою організованої злочинності та її транснаціональних форм як такою ООН вперше зайнялася ще у 1975 році, коли на V Конгресі ООН щодо попередження

злочинності та поведження з правопорушниками, який проходив у Женеві 1–12 вересня 1975 року, були розглянуті в рамках пункту 5 порядку денного Конгресу зміни форм і масштабів міжнародної та внутрішньодержавної злочинності. Тоді основна увага була приділена злочинності як формі бізнесу на національному та транснаціональному рівнях [68, с. 115]. Слід зазначити, що Конгрес ООН відноситься до числа унікальних інститутів та інструментів з розроблення та запровадження сучасних способів реагування держав, народів і всього міжнародного співтовариства на злочинні прояви у всьому їх різноманітті; на сьогодні це найавторитетніший міжнародний орган протидії злочинності, передусім транснаціональній.

Через 10 років VII Конгрес ООН з питань попередження злочинності запропонував державам-членам ООН стосовно протидії з організованою злочинністю модернізувати національні законодавства у сфері видачі злочинців, створити національні організації типу національних комісій чи рад зі злочинності, наділених достатньою владою, установи з правом проведення розслідування та збору необхідної інформації для кримінального переслідування лідерів організованої злочинності та посилення протидії їй. Мова, зокрема, йшла й про приєднання держав до відповідних багатосторонніх угод, а також про укладання двосторонніх угод щодо екстрадиції злочинців та судової взаємодопомоги у справах щодо організованої злочинності [69, с. 75].

Серед загальних заходів у сфері міжнародної законодавчої політики експерти ООН відзначили:

1) потребу у розроблення та реалізації на практиці типового законодавства щодо конфіскації прибутків від організованої злочинної діяльності;

2) необхідність активної імплементації норм міжнародних угод і конвенцій у національне законодавство, особливо у сфері протистояння незаконному транснаціональному наркообігу;

3) вимогу термінового розроблення нових та ефективних угод про співробітництво у сфері законодавчої політики на універсальній основі між різними державами світу;

4) потребу у зміцненні технічного співробітництва у всіх його формах та розширенні консультативних послуг з метою обміну досвідом та новими досягненнями у правовій політиці, а також у проведенні міжнародних, регіональних та субрегіональних конференцій за участю політологів, правників та інших категорій експертів [70, с. 92].

Окреме та надзвичайно важливе місце в міжнародній системі протидії організованій транснаціональній злочинності посідає Інтерпол. Взаємодія поліції різних держав у рамках Інтерполу, як частина міжнародного співробітництва у протидії злочинності, може розвиватися лише при неухильному дотриманні загальних принципів міжнародних відносин і, у першу чергу, принципу співпраці, суверенної рівності держав, невтручання в їхні внутрішні справи, поваги до прав людини. В управлінні діяльністю підрозділів по протидії організованій транснаціональній злочинності велике значення має саме збір та обмін різного роду інформацією, надання й отримання іншої правової допомоги. Інформаційні системи та інформаційно-аналітичні центри різних рівнів функціонують і створюються для забезпечення діяльності органів державної влади і недержавних структур.

Діють і удосконалюються інформаційно-аналітичні системи Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Ради національної безпеки та оборони, Конституційного Суду, Верховного Суду, Генеральної Прокуратури, Міністерства внутрішніх справ та ін. Але власного інформаційного поля недостатньо для вирішення проблеми протидії транснаціональній злочинності. Тому в Україні створено Національне центральне бюро Інтерполу, за допомогою якого здійснюється збір та обмін інформацією.

Історія виникнення українського НЦБ починає свій відлік з 27 вересня 1990 року, коли на 59-й сесії Генеральної асамблеї Інтерполу в Оттаві СРСР було прийнято в члени організації. Вже 7 жовтня 1990 року Рада Міністрів СРСР прийняла Постанову № 338, якою було створено НЦБ Інтерполу в Радянському Союзі. Україну було прийнято до лав організації після здобуття нею незалежності на 61-й сесії Генеральної асамблеї Інтерполу, яка проходила з 4 по 10 листопада 2000 року в Дакарі. НЦБ Інтерполу утворено в системі МВС України

Постановою Кабінету Міністрів України від 25.03.1993 № 220, наказами МВС України № 194 (1993 р.), № 568 (1993 р.), № 104 (1995 р.) визначено повноваження НЦБ Інтерполу і порядок звернення до нього за допомогою.

Національні центральні бюро є структурним органом в системі Інтерполу. Вони діють в складі національних поліцейських відомств, будучи водночас й структурними підрозділами Інтерполу. Разом з центральними органами НЦБ становлять чіткий механізм повсякденного оперативного співробітництва поліцейських служб країн-учасниць у системі організації. Крім того, важливим елементом Інтерполу можуть бути консультанти, які запрошуються в порядку і у випадках, визначених Статутом.

Основною метою Інтерполу є забезпечення широкого взаємного співробітництва органів кримінальної поліції у межах чинного національного законодавства країн-членів організації і на засадах положень Загальної декларації прав людини. Організації категорично забороняється здійснювати будь-яке втручання або діяльність політичного, військового, релігійного або расового спрямування. Сучасне устаткування, яке має Інтерпол у своїй штаб-квартирі в Ліоні, доступне для всіх країн-членів цієї міжнародної організації. Швидкий і надійний зв'язок між правоохоронними органами, цілком комп'ютеризована міжнародна база даних дозволяє встановлювати наявність зв'язку між окремими злочинцями, а також між окремими злочинами за подібністю способів їх вчинення і т. ін.

Основними завданнями українського бюро Інтерполу є:

- координація діяльності правоохоронних органів країни у протидії злочинності, що має транснаціональний характер або виходить за межі країни;

- забезпечення взаємодії з Генеральним секретаріатом та відповідними органами держав-членів Інтерполу в протидії зі злочинністю;

- оцінювання рівня поширення в Україні злочинності, що має транснаціональний характер, і загрози злочинної діяльності громадян України за кордоном.

У свою чергу, НЦБ Інтерполу співпрацює з правоохоронними органами, центральними і місцевими органами державної виконавчої влади України з питань, що входять до їх компетенції, і безкоштовно надає їм отриману по

лінії організації інформацію. НЦБ Інтерполу арешти злочинців безпосередньо не здійснює і не збирає речові докази – це обов'язок територіальних правоохоронних органів. Основною функцією бюро залишається організаційно-методичне та інформаційне забезпечення участі України у протидії світового співтовариства злочинності.

Слід зазначити, що взаємодія державних органів України, діяльність яких спрямована на протидію організованій транснаціональній злочинності з компетентними органами іноземних держав з питань обміну інформацією оперативно-розшукового характеру, повинна носити регулярний і систематичний характер. Вона полягає в передачі даних щодо злочинів, осіб, у тому числі юридичних, причетних до скоєння протиправних дій, про речі, документи, які є предметом розслідування, а також у здійсненні запитів про проведення оперативно-розшукових заходів – опитування осіб, перевірку за оперативними та іншими обліками, підтвердження наявності адреси фізичних та юридичних осіб, достовірності документів, оперативний нагляд тощо. Такі запити не можуть містити прохання про проведення процесуальних та інших примусових дій, які обмежують передбачені законом особисті і майнові права, а також про повідомлення ініціатору інформації, що становить банківську чи комерційну таємницю. У свою чергу, українські правоохоронні органи можуть претендувати на отримання правової допомоги каналами Інтерполу.

Певний інтерес із метою вивчення досвіду й оцінювання можливих перспектив для України має організаційно-правове забезпечення співробітництва в протидії організованій транснаціональній злочинності країн-учасниць Європейського Союзу (далі – ЄС). Насамперед, це співробітництво поліції і судових органів у рамках Шенгенських угод.

Слід зазначити, що інтерес у співробітництві з боку України визначається зовнішніми та внутрішніми чинниками.

По-перше, Україна на шляху інтеграції до ЄС має досягти відповідних критеріїв ЄС у сфері юстиції і внутрішніх справ, тобто сприяти безпеці єдиної Європи.

По-друге, аналіз та оцінка ситуації у цій сфері у самій Україні зумовлює розроблення та впровадження адекватних

організаційно-правових заходів з метою декриміналізації українського суспільства. Саме це і передбачає якісно нову взаємодію правоохоронних органів України з аналогічними структурами ЄС, яка визначається транснаціональним характером злочинних зв'язків.

Аналіз Спільної Стратегії ЄС щодо України, Резолюції Європейського Парламенту стосовно Спільної Стратегії ЄС щодо України, рішень самітів ЄС – Україна і т. ін. дозволяє виділити стратегічні цілі співробітництва між Україною та ЄС у сфері юстиції і внутрішніх справ:

- поширення на Україну європейської зони свободи, безпеки і справедливості;

- зміцнення співробітництва між правоохоронними органами України та відповідними органами держав – членів ЄС у питаннях боротьби з організованою злочинністю, торгівлею людьми, відмиванням грошей, нелегальним обігом зброї, наркотиків та іншими проявами (формами) міжнародної злочинності, в тому числі й тероризмом;

- розвиток діалогу, консультацій і співробітництва з метою боротьби з нелегальною міграцією, вирішення питань легальної міграції, візової політики, допомоги біженцям та реадмісії, підвищення безпеки кордонів та їх облаштування, зокрема в контексті митного транскордонного співробітництва;

- поглиблення співробітництва між органами судової влади і зближення норм кримінального права;

- підтримка європейського вибору України.

З метою вироблення єдиної практики протидії злочинності підготовлено проект Регламенту про створення загальної комп'ютерної бази даних відбитків пальців «Євродак» (Eurodac) для осіб, які вчинили злочини й інші правопорушення на території Європейського Союзу [71, с. 32–33]. Отже, нагально необхідним є створення спеціалізованих структур, діяльність яких буде спрямована саме на протидію організованій транснаціональній злочинності.

У зв'язку з тим, що в межах Ради Європи співробітництво держав у протидії організованій транснаціональній злочинності здійснюється переважно в договірно-правовій формі, його удосконалення не торкається повною мірою організаційних

питань. Єдиною структурою, що здійснює організаційну діяльність у цій сфері, є Європейський комітет із проблем злочинності Ради Європи, на який покладено функцію координатора з урегулювання спірних питань, що виникають при виконанні європейських конвенцій.

На виконання Міністерством внутрішніх справ України Плану заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в Раді Європи (Указ Президента України від 20.01.2006 № 39), у сфері ратифікації та імплементації конвенцій Ради Європи взято участь у виконанні внутрішньодержавних процедур щодо ратифікації та імплементації Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму (пропозиції направлено до Мін'юсту України, вих. № 3377/Єв від 07.03.2006), Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму (поінформовано МЗС України, вих. № 10283/КЛ від 09.07.2006, та Верховну Раду України, вих. № 10881/Лц від 26.07.2006).

Завдяки вжитим заходам Законом України від 31.07.2006 № 54-V ратифіковано Конвенцію Ради Європи про запобігання тероризму, з метою імплементації її положень у національне законодавство України взято участь у розробленні Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо запобігання тероризму», який прийнятий Верховною Радою України та надійшов на підпис Президентів. Крім того, опрацьовано прийнятий Верховною Радою України Закон України «Про ратифікацію Протоколу, що вносить зміни до Європейської конвенції про боротьбу з тероризмом», що надійшов на підпис Президентів України. Поінформовано УМЗ МВС України.

У практиці протидії організованій транснаціональній злочинності видача підозрюваної особи є чи не найскладнішою проблемою, оскільки безпосередньо зачіпає інтереси та суверенітет багатьох держав. Рішення щодо екстрадиції злочинців належать до внутрішньої компетенції держав. Останні визначають її правові підстави, канали, якими здійснюються двосторонні контакти (дипломатичні, політичні чи юридичні), органи, уповноважені виносити остаточні судження щодо

екстрадиції, умови видачі, узгоджені з партнерами по співробітництву, її процедуру. Існує і невідповідність та в деяких випадках суперечності окремих положень міжнародних договорів один одному. Наприклад, видача осіб для виконання вироку здійснюється: по Європейській конвенції (1957 р.) – при покаранні у виді позбавлення волі на термін не менше 4 місяців (ст. 2); по Конвенції СНД (1993 р.) – при аналогічному покаранні на термін не менше 6 місяців (ст. 56).

З розпадом СРСР загальний правовий простір, який існував раніше, практично звузився до території окремих держав. У такій ситуації одночасне вдосконалення кримінального і процесуального законодавства, об'єднання і координація зусиль правоохоронних органів усіх держав СНД в протидії організованій транснаціональній злочинності з розширенням спільного правового простору стали просто життєво необхідними. У зв'язку з перебудовою СРСР, а потім з його розпадом, організовані злочинні формування, на відміну від державних органів, відразу стали будувати свою кримінальну стратегію і тактику з урахуванням правової й організаційної неврегульованості міждержавних відносин і зв'язків. Зважаючи на нові соціально-політичні реалії сьогодення, чи не найважливішим питанням діяльності країн у рамках СНД стало формування та розвиток єдиного правоохоронного простору, що було б неможливо без налагодження якісно нового управління цим простором у рамках міжнародного співробітництва. Уперше передбачалося вирішувати питання спільної протидії організованій транснаціональній злочинності в країнах СНД у Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах. Ця Конвенція була підписана в Мінську 22.01.1993 главами держав – членів СНД.

Необхідно відзначити, що, відповідно до Статуту СНД від 22.01.1993, Співдружність є не тільки міжнародною організацією, яка вирішує питання взаємодії країн-учасниць у правоохоронній сфері, але й організацією, однією із сфер діяльності якої є боротьба з організованою злочинністю, а також питання соціальної та міграційної політики (ст. 5 Статуту). Міжпарламентська Асамблея СНД, яка являє собою

співтовариство дев'яти парламентських делегацій країн Співдружності, наполегливо вирішує проблему створення добротної правової бази співробітництва. У вересні 1995 року була сформована і розпочала свою діяльність Тимчасова комісія Міжпарламентської Асамблеї по розробленню модельних законодавчих актів з питань протидії організованій злочинності.

У 1997 році Радою голів СНД було прийнято Положення про Бюро з координації боротьби з організованою злочинністю й іншими небезпечними видами злочинів на території СНД.

Основними завданнями Бюро було визначено:

- сприяння в підготовці рішень Ради керівників держав, Ради керівників урядів Співдружності і Ради міністрів внутрішніх справ у сфері боротьби з організованою злочинністю та іншими небезпечними видами злочинів;

- формування спеціалізованого банку даних про лідерів злочинного середовища, організаторів і активних учасників міжнародних злочинних організацій;

- надання за запитами чи ініціативно відповідної інформації в заінтересовані міністерства внутрішніх справ;

- вжиття практичних заходів і вироблення пропозицій, спрямованих на підвищення ефективності взаємодії міністерств внутрішніх справ у протидії з найбільш небезпечними видами злочинів, які вчиняються на території держав-учасниць СНД;

- сприяння в здійсненні міждержавного розшуку і видачі осіб, які вчинили найбільш небезпечні злочини і переховуються від кримінального переслідування чи виконання вироку;

- координація дій при підготовці і проведенні оперативно-пошукових заходів і комплексних операцій, які торкаються інтересів декількох держав-учасниць Співдружності;

- підготовка в ініціативному порядку і за дорученням Ради міністрів внутрішніх справ інформаційно-аналітичних та інших матеріалів, необхідних для розгляду питань на його засіданнях;

- участь в організації обміну досвідом роботи органів внутрішніх справ держав-учасниць СНД у протидії з організованою злочинністю та іншими видами злочинів, у розробленні рекомендацій з удосконалення правової основи взаємодії органів внутрішніх справ держав-учасниць СНД у цій сфері.

Слід наголосити, що Бюро здійснює переважно виконавчі функції, політичне керівництво покладено на Раду голів держав і голів урядів та Раду міністрів внутрішніх справ держав-учасниць СНД.

На прикладі діяльності Бюро переконливо доведено значення діяльності МВС України у координації дій під час підготовки та проведення оперативно-розшукових заходів та комплексних операцій, формуванні спеціалізованого інформаційного банку даних про лідерів злочинного середовища, розробленні різноманітних рекомендацій щодо удосконалення правової бази взаємодії ОВС держав-учасниць СНД тощо. Вважаємо, що на даному етапі неможливо обмежитись лише боротьбою з організованою злочинністю, в міжнародних документах слід виокремлювати саме транснаціональну організовану злочинність і можливі засоби протидії їй, адже саме така злочинність є найбільш небезпечною. Окрім цього, не слід обмежуватись лише повноваженнями ОВС України в протидії організованій транснаціональній злочинності, оскільки суб'єктами протидії є також Служба Безпеки України, прокуратура та ін., про що свідчать міжнародні угоди, підписані представниками цих структур.

В Ашхабаді 17.02.1994 на рівні міністерств внутрішніх справ країн СНД була прийнята Угода про співробітництво у сфері боротьби з організованою злочинністю. Прийняття такої угоди є серйозним кроком у налагодженні спільної протидії з таким надзвичайно небезпечним явищем для всіх країн, як організована злочинність. Але в цьому документі знов спостерігається ключове завдання лише стосовно боротьби зі злочинністю, без вказівки на транснаціональний характер такої злочинності. Відповідно до цієї Угоди співробітництво у сфері боротьби з організованою злочинністю здійснюється у формі взаємного обміну оперативно-розшуковою, довідковою, криміналістичною інформацією, зокрема відносно:

– злочинів, вчинених або таких, що готуються до вчинення, на території держави іншої сторони в складі організованої групи;

- конкретних фактів і подій, фізичних і юридичних осіб, причетних або підозрюваних у причетності до організованої злочинності;

- структури, персонального складу, сфери діяльності, організації управління, структурних і зовнішніх зв'язків кримінальних угруповань, діяльність яких має міжнародний характер;

- форм і методів здійснення організованими групами злочинної діяльності, у тому числі відмивання коштів, отриманих у результаті такої діяльності, та найбільш ефективних заходів протидії організованій злочинності;

- проведення за запитами оперативно-пошукових заходів та окремих процесуальних дій у справах, пов'язаних з організованою злочинністю;

- обміну досвідом роботи, у тому числі шляхом проведення нарад, конференцій і семінарів із питань протидії організованій злочинності;

- планування та здійснення скоординованих заходів, спрямованих на попередження, виявлення і припинення злочинної діяльності організованих груп, включаючи проведення «контрольованих поставок».

Співробітництво МВС України з міністерствами внутрішніх справ Російської Федерації, Білорусі та Казахстану здійснюється у таких формах:

- обмін оперативною, розшуковою, довідковою та криміналістичною інформацією про злочини, що готуються або вчинені, та причетних до них осіб, про надзвичайні події й тяжкі злочини, що мають міжнародний характер, а також архівною інформацією;

- спільне здійснення процесуальних дій і оперативно-розшукових заходів відповідно до національного законодавства держав Сторін;

- виконання запитів у кримінальних справах, матеріалах оперативного обліку та про адміністративні правопорушення;

- видача предметів, що є знаряддями злочину, предметів, здобутих злочинним шляхом, або таких, що мають сліди злочину;

- надання на взаємній основі допомоги у підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації кадрів;

- здійснення на основі окремих угод взаємовигідних поставок криміналістичної, пожежної та спеціальної техніки, засобів транспорту і зв'язку, речового майна та продукції виробничо-технічного призначення, запасних частин, витратних матеріалів та іншого майна;

- забезпечення режиму таємності при проведенні оперативних заходів і обміну оперативною інформацією;

- сприяння у здійсненні транзитних перевезень, спеціальних та інших вантажів, у справі конвоювання та етапування;

- обмін досвідом роботи, законодавчими і нормативними актами, навчальною літературою з питань діяльності органів внутрішніх справ;

- обмін науково-технічною літературою та інформацією з питань діяльності органів внутрішніх справ, спільного проведення наукових досліджень, розробок і програм з актуальних проблем, що становлять взаємний інтерес [72, с. 268–269].

Слід звернути увагу на те, що з метою ефективного забезпечення єдності правоохоронного простору СНД необхідно формувати також єдиний правовий простір СНД, реальна єдність якого досягається шляхом узгодженого формування його складових – національних правових сфер.

Таким чином, погоджена нормотворча та договірна діяльність країн світу щодо протидії організованій транснаціональній злочинності дозволить досягти значних зрушень у вирішенні проблеми поширення транснаціональної злочинності, темпи зростання якої набагато вищі від темпів зростання інших видів злочинності, допоможе консолідувати зусилля держав світу щодо попередження та припинення організованої транснаціональної злочинності, притягнення винних осіб до відповідальності.

Одним із видів організованої транснаціональної злочинності є незаконна торгівля людьми. За своєю природою торгівля людьми майже у всіх випадках має транснаціональний організований характер, оскільки в процесі її здійснення залучаються представники злочинного світу різних країн, а потерпілі від цих злочинів можуть переміщатися через цілий ряд державних кордонів.

Протидія торгівлі людьми на національному рівні – це комплексна проблема, до вирішення якої залучені співробітники багатьох міністерств та відомств. З метою посилення боротьби з цим видом транснаціональної організованої злочинності на державному рівні було здійснено низку таких організаційно-правових заходів:

– у березні 1998 року було прийнято Закон України «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України», у зв'язку з яким Кримінальний кодекс України було доповнено статтею, яка передбачала покарання за торгівлю людьми (ст. 124-1 КК України);

– з метою посилення боротьби з проституцією та звідництвом, виявлення осіб, які утримують будинки розпусти і звідництва, а також виконання розпорядження МВС України «Про заходи щодо посилення боротьби з розповсюдженням венеричних захворювань, проституції та СНІДу» від 23.12.1997 № 277 наказом МВС України «Про посилення боротьби із звідництвом, розповсюдженням проституції та СНІДу» від 28.03.1998 № 110 був створений тимчасовий відділ по боротьбі з проституцією та звідництвом ГУ МВС України в м. Києві;

– у 1999 році було створено Координаційну Раду по боротьбі з торгівлею жінками та дітьми при Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини;

– у 2000 році в структурі Департаменту карного розшуку МВС України та в обласних управліннях внутрішніх справ створено спеціалізовані підрозділи по боротьбі зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми;

– у 2001 році було прийнято новий Кримінальний Кодекс України, до складу якого увійшла стаття 149 «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини»;

– у 2002 році Постановою Кабінету Міністрів України затверджено Комплексну програму протидії торгівлі людьми на 2002–2005 роки, головною метою якої постає розвиток механізмів по запобіганню торгівлі людьми, кримінального переслідування осіб, причетних до цього виду злочину, захисту та реінтеграції потерпілих. З метою міжвідомчої координації здійснення заходів, які визначені Комплексною програмою, було створено Міжвідомчу координаційну раду з питань протидії торгівлі

людьми, що є постійно діючим консультативно-дорадчим органом при Кабінеті Міністрів України;

– Указом Президента України від 18.02.2002 № 143 «Про заходи щодо дальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян» визначено, що боротьба з торгівлею людьми є одним із пріоритетних напрямків діяльності правоохоронних органів України.

Оскільки торгівля людьми, проституція, секс-бізнес є транснаціональними злочинами, а також міжнародними проблемами, вони не можуть бути вирішеними на рівні однієї лише України, тому протидія їм вимагає міжнародної кооперації і співпраці, а також взаємодії на різних рівнях:

– міжнародних та міжурядових організацій;

– держав, а саме шляхом підписання багатосторонніх договорів про спільні дії, залучення іноземних експертів, спеціалістів з даних проблем, надання інформації.

ДБЗПТЛ МВС України налагоджено тісну співпрацю з міжнародними урядовими та неурядовими організаціями, які сприяють захисту прав та законних інтересів осіб, що постраждали від міжнародного трафіка, забезпечуючи останнім реінтеграційну, реабілітаційну, фінансову, психологічну та медичну підтримку. Так, Департамент тісно співпрацює з Міжнародною організацією з міграції (МОМ), Організацією з безпеки та співробітництва в Європі, Міжнародним жіночим правозахисним центром «Ла Страда – Україна» тощо. У рамках такої взаємодії здійснюється фінансування перекладів клопотань про надання міжнародної правової допомоги у кримінальних справах проти торгівців людьми, проводяться спільні дослідження, розроблюються законопроекти, аналітичні матеріали та методичні рекомендації, інформаційні довідники, впроваджуються семінари, тренінги, дво- та багатосторонні консультації, навчання для осіб, які беруть участь у боротьбі із цим видом злочинної діяльності.

Зважаючи на особливості предмета доказування та транснаціональний характер таких злочинів, ДБЗПТЛ МВС України постійно вживаються заходи, спрямовані на налагодження дієвого співробітництва з Міжнародною організацією кримінальної поліції Інтерпол, Регіональним

центром Південно-Східної Європейської ініціативи співробітництва в боротьбі з транскордонною злочинністю (8ЕСІ), Європол, Організацією за демократію та економічний розвиток – ГУАМ, міжнародними урядовими та неурядовими організаціями, правоохоронними органами інших країн щодо попередження та протидії злочинам, пов'язаним з торгівлею людьми. Так, у 2009 році Департаментом взято участь у міжнародній операції «Перехват-2009», проведеній під егідою ГУАМ та спрямованій на протидію незаконній міграції та вербуванню і переміщенню українських громадян за кордон з метою експлуатації.

Неабияке значення для організації ефективної протидії міжнародному трафіку мала й проведена за підтримки Представництва МОМ в Україні у квітні 2009 року 4-та міжнародна конференція з питань боротьби з торгівлею людьми. У зазначеному заході поряд з міжнародними експертами та представниками неурядових організацій взяли участь працівники правоохоронних та інших органів державної влади з понад 30 країн світу.

Беручи до уваги те, що у переважній більшості випадків Україна виступає країною походження потерпілих від торгівлі людьми, ДБЗПГЛ МВС України налагоджено міжнародне співробітництво безпосередньо з поліцейськими відомствами основних країн призначення «живого товару». У ході взаємодії з метою повного і якісного документування злочинів цієї категорії та перекриття каналів вербування і переміщення українських громадян за кордон для експлуатації відбувається постійний обмін інформацією, проводяться спільні оперативно-розшукові заходи та слідчі дії.

Поряд з організацією співпраці з іноземними правоохоронними органами у рамках конкретних оперативно-розшукових та кримінальних справ значна увага Департаменту зосереджена й на регіональному співробітництві з поліцейськими відомствами європейських держав. З метою перекриття каналів міжнародного трафіку з України до Чеської Республіки Департаментом налагоджено тісну взаємодію з МВС Чеської Республіки у рамках пілотного проекту під назвою «Зеро», який

реалізується за підтримки Представництва Міжнародної організації з міграції в Україні.

Для підвищення рівня громадської свідомості населення, забезпечення доступу громадян до інформації про торгівлю людьми та можливості висвітлення ними відомостей стосовно фактів вчинення таких злочинів ДБЗПТЛ МВС України у 2009 р. спільно з Київською міською державною адміністрацією та Представництвом Міжнародної організації з міграції в Україні проведено соціально-орієнтовану рекламно-інформаційну кампанію «Зупинимо торгівлю людьми разом», у ході якої протягом червня – вересня в м. Київ розміщено близько 100 рекламних площ формату 3x6 м («бігбордів») з гаслом кампанії та номером «телефону довіри» ДБЗПТЛ МВС України. За підсумками року соціальної реклами в Україні інформаційна кампанія Департаменту була відзначена подякою від Біржі соціальної реклами та Всеукраїнської асоціації зовнішньої реклами.

В умовах інтеграції міжнародних злочинних угруповань протидія транснаціональній злочинності неможлива без взаємодії правоохоронців різних країн та міжнародних організацій. Україна є постійним членом у Комісії ООН з наркотичних засобів, на засадах резолюцій та рекомендацій якої збудовано антинаркотичне законодавство і планується робота в цьому напрямку. На основі міжнародних договорів МВС налагоджені двосторонні відносини з 48 країнами у сфері боротьби з наркозлочинністю. У 8 державах акредитовані представники МВС і 18 представників інших країн в Україні.

З метою вивчення міжнародного досвіду в подоланні проблем наркоманії та налагодження взаємодії у боротьбі з транснаціональною наркозлочинністю у 2009 році співробітниками по боротьбі з незаконним обігом наркотиків здійснено виїзди до Польщі, Німеччини та Азербайджану.

МВС України спільно із правоохоронними органами Грузії, Азербайджану та Молдови бере участь у проведенні міжнародних операцій щодо виявлення і документування каналів незаконного переміщення наркотиків, психотропних речовин та прекурсорів через кордони держав ГУАМ. Так, у червні 2009 року взято участь у проведенні міжнародної

операції «Наркостоп-2009». У вересні 2009 року МВС України спільно із Федеральною службою Російської Федерації по контролю за наркотиками та у взаємодії із компетентними антинаркотичними органами держав-членів організації ОДКБ та Євразійської групи по протидії легалізації злочинних доходів та тероризму здійснена міждержавна операція «Канал-2009». Налагоджені стосунки з правоохоронцями Киргизстану, Російської Федерації, Білорусі, Молдови, Польщі, країнами Прибалтики – Латвії та Литви.

У грудні 2009 року в результаті спеціальної операції працівниками Департаменту боротьби з незаконним обігом наркотиків МВС у взаємодії з Центральним Бюро Інтерполу при МВС та СБУ перекрито міжнародний канал поставки героїну з Афганістану в Україну та інші країни Європи, що діяв з 2004 р.

Одним із недоліків здійснення ефективної боротьби з незаконним поширенням наркотичних засобів на міжнародному рівні є той факт, що з урахуванням існуючих міжнародних домовленостей залишається нормативно не врегульованим механізм застосування спеціальних методів боротьби з наркобізнесом, насамперед організації та проведення міжнародних контрольованих поставок, здійснення спільних з правоохоронними органами іноземних держав оперативно-розшукових заходів, впровадження в міжнародні злочинні наркоугруповання, які діють як на території України, так і на території інших країн, працівників компетентних правоохоронних органів України та іноземних держав, створення спільних баз даних відносно міжнародних наркоділків, взаємного обміну інформацією тощо.

Вважаємо, що з метою покращення такого стану справ було б доцільно вживати наступних заходів:

- укладати багатосторонні та двосторонні урядові угоди, які будуть безпосередньо регулювати питання міждержавного співробітництва у боротьбі з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів з визначенням компетентних органів, у першу чергу з державами – учасницями СНД з урахуванням змін, які відбулися з 1992 року;
- постійно вивчати питання щодо можливості залучення до співробітництва на контрактній основі перекладачів з найбільш

поширених у регіоні іноземних мов та надання їм допуску до державної таємниці;

- у навчальних закладах системи МВС на факультетах підготовки фахівців по лінії боротьби з незаконним обігом наркотиків запровадити вивчення іноземних мов країн, які традиційно є постачальниками наркотичних засобів та психотропних речовин.

У результаті проведеного дослідження можна дійти висновку, що Україна займає активну позицію щодо міжнародного співробітництва у сфері протидії організованій транснаціональній злочинності. У роботі обстоюється точка зору, згідно з якою міжнародне співробітництво потребує свого удосконалення, що можливо, наприклад, здійснити шляхом зваженого управління цим процесом. На нашу думку, усі суб'єкти державного управління у сфері протидії організованій транснаціональній злочинності мають активніше реалізовувати наявні у них повноваження щодо управління таким співробітництвом. Вважаємо, що керуючу роль в організації такого співробітництва спроможний відіграти, наприклад, Департамент з питань діяльності правоохоронних органів Ради національної безпеки і оборони України. Обґрунтуванням такої пропозиції є те, що організована транснаціональна злочинність являє собою суттєву загрозу національній безпеці України, і тому протидія їй вимагає адекватних організаційно-правових заходів з боку держави і, передусім, Ради національної безпеки і оборони України.

Список літератури до розділу 4

1. Збірник міжнародних договорів України про правову допомогу у кримінальних справах. Багатосторонні договори. – Вид. 2, доп. – К. : Фенікс, 2009. – 1080 с.

2. Міжнародні договори України про правові відносини та правову допомогу : у 2 т. Т. 1 : Двосторонні договори / М-во юстиції України ; редкол.: Л. М. Горбунова та ін. – К. : Ін Юре, 2004. – 368 с.

3. Правові основи міжнародної діяльності МВС України : зб. міжнар.-прав. договір. док. : у 2 т. Т. 2 / М-во внутр. справ України. – К., 1997. – 255 с.

4. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та протоколів, що її доповнюють (Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї і Протоколу проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітря) : закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 19. – Ст. 263.

5. United Nations Convention against Transnational Organized Crime [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-12&chapter=18&lang=en.

6. Про ратифікацію Міжнародної конвенції про боротьбу з актами ядерного тероризму : закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 33. – Ст. 286.

7. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо боротьби з ядерним тероризмом у зв'язку з ратифікацією Міжнародної конвенції про боротьбу з актами ядерного тероризму : закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 34. – Ст. 447.

8. International Convention for the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetailsIII.aspx?&src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-15&chapter=18&Temp=mtdsg3&lang=en#top.

9. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції : закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 50. – Ст. 496.

10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення : закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 46. – Ст. 699.

11. United Nations Convention against Corruption [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-14&chapter=18&lang=en.

12. Про приєднання України до Міжнародної конвенції про боротьбу з бомбовим тероризмом : закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 10. – Ст. 72.

13. International Convention for the Suppression of Terrorist Bombings [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-9&chapter=18&lang=en.

14. Про ратифікацію Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин : постанова Верховної Ради УРСР // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 24. – Ст. 277.

15. United Nations Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=VI-19&chapter=6&lang=en.

16. Про приєднання Української Радянської Соціалістичної Республіки до Міжнародної конвенції про боротьбу з захопленням заложників : указ Президії Верховної Ради Української РСР // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1987. – № 20. – Ст. 365.

17. International Convention Against the Taking of Hostages [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-5&chapter=18&lang=en.

18. Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_162.

19. Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=VII-11-a&chapter=7&lang=en#9.

20. Про ратифікацію Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії : закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 29. – Ст. 226.

21. Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://treaties.un.org/Pages/showDetails.aspx?objid=0800000280000815>.

22. Про ратифікацію Конвенції про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства, та Протоколу про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі : постанова Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 52. – Ст. 497.

23. Convention pour la répression d'actes illicites contre la sécurité de la navigation maritime [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://treaties.un.org/Pages/showDetails.aspx?objid=0800002800b9bd7>.

24. Protocol for the Suppression of Unlawful Acts Against the Safety of Fixed Platforms Located on the Continental Shelf [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://treaties.un.org/Pages/showDetails.aspx?objid=08000002800b9af3>.

25. Конвенция о борьбе с незаконным захватом воздушных судов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_167.

26. Status of treaties and status of States vis-a-vis treaties [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.icao.int/icao/en/leb/treaty.htm>.

27. Конвенция о борьбе с незаконными актами, направленными против безопасности гражданской авиации [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_165.

28. Про ратифікацію Українською РСР Протоколу про боротьбу з незаконними актами насильства в аеропортах, які обслуговують міжнародну цивільну авіацію, що доповнює Конвенцію про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації : указ Президії Верховної Ради Української РСР // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1989. – № 13. – Ст. 107.

29. Про участь України у Конвенції про фізичний захист ядерного матеріалу 1980 року : постанова Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 24. – Ст. 262.

30. Convention on the Physical Protection of Nuclear Material (CPPNM) and Amendment thereto [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www-ns.iaea.org/security/cppnm.htm>.

31. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму : закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 39. – Ст. 340.

32. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо запобігання тероризму : закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 45. – Ст. 443.

33. Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=196&CM=8&DF=28/02/2010&CL=ENG>.

34. Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність : закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 5–6. – Ст. 71.

35. Convention on Cybercrime [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=185&CM=8&DF=28/02/2010&CL=ENG>.

36. Додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність, який стосується криміналізації дій расистського та ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи 2003 року : закон України від 21 лип. 2006 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 39. – Ст. 328.

37. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=189&CM=8&DF=28/02/2010&CL=ENG>.

38. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією 1999 року // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 50. – Ст. 497.

39. Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 46. – Ст. 699.

40. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=173&CM=8&DF=28/02/2010&CL=ENG>.

41. Угода про незаконний обіг на морі, укладена на виконання статті 17 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин, 1995 року : закон України від 15 листоп.

2006 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 2. – Ст. 11.

42. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=156&CM=8&DF=28/02/2010&CL=ENG>.

43. Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, 1990 року : закон України від 17 груд. 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 16. – Ст. 72.

44. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=141&CM=8&DF=28/02/2010&CL=ENG>.

45. Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом 1977 року : закон України від 17 січ. 2002 р. // Офіційний вісник України. – 2002. – № 6. – Ст. 229.

46. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=090&CM=8&DF=28/02/2010&CL=ENG>.

47. Протокол, що вносить зміни до Європейської конвенції про боротьбу з тероризмом, 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 45. – Ст. 441.

48. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=190&CM=8&DF=28/02/2010&CL=ENG>.

49. Угода про співробітництво у боротьбі з обігом фальсифікованих лікарських засобів 2008 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=997_j81.

50. Угода про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі з розкраданнями культурних цінностей і забезпеченні їхнього повернення 2007 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cis.minsk.by/webnpa/text.aspx?RN=N00700512>.

51. Угода про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі з крадіжками автотранспортних засобів і забезпеченні їхнього повернення 2005 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cis.minsk.by/webnpa/text.aspx?RN=N00500109>.

52. Угода про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі з торгівлею людьми, органами і тканинами людини 2005 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cis.minsk.by/webnpa/text.aspx?RN=N00500109>.

53. Угода про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі з податковими злочинами 2005 року : постанова Кабінету Міністрів України від 24 черв. 2006 р. № 871 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 26. – Ст. 1892.

54. Угода про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі зі злочинністю на транспорті 2004 року : постанова Кабінету Міністрів України від 18 серп. 2005 р. № 771 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 34. – Ст. 2048.

55. Угода про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі зі злочинами у сфері комп'ютерної інформації 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cis.minsk.by/main.aspx?uid=866>.

56. Угода про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі зі злочинністю 1998 року : постанова Кабінету Міністрів України від 31 берез. 1999 р. № 497 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 17. – Ст. 26.

57. Угода про співпрацю держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав в боротьбі з незаконною міграцією 1998 року : закон України від 17 берез. 1999 р. // Офіційний вісник України. – 1999. – № 17. – Ст. 2.

58. Угода про співробітництво в боротьбі зі злочинами у сфері економіки 1996 року : закон України від 12 квіт. 1996 р. // Офіційний вісник України. – 2007. – № 95. – Ст. 117.

59. Угода про співробітництво між Урядами держав-учасниць ГУУАМ у сфері боротьби з тероризмом, організованою злочинністю та іншими небезпечними видами злочинів 2002 року : постанова Кабінету Міністрів України від 24 жовт. 2002 р. № 1572 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 44. – Ст. 2005.

60. Протокол до Угоди про співробітництво між Урядами держав-учасниць ГУУАМ у сфері боротьби з тероризмом,

організованою злочинністю та іншими небезпечними видами злочинів 2008 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=888_010.

61. Додатковий протокол про боротьбу з тероризмом до Угоди між урядами держав-учасниць Чорноморського Економічного Співробітництва про співпрацю у боротьбі зі злочинністю, зокрема організованою, 2004 року : постанова Кабінету Міністрів України від 17 груд. 2008 р. № 1091 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 98. – Ст. 3229.

62. Про створення Бюро по координації боротьби з організованою злочинністю та іншими небезпечними видами злочинів на території Співдружності Незалежних Держав : рішення глав держав СНД 1993 року // Офіційний вісник України. – 2005. – № 37. – Ст. 2354.

63. Положення про Бюро з координації боротьби з організованою злочинністю та іншими небезпечними видами злочинів на території держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав 2005 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cis.minsk.by/webnpra/text.aspx?RN=N90500110>.

64. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cis.minsk.by/main.aspx?uid=6664>.

65. Положення про Антитерористичний центр держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав : закон України від 6 берез. 2008 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 15. – Ст. 116.

66. Леженіна О. І. Організаційно-правові засади участі органів внутрішніх справ України у міжнародній правоохоронній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. І. Леженіна. – Х., 2004. – 20 с.

67. Грохольський В. Л. До питання про міжнародне співробітництво в боротьбі з організованою злочинністю / В. Л. Грохольський // Вісник Одес. ін-ту внутр. справ. – 2002. – № 3. – С. 17-21.

68. Бова А. Організована злочинність: основні підходи до визначення поняття / А. Бова // Людина і політика. – 2002. – № 3. – С. 108–119.

69. Rapport du VII Congress des Nations Unies pour la prevention du crime et le traitement des delinquants. – Paris, 1985. – 100 p.

70. Основы борьбы с преступностью / под ред. А. Н. Малько. – М. : МВШМ, 1988. – 432 с.

71. Акуров Г. П. Шенгенские соглашения / Г. П. Акуров // Глобалистика : Энциклопедия. – М., 2003. – 1167 с.

72. Про співробітництво між Міністерством внутрішніх справ Російської Федерації і Міністерством внутрішніх справ України : угода МВС України від 28 лют. 1992 р. // Правові основи міжнародної діяльності МВС України / відп. за вип.: С. М. Безрутченко, Г. О. Свислоцький, О. М. Болбот : у 2 т. Т. 2. – К. : Відділ міжнар. зв'язків МВС України, 1997. – С. 32–34.

Науково-виробниче видання

Авторський колектив:
Вербенський Михайло Георгійович
Безхлібник Руслан Михайлович
Берлач Анатолій Іванович **та ін.**

ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІЙ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Науково-практичний посібник

Редактори: *П. О. Білоус, С. М. Гук, Н. С. Леонова,
Т. Д. Мельник, Г. Я. Ступницька*
Комп'ютерне верстання *С. В. Гончарук*

Формат 60x84/16. Ум.друк.арк. 16,8. Тираж 500 пр. Зам. № 6/7.

Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. 50-річчя СРСР, 27, м. Харків, 61080
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.